

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

XIII. évfolyam (2020)
1. szám

NEMZET ÉS BIZTONSÁG

BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEMLE

HU ISSN 1789-5286

Impresszum

Nemzet és Biztonság

Biztonságpolitikai Szemle

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem
lektorált biztonságpolitikai folyóirata

Megjelenik évente 4 alkalommal

Főszerkesztő:

Dr. Tóth Péter

Szerkesztőségi titkár:

Dr. Háda Béla

Szerkesztők:

Dr. Csiki Varga Tamás és Etl Alex

Szerkesztőbizottság:

Dr. Németh Gergely (elnök),
Dr. Balogh István, Dr. Forgács Balázs,
Dr. Csiki Varga Tamás, Dr. Háda Béla,
Prof. Dr. Gazdag Ferenc, Dr. Kaiser
Ferenc, Prof. Dr. N. Rózsa Erzsébet,
Dr. Siklósi Péter, Dr. Rácz András, Prof.
Dr. Szenes Zoltán, Dr. Marsai Viktor,
Szöllősi Antal

Kiadó: Ludovika Egyetemi Kiadó
Nonprofit Kft.

A kiadásért felel:

Koltányi Gergely ügyvezető igazgató

Tördelőszerkesztő:

Fehér Angéla

Korrektor:

Mohay Zsuzsanna, Orbán Áron,
Resofszyki Ágnes

A szerkesztőség címe:

1101 Budapest, Hungária körút 9–11.

Telefonszám: 06-1-432-9092

Fax: 06-1-432-9058

E-mail: nemzetesbiztonsag@uni-nke.hu

[https://folyoirat.ludovika.hu/index.](https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb)

[php/neb](https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb)

Nyomdai munkák:

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.

HU ISSN 1789-5286

A megrendelés nélkül közlésre
küldött kéziratokat lehetőségeink
szerint gondozzuk.

Tartalom

Kommentár

Etl Alex

Mozgalmasság idők 2

Biztonságpolitika

Csicsmann László

Nem állami szereplők a Közel-Keleten

Az észak-szíriai kurd autonómia

(a Rodzsava) példája. 4

Selján Péter

Külső katonai beavatkozás a szíriai

polgárháborúba – Oroszország, Irán,

Törökország és az Egyesült Államok szerepe . . . 24

Elias Dahrouge

A szíriai menekültválság Libanonban 47

Tetlák Örs

Az Iszlám Állam felemelkedése és bukása(?). . . . 70

Reflektorfényben

Dudlák Tamás

Törökország és iraki Kurdisztán kapcsolatának

átalakulásai (1991–2014), 2. rész 88

Kitekintő

Nádudvari Anna

Az európai védelmi kezdeményezések

törésvonalai. 111

Számunk szerzői. 132

Etl Alex

Mozgalmas idők

Az újév első hónapjai alapján 2020 mozgalmas évnak ígérkezik a Közel-Keleten. Január óta ugyanis több, önmagában is rendkívülinek tekinthető esemény történt a térségben, amelyek együttesen a régiót meghatározó folyamatok átalakuló dinamikájára mutatnak rá.

Csaknem 19 évvel az afganisztáni műveletek megkezdését követően megállapodás született az Amerikai Egyesült Államok és a Talibán között. Az egyezmény értelmében Washington beleegyezett, hogy a koalíciós erők 14 hónapon belül elhagyják Afganisztánt, míg a tálibok ígéretet tettek arra, hogy megakadályozzák az al-Káida terrorszervezet tevékenységét az általuk ellenőrzött területeken, valamint tárgyalásokat kezdenek az afgán kormánnyal is. Azt, hogy mindez valós eredményeket hoz-e vagy mindössze az évek óta fennálló patthelyzet elnyújtását eredményezi az országban, csak néhány hónap múlva láthatjuk majd.

A Közel-Kelet más térségeiben lejátszódó események ugyanakkor korántsem a stabilitás irányába mutatnak. Még az év elején az Amerikai Egyesült Államok célzott légitámadásban likvidálta Kászem Szolejmáni tábornokot, az iráni Forradalmi Gárda al-Qudsz-erőinek parancsnokát. Válaszul Teherán bejelentette, hogy nem tartja magát a 2015-ös nukleáris megállapodás rendelkezéseihez, és rakétatámadást indított a nemzetközi koalíció egy iraki katonai bázisa ellen. Bár a kezdetben nyilvánosságra hozott hírek szerint az iráni válaszcsoport célját tévesztett, később kiderült, hogy a rakétacsapásnak számos amerikai sérültje volt. Ráadásul, az iráni légvédelem – feltehetőleg emberi mulasztás következtében – véletlenül lelőtte a Ukraine International Airlines 752-es járatát és a szerencsétlenségben 176-an vesztették életüket. A teheráni vezetés helyzetét ráadásul tovább rontja, hogy a rezsim elhibázott döntései következtében az ország vált a koronavírus-járvány egyik legnagyobb gócpontjává, és a fertőzés következtében már számos iráni kormánytag is életét veszítette.

Mídeközben a közel-keleti dinamikák egy újabb fordulópontját jelentette, amikor Recep Tayyip Erdoğan elnök bejelentette, hogy Törökország megnyitja kapuit az Európai Unió irányába tartó menekültek előtt. Bár a bejelentést követően tömegek indultak meg Görögország és Bulgária határai felé, úgy tűnik, hogy a török elnök döntése ezúttal egy ségbe kovácsolta az Európai Uniót: míg Athén és Szófia – a Frontex segítségével – megerősítette saját határainak védelmét, addig több tagállami és uniós vezető is élesen kritizálta Ankarát.

Ezzel együtt 2020 márciusában kilencedik évébe lépett a szíriai polgárháború, amelyet február óta az Észak-Szíriában zajló eszkaláció tesz még kiélezettebbé. Ennek keretében Törökország újabb hadműveletet indított Idlib tartományban, amelynek során a török haderő több települést is elfoglalt, ugyanakkor jelentős veszteségeket is elszenvedett. Így például a szíriai, illetve velük szövetséges orosz erők február 27-én légitámadást intéztek egy török konvoj ellen, amelyben összesen 33 török katona vesztette életét.

Az e lapszámunkban közölt munkák is elsősorban a szíriai polgárháború azon aspektusaira fókuszálnak, amelyek meghatározóak lehetnek a Közel-Kelet jövője szempontjából. Így például szerzőink bemutatják a nem állami szereplők jelentőségét a térségben az észak-

szíriai kurd autonómia példáján keresztül; áttekintik Irán, Törökország és az Amerikai Egyesült Államok szerepét a polgárháborúban; megvizsgálják a szíriai menekültválság Libanonra gyakorolt hatásait, és elemzik az „Iszlám Állam” felemelkedésének és bukásának körülményeit is.

Csicsmann László

Nem állami szereplők a Közel-Keleten

Az észak-szíriai kurd autonómia (a Rodzsava) példája

Jelen tanulmány célja a közel-keleti államrendszer válságának bemutatása, különös tekintettel a nem állami szereplők szerepére a régióban. Az elmúlt időszakban a nem állami szereplők kitöltötték a gyenge államokban jelentkező vákuumot. A folyamat mindenekelőtt Irakban, Líbiában, Szíriában és Jemenben figyelhető meg. A tanulmány rámutat a nem állami szereplők jelentőségére, illetve arra a dinamikus kapcsolattrendszere, amelyet állami és nemzetközi aktorokkal sikerült kialakítaniuk.

A szerző a szíriai kurd Demokratikus Egységpárt (PYD) példáján keresztül kísérli meg bemutatni azt a komplex viszonyrendszert, amelynek keretében a nem állami szereplők működnek. A PYD az iraki kurd autonómia mintájára egy de facto autonóm területet alakított ki, amely lényegében 2012 óta működik. A Rodzsava ideológiáját tekintve az Abdullah Öcalan-féle baloldali nézetek alapján épült ki. A PYD célja, hogy egy esetleges szíriai politikai rendezés keretében a föderalizmus elvét bevezesse a szíriai alkotmányba, amely azonban szemben áll hazai (Aszad-rezsim) és külföldi (Törökország) szereplők érdekeivel. A tanulmány arra fókuszál, hogy a kurdok elfelejtett szereplőből hogyan váltak stratégiai játékosá Szíriában.

Kulcsszavak: kurd, geopolitika, föderalizmus, Közel-Kelet, nem állami szereplők

Csicsmann László: Non-state actors in the Middle East The example of the North Syrian Kurdish autonomy (Rojava)

The paper aims at analysing the roots of the crisis of the existing state system in the Middle Eastern region. In recent years, non-state actors have become new strategic players shaping the power balance on the local as well as the regional level. Non-state actors dynamically engage with both state actors and international players. It is especially true for those weak states which faced the challenge of state vacuum (Iraq, Libya, Syria and Yemen). The paper focuses on the interactive participation of the non-state actors in the Middle Eastern political orchestra.

As for the non-state actors concerned, the article focuses on the Syrian Kurds in the frameworks of a case study in order to show how complex the situation is regarding the ongoing civil war. The Kurdish Democratic Union Party (PYD) has managed to establish a de facto autonomy in Syria, mainly building on the ideology of Abdullah Öcalan in Turkey. One of the most important questions raised during any political talks on the Syrian case is the dilemma of introducing a federal system in Syria. The PYD used their participation in the war against the Islamic State as a political tool aimed at advancing their political interests in the country, concerning their claim to be recognised as the leader of the autonomous region. However, forces from within (the Assad regime) and outside (Turkey) are against the federal state structure of Syria.

The article demonstrates how the Syrian Kurds have become strategic players from a neglected community in Syria.

Keywords: Kurds, Geopolitics, Federalism, Middle East, Non-state actors

Elméleti bevezetés

Az immáron nyolc éve kezdődött közel-keleti politikai átalakulás – közkeletű nevén az arab tavasz – közvetve hozzájárult új politikai aktorok megjelenéséhez, amelyek feszegetik az 1916-ban – a nagyhatalmi érdekszférák elhatárolása végett kialakított – Sykes–Picot egyezményt, amely több mint 100 éven keresztül egy meglehetősen stabilitást hozott a térségbe.¹ A többnyire egy nem szerves nemzetfejlődés eredményeként megszilárdult államrendszer kitermelte azokat az autoritárius vezetőket, akik felülről és mesterségesen, de egy olyan etatista modernizációt hajtottak végre (többnyire a köztársaságokban), amelynek következményeként megszilárdult egyfajta nemzeti identitás. Az arab tavasz következményei mutattak rá a közel-keleti államrendszer válságára és annak erodálására.²

A közel-keleti politikai transzformáció egyszerre három szinten zajlik: a globális, a regionális és a lokális szinten. Globális szinten átalakul a tágabb Közel-Kelet külső feltételrendszere, amennyiben az Amerikai Egyesült Államok (a továbbiakban: Egyesült Államok) külpolitikájában a térség fokozatosan elvesztette stratégiai prioritását (*disengagement*). Az Egyesült Államok mellett párhuzamosan három meghatározó külső szereplő kísérel meg betölteni az űrt: az Európai Unió, Oroszország és Kína. A regionális szinten a régió egy „új hidegháborúként” elnevezett vetélkedésnek, az iráni–szaúdi szembenállásnak a színhelye, amennyiben a két állam kvázi a második világháborút követő évtizedek tömbpolitikáját megvalósító rivalizálás keretében szervezi szövetségi rendszereit.³ A lokális szinten zajló átalakulás pedig részben az előző kettő következményének is tekinthető, ugyanis az évtizedek óta stabil állami struktúrák meggyengülnek. Ehelyütt érdemes kiemelni, hogy a térség egyik sajátossága az állami struktúrák és a politikai rezsimek szoros összeolvadása.⁴ A politikai rezsimek szétválaszthatatlanul összefonódik a nemzet biztonságát megtestesítő fegyveres erőkkel és a titkosszolgálatokkal, illetve nem egy esetben a gazdasági szereplőkkel. Gyakran egy szűk kisebbség gyakorol hatalmat a többség felett, és egy olyan egyensúlyozó politikát folytat, amely valamennyi szereplőnek egyfajta nem demokratikus alapokon nyugvó törekeny kompromisszumot teremt.

Az állami struktúrák meggyengülése elsősorban az arab világ néhány multietnikus berendezkedésű államát érte utol. Különösen négy állam lépett a dezintegrálódás útjára, teret engedve gyakorta radikális csoportoknak. Irakban a 2003-as amerikai beavatkozás

¹ Jelen publikáció az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú „Tehetségéből fiatal kutató” – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban című projekt keretében jött létre.

² Yezid SAYIGH: The Crisis of the Arab Nation State, [online], 2015. 11. 19. Forrás: carnegie-mec.org [2019. 09. 25.]

³ F. Gregory GAUSE III.: Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War, [online], *Brookings Doha Center Analysis Paper*, 2014/11, 1–33. o. Forrás: brookings.edu [2019. 09. 25.]

⁴ Virginie COLLOMBIER (ed.): Armed Conflicts and the Erosion of the State, [online], *MENARA Working Papers*, 2018/22, 2. o. Forrás: www.menaraproject.eu [2019. 09. 25.]

(harmadik öbölháború) borította fel a Szaddám Huszein diktatúrájára építkező rendet. Az Egyesült Államok 2011-es kivonulását követően felerősödtek a politikai átmenet és az alkotmányozás folyamatának azon gyermekbetegségei, amelyek végső soron vákuumot teremtettek az Iszlám Állam nevű radikális dzsihádista szervezet 2014-es térnyerésének. Szíriában 2011 márciusában kezdődtek a tüntetések, amelyek 2012 nyarára kiterjedt polgárháborúvá fejlődtek. A regionális hatalmak – mindenekelőtt Törökország, Irán, Szaúd-Arábia és Katar – beavatkozása, valamint a felerősödő amerikai–orosz rivalizálás jelentős mértékben meggyengítette az addig működőképes szíriai államot. Líbiában a felkelők oldalán történő 2011. tavaszi NATO-beavatkozás, majd Kadhafi augusztusi halála a rezsim végét jelentette. A zömében egy személy köré csoportosuló és az institucionalizálódás minimális fokát is nélkülöző Líbia a dezintegráció útjára lépett, amelyet a két, egymással rivalizáló kormányzat és az állami erőszakmonopóliumot el nem ismerő törzsi milíciák fémjeleznek. Végül Jemenben pedig az 1990-ben létrejött észak–déli egyesítés alapjait kérdőjelezzik meg a déli szecesszionisták, amely mellett a hűti felkelés jelent komoly kihívást Hádi jemeni elnök számára. Az utóbbit a szomszédos Szaúd-Arábia a 2015 óta zajló katonai beavatkozással próbálja meg levern.

Miután az egyes államok meggyengülése következtében azok nem képesek az állami erőszakmonopóliumot, illetve a belső szuverenitást maradéktalanul gyakorolni, így olyan szervezetek, csoportok érdekei artikulálódnak, amelyek a nemzetállami víziótól eltérő identitást képviselnek.⁵ A mai arab államok határainak megszületésekor számos regionális kihívással kellett szembenézni, amelyek a helyi identitásokhoz kötődtek. Például az arab világ távoli területén, Ománban az úgynevezett dófári felkelés leszámolása kellett az állam területi integritásának fennmaradásához. Az 1950-es években, Líbiában Kürenaika széles körű autonómiát élvezett, amely még a monarchia időszaka alatt véget ért. A 2000-es évek a regionális identitások megerősödésének időszaka, amelynek példái lehetnek az amazigh (berber) kultúra újradefiniálása a Maghreb térségben, a dárfúri felkelés Szudánban vagy a belúcsi mozgalom Iránban. A régiók és a regionalizmus felértékelődése részben oka, részben következménye az állami struktúrák meggyengülésének.

Az arab tavasszal egyidejűleg egyre jelentősebb súllyal bírnak az úgynevezett nem állami szereplők, amelyek az állami pénzügyi vagy politikai kontrolltól függetlenül fejtik ki tevékenységüket. A nem állami szereplők részt vettek a 2011-es tüntetések megszervezésében, illetve az azt követő politikai átalakulásban. A meglehetősen fragmentált ifjúsági mozgalom kezdeményezte például az egyiptomi tüntetéseket, de idesorolható a tunéziai szakszervezet is, amelynek szintén szerepe volt Ben Ali elmozdításában. A karitatív tevékenységet folytató iszlámista szervezetek pedig ugyancsak egyfajta alternatíváját kínálják annak az államnak, amely maga nem képes a demográfiai robbanás eredményeként hirtelen megnövekvő lakosságnak az egészségügyi ellátására vagy az iskolahálózat megszerzésére. A nem állami szereplők nem egy esetben radikálisak is, mint például az Iszlám Állam expanzív tevékenysége 2014 és 2019 között, amely *de facto* egy államot szervezett az állam(ok)on belül.⁶

⁵ Ariel I. AHRAH – Ellen LUST: The Decline and Fall of the Arab State, *Survival*, 58. évf., 2016/2, 17. o.

⁶ Vincent DURAC: The Role of Non-State Actors in Arab Countries after the Arab Uprisings, [online], IEMed Mediterranean Yearbook 2015, IEMed, Barcelona, 2015, 37–41. o. Forrás: Iemed.org [2019. 10. 28.]

A nem állami szereplők kitöltik a meggyengült állam által hagyott vákuumot (*state vacuum*). Florence Gaub szerint ugyanis a fentiekben ismertetett közel-keleti államok nem felelnek meg a szakirodalomban bukott államként (*failed state*) leírt jelenségnek, ugyanis bizonyos funkciókat továbbra is ellátnak. Tipikus példája ennek az Aszad-rezsim, amely 2012-ben ugyan a polgárháború kihívásával néz szembe, ugyanakkor az általa ellenőrzött területeken működő államként funkcionál. A nem állami szereplők többféle viszonyrendszerben lehetnek magával az állammal: az állam felhasználhatja e szervezeteket céljai érdekében (kvázi kooptálja), bizonyos területeken együttműködhetnek (például a térségben gyakori, hogy nem állami szereplők biztonsági, titkosszolgálati feladatokat kapnak), de lehet teljesen ellenséges viszony is közöttük.⁷ Példaként hozható fel Szudánban a Basír-rezsim és a dárfúri felkelők ellen bevetett illegális (ügynevezett *dzsandzsavid*) milíciák szerepe, amelyek látszólag a rezsimtől függetlenül hajtanak végre az emberi jogokat alapvetően figyelmen kívül hagyó cselekedeteket.

A nem állami szereplők nem feltétlen utasítják el az állam szerepét, hanem inkább hozzájárulnak a regionális biztonsági rendszer fenntartásához vagy éppen felbomlásához. Ebben az értelemben kifejezetten hibridizálódik a térség, amennyiben állami és nem állami szereplők együttesen alakítják a biztonsági architektúrát. A nem állami szereplők pedig számos esetben politikai funkciót is ellátnak.⁸

A nem állami szereplők gyakran egy komplex geopolitikai kontextusban találják magukat. A nem állami szereplők ugyanis nem egy esetben transznacionális aktorok is, vagyis hatókörük jóval túlmutat az adott nemzetállami kereteken. Nem egy esetben egyes regionális vagy globális szereplők együttműködhetnek a nem állami szereplőkkel befolyásszerzés vagy az adott állam további meggyengítése céljából. Ebben érdekeik egybeeshetnek a nem állami szereplőkkel.⁹ A fentiekben említett négy állam tipikus példája az ügynevezett proxyháborúknak, amelyekben számos olyan nem állami szereplő is működik, amelyek kihasználják a konfliktushelyzetet a saját pozíciójuk előremozdítására. 2019 áprilisában a Líbia keleti részét uraló Khalifa Khaftár tábornok katonai hadműveletet indított a fővárosban, Tripoliban székhellyel rendelkező, nemzetközileg elismert kormányerőkkel szemben. A Khaftár ellenőrzése alatt álló Líbiai Nemzeti Hadsereg nevű csoport egy olyan nem állami szereplő példája, amely a külföldi hatalmakat, így mindenekelőtt az Egyesült Arab Emírátsukat, Szaúd-Arábiát, Egyiptomot és újabban Franciaországot használja fel saját céljainak előremozdítása végett. A nem állami szereplők gyakran egy olyan ügy képviselőivé válnak, amely az őket támogató nagyhatalmak vagy regionális szereplők érdeke is. Így az említett Khaftár tábornok két olyan narratívát épített ki, amely meggyőzte a külső szereplőket a politikai és a katonai támogatás fontosságáról. A Líbiai Nemzeti Hadsereg magát egy olyan alternatívának tünteti fel a konfliktusban, amely képes egyszerre megakadályozni

⁷ Vö.: Florence GAUB: State Vacuums and Non-State Actors in the Middle East. In: Lorenzo KAMEL (szerk.): *The Frailty of Authority. Borders, Non-State Actors, and Power Vacuums in a Changing Middle East*, Istituto Affari Internazionali, Edizioni Nuova Cultura, Rome, 2017, 51–65. o.

⁸ Yezid SAYIGH: Hybridizing Security: Armies, Militias, and Constrained Sovereignty, [online], 2018. 10. 30. Italian Institute for International Political Studies. Forrás: ispionline.it [2019. 10. 28.]

⁹ Kristina KAUSCH: Proxy Agents: State and Non-State Alliances in the Middle East. In: Lorenzo KAMEL (szerk.): *The Frailty of Authority. Borders, Non-State Actors, and Power Vacuums in a Changing Middle East*, Istituto Affari Internazionali, Edizioni Nuova Cultura, Rome, 2017, 70. o.

iszlámista csoportok, így mindenekelőtt az Iszlám Állam további térnyerését, valamint képes az Európára leselkedő migrációs veszélyt megfékezni. Érdekes tény, hogy a magát szekulárisnak tartó Khaftár tábornok katonai alakulatai esetenként együttműködnek szalafista csoportokkal is.¹⁰ A líbiai kérdésben meglévő olasz–francia ellentét háttérében éppen az áll, hogy Párizs számára felértékelődött Khaftár szerepe a Kadhafi-rezsim bukását követő – korábbiakban állami vákuumnak hívott – helyzet rendezésében.

Jelen tanulmány az állami és nem állami szereplők dinamikus kapcsolatrendszerét az észak-szíriai kurd autonómián, helyi nevén a Rodzsaván keresztül kísérli meg bemutatni. A szíriai konfliktusban 2011 óta különféle nem állami szereplők jelentős súllyal rendelkeznek. Többek között az Iszlám Állam is egy ilyen nem állami szereplőnek tekinthető, amely 2014 és 2019 között területi entitásként is működött Szírián belül, de idesorolható a kurd közösséget domináló politikai erő, a Demokratikus Egységpárt (*Partiya Yekîtiya Demokrat*), a PYD is, illetve annak katonai ereje a Népvédelmi Erők (*Yekîneyên Parastina Gel*), az YPG. A szerző célkitűzése, hogy elemezze azt a dinamikus, de egyben ambivalens kapcsolatrendszert, amely az Aszad-rezsim mint állami szereplő és a Rodzsava mint nem állami szereplő között kialakult. Továbbá a tanulmány a fenti elméleti keretből kiindulva elemzi a Rodzsava geopolitikai kontextusát, bemutatva azon regionális és globális szereplőket, amelyek hatással vannak a szíriai kurd közösségre. Mindenekelőtt azonban az elemzés kitér a szíriai kurd közösség történetére és az Iszlám Állam elleni harcban betöltött szerepére.

A szíriai kurdok: elfeledett közösségből stratégiai játékos

A 2011-ben kirobbant szíriai polgárháború egyik meghatározó szereplője a kurd kisebbség, amelynek létszámával kapcsolatosan nem állnak pontos adatok rendelkezésre. Mint ismeretes, a mintegy 30–40 millió fő közé tehető önálló állam nélküli kurd kisebbség négy országra (Törökország, Irak, Irán és Szíria) szóródott szét az első világháborút követő rendezés eredményeként. A szíriai kurd kisebbség létszámát tekintve a legkisebb, az ország lakosságának megközelítőleg 10%-át alkotja, vagyis 1,5–2 millió fő közé tehető.¹¹

2016 márciusában a szíriai kurd közösség a szíriai polgárháború által teremtett katonai helyzetet kihasználva kikiáltotta az úgynevezett Rodzsava Demokratikus Föderáció – Észak-Szíria (a továbbiakban: *Rodzsava*) nevű entitást, amely a *de facto* autonómia kezdetét jelentette.¹²

Szíriában három olyan – egymástól elszigetelt – enklávéjellelű területet találunk, ahol kurdok élnek többségben. Az *Afrín* nevű terület a török–szíriai határon található, és alapvetően egy a központi régióktól távol eső, marginális helyzetben lévő terület. Miután Törökország 1939-ben Hatay tartományt magához csatolta, Afrín ennek hatására elszigetelődött. A második kurd lakta tartomány *Kobáni*, amely kevert lakosságú, a kurd többség mellett történelmileg arabok és törökök is lakták/lakják a tartományt. A legnépesebb

¹⁰ COLLOMBIER: *i. m.*, 15.

¹¹ David McDOWALL: *A Modern History of the Kurds*, I. B. Tauris, London – New York, 2007, 466–467. o.

¹² A *rodzsava* kifejezés nyugatot jelent kurd nyelven. A Rodzsava terület valójában az összefüggő Kurdisztán nyugati fekvésű területeinek elnevezése.

terület a *Dzsazíra*, ahol azonban igen nagy számban él arab kisebbség is. 2011-ben ebben a tartományban mintegy másfél millió lakos élt. A három kurd többségű tartomány azonban – az iraki Kurdisztánnal ellentétben – nem alkot egybefüggő területet, ugyanis az úgynevezett arab övezet (*Arab belt*) közrefogja a kurd területeket. Az összefüggő terület hiányára azért is érdemes felhívni a figyelmet, mert ez egy jövőbeni szíriai politikai rendezés esetén is kétséggé teszi azt, hogy a kurdok egy, az egész észak-szíriai terület egészére kiterjedő autonómiát hozzanak létre. Továbbá említésre méltó tény, hogy a felülről vezérelt arabizációs politika eredményeként az ország nagyvárosaiban jelentős lélekszámú kurd közösségek élnek. Így például Damaszkuszban 300 ezer főre tehető a kurd lakosság száma.¹³

Az Aszad-rezsim és a szíriai kurd közösség: ambivalens viszonyrendszer

A szíriai kurd közösség számára két fontos regionális viszonyítási pont létezett. Az egyik az iraki Kurdisztáni Demokratikus Párt (KDP), amely kezdetben az állam föderális átszervezésében, majd később a függetlenségben látta a kurdkérdés megoldásának a lehetőségét. A másik ilyen regionális modellt a törökországi, 1978-ban létrejött Kurd Munkáspárt (PKK) kínálta, amely a kezdetektől fogva egy erőteljesen baloldali ideológiát képviselt, és gerillatevékenységgel próbálta meg a török államot térdre kényszeríteni. A szíriai kurdok egyértelműen a PKK befolyása alá kerültek, különösen az 1980-as években, ugyanakkor a KDP–PKK regionális ellentét leképeződött a szíriai kurd belpolitikában is.¹⁴

A szíriai Aszad-rezsim, amely 1970-ben került hatalomra, kijátszotta Törökországgal szemben az úgynevezett kisebbségi kártyát, hátországot biztosított az Abdullah Öcalan irányítása alatt álló PKK számára. Törökország és Szíria között történelmileg is meglehetősen fagyos viszony volt jellemző egészen 2010-ig bezárólag, amely mögött – többek között – a Hatay (Alexandretta szandzsák) területi kérdés rendezése is állt. Az Aszad-rezsim a szíriai kurdokra idegenként, külföldiként tekintett, így több százezer kurd lakos még állampolgársággal sem rendelkezett. A mindennapokban ez azt is jelentette, hogy számukra az állam által biztosított olyan szolgáltatások, mint az iskolahálózat vagy az egészségügyi ellátás sem állt rendelkezésre. A hontalan kurd lakosok személyi igazolványában a külföldi (*adzsnabíj*) kifejezés szerepelt, amellyel a kurd közösség egy részét a Baasz párt által képviselt arab nacionalizmus segítségével kvázi kirekesztettek a szíriai nemzetből.¹⁵ 1963-ban a szíriai rendőri alakulatok egyik vezetője a társadalomban meglévő „rosszindulatú dagathoz” hasonlította a szíriai kurd közösséget, amely nagyrészt így kimaradt az 1962-es népszámlálásból.¹⁶

¹³ McDOWALL: *i. m.*, 466–467.

¹⁴ Zeynep KAYA – Matthew WHITING: Sowing Division: Kurds in the Syrian War, *Middle East Policy*, 24. évf., 2017/1, 80–81. o.

¹⁵ Bekir Halhali a kurd közösség lélekszámát két és két és fél millió fő közé teszi, amelyből 350 ezer külföldi, vagyis jelen esetben hontalan, illetve további 250 ezer nem regisztrált. Vö.: Bekir HALHALI: Kurdish Political Parties in Syria: Past Struggles and Future Expectations. In: Emel Elif TUGDAR – Serhun AL (szerk.): *Comparative Kurdish Politics in the Middle East*, Springer, Berlin, 2018, 29. o.

¹⁶ Jenna KRAJESKI: What the Kurds Want?, [online], 2015, 90. o. Forrás: Virginia Quarterly Review [2019. 10. 28.]

Ezzel együtt mégis kiemelendő, hogy a rezsim és a kurd közösség között egyfajta ambivalens viszony volt jellemző. A kurdok valójában, ha nem is voltak haszonélvezői az Aszad-rezsimnek, ugyanakkor a rendszer számára nem jelentettek érdemi veszélyt, mint az iszlámista csoportok, amelyeket teljes egészében föld alá kényszerítettek.

Az első nagyobb konfliktusra a rezsim és a kurd közösség között az úgynevezett 2004-es Kámislí incidens keretében került sor. A Dzsazíra tartomány egyik meghatározó kurd lakta települése al-Kámislí, ahol egy arab és egy kurd futballcsapat közötti mérkőzést követően súlyos összecsapásokra, és végső soron ennek eredményeként egy kurd tüntéshullámra került sor. Az incidens kiváltó oka pedig arra vezethető vissza, hogy az arab vendégcsapat szurkolói Szaddám Huszein képével vettek részt a mérkőzésen, amely felhergelte a kurd közösséget. Az al-Kámislí incidens hátterében megemlítendő, hogy egy évvel korábban az Egyesült Államok katonai beavatkozása véget vetett az iraki Szaddám-rezsimnek, amely az iraki kurd közösség számára a *de iure* autonómia felé vezető utat jelentette.

A 2000-es évek másik említésre méltó eseménye, hogy szíriai kurdok egy csoportja 2003-ban megalakította a Demokratikus Egységpártot (*Partiya Yekîtiya Demokrat*, a továbbiakban: PYD), amely az Abdullah Öcalan által támogatott ideológiát, a „demokratikus konföderalizmus” és a „demokratikus autonómia” elveit véli a szíriai állam esetleges politikai átalakulásának alapjaként. A PKK atyjaként számon tartott Öcalan a 2000-es években az amerikai Murray Bookchin libertárius elméletére alapozva fejtett ki a nemzetállam alternatívájaként egy olyan alulról felfelé építkező politikai rendszert, amely az emberek önkéntes társulására alapszik. Meglátása szerint ugyanis a nemzetállam mint olyan a koloniális logika szerint az egyén, illetve közösség alávetettségére épül, miközben a demokratikus konföderalizmus általa képviselt koncepciója az alulról szervezett önkormányzatiság koncepcióját támogatja. Bookchin különbséget tett az athéni és a római modell között. Az utóbbit – amely a modern nemzetállam megfelelője – a centralizált szervezeti struktúrák jellemzik, amelyet elutasít.¹⁷

2005 májusában az észak-iraki Kandilban a Kurdisztáni Népi Kongresszus, az úgynevezett Kongra-Gel (*Kongra Gelê Kurdistan*) harmadik csúcstalálkozásán létrejött a Kurdisztán Népi Konföderáció (*Koma Komalên Kurdistan*, KKK) nevű ernyőszervezet, amelynek a PYD alapító tagja volt. A KKK, amely 2007-ben felvette a Kurdisztáni Közösségek Uniója (*Koma Civakên Kurdistan*, KCK) nevet, kifejezett célja, hogy átültesse a gyakorlatba az öcalani tanokat. A KCK-nak a PYD mellett olyan tagjai vannak, mint a törökországi PKK.¹⁸ Ebből az is következik, hogy a török állam a KCK-ra mint a terroristaszervezetek konglomerátumára tekint.

A PYD a szíriai politikai spektrumon ambivalens viszonyt ápol az Aszad-rezsimmel. A PYD nem csatlakozik az Aszad-rezsimet támadó ellenzéki csoportokhoz sem, ugyanakkor nyíltan felszólal a politikai reformok oldalán egy pragmatikusabb megközelítéssel. A PYD önálló fegyveres alakulattal is rendelkezik, amely a Népvédelmi Erők (*Yekîneyên Parastina Gel*, YPG) nevet kapta. Az YPG létrehozásában kulcsszerepet töltött be a fentiek-

¹⁷ Michael KNAPP – Joost JONGERDEN: Communal Democracy: The Social Contract and Confederalism in Rojava, *Comparative Islamic Studies*, 10. évf., 2016/1, 90. o.

¹⁸ Marianna CHAROUNTAKI: Kurdish policies in Syria under the Arab Uprisings: a revisiting of IR in the new Middle Eastern Order, *Third World Quarterly*, 36. évf., 2015/2, 343. o.

ben említett Kámisli incidens, amely meggyőzte arról a szervezetet, hogy a gerillamozgalom megszervezésével szükség esetén védelmet kell biztosítani a kurdok számára. A szakirodalom azonban kiemeli, hogy tévedés lenne egyenlőségjelet tenni a PYD és az YPG közé, ugyanis utóbbi egy lényegesen heterogénebb csoport, tagjai között például nem kurdokat is találunk, valamint ideológiai pártállásukat tekintve is sokféle elemből tevődik össze.¹⁹ A szíriai kurd belpolitikát megalakulásától kezdve a PYD dominálja, amely meg tudta szólítani a szíriai kurdok tömegeit. Miközben a PYD és a törökországi PKK közé sem szabad egyenlőségjelet tenni, mégis fontos azt is látni, hogy a szíriai kurdok körében kvázi egy Öcalan-kultusz épült ki, amelyben a 2000-es években lefektetett ideológiai nézetei – a nemzetállam alternatíváját kínálni – jelentős vonzerővel bírtak. Az YPG mellett külön megemlítendő a kizárólag nőkből álló katonai brigád, a Női Védelmi Alakulatok (*Yekîneyên Parastina Jin*, YPJ), amely egyes források szerint 20 és 30 ezer fő közötti női harcossal rendelkezik.

A PYD a népszerűségét elsősorban annak köszönhette, hogy a Kámisli incidenst a kurdok politikai mobilizálása végett felhasználta. Külön érdemes felhívni arra a figyelmet, hogy 2000-ben Háfez al-Aszad halálát követően nem sokkal az új elnök, Bassár al-Aszad alatt elindult az úgynevezett damaszkuszi tavasz, amely egyfajta politikai pezsgést hozott Szíria addig zárt életébe. A damaszkuszi tavasz ugyan igen hamar „télbe” váltott át, ugyanakkor a szíriai kurdok helyzetére nagyobb figyelem helyeződött a főként arab földalatti ellenzéki szerveződések részéről.

A kurdkérdés és a szíriai polgárháború

2011 márciusában kezdődtek az Aszad-rezsimmel szembeni tüntetések a jordán határ mentén fekvő Deraa városában. Az arab tavaszként ismert eseménysorozat Szíriában egyszerre eredményezett egy polgárháborút (2012 nyarától napjainkig), illetve egy a külső szereplők beavatkozásával járó háborút. 2014-ben pedig a Szíriában uralkodó politikai és katonai vákuumhelyzet eredményeként megjelent az Iszlám Állam, amely egészen 2019 tavaszáig összefüggő területet is ellenőrzött a széteső államon belül. A szíriai polgárháború minden szempontból ráirányította a figyelmet a kurd csoportokra, így ehelyütt különösen érdekes azt a kérdést megvizsgálni, hogy hogyan érintette a kurd csoportokat a szíriai felkelés kibontakozása.

A szíriai polgárháború kirobbanásával tehát a közel-keleti transznacionális kurd közösségek elfeledett szereplőkből stratégiai játékosokká váltak. A szíriai események azonban a kurd közösségeket inkább megosztották, semmint az együttműködést erősítették volna. 2011 áprilisában az Aszad-rezsim a kurdok jogainak elismeréseként mintegy 120 ezer embernek biztosított szíriai állampolgárságot. Ezzel a mintegy 300 ezer főre duzzadt, hontalannak tartott szíriai kurd egyharmada hozzájuthatott az állam által biztosított alapvető szolgáltatásokhoz.²⁰ Az Aszad-rezsim ezzel a lépéssel kísérelte meg maga mellé állítani a szíriai kurdokat.

¹⁹ Till F. PAASCHE: Syrian and Iraqi Kurds: Conflict and Cooperation, *Middle East Policy*, 22. évf., 2015/1, 78. o.

²⁰ Anne Sofie SCHOTT: *The Kurds of Syria. From the Forgotten People to World-Stage Actors*, Brief, Royal Danish Defence College, Copenhagen, 2017, 15. o.

A szíriai kurdok azonban eltérően látták a polgárháború által kínált helyzetet, így politikailag megosztottak maradtak abban a kérdésben, hogy milyen típusú változásokra van lehetőség és szükség Szírián belül, illetve a Közel-Keleten. 2011-től kezdődően a szíriai kurd közösség két nagy politikai-ideológiai tábor mentén osztható fel. A már korábbiakban említett PYD 2011 decemberében létrehozta az úgynevezett TEV-DEM (*Tevgera Civaka Demokratik, Mozgalom a Demokratikus Társadalomért*) elnevezésű politikai ernyőszervezetet, amely Szíria területi integritását szem előtt tartva, azon belül képzelel el egy széles körű autonómia megvalósítását a korábbiakban jelzett demokratikus konföderalizmus elve mentén. A PYD legfőbb ideológiai hátszágát a törökországi PKK mellett a haláláig Dzsalál Talabáni irányítása alatt álló iraki PUK (Kurdisztáni Hazafias Unió, *Patriotic Union of Kurdistan*) jelentette. A PYD egy multietnikus alapú demokratikus társadalom ideáját tűzte zászlajára, amely önmagában túlmutatott a kurd problematika kezelésén. A TEV-DEM nevű szervezettel szemben jött létre 2011. október 26-án a Kurd Nemzeti Tanács (*Kurdish National Council, KNC*), amely egy 17 párt által alapított ernyőszervezet. A KNC alapvetően a Barzáni vezette iraki KDP ideológiai irányítása alatt állt. Barzáni a Kurd Regionális Kormányzat (KRG, *Kurdistan Regional Government*) mintáját, egy a nemzetállam keretein belül megvalósuló, széles körű autonómiával járó föderális struktúra kialakítását állítja példaként a KNC elé.²¹

2012 júliusában az iraki kurdok – közülük is személyesen Musztafa Barzáni – támogatásával a KNC és a TEV-DEM a politikai együttműködésről szóló megállapodást kötött az iraki Erbilben, valamint létrehozták a Kurd Legfelsőbb Bizottságot (*Desteya Bilind a Kurd, DBK*) is. A közeledés háttérében az állt, hogy a kezdeti szíriai tüntetések polgárháborúvá alakultak a közel-keleti államban, az Aszad-rezsim pedig 2012 nyarán váratlanul átadta a kurd területek feletti biztonsági ellenőrzést az YPG, illetve a rendőri erők számára. Az Aszad-rezsim értelemszerűen le volt kötve a felkelők első katonai erejének számító Szabad Szíriai Hadsereggel szembeni fellépéssel, és tehermentesíteni kívánta magát a kurd területek pacifikálásával. Az úgynevezett havleri megállapodás értelmében a kurd Legfelsőbb Bizottság széles jogkörökkel rendelkezett, ugyanis irányítása alá egy egyesített kurd katonai és rendőri erő, valamint egy helyi törvényhozás is tartozott. A kurdkérdés szempontjából előremutató, hogy az ideológiailag eltérő platformon álló pártok – féltetve a közöttük meglévő nézetkülönbségeket – egyesítették erejüket.

Mindez azt jelentette, hogy a szíriai kurdok a politikai és katonai vákuumhelyzetben *de facto* kezükbe vették az irányítást 2012 nyarán. Mindez nagyon hasonlatos az iraki kurdok lehetőségeihez, akik szintén a kaotikus helyzetben ragadták meg a hatalmat, elsőként 1992-ben. A szíriai kurd területek autonómiájának egyik anomáliája, hogy Damaszkusz számos tekintetben fenntartotta szuverenitását Észak-Szíria vonatkozásában. Például a kurd területeken működő kormányhivatalok alkalmazottjai továbbra is Damaszkuszból kapták a fizetésüket, amely jól mutatja, hogy a szíriai kormányzat a föderalizmus koncepciójának minden formáját hivatalosan továbbra is ellenzi.²² Észak-Szíria *de facto* autonómiáját tehát a polgárháború adta helyzet szülte, amelyet azonban a kurd közösségek meg is ragadtak.

²¹ CHAROUNTAKI: *i. m.*, 350.

²² KAYA-WHITING: *i. m.*, 84.

A 2012-es kurd hatalomátvétel gyakorlatilag a kurd belső együttműködés végét is hozta. A Kurd Legfelsőbb Bizottság azokon a kurd területeken vette át a szuverenitással kapcsolatos jogköröket, amelyeken a PYD népszerűségnek örvendett. A KNC több okból is háttérbe szorult. Egyrészt a KNC igyekezete, hogy az Aszad-ellenes szíriai ellenzék keretén belül definiálja magát, sikertelen maradt. A 2011 júliusában Törökországban létrehozott Szíriai Nemzeti Tanács (*Syrian National Council*) elsősorban arab nemzetként definiálta a polgárháborút követő szír állam nemzeti identitását, amellyel kirekesztette az amúgy szövetségesnek tekinthető kurdokat. A KNC politikailag marginalizálódott az Aszad-ellenes szíriai ellenzéken belül.²³ Részből a fentiek következménye, hogy a kurd területeken élők a KNC valójában nem tudta megszólítani. A 2012-ben kötött kurd megállapodás néhány hónapon belül szétesett, és a PYD a saját ideológiai bázisán látott neki a kurd autonómia, a *Rodzsava* megvalósításának.

A Rodzsava entitás Észak-Szíriában és az Iszlám Állam elleni harc

2012-től kezdődően a polgárháborúval sújtott szír állam katonai és politikai értelemben is dezintegrálódott. Szíria térképe mozaikszerűvé változott, amennyiben területén az Aszad-rezsim mellett radikális iszlámista csoportok (Iszlám Állam, a Nuszra Front, későbbi nevén *Dzsabhat Fatah as-Sám*), a felkelők különféle csoportjai (Szabad Szíriai Hadsereg), valamint Észak-Szíriában a kurd Rodzsava gyakorolt területi szuverenitást.

Fontos látni, hogy a kurdok politikai helyzetét a változó katonai erőviszonyok alapvetően érintették. A PYD és az YPG elsősorban azt tartotta stratégiai céljának, hogy a szuverenitása alá eső három kurd terület (Kobáni, Afrín és Dzsazíra) feletti ellenőrzését fenntartsa. Az YPG 2012 nyarától azonban fokozatosan katonai konfliktusba került több csoporttal is, így többek között az Iszlám Állammal, a Nuszra Fronttal, esetenként a Szabad Szíriai Hadsereggel és egyéb felkelőcsoportokkal is.

A PYD és az iraki kurd közösségek narratívája szerint az elsősorban szunnita arab Iszlám Állam a kurd közösségek megsemmisítésére törekszik. Ez a nézet különösen az iraki jazídi közösségekkel szembeni atrocitások eredményeként terjedt el.²⁴ Egy tanulmány azonban rámutat arra, hogy miután az Iszlám Állam nem etnikai alapon állít szembe közösségeket, hanem elsősorban a muszlim–nem-muszlim dichotómia mentén osztja fel a társadalmat, így a kurdokkal sem ideológiai okok miatt ellenséges a radikális iszlámista csoport. Még ha kis számban is, de az al-Káida és később az Iszlám Állam tagjai között találunk kurd csoportokat. Az Iszlám Állam számos alkalommal felhasználta a kurdokat propagandauzeneteiben is. Így például az egyik videóüzenet az iraki KRG-vel szemben szólítja harcba tulajdonképpen nemcsak a kurdokat, hanem valamennyi muszlimot. Számos üzenet kiemeli, hogy az olyan politikai entitásokkal van probléma, mint a KRG vagy a Rodzsava, miközben a vallásos kurd személyeket védelmébe helyezi a radikális terrorszervezet.²⁵

²³ Christopher PHILLIPS: *The Battle for Syria. International Rivalry in the New Middle East*, Yale University Press, New Haven – London, 2016, 111. o.

²⁴ Mint ismeretes, az Iszlám Állam 2014 augusztusában mintegy 2000 jazídi vallású emberrel végzett az iraki Szindzsár-hegységben. A jazídi közösségek egyben etnikai és vallási kisebbségnek is tekinthetők Irakon belül.

²⁵ Aymenn AL-TAMIMI: *The Islamic State and the Kurds: The Documentary Evidence*, [online], *CTC Sentinel*, 10. évf., 2017/8, 33–38. o. Forrás: ctc.usma.edu [2019. 11. 03.]

Az első nagyobb katonai ütközet, amelyben az YPG részt vett, az úgynevezett Rász al-Ajn-i csata volt. Rász al-Ajn a török–szír határ mentén található város, ahol a Nuszra Front támadást intézett az YPG állásaival szemben. A 2012 novemberében kezdődött ütközet – több szakaszban – 2013 júliusáig tartott, végül az YPG stratégiai győzelmével zárult le. Az YPG sikeresen kiűzte a város környékéről a radikális iszlámista csoportokat, illetve a Szabad Szíriai Hadsereget is. A többhónapos csata háttérében Rász al-Ajn városának stratégiai fekvése áll, amennyiben a Törökországból induló – az Aszad-ellenes szíriai felkelőknek fontos – utánpótlási útvonalak mentén található. Az YPG katonai győzelmével megakadályozta, hogy az egyébként fragmentált szíriai felkelő, illetve iszlámista csoportok további pozíciókat szerezzenek.

Az Iszlám Állam 2013-as szíriai térnyerése, majd a Kalifátus 2014-es kikiáltása a szíriai polgárháború stratégiai játékosává alakította a szíriai kurd közösségeket mint nem állami szereplőket (*non-state actors*). Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az Iszlám Állam térnyerése ismételten összehozta a különféle transznacionális kurd szereplőket. Az iraki kurd pesmergák jelentős szerepet töltek be abban, hogy 2014 augusztusában megállították az Iszlám Államnak a KRG területe irányába történő katonai expanzióját. A kurd pesmergákat számos forrás szerint az YPG és az észak-iraki Kandil-hegységben már az 1990-es évek óta földalatti tevékenységet folytató PKK támogatta katonailag.²⁶

A Musztafa Barzáni vezette KRG a 2014-es iraki eseményeket követően ismételten elérkezettnek látta az időt, hogy tárgyalóasztalhoz ültesse a PYD-t, illetve az általa favorizált KNC-t. Mint ahogy a korábbiakban említettük, a 2012-es úgynevezett havleri megállapodás hatalommegosztásra vonatkozó passzusai nem valósultak meg, ugyanis a KNC a PYD-t a hatalom erőszakos monopolizálásával vádolta. 2014 októberében azonban az úgynevezett dohuki megállapodás új alapokra helyezte a kurd–kurd együttműködést Szíriában, amennyiben a PYD és a KNC közös célként fogalmazta meg az Iszlám Állammal szembeni harcot, valamint rendelkezett a hatalommegosztás kérdéseiről is. Ez utóbbi azonban ismételten kudarcra volt ítélve, ugyanis a PYD kvázi monopolhatalmat gyakorolt a Rodzsava területén.²⁷

A dohuki megállapodás eredményeként egyébként a PYD és a KRG közötti – addig meglehetősen feszült – viszony normalizálódott, és megteremtette az Iszlám Állammal szembeni további közös katonai fellépés lehetőségét. 2014 szeptemberétől ugyanis kezdetét vette a Rodzsava területén található Kobáni ostroma. Egy hónappal később az ISIS Kobáni tartomány több jelentős kurd települését elfoglalta, és százezres nagyságban űzte el onnét a kurd lakosokat, akik többnyire a szomszédos Törökországban találtak menedéket. Kobáni ostroma 2015 márciusával a Rodzsava katonai sikerével ért véget, amelyben nem kis szerepet töltött be az iraki kurd pesmergák és a PKK szárazföldi, valamint az Egyesült Államok légi támogatása.²⁸ Kobáni ostroma azonban nem jelentette azt, hogy a KRG állás-

²⁶ Michael M. GUNTER: Iraq, Syria, ISIS and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U. S. and Turkey, *Middle East Policy*, 22. évf., 2015/1, 105. o.

²⁷ Özlem Kayhan PUSANE: How to Profile PYD/YPG as an Actor in the Syrian Civil War: Policy Implications for the Region and Beyond. In: Özden Zynep OKTAV – Emel Parlal DAL – Ali Murat KURŞUN: *Violent Non-State Actors and the Syrian Civil War. The ISIS and YPG Cases*, Springer, 2018, 80. o.

²⁸ PAASCHE: *i. m.*, 85.

pontja felülkerekedett volna a PKK befolyása alatt álló PYD perspektíváján. A KNC így továbbra is marginalizálódott szerepet töltött be a szíriai kurdok életében. Meg kell ugyanakkor említeni, hogy a szíriai polgárháború lezárása végett meghirdetett és az Egyesült Államok, valamint Oroszország támogatását is élvező úgynevezett genfi folyamat keretében a Rodzsavát/PYD-t nem hívták meg a tárgyalóasztalhoz. A KNC ugyanakkor mind a genfi, mind az asztanai tárgyalásokon a kurdkérdés képviselőjeként meghívást kapott.²⁹ A PYD a lokális szinten, a KNC pedig nemzetközi szinten vívott ki magának politikai legitimitációt, így nem zárult le a közöttük fennálló politikai nézetkülönbség. Talán ez utóbbi gondolatot annyiban érdemes árnyalni, hogy éppen Kobáni ostroma bizonyította be a washingtoni döntéshozók számára a PYD fontosságát mint az Iszlám Állam elleni harc egyik meghatározó helyi szereplőjét. Kobáni ostromát követően az észak-szíriai kurd autonóm terület évről évre jelentősen bővült.

Az YPG Iszlám Állam elleni hadműveleteinek eredményeként a Rodzsava területe 2015-re összefüggő területté vált. A PYD/YPG az Iszlám Állam elleni harcot belső és külső pozíciójának javítására használta fel. A szervezet kifejezett célja volt, hogy kész helyzetet, *fait accompli* teremtsen azáltal, hogy az eredetileg kurdok lakta területeknél jóval nagyobb területet helyez ellenőrzése alá. Mint ahogy a korábbiakban említett tettünk róla, a szíriai kurd többségű területek három, egymástól földrajzilag elszigetelt enklávéból tevődnek össze. Az YPG-nek a katonai erejét felhasználva sikerült elérnie, hogy a saját hatalma alatt kvázi egyesítse Észak-Szíriát. Ez egyben azt is jelentette, hogy a Rodzsava területén számos nem kurd etnikai kisebbség élt.

Az Iszlám Állam és más radikális szervezetek veszélyeztették a Rodzsava mint politikai entitás létét, ami ezzel párhuzamosan jelentős fejlődésen ment keresztül. 2014. január 29-én megszületett a Rodzsava alkotmányaként számon tartott társadalmi szerződés dokumentuma, amely lefektette a különféle kisebbségek együttélésének szabályait.³⁰ A társadalmi szerződés minden tekintetben egy progresszív dokumentumnak nevezhető, amely láthatóan túlmutat azon a szándékon, hogy mindössze a kurd népcsoport érdekeit, illetve jogait védje. A karta már az elején leszögezi Dzsazíra tartomány multietnikus voltát, és rendelkezik a kantonális berendezkedés politikai alapelveiről is. Ennek értelmében az autonóm terület választott törvényhozással rendelkezik, illetve az egyes kantonok élén kormányzók állnak. A Rodzsava egyetlen legális katonai ereje az YPG, az úgynevezett Aszajis pedig a rendőri funkciót látja el. A dokumentum a női egyenjogúsítást tűzi ki célként, amennyiben a női kvóta igen magas arányát tekinti kötelezőnek. Az alaptörvény a korábbiakban említett öcalani víziót kísérelte meg átültetni a gyakorlatba. Például szakít azzal a bevett megközelítéssel, amely az állampolgár – állam kettőségéből indul ki, és ehelyett egy adott területen, bizonyos normák szerint együtt élő közösségekről beszél. A döntéshozatal legalsóbb szintjei az úgynevezett kommunák, amelyek vonatkozásában minimálisan 40%-os női kvótát kell figyelembe venni.³¹

²⁹ PUSANE: *i. m.*, 80.

³⁰ Charter of Social Contract. Self-rule in Rojava, [online], 2014. 01. 29. Forrás: peaceinkurdistancampaign.com [2019. 11. 03.]

³¹ KNAPP–JONGERDEN: *i. m.*, 100.

A látszólag demokratikusnak tűnő dokumentum tehát semmilyen formában nem monopolizálja a PYD politikai szerepét, különös tekintettel arra, hogy választások megtartásáról rendelkezik. Az Iszlám Állam által intézett katonai kihívás következtében azonban a választásokat több ízben elhalasztották. A Rodzsava berendezkedése – az alapidokumentumban jelzett szándékok ellenére – sem tekinthető demokratikusnak, ugyanis az ellenzéki szervezetek a PYD meglehetősen autoritárius vonásai miatt kiszorultak a Rodzsava irányításából. Az emberi jogi szervezetek különösen problémaként említik a Rodzsava területén élő nem kurd csoportok – mindenekelőtt az arab kisebbség – helyzetét. Ez utóbbi főleg azért érzékeny, mint ahogy említésre került, mivel a PYD a kurd többségű településekhez képest lényegesen nagyobb területet helyezett a szuverenitása alá. Miután az Aszad-rezsim erőteljes arabizációs politikát hajtott végre az 1970-es évektől kezdve, így az arab–kurd etnikai ellentét manifesztálódott. 2012 után több földbirtokviszályt jegyeztek fel a szervezetek, amelynek keretében kurdok kérdőjelezték meg az arab családok tulajdonjogát. Mindenképpen pozitív, hogy a Rodzsava beengedte területére az emberi jogi szervezeteket, a *Human Rights Watch* például 2014-ben több mint 100 oldalas jelentést készített az észak-szíriai kurd autonóm területen az emberi jogok helyzetéről. Miközben a szervezet dicséri a társadalmi szerződést, aközben megállapítja, hogy például a KNC-hez tartozó politikusokat vád nélkül letartóztatták, bírálja továbbá az Aszajisnak a politikailag aktív ellenzéki szereplőkkel szembeni túlkapásait. A legfőbb kritika azonban a gyermekkatonaság tényével kapcsolatos, amely szerint az YPG kiskorúakat soroz be a tagjai közé.³²

A korábbiakban említett Iszlám Állam elleni közös harc, amelyben nemcsak kurdok vettek részt, megalapozta a további együttműködés lehetőségét. 2015 októberében az YPG bázisára alapozva, ugyanakkor számos nem kurd katonai milícia támogatásával megalakult a Szíriai Demokratikus Erők (*Syrian Democratic Forces*, SDF) nevű ernyőszervezet. Az SDF fő erejét az YPG hadereje adja, ugyanakkor a tagok között arab, asszír, türkmén és egyéb helyi katonai csoportokat találunk. A multietnikus haderő legfőbb céljának az Iszlám Állam visszaszorítását tekintette. Az SDF politikai szárnya a Szíriai Demokratikus Tanács (*Syrian Democratic Council*, *Konseya Demokratik a Sûriyê*, SDC), amely Szíria föderális átalakítását tekintette stratégiai céljaként.

2016 márciusa egy fontos fordulópontnak tekinthető a Rodzsava életében, ugyanis a területi gyarapodás kikényszerítette a 2014-es társadalmi szerződés újragondolását. 2016-ban a Rodzsava nevet változtatott, és felvette az Észak-Szíria Demokratikus Föderációja nevet. Emellett az SDC új alkotmányt fogadott el, amely még inkább túlmutat a nemzetállami kereteken, és a föderalizmust mint elvet vezet be. Az Aszad-rezsim kezdettől fogva elutasította az észak-szíriai kurd autonómiát, és annak létét a nemzeti integritás megsértésének tekintette. Az új alkotmány értelmében az Észak-Szíriai Demokratikus Föderációt alkotó három kantonban helyi szintű választásokat is tartottak, amelyek legitimitását az Aszad-rezsim megkérdőjelezte.³³

³² Under Kurdish Rule. Abuses in PYD-run Enclaves of Syria, [online], 2014. Forrás: Human Rights Watch [2019. 11. 03.]

³³ Joost JONGERDEN: Governing Kurdistan: Self-Administration in the Kurdistan Regional Government in Iraq and the Democratic Federation of Northern Syria, *Ethnopolitics*, 18. évf., 2019/1, 61–75. o.

A regionális/globális szereplők és a kurdkérdés Szíriában

A szíriai kurdok politikai helyzetére két globális szereplő – az Egyesült Államok és Oroszország –, valamint két regionális aktor – Törökország és Irán – gyakorol(t) befolyást. A következő részekben röviden áttekintjük azon szempontokat, amelyek az egyes szereplők – néha meglehetősen komplex – érdekviszonyait meghatározzák.

Törökország

A török állam Szíria-politikájának áttekintése meghaladja jelen dolgozat kereteit. A 2011-ben kirobbant szíriai polgárháború a földrajzi közelség kapcsán biztonsági kihívást generált a török állam számára. Törökország három szinten kísérelte meg befolyásolni a szíriai eseményeket. 1. Kezdetől fogva diplomáciailag szembeszegül az Aszad-rezsimmel. 2. Politikailag megszervezi az Aszad-ellenes erőket. 3. A kurdkérdés vonatkozásában lefekteti azt az alapelvet, hogy Ankara nem látja szívesen Szíria, illetve a térség határainak újrarajzolását, amely esetlegesen egy kurd autonómia kialakulásához vezet.³⁴

Ankara a PKK és a KDP közötti regionális rivalizálásban egyértelműen a Musztafa Barzáni vezetete szervezet mögé állt. Erdoğan miniszterelnök a 2010-es években meglepően jó viszonyt alakított ki mind politikailag, mind gazdaságilag a bagdadi kormánnyal szembehelyezkedő, Musztafa Barzáni irányítása alatt álló KRG-vel. Ez egyben azt is jelentette, hogy Törökország a PYD–KNC rivalizálásában az utóbbit támogatta, és megkísérelte bevonni a szervezetet az Ankara által szervezett szíriai politikai ellenzék tevékenységébe. Törökország, miközben az Aszad-rezsimmel szemben lépett fel, aközben a Rodzsava létrejöttét árgus szemmel figyelte. Szalih Muszlim, a PYD politikai vezetője több alkalommal is járt Törökország területén, és kifejezte együttműködési szándékát. Ankara 2014–2015 fordulójára jelentős dilemmával szembesült a szíriai helyzet kapcsán, ugyanis egyszerre tekintette ellenségnek az ISIS-t és a PKK befolyása alatt álló YPG-t is. Ráadásul Törökországban felbomlott az a kurd békefolyamat, amely a hatalmon lévő AKP párt egyik nagy politikai vívmánya volt. Törökország abban érdekelt volt, hogy az egymással szemben harcoló két ellenfele – az ISIS és az YPG – meggyengítse egymást.³⁵ A katonai erőviszonyok azonban nem feltétlenül Törökország számításai szerint alakultak. A dilemma elsőként Kobáni 2014–2015-ös ostroma kapcsán manifesztálódott, amennyiben Ankara döntési helyzet elé került, hogy engedélyezi-e a PKK és a KRG szíriai kurdoknak nyújtott katonai támogatását. Mint ismeretes, Törökország átengedte a határán ezeket a csoportokat, a szíriai kurd menekülteket pedig beengedte a török állam területére. Ankara ugyanakkor nem nézhetett tovább tétlenül a Rodzsava politikai fejlődését, mindenekelőtt azt a területi expanziót, amely fokozatosan fajt accomplit teremtett Észak-Szíriában. Így Törökország nyíltan a PYD és az YPG ellen fordult, az utóbbit is terrorszervezetként definiálva. Ankara már 2012-től nyíltan hangoztatta, hogy Észak-Szíriában egy, a humanitárius szempontokat figyelembe vevő úgynevezett pufferezónát kellene kialakítani. Ehhez az ENSZ és a nemzetközi

³⁴ Asli S. OKYAY: Turkey's post-2011 approach to its Syrian border and its implications for domestic politics, *International Affairs*, 93. évf., 2017/4, 835. o.

³⁵ Michael M. GUNTER: The Kurdish Issue in Turkey: Back to Square One? *Turkish Policy Quarterly*, 14. évf., 2016/4, 81. o.

közösség támogatását is próbálta megnyerni. Az esetleges humanitárius zóna létrehozása megakadályozhatta volna egy összefüggő, a kurd Rodzsava ellenőrzése alatt álló terület létrejöttét. Miután a zóna nem jött létre, a kurdok pedig a török figyelmeztetések ellenére átlépték az Eufrátesz folyó nyugati partját, Ankara 2016 augusztusában a katonai beavatkozás mellett döntött. Az Eufrátesz Pajzs néven elkeresztelt hadművelet taktikai célja a Rodzsava ellenőrzése alatt álló Manbijdzs városának török szuverenitás alá helyezése volt.³⁶ Erdoğan több nyilatkozatában jelezte, hogy – török perspektívából nézve – a katonai beavatkozás egyszerre tűzi ki célként az ISIS, illetve az ugyancsak terroristaként bélyegzett YPG térdnyerésének megakadályozását. A szíriai kurdkérdés dinamikája meglehetősen komplex, hiszen ebben az időszakban a fokozódó orosz katonai beavatkozás eredményeként megerősödő Aszad-rezsim is felvette a harcot az YPG térdnyerésével szemben. Ankara és Damaszkusz között tehát érdekegyezőség áll fenn a kurd autonóm törekvések háttérbe szorítása kapcsán, ugyanis mindkét állam úgy érezte, hogy a kurd törekvések sértik Szíria területi integritását. A 2016-tól megromló orosz–török viszony kapcsán Moszkva, ha nem is nyilvánosan, de kijátszotta a kurd kártyát Ankarával szemben. A török kormány ezért is érezte stratégiai kihívásnak a kurdkérdés rendezését Szíriában. A 2017 tavaszáig tartó hadművelet eredményeként az YPG visszavonult az Eufrátesz folyó keleti partjára.

A török katonai beavatkozás második szakasza az Olajfaág Hadművelet keretében indult 2018 januárjában, és céljának az YPG kiűzését tartotta Afrín tartományból. A török hadsereg márciusban elfoglalta Afrín városát is, ezzel jelentős vereséget mérve az YPG-re. Az Aszad-rezsim több ízben Szíria szuverenitásának megsértéseként jellemezte a török katonai beavatkozást, és annak felhagyására szólította fel a szomszédos államot. Törökország az afríni beavatkozással megakadályozta az összefüggő területi entitás létrejöttét.

A török katonai beavatkozás harmadik szakasza a 2019 októberében zajló „Béke Forrása” nevű hadművelet, amelynek célja, hogy a szíriai–török határ mentén létrejöjjön egy biztonsági zóna, amely – többek között – a törökországi szír menekültek visszatelepítésének a célját is szolgálja. A katonai beavatkozás előzménye, hogy Trump elnök 2019 októberében bejelentette az amerikai katonáknak Szíriából való visszavonását. A nemzetközi közösség kritikáját kiváltó beavatkozás elérte a célját, ugyanis Oroszország megállapodott Törökországgal arról, hogy az SDF 30 km-es sávban elhagyja a török–szír határt, továbbá számos további település török (és ennek következtében az általa támogatott szíriai felkelők) ellenőrzése alá került.

Oroszország

Miközben Oroszországot elsősorban az Aszad-rezsim támogatójaként tartjuk számon, aközben az Oroszország, Irán és Törökország közreműködésével zajló úgynevezett asztanai folyamat keretében maga terjesztette elő azt az alkotmánytervezetet, amely Szíria föderális alapon való átszervezését javasolja.³⁷ Mint ismeretes, a három – az asztanai folyamatban – részt vevő állam eltérő állásponton van a szíriai polgárháború kérdésében.

³⁶ Aaron STEIN: Reconciling U.S.–Turkish Interests in Northern Syria, [online], 2017. Forrás: Council on Foreign Relations [2019. 11. 03.]

³⁷ SCHOTT: *i. m.*

Míg Oroszország és Irán elsősorban az Aszad-rezsim oldalán kötelezte el magát, addig Törökország egyértelműen a Szabad Szíriai Hadsereg és számos esetben egyéb felkelőcsoportok támogatója. A kurdkérdés vonatkozásában azonban Törökország és Irán álláspontja hasonló, megakadályozni Szíria föderális átalakítását és egy autonóm terület létrejöttét. Moszkva számára önmagában a szíriai kérdés nem stratégiai prioritás, ugyanakkor egy globális játéknak a része, amelyben Oroszország fő ellenfele az Egyesült Államok és nem a regionális hatalmak. Washington a 2015-ös Kobáni győzelmet követően egyértelműen stratégiai partnerként tekint az SDF-re, illetve az YPG-re, és egészen az Iszlám Állam 2019. márciusi kiűzéséig katonai támogatásban is részesítette. Az orosz–török kapcsolatokban egy egyértelmű normalizálódás következett be különösen 2017-től kezdve, így Moszkva engedékenyebbé vált Törökország katonai beavatkozásaival kapcsolatban. Oroszország számára tehát valójában nem prioritás a kurdkérdés kezelése, ugyanakkor, ha nemzeti érdekei úgy kívánják, eszközként használják egyik vagy másik hatalommal szemben. 2016 februárjában például a Rodzsava első külképviselét Moszkvában nyithatta meg, amely negatív üzenetet hordozott Törökország számára.³⁸ Oroszország a kurdkérdés vonatkozásában közvetítő szerepet tölt be. Mint láthattuk legutóbb a 2019. októberi beavatkozás keretében Oroszország egyeztetett az SDF és Törökország között.

Irán

Az Iszlám Köztársaság több szempontból is óvatosan szemléli a szíriai kurdkérdés fejlődését. Egyrészt Teheránt zavarja, hogy az általa támogatott Aszad-rezsim politikai legitimitását megkérdőjelezi a Rodzsava létrehozása. Másrészt Teherán az iráni Kurdisztáni Szabad Élet Pártjával (*Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê*, PJAK) szemben vívott hadjáratának szemüvegén keresztül interpretálja a Rodzsava kérdését. Teherán negatív álláspontját befolyásolja az a tény, hogy PJAK része a PKK befolyása alatt álló KCK nevű ernyőszervezetnek. Irán számára a kurdkérdés kapcsán az elsődleges figyelem a KRG területén 2017 szeptemberében lezajlott függetlenségi referendumra helyeződött, amely Teherán rosszallását és a határ lezárását váltotta ki. A 2018-ban Irán területén zajló tüntetéshullám keretében helyi kurd csoportok is utcára vonultak, hogy szolidaritásukat fejezzék ki az afríni török beavatkozással kapcsolatban.³⁹ Irán elsősorban attól tart, hogy kiújul a PJAK és a kormányzat között dúlt korábbi fegyveres szembenállás. Irán és Törökország álláspontja hasonló a szíriai kurdok autonómiájával kapcsolatban.

Egyesült Államok

Habár az Egyesült Államok mindössze 2000 fős katonai kontingenssel van jelen Szíria területén, azonban emellett 2014 szeptembere óta koordinált légitámadásokat hajt végre az Iszlám Állam állásaival szemben. Washington katonai stratégiáját főként a Szabad Szíriai Hadsereg támogatására építette fel, ugyanakkor különösen Kobáni ostromától kezdve természetes

³⁸ PHILLIPS: *i. m.*, 222.

³⁹ Olivier GROJEAN: The Kurdish Question in the Middle East: Regional Dynamics and Return to National Control. In: *IEMed Mediterranean Yearbook 2018*, IEMed, Barcelona, 2018, 265–268. o.

szövetségesevé vált a PYD-nek, illetve az SDF-nek. Az Egyesült Államok és az SDF koalíciójára épülő katonai stratégia olyannyira sikeres volt, hogy 2018-ra az Iszlám Állam által ellenőrzött területek 60%-át szabadította fel.⁴⁰ Mindez azonban kielezte az amúgy is meglehetősen problematikus amerikai–török kapcsolatokat, ugyanis a Trump-adminisztráció a kurd katonai egységek nyílt támogatásáról döntött. 2019 márciusára az SDF-nek sikerült kiűznie az Iszlám Állam maradék egységeit Kelet-Szíria területéről, és ezzel az Észak-Szíriai Demokratikus Föderáció által ellenőrzött területeket megnövelni. A konfliktushelyzet mellett azonban ki kell emelni, hogy éppen amerikai, török és szíriai kurd együttműködésre épült a Manbijdzs térség újjáépítésének kezdete.⁴¹

A Trump-adminisztráció azonban – az Iszlám Állam felett aratott katonai győzelemmel párhuzamosan – 2018 decemberében bejelentette, hogy fokozatosan kivonja a mintegy 2000 főt számláló kontingensét Szíria területéről. A döntés – egyes vélemények szerint – alapvetően érintheti a szíriai katonai erőviszonyokat, mindenekelőtt az Észak-Szíriai Demokratikus Föderáció helyzetét. Az amerikai diplomácia háttérscsatornákon keresztül garanciát kért Törökországtól, hogy Ankara ne rohanja le katonailag az YPG-t. Ebben a helyzetben a szíriai kurdok az ISIS elleni harcok lelassításával próbáltak meg válaszolni, azonban jelen sorok írásakor Szíria egész területe felszabadult az Iszlám Állam ellenőrzése alól. A Rodzsava számára nem kínálkozik más lehetőség, mint szorosabbra fűzni kapcsolatait az Aszad-rezsimmel, illetve külső partnereivel, mindenekelőtt Oroszországgal.⁴² 2019 februárjában az YPG és az Aszad-rezsim megállapodott, hogy közösen veszik fel a harcot Törökország afríni hadműveletével szemben. Mindez igazolja azt a feltételezést, hogy a magára hagyott kurd csoportok kénytelenek kiegyezni a rezsimmel és támogatóival.

Konklúzió

2019 októberében Trump elnök bejelentette az Észak-Szíriában maradt mintegy 1000 amerikai katona kivonását. Mint korábban a tanulmány utalt rá, az amerikai kivonulás 2018 decemberében merült fel, azonban az érzékeny észak-szíriai helyzet következtében a Pentagon lassabban hajtotta végre az utasítást. Az Iszlám Állam katonai legyőzésével az Egyesült Államok fizikailag kivonul Szíriából, amely a PYD számára kifejezetten negatív következményeket tartogat. Az amerikai kivonulás elsősorban Oroszország és ezzel egyidejűleg az Aszad-rezsim pozícióit erősíti. Egy esetleges szíriai politikai rendezéssel kapcsolatos bármilyen egyeztetés Moszkva kezébe került.

Törökország az amerikai bejelentéssel lényegében párhuzamosan, október 9-én megindította az észak-szíriai katonai offenzíva harmadik szakaszát, a Béke Forrása hadműveletet, amelynek célja a török–szír határ mentén egy úgynevezett pufferzóna kialakítása. Törökország már régóta várt az újabb beavatkozás pillanatára, amely egyszerre szorítja távolabbra az SDF erőit a török határtól, miközben alkalmat teremt a Törökországban lévő mintegy 3,6 millió szíriai menekült fokozatos visszatelepítésére. Törökország ezzel

⁴⁰ Robert S. FORD: Keeping Out of Syria. The Least Bad Option, *Foreign Affairs*, 2017/November/December, 19. o.

⁴¹ FORD: *i. m.*, 20.

⁴² Jonas PARELLO-PLESNER: Post-Conflict Stabilization in Syria and the Potential Impact of U.S. Military Withdrawal, [online], 2018, Hudson Institute. Forrás: hudson.org [2019. 11. 03.]

továbbra is a Rodzsava egységes területét kívánja minél inkább felszabdalni és akár az etnikai arányokat is megváltoztatni Észak-Szíria területén. A török beavatkozás igen negatív visszhangot váltott ki az Egyesült Államok és az Európai Unió területén is. Trump a török gazdasággal szembeni szankciós politikával kísérelte meg megfékezni a török katonai offenzívát. „Teljesen felkészült vagyok, hogy gyorsan elpusztítsam Törökország gazdaságát, ha a török vezetők folytatják ezt a veszélyes és destruktív politikát.” – reagált Trump a török beavatkozásra.⁴³ Október 17-én az Egyesült Államok és Törökország megállapodott a tűzszünetben, amely szerint a határ mentén kialakított 32 km-es biztonsági zónát az SDF harcosai 120 órán belül elhagyják, és feloldják az amerikai szankciókat. Ezt követően pedig a közvetítő szerepében feltűnt Oroszország is megállapodott a török vezetéssel, hogy november 1-jétől közösen fogják ellenőrizni a határmenti biztonsági sávot. A katonai beavatkozással lényegében Ankara elérte a célját, amennyiben sikerült újabb területek feletti ellenőrzést kialakítani Észak-Szíriában.

Az SDF az amerikai kivonulás és a török beavatkozás közepette az Aszad-rezsimhez fordult és kvázi segítséget kért, hogy akadályozza meg a török előrenyomulást. A PYD és annak katonai egységei kifejezetten úgy érezték, hogy a fő szövetségésüknek tartott Egyesült Államok elárulta őket. Oroszország pedig elsősorban közvetítő szerepet vállal, ugyanakkor nem vállalja fel az észak-szíriai kurdok céljait. Egy érdekes következménye a 2019. októberi török beavatkozásnak, hogy az SDF börtöneiben lévő ISIS-harcosok egy része szabadlábra került. Egyes vélemények szerint az SDF eszközként használta a török beavatkozással szembeni prevenció végett a terroristákat. Külön hozzátartozik a képhez, hogy a török beavatkozás következtében mintegy 300 ezer fő hagyta el lakhelyét, ezzel ismételtelen hozzájárulva a menekültprobléma felerősítéséhez.

A tanulmány célja az volt, hogy rámutasson arra a folyamatra, amelynek keretében a szíriai kurdok elfeledett közösségből stratégiai játékosává váltak a 2011-ben kirobbant szíriai tüntetéssorozatot követően. Az Iszlám Állam és más radikális szervezetek elleni harcot, amelyben a szíriai kurdokat az Egyesült Államok támogatta, arra használták fel, hogy saját pozícióikat erősítsék. Miközben a PYD ideológiája ellentétes a föderalizmus logikájával, hiszen az Szíriának a demokratikus konföderalizmus elvére épülő átalakítását tűzi ki célként, paradox módon mégis az általuk ellenőrzött területen kialakult autonómia, a Rodzsava fennmaradásán tevékenykedtek. A tanulmány egy másik fő megállapítása, hogy jelenleg ugyan a PYD dominálja az észak-szíriai kurd diskurzust, ugyanakkor a közösség politikai értelemben megosztott. Az Iszlám Állam fokozatos katonai legyőzésével azonban a PYD stratégiai játékosból ismételtelen az elfeledett közösség irányába halad, ugyanis sem a globális szereplők, sem a regionális aktorok nem kívánják előremozdítani a föderalizmust, sem az öcalani eszmékre építkező Rodzsava-konceptiót. Ebben a küzdelemben a PYD számára két viszonyítási pont maradt rövid távon: az egyiket Oroszország képviseli, a másikat pedig az Aszad-rezsim. Egyik sem támogatja azonban maximálisan a PYD, illetve az SDF törekvéseit.

⁴³ Statement from President Donald J. Trump Regarding Turkey's Actions in Northeast Syria, [online], 2019. 10. 14. Forrás: White House [2019. 11. 03.]

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AHRAM, Ariel I. – LUST, Ellen: The Decline and Fall of the Arab State, *Survival*, 58. évf., 2016/2, 7–34. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/00396338.2016.1161897>
- AL-TAMIMI, Aymenn: The Islamic State and the Kurds: The Documentary Evidence, [online], *CTC Sentinel*, 10. évf., 2017/8, 33–38. o. Forrás: ctc.usma.edu [2019. 11. 03.]
- CHAROUNTAKI, Marianna: Kurdish policies in Syria under the Arab Uprisings: a revisiting of IR in the new Middle Eastern Order, *Third World Quarterly*, 36. évf., 2015/2, 337–356. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/1436597.2015.1015786>
- Charter of Social Contract. Self-rule in Rojava, [online], 2014. 01. 29. Forrás: peaceinkurdistancampaign.com [2019. 11. 03.]
- COLLOMBIER, Virginie (ed.): Armed Conflicts and the Erosion of the State, [online], *MENARA Working Paper*, 2018/22. Forrás: menaraproject.eu [2019. 09. 25.]
- DURAC, Vincent: The Role of Non-State Actors in Arab Countries after the Arab Uprisings, [online], *IEMed Mediterranean Yearbook 2015*, IEMed, Barcelona, 2015. Forrás: iemed.org [2019. 10. 28.]
- FORD, Robert S.: Keeping Out of Syria. The Least Bad Option, *Foreign Affairs*, 2017/November/December, 16–22. o.
- GAUB, Florence: State Vacuums and Non-State Actors in the Middle East. In: KAMEL, Lorenzo (szerk.): *The Frailty of Authority. Borders, Non-State Actors, and Power Vacuums in a Changing Middle East*, Istituto Affari Internazionali, Edizioni Nuova Cultura, Rome, 2017, 51–65. o.
- GAUSE III, F. Gregory: Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War, [online], *Brookings Doha Center Analysis Paper*, 2014/11, 1–33. o. Forrás: brookings.edu [2019. 09. 25.]
- GROJEAN, Olivier: The Kurdish Question in the Middle East: Regional Dynamics and Return to National Control. In: *IEMed Mediterranean Yearbook 2018*, IEMed, Barcelona, 2018, 265–268. o.
- GUNTER, Michael M.: Iraq, Syria, ISIS and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey, *Middle East Policy*, 22. évf., 2015/1, 102–111. o. DOI: <https://doi.org/10.1111/mepo.12116>
- GUNTER, Michael M.: The Kurdish Issue in Turkey: Back to Square One? *Turkish Policy Quarterly*, 14. évf., 2016/4, 77–86. o.
- HALHALLI, Bekir: Kurdish Political Parties in Syria: Past Struggles and Future Expectations. In: TUGDAR, Emel Elif – AL, Serhun (szerk.): *Comparative Kurdish Politics in the Middle East*, Springer, Berlin, 2018, 27–53. o. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-53715-3_2
- JONGERDEN, Joost: Governing Kurdistan: Self-Administration in the Kurdistan Regional Government in Iraq and the Democratic Federation of Northern Syria, *Ethnopolitics*, 18. évf., 2019/1, 61–75. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449057.2018.1525166>
- KAUSCH, Kristina: Proxy Agents: State and Non-State Alliances in the Middle East. In: Kamel, Lorenzo (szerk.): *The Frailty of Authority. Borders, Non-State Actors, and Power Vacuums in a Changing Middle East*, Istituto Affari Internazionali, Edizioni Nuova Cultura, Rome, 2017, 67–83. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/03932729.2017.1347250>
- KAYA, Zeynep – WHITING, Matthew: Sowing Division: Kurds in the Syrian War, *Middle East Policy*, 24. évf., 2017/1, 79–91. o. DOI: <https://doi.org/10.1111/mepo.12253>
- KNAPP, Michael – JONGERDEN, Joost: Communal Democracy: The Social Contract and Confederalism in Rojava, *Comparative Islamic Studies*, 10. évf., 2016/1, 87–109. o. DOI: <https://doi.org/10.1558/cis.29642>
- KRAJESKI, Jenna: What the Kurds Want?, [online], 2015, 86–105. o. Forrás: *Virginia Quarterly Review* [2019. 10. 28.]
- MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*, I. B. Tauris, London – New York, 2007.
- OKYAY, Asli S.: Turkey's post-2011 approach to its Syrian border and its implications for domestic politics, *International Affairs*, 93. évf., 2017/4, 829–846. o. DOI: <https://doi.org/10.1093/ia/iix068>
- PAASCHE, Till F.: Syrian and Iraqi Kurds: Conflict and Cooperation, *Middle East Policy*, 22. évf., 2015/1, 77–88. o. DOI: <https://doi.org/10.1111/mepo.12114>
- PAELLO-PLESNER, Jonas: Post-Conflict Stabilization in Syria and the Potential Impact of U.S. Military Withdrawal, [online], 2018, Hudson Institute. Forrás: hudson.org [2019. 11. 03.]
- PHILLIPS, Christopher: *The Battle for Syria. International Rivalry in the New Middle East*, Yale University Press, New Haven – London, 2016. DOI: <https://doi.org/10.12987/yale/9780300217179.001.0001>

- PUSANE, Özlem Kayhan: How to Profile PYD/YPG as an Actor in the Syrian Civil War: Policy Implications for the Region and Beyond. In: OKTAV, Özden Zeynep – DAL, Emel Parlal – KURŞUN, Ali Murat: *Violent Non-State Actors and the Syrian Civil War. The ISIS and YPG Cases*, Springer, 2018, 73–90. o. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-67528-2_4
- SAYIGH, Yezid: Hybridizing Security: Armies, Militias, and Constrained Sovereignty, [online], 2018. 10. 30. Italian Institute for International Political Studies. Forrás: ispionline.it [2019. 10. 28.]
- SAYIGH, Yezid: The Crisis of the Arab Nation State, [online], 2015. 11.19. Forrás: carnegie-mec.org [2019. 09. 25.]
- SCHOTT, Anne Sofie: *The Kurds of Syria. From the Forgotten People to World-Stage Actors*, Brief, Royal Danish Defence College, Copenhagen, 2017.
- Statement from President Donald J. Trump Regarding Turkey's Actions in Northeast Syria, [online], 2019. 10. 14. Forrás: White House [2019. 11. 03.]
- STEIN, Aaron: Reconciling U.S.–Turkish Interests in Northern Syria, [online], 2017. Forrás: Council on Foreign Relations [2019. 11. 03.]
- Under Kurdish Rule. Abuses in PYD-run Enclaves of Syria, [online], 2014. Forrás: Human Rights Watch [2019. 11. 03.]

Selján Péter

Külső katonai beavatkozás a szíriai polgárháborúba – Oroszország, Irán, Törökország és az Egyesült Államok szerepe¹

A 2011-ben az arab tavaszként emlegetett eseménysorozatba illeszkedő kormányellenes tüntetésekkel kezdődő szíriai válság az elmúlt nyolc év során a közel-keleti regionális hatalmi versengés egyik fő színtere lett, és napjaink egyik legösszetettebb polgárháborújává eszkalálódott. Menetének befolyásolása érdekében az államon belüli fegyveres konfliktusba több külső állami szereplő is beavatkozott proxyk támogatásával vagy akár katonai intervencióval is, ami az elemzők számára is nehezen átláthatóvá teszi a helyzetet. Irán már a polgárháború kibontakozásának eleje óta támogatja az Aszad elnökhöz hű kormányerőket, ám végül Oroszország 2015-ös katonai beavatkozása menthette csak meg a rezsimet a teljes összeomlástól. Teherán és Moszkva pragmatikus együttműködésének köszönhetően a polgárháború menete egyértelmű irányt vett, miközben az Iszlám Állam terjeszkedése, majd Törökország kurdok elleni észak-szíriai hadműveletei tették még összetettebbé a konfliktust. Az Amerikai Egyesült Államok (a továbbiakban: USA, Egyesült Államok) az Iszlám Állam felszámolására fókuszáló, az amerikai katonai szerepvállalást kifejezetten kerülő stratégiájával szinte lemondott Szíriáról. A tanulmány röviden összefoglalja a szíriai polgárháború eszkalálódásának történetét, ismerteti az orosz katonai intervenció és az orosz–iráni együttműködés jelentőségét, majd felvázolja az észak-szíriai kurdok elleni török hadműveletek szerepét, s végül kitér az Egyesült Államok szíriai stratégiájára is. A meghatározó külső állami szereplők szerepvállalásának ismertetésével a tanulmány rámutat a szíriai polgárháború külső hatalmi dimenziójának összetettségére, amely csak egy a sok közül.

Kulcsszavak: Közel-Kelet, szíriai polgárháború, intervenció, Oroszország, Törökország

Selján Péter: Foreign military intervention in the Syrian civil war – The role of Russia, Iran, Turkey and the United States

The Syrian crisis, which began in 2011 with anti-government protests (that formed part of what is referred to as the Arab Spring), has been at the center of regional power rivalry in the Middle East over the past eight years and it has escalated into one of the most complex civil wars of the 21st century. To shape the course of the domestic armed conflict, several external state actors got involved, supporting proxies or even direct military intervention. Iran has been supporting government forces loyal to President Assad since the beginning of the civil war, but in the end only Russia's military intervention could save the regime from collapsing in 2015. Due to the pragmatic cooperation between Tehran and Moscow, the course of the civil war took a clear direction, while the expansion of the Islamic State and Turkey's operations against the Kurds in Northern Syria made the conflict even more complex.

¹ Jelen publikáció a BCE EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú „Tehetségből fiatal kutató” – A kutatói élet-pályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban című projekt keretében jött létre.

The United States, with its strategy of focusing narrowly on the eradication of the Islamic State and explicitly avoiding widespread US military engagement, practically gave up Syria. This paper briefly summarises the history of the escalation of the Syrian Civil War, sheds light on the importance of the Russian military intervention and the Russian-Iranian cooperation, then outlines the role of Turkish operations against the Kurds in Northern Syria, and finally touches on the United States' Syria strategy. By discussing the role of the major external state actors, this paper points out the complexity of the external dimensions of the Syrian civil war, which is only one of several perspectives.

Keywords: Middle East, Syrian civil war, Intervention, Russia, Turkey

Bevezetés

A szíriai polgárháború a 21. század eddig egyik legösszetettebb és legvéresebb fegyveres konfliktusa. A második kongói háború (1998–2003) után a már kilencedik éve zajló szíriai harcok jártak a második legtöbb áldozattal. A 2011. március 15-e óta tartó szíriai válság az elmúlt évek során egy államon belüli konfliktusból nemzetközi fegyveres konfliktussá eszkalálódott, amelyben a Bassár el-Aszad vezette szíriai rezsimhez hű kormányerők és szövetségesei állnak szemben a szíriai demokratikus ellenzéki erőkkel és szövetségeseivel. Emellett a relatíve egyszerű kormányoldal az ellenzéki erők ellen szembenállás mellett azonban több belső és külső szereplő is részt vesz a konfliktusban a rezsimmel és a felkelőkkel is szemben állva, ami nehezen átláthatóvá teszi az egész szíriai helyzetet, olykor még a szakértők számára is. A Szíriai Fegyveres Erők (SAF) és a főként szunnita ellenzéki csoportok mellett többek között szalafista dzsihadista fegyveresek (mint például az an-Núszra Front), a kurdokból és arabokból álló Szíriai Demokratikus Erők (SDF) és a gyakorlatilag mindenki számára ellenségnek számító Iszlám Állam harcosai állnak szemben egymással. A válság összetettségét pedig tovább fokozza az a tény, hogy az immár kilencedik éve húzódó polgárháborúnak már több külső állami szereplője is van, amelyek közvetetten proxy támogatásával vagy akár közvetlenül katonai intervencióval avatkoztak be a konfliktusba, például Irán, Oroszország, Törökország és az Egyesült Államok.

A szíriai konfliktus az elmúlt évek során már számos nemzetközi kutatás és tanulmány tárgya volt, és a következő években vagy akár évtizedekben is várhatóan több tudományos munka készül majd róla, az előzményeiről, az eszkalációjáról és a következményeiről egyaránt. Többek között azért is került épp ez a konfliktus a kutatók és a nemzetközi közvélemény érdeklődésének középpontjába, mert olyan összetett, és olyan sok szereplője van, hogy már a szakértőknek is nehéz átlátni. Jelen tanulmány a szíriai polgárháború külső/nemzetközi dimenziójának összetettségére, pontosabban a külső állami szereplők beavatkozására szeretne rávilágítani. Ennek érdekében az első oldalakon röviden felvázolja a polgárháború előzményeit, az arab tavaszt és a Szíriát érintő eseményeit, majd ismerteti a legnagyobb befolyású külső állami szereplők szíriai szerepvállalását, kezdve az orosz katonai intervenciótól az orosz–iráni együttműködésen és a kurdok elleni észak-szíriai hadműveleteken át az Egyesült Államok Szíria-stratégiájáig. Ezt követően a tanulmány egy rövid összeggel, illetve a levonható következtetésekkel zárul.

Szíria és az arab tavasz

Szíriában az ország 1946-os függetlenné válását követően közel 20 éven keresztül egy szunnita többségű hatalmi elit került vezető pozícióba. Ezekben az évtizedekben továbbra is az autokratikus kormányzás és a potenciális instabilitás jellemezte az országot. Komolyabb változás ebben először csak az Arab Újjászületés Szocialista Pártjának (Baasz Párt) 1963. márciusi hatalomátvételét követően állt be. Ennek a puccsnak az egyik fő résztvevője volt az alavita származású Háfez el-Aszad (1930–2000), aki 1970-ben egy évre miniszterelnök lett, majd 1971 márciusától 2000 júniusáig az elnöki székéből irányította az országot. Az általa felépített politikai rendszer meghatározó elemei az erős elnöki pozíció, a Baasz Párt dominanciája a pártrendszerben és a baaszizmusnak mint ideológiának a vezető szerepe voltak. A fegyveres erők és a titkosszolgálatok vezetőinek többsége alavita származású személy lett, bár Aszad szélesebb alpra kívánta építeni hatalmának politikai bázisát, ezért igyekezett nagyobb teret hagyni a keresztény, a drúz, az iszmáilita és a cserkesz kisebbségeknek. A szunnita arab közösségből pedig elsősorban a tekintélyes kereskedőcsaládokkal igyekezett jó kapcsolatokat ápolni Damaszkuszban és Aleppóban. Ez a hatalmi struktúra évtizedekig kiállta az idők próbáját.²

A 19. századi európai történelemből a „népek tavasza” kifejezés ihlette arab tavasz elnevezést a 2010 és 2011 fordulóján a Közel-Keleten és Észak-Afrikában megindult tüntetéssorozatokra és a politikai átalakulásra elsősorban a nemzetközi média, majd az arab közbeszéd is alkalmazta. A magában az elnevezésben rejlő optimizmus azonban gyakorlatilag pár hónap alatt odalett, miután több érintett országban elhúzódó válság vagy adott esetben polgárháború alakult ki. Ettől eltekintve az arab tavasz kifejezést az először Tunéziában, majd további arab országokban is szárnyra kapó, tüntetésekkel kezdődő társadalmi és politikai átalakulás gyűjtőfogalmaként használjuk, tudva azt, hogy valójában országonként más és más folyamatokat takar.³ Az érintett hat ország közül végül háromban is polgárháború tört ki (Líbia, Szíria, Jemen), és eddig mindössze csak Tunéziában ment végbe valamilyen szinten békés, demokratikus átalakulás, ahol 2019 októberében Kaisz Szaid, egy konzervatív jogászprofesszor több mint 70%-os támogatottsággal nyert az elnökválasztáson.⁴

Az arab tavasz által indukált politikai folyamatok 2011 márciusában érték utol Szíriát.⁵ A szíriai válság közvetlen előzményeként megemlítendő, hogy az eleinte Londonban orvosnak készülő Bassár el-Aszad mindössze 34 éves volt, amikor apja halálát követően 2000-ben átvette Szíria vezetését a korábban egy balesetben váratlanul elhunyt testvére helyett. A fiatal elnök már a kezdetektől nehézségekkel került szembe, miután a 2001. szeptember 11-ei terrortámadások után Szíria is a „gonosz tengelye” államainak a szövetségesei közé sorolódott, így Damaszkusz is komoly nemzetközi nyomás alá került. A terrorizmus eleni háború megindítása és Irak amerikai megszállása is közvetetten hátráltatta a szíriai

² CSIKI Tamás – GAZDIK Gyula: Stratégiai törekvések a szíriai válság kapcsán I., *Nemzet és Biztonság*, 7. évf., 2013/1–2., 43. o.

³ N. RÓZSA Erzsébet: *Az arab tavasz – A Közel-Kelet átalakulása*, Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2015, 79–80. o.

⁴ Michael SAFI: Tunisia election: ‘Robocop’ Kais Saied wins presidential runoff, [online], 2019. 10. 14. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 05.]

⁵ A szíriai arab tavaszról bővebben lásd: N. RÓZSA: *i. m.*, 180–188.

reformfolyamatokat, Rafik Haríri volt libanoni miniszterelnök 2005. februári meggyilkolása pedig tovább fokozta Szíria elszigetelődését, mivel annak háttérében Damaszkuszt gyanították.⁶ Ennek következményeként Aszad 2005 áprilisában végül kivonta a szíriai erőket Libanonból.

A szíriai gazdaság 2005–2011 között átlagosan majdnem 5%-os reál GDP-növekedést produkált, de a 2008–2009-es gazdasági világválság Szíriában is érezte negatív hatásait, így a növekedés ellenére sem sikerült a mélyreható gazdasági problémákat rendezni. Fokozatosan nőtt a 10% körüli munkanélküliség, ami leginkább a fiatalabb korosztályt érintette, ahol a 30%-ot is elérte. A növekvő élelmiszer- és üzemanyagárak komoly gondokat okoztak a lakosságnak, és folyamatosan nőtt a mélyszegénységben élők száma. Mindezek ellenére 2011 januárjában, még az arab tavasz folyamatába illő szíriai tüntetés-sorozatok előtt Aszad elnök stabilnak értékelte Szíria helyzetét, noha minden bizonnyal Damaszkusz is tisztában lehetett a tiltakozási hullám terjedésében rejlő veszélyekkel.⁷ 2011. március 15-én végül Szíriában is országszerte kezdődtek kiterjedt, tömeges megmozdulások, és egyre gyakoribbakká váltak az összetűzések a biztonsági erők és a tüntetők között. Az ezt követő hetekben és hónapokban rendszeressé váltak, és ezeket a hadsereg bevetésével sem sikerült megfékezni, a hirtelen elkezdett reformpolitika pedig már túl kevés volt, túl későn.⁸ Ráadásul, mire Szíriában kibontakoztak a tüntetések, addigra Tunéziában már megbukott Ben Ali, Egyiptomban Hoszni Mubarak, a líbiai katonai intervenció pedig már az előkészítési fázisban volt.

Az orosz katonai intervenció

Oroszország és Szíria évtizedes múltra visszatekintő jó kapcsolatai szinte egyedülállók a közel-keleti térségben.⁹ Utóbbi 1946-os függetlenné válása óta áll fenn Moszkva és Damaszkusz között diplomáciai kapcsolat, az Aszad család pedig hagyományosan jó viszonyt ápolt az oroszországi vezetéssel. A hidegháború alatt a Szovjetunió lett Szíria egyik legfontosabb szövetségese, illetve fő fegyverszállítója. Ennek eredményeképpen 1972-ben biztonsági együttműködési megállapodás, 1980-ban barátsági szerződés, 1983-ban pedig nukleáris együttműködési megállapodás is kötöttetett a felek között. Ezt a stratégiai együttműködést fémjelzi a mai napig is a tartúsi orosz haditengerészeti bázis, amelyet Oroszország 1971 óta bérel Szíriától, lehetővé téve ezzel az orosz haditengerészet számára a földközi-tengeri jelenlétet. Az orosz–szíriai kapcsolatok első ízben 1985-ben szenvedtek némi visszaesést, miután Gorbacsov hatalomra kerülésével csökkentették Szíria katonai és gazdasági támogatásának mértékét. Tartúsz haditengerészeti kikötője azonban még a Szovjetunió szét hullását követően is Oroszországhé maradt, 2005-ben pedig Szíria tartozásai nagy részét

⁶ Susan SACHS: Rafik Hariri, Ex-Premier of Lebanon, Dies at 60, [online], 2005. 02. 15. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 21.]

⁷ Interview With Syrian President Bashar al-Assad, [online], 2011. 01. 31. Forrás: wsj.com [2019. 10. 29.]

⁸ GAZDIK Gyula: Szíria az „arab tavasz” sodrában, *Nemzet és Biztonság*, 5. évf., 2012/4, 117–118. o.

⁹ FRANCESCO BELCASTRO: *Syrian Foreign Policy: The Alliances of a Regional Power*, Routledge/St. Andrews Syrian Studies Series, London, 2019, 114–126. o.

elengedve Moszkva cserébe engedélyt is kapott annak bővítésére.¹⁰ Legutóbb 2017-ben jött létre új bérleti szerződés Putyin és Aszad között a tartúsi kikötőről, újabb 49 évre.¹¹

Oroszország Közel-Kelet-politikáját illetően megjegyzendő, hogy a hidegháborút követő első évtizedben, illetve a 2000-es évek elejéig a térség Moszkva számára teljesen a háttérbe szorult, így gyakorlatilag nem is szólt bele a régió eseményeinek alakulásába. A távolmaradást követő időszakban azonban már igyekezett növelni közel-keleti szerepét, ezért bekapcsolódott a régiót érintő fontosabb politikai ügyekbe, például az iráni atomvitáról szóló tárgyalásokba vagy az arab–izraeli békefolyamatba. A közel-keleti irányú külpolitikai aktivizálódásban az is szerepet játszott, hogy Oroszország többek között így kívánta ellensúlyozni az Egyesült Államok meghatározó befolyását a régióban, de fontos megemlítenünk, hogy a közel-keleti szerepvállalás Moszkva számára az iszlám radikalizmus oroszországi terjedésének megfékezéséhez is lehetőséget szolgáltatott. Mindezek mellett a legtöbb szakértő általában egyetért abban, hogy Oroszország számára a közel-keleti térség nem élvez prioritást.¹²

Ahogy azt már korábban említettük, Szíria számára Rafik Hariri, a Libanonban állomásozó szíriai katonai erők kivonását követelő libanoni ex-kormányfő 2005. februári meggyilkolását követően értékelődött fel igazán Oroszország diplomáciai és katonai támogatása, mivel a merénylet háttérében a nemzetközi közösség Szíriát gyanította. Ezt követően az orosz diplomáciai támogatás – például az Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsában a Szíriával szembeni határozatok elutasítása – mellett fokozatosan erősödött a két ország katonai együttműködése is, amelynek eredményeképpen a Szíriának juttatott fegyverszállítások értéke 2006 és 2011 között elérte az 5,5 milliárd dollárt, ami a szíriai fegyverimport 78%-át jelentette akkor.¹³

Az arab tavasz eseménysorozatából a szíriai válság lett a legfontosabb Oroszország számára, már csupán az előbb említett fegyverexport és a tartúsi haditengerészeti bázis miatt is, de mindenképp meg kell még említenünk az iszlám radikalizmus, pontosabban az észak-kaukázusi és a közép-ázsiai iszlamista befolyás terjedését is, mint a szíriai konfliktus alakulásának jelentőségét Moszkva számára fokozó tényezőt.¹⁴ Az Aszad-rezsim bukás szélére kerülése azért is érintette kellemetlenül és állította komoly dilemma elé az orosz vezetést, mert Moszkva számára a közel-keleti status quo fenntartásához elengedhetetlen Szíria stabilitása.¹⁵ Az Aszad-rezsim esetleges bukása Oroszország számára gyakorlatilag a régióból történő kiszorulást jelentené, amellyel egyúttal nagyhatalmi státusza is redukálna.¹⁶ Miután Moszkva részéről világossá vált, hogy Damaszkusz nem tud úrrá lenni

¹⁰ PÓTI László – N. RÓZSA Erzsébet: Oroszország Szíriában: nem második ukrán front, Külügyi és Külgazdasági Intézet, *KKI-elemzések*, E-2015/38, 3. o.

¹¹ Yuras KARMANAU: Naval base in Syria anchors Russia to Mediterranean, [online], 2019. 09. 26. Forrás: navytimes.com [2019. 10. 21.]

¹² TÁLAS Péter – VARGA Gergely: Stratégiai törekvések a szíriai válság kapcsán II., *Nemzet és Biztonság*, 6. évf., 2013/1–2, 73. o.

¹³ David KENNER: What Russia Gave Syria, A guide to Bashar al-Assad's arsenal, [online], 2012. 06. 21. Forrás: foreignpolicy.com [2019. 10. 21.]

¹⁴ Ruslan PUKHOV: Why Russia Is Backing Syria, [online], 2012. 07. 06. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 22.]

¹⁵ Sz. BÍRÓ Zoltán: Oroszország külpolitikája (2012–2016): a nagyhatalmiság kísértése, *Nemzet és Biztonság*, 8. évf., 2016/6, 34–40. o.

¹⁶ SELJÁN Péter: Oroszország és a szíriai polgárháború, *Nemzet és Biztonság*, 8. évf., 2016/5, 19–20. o.

a kialakult válsághelyzeten, Putyin orosz elnök végül inkább a katonai beavatkozás mellett döntött, amivel sikerült is megmentenie Aszadot a bukástól, miközben az ENSZ Biztonsági Tanácsában Oroszország Kínával karöltve valamennyi határozattervezetet elutasított, ami elítélte volna Szíriát vagy esetleg szankciókkal fenyegette volna az Aszad-rezsimet.¹⁷ Bár az orosz katonai beavatkozás hivatalosan csak 2015 szeptemberében vette kezdetét, megjegyzendő, hogy nem-harcoló orosz erők már 2013 óta jelen voltak Szíriában, elsősorban hivatalos tanácsadói minőségben, vagy éppen a Wagner orosz katonai magánvállalat „alkalmazottaiként”.¹⁸

Putyin orosz elnök 2015. szeptember végén kapott felhatalmazást a törvényhozástól az orosz fegyveres erők Szíriában történő bevetésére „terror szervezetek megfékezése érdekében”, miután Damaszkusból hivatalos, Aszad katonai segítségkérését tartalmazó levél érkezett Moszkvába. Az orosz légierő által az intervenció keretében végrehajtott bombatámadásoknak azonban az Egyesült Államok és szövetségesei szerint az Iszlám Állam harcosai mellett többször az ellenzéki fegyveresek lehettek inkább a célpontjai.¹⁹ A katonai intervencióval Oroszország legfőbb célja egyértelműen az volt, hogy megmentse az Aszad-rezsimet a küszöbön álló összeomlástól, illetve hogy meghatározó szereplőjévé váljon az Egyesült Államokkal szemben a szíriai polgárháború rendezésének. Noha 2016 márciusában Putyin elnök váratlanul bejelentette az orosz erők részleges visszavonását Szíriából, mondván, hogy a katonai beavatkozás elérte a kitűzött célokat, az orosz katonai jelenlét gyakorlatilag állandósult Szíriában.²⁰ A részleges csapatkivonás minél korábbi bejelentése elsősorban anyagi okokból volt logikus és szükséges lépés, tekintettel arra, hogy miközben a katonai kiadások megemelkedtek, a szíriai katonai intervenciót megelőző években jelentős mértékben gyengült az orosz gazdaság, különösen az olajárak 2014. júniusi csökkenése, az orosz rubel közel 50%-os leértékelődése (2014 második felében), illetve az év végén a Krím annektálása miatt Oroszországgal szemben bevezetett nyugati szankciók nyomán.²¹

Egyes szakértők szerint Putyin a szíriai szerepvállalást igyekszik folyamatosan úgy alakítani, hogy a kitűzött cél – az orosz befolyás megerősítése – eléréséhez csupán a feltétlenül szükséges gazdasági és katonai erőforrásokat használják fel, kerülve az észszerűtlen mértékű anyagi és katonai áldozatokat. Ennek érdekében pedig Moszkva rendre a diplomácia és a katonai intervenció kombinációját alkalmazza. Stratégiája sikeresnek is tekinthető, hiszen Oroszország a szíriai válság rendezésének megkerülhetetlen szereplőjévé vált.²² John Hannah szerint az Egyesült Államok kiforratlan stratégiája miatt csökkent az amerikai

¹⁷ Legutóbb 2019. szeptember 19-én utasított el Oroszország egy a szíriai válsággal kapcsolatos BT határozatot, immár a tizenharmadik alkalommal. Michelle NICHOLS: Russia casts 13th veto of U.N. Security Council action during Syrian war, [online], 2019. 09. 19. Forrás: reuters.com [2019. 10. 22.]; Alexey VASILJEV: *Russia's Middle East Policy: From Lenin to Putin*. Durham Modern Middle East and Islamic World Series (Book 46), Routledge, Abingdon, 2018, 472–475. o.

¹⁸ A Wagner Csoport egy orosz kötődésű katonai magánvállalat (Private Military Company, azaz PMC), amely szoros kapcsolatokat ápol az orosz vezérkar Felderítő Főigazgatóságával (GRU), és leginkább az orosz fegyveres erők, illetve a GRU fő feladatait alvállalkozóként végrehajtó proxyhadcseregként működik. Erről bővebben lásd: RÁCZ András – JÓJÁRT Krisztián: A Deir ez-Zór incidens: amerikai légitámadás orosz zsoldosok ellen Szíriában, *Nemzet és Biztonság*, 10. évf., 2018/2, 57–65. o.

¹⁹ Russia joins war in Syria: Five key points, [online], 2015. 10. 01. Forrás: bbc.com [2019. 10. 22.]

²⁰ Neil MACFARQUHAR – Anne BARNARD: Putin Orders Start of Syria Withdrawal, Saying Goals Are Achieved, [online], 2016. 03. 14. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 22.]

²¹ Jasmine C. LEE: Why the Russian Economy Is Tumbling, [online], 2016. 04. 12. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 23.]

²² Dmitry ADAMSKY: Putin's Game in Syria, [online], 2016. 04. 03. Forrás: foreignaffairs.com [2019. 10. 23.]

befolyás a Közel-Keleten, aminek egyenes következménye volt Oroszország fokozódó aktivitása a térségben. Megjegyzendő, hogy míg az Obama-adminisztráció a szíriai polgárháború elején rendszeresen elvetette a közvetlen katonai beavatkozás lehetőségét, addig az orosz katonai intervenció az Aszad-rezsim oldalán gyakorlatilag eldöntötte a polgárháború menetét, megmentve Aszad elnök rendszerét a teljes bukástól. Az orosz katonai jelenlét ráadásul jelentős mértékben korlátozta az amerikai erők mozgásterét Szíriában. Putyin következetes és pragmatikus politikájával lényegében sikeresen ki tudta használni a gyakran zavarosnak tűnő és nehezen értelmezhető, világos stratégiai irányt kevésbé mutató nyugati Szíria-politika gyengeségét és hiányosságait.²³

Az orosz katonai intervenciónak már az első éve alatt jelentős mértékben megváltoztak az erőviszonyok. A 2015 nyarán a bukás szélére került Aszad-rezsimnek sikerült pozícióit megszilárdítani. Bár a fennhatóságát továbbra sem tudja az ország egész területére kiterjeszteni, Aszad elnök joggal érezhette/érezheti úgy, hogy szinte nullára redukálódott annak az esélye, hogy az ellenzéki erők megbuktassák a damaszkuszi kormányt. Ezzel párhuzamosan azonban a konfliktus rendezési kísérleteinek sorozatos kudarcai miatt tovább nőtt az ország szétesésének az esélye, ami rávilágított a több mint száz éve aláírt Sykes–Picot-egyezményen alapuló jelenlegi regionális status quo hosszú távú fenntarthatóságával kapcsolatos kérdésekre.²⁴

Dmitry Adamsky szerint Oroszországnak a szíriai katonai intervencióval több nemzetközi, regionális és belföldi célja is volt. Az egyik fő cél magától értetődően az volt, hogy megmentse a szövetséges Aszad-rezsimet a bukástól és biztosítsa Oroszország katonai és politikai érdekeltségeit Szíriában, megelőzve a rezsimbukató „líbiai forgatókönyv” megismétlődését. Emellett további célként fogalmazódott meg az is, hogy megelőző csapást mérjen a posztszovjet térségből származó dzsihadistákra, akik Oroszország számára komoly biztonsági fenyegetést jelenthetnek. A szíriai beavatkozásnak egy figyelemelterelő szerepe is volt, hiszen így az ukrajnai válság helyett a közel-keleti konfliktusra irányult a nemzetközi közösség figyelve. Nem utolsósorban pedig az is a célok között szerepelhetett, hogy Oroszország növelje regionális befolyását, hogy megkerülhetetlen nemzetközi szereplőként helyezkedhessen szembe az Egyesült Államokkal. Ezen célok elérése érdekében a szíriai szerepvállalása során Oroszország három stratégiai alapelvet követ, amelyek közül az egyik legfontosabb a „kontrollált feszültségek” fenntartása, ami lényegében azt jelenti, hogy Moszkva igyekszik az egyes felek közötti konfliktusokat egy még kezelhető, közepes szinten tartani, biztosítva a lehetőséget, hogy Oroszország egyszerre lehessen része a megoldásnak és a problémának egyaránt. A második alapelv az észszerű mértékű szerepvállalás, ami azért fontos, hogy Oroszország ne vállalja túl magát katonailag, hanem egy arany középutat választva, csak a feltétlenül szükséges erőkkel avatkozzon be. A harmadik pedig a „stratégiai finomhangolás”, ami azt jelenti, hogy Moszkva rendszeresen újraértékeli a stratégiáját az események alakulásának tükrében, és amennyiben szükséges, módosításokat eszközöl a siker érdekében. Ez a fajta stratégiai rugalmasság a merev, kötött

²³ John HANNAH: Russia's Middle East Offensive, [online], 2016. 09. 13. Forrás: foreignpolicy.com [2019. 10. 23.]; Anna BORSHCHEVSKAYA: Russia's Goals Go Beyond Damascus, *Middle East Quarterly*, 25. évf., 2018/1, 1–13. o.

²⁴ GAZDIK Gyula: Szíriai válság: „geopolitikai Csernobil”? (I.), *Nemzet és Biztonság*, 8. évf., 2016/5, 107–108. o.

elképzelésekhez ragaszkodással szemben jól illeszkedik a csak az észszerű mértékű erőforrások alkalmazásának szükségességét szem előtt tartó orosz stratégiai hozzáálláshoz.²⁵

Irán és Oroszország együttműködése Szíriában

A szíriai válság egyik fontos külső szereplője a regionális hatalomként a konfliktusban gyakorlatilag közvetlenül is érintett síita Irán. Teherán az arab tavasz eseménysorozatának elején az arab országok lakosságának tiltakozási hullámait igyekezett az 1979-es iráni iszlám forradalomhoz hasonlítani. A szíriai konfliktus nemzetközivé szélesedése azonban nehéz helyzetbe hozta a perzsa államot is. A polgárháborús szituációban Szíria a regionális hatalmi pozícióért zajló versenyfutás egyik fő (had)színterévé vált. Teherán számára azért is fontos, hogy az iszlám síita ágához köthető alavita kisebbség megőrizhesse vezető szerepét Damaszkuszban, mert többek között így tudhatja biztosítottnak a Földközi-tengerig húzódó befolyási övezetét. A szíriai tüntetések eldurvulásáért Irán az Egyesült Államokat és Izraelt okolta, az Aszad-rezsim megerősítését pedig az egyik legfőbb védőbástyának tekintette Washington és a zsidó állam „trükkjeivel” szemben, ezért is igyekezett és igyekszik Aszadot hatalmon tartani.²⁶ A perzsa állam regionális befolyását növelte az elmúlt évtizedekben, hogy az Egyesült Államok által indított terrorizmus elleni háború keretében először megdöntötték Irán keleti szomszédságában az afganisztáni tálib rendszert 2001-ben, majd pedig 2003-ban Irán nyugati szomszédjában, Irakban is sor került egy rezsimbuktató amerikai katonai intervencióra. A szunnita Szaddám Huszein bukásával nagyobb mozgásteret nyertek a síita iraki csoportok, ami Irán hatalmi befolyását is növelte az országban. A Teherán és Damaszkusz közötti kapcsolatok is sokat javultak ezekben az években, bár már az iraki–iráni háború (1980–1988) alatt is a perzsa állam egyik fontos szövetségese volt Szíria.²⁷

Damaszkusz és Teherán partnersége már négy évtizedes múltra tekint vissza.²⁸ Annak ellenére is, hogy a szekuláris pánarabista Szíria és a teokratikus pániszlamista Irán közötti különbségeket korábban túl mélynek tekintették ahhoz, hogy hosszú távú együttműködés alakulhasson ki közöttük, még ha arra éppenséggel közös érdekek miatt szükség is lenne. A mindkét országot hasonlóan érintő geopolitikai tényezők és a fenyegetettségi percepcióik révén azonban a partnerségük nemcsak hogy fennmaradt, de el is mélyült.²⁹ Damaszkusz és Teherán is ellenzi az Egyesült Államok által szorgalmazott regionális rendet, ezért igyekeznek csökkenteni az amerikai befolyást a térségben. Ez a közös érdek pedig elég nekik ahhoz, hogy ideológiai nézeteltéréseiken felülemelkedve együttműködjenek egy önállóbb, nyugati befolyástól mentes Közel-Kelet érdekében. 2011 óta Irán többször is demonstrálta az Aszad-rezsim melletti elkötelezettségét, és az egyik meghatározó külső szereplőjévé vált

²⁵ Dmitry ADAMSKY: Moscow's Syria Campaign: Russian Lessons for the Art of Strategy, [online], *Russie.Nei.Visions*, No. 109, 2018, 6–8. o. Forrás: ifri.org [2019. 10. 08.]

²⁶ Geneive ABDO: How Iran Keeps Assad in Power in Syria, [online], 2011. 08. 25. Forrás: *foreignaffairs.com* [2019. 11. 01.]; W. Andrew TERRILL: Iran's Strategy for Saving Assad, *Middle East Journal*, 69. évf., 2015/2, 222–236. o.

²⁷ CSIKI–GAZDIK: *i. m.*, 53.

²⁸ BELCASTRO: *i. m.*, 91–102.

²⁹ Jubin M. GOODARZI: *Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East*, Tauris, London, 2006.

a szíriai polgárháborúnak, amit az elemzők egy része valamilyen expanzionista törekvésként szokott értékelni,³⁰ vagy épp sektariánus nézőpontból értelmezi az eseményeket,³¹ esetleg Teherán Izrael-ellenes ideológiáját helyezi a középpontba.³² Mindezek mellett azonban mindenképpen számításba kell vennünk Irán jogos biztonsági aggodalmait és fenyegetettségi percepcióit. Egyes elemzők szerint Szíria és Irán kapcsolata az ideológiai, geopolitikai vagy sektariánus tényezők helyett inkább az elrettentés stratégiájára épül már az iráni iszlám forradalom óta.³³

A szíriai tüntetéssorozatot az iráni elit eleinte kétféle megközelítésben értelmezte. Az arab tavaszos megközelítés szerint Iránnak a szíriai népet kell támogatnia a diktatórikus rendszerrel szembeni felkelésben. Egy másik megközelítés azonban a szíriai válságnak a regionális hatalmi egyensúlyra gyakorolt hatására fókuszált, az ellenzéki tüntetéseket egy külső szereplő által indukált és támogatott rezsimbuktató kísérletként értékelve, amelynek célja a hatalmi egyensúly kibillentése Iránnal szemben. Ennek fényében Teherán nem nézhette tétlenül, ahogy egyre több nemzetközi és regionális szereplő szorgalmazta Aszad távozását a hatalomból, hiszen a szíriai rezsinváltás Irán számára is fenyegetést jelentett volna. Ez leginkább azt követően vált nyilvánvalóvá Irán számára, miután Barack Obama amerikai elnök 2011 augusztusában bejelentette, hogy eljött az idő Aszad elnök lemondására.³⁴ Az amerikai elnök felszólítását Teheránban úgy értékelték, hogy ezzel a szíriai válságban egy új fejezet kezdődik, amelyben az Egyesült Államok és szövetségesei egy rezsimbuktató intervenciót hajthatnak végre Szíriában, amivel alááshatnák Iránnak az „előretolt elrettentés” stratégiáját. Látva az események alakulását és figyelembe véve minden geopolitikai tényezőt, Irán számára a szíriai polgárháború már nem a szíriai népről, az emberi jogokról vagy politikai és gazdasági reformokról, hanem pusztán geopolitikai érdekekről szólt.³⁵ Teherán éppen ezért gyakorlatilag a szíriai konfliktus legeleje óta nyújt támogatást a kormányerőknek, hogy megakadályozza az Aszad-rezsim bukását, ami súlyos stratégiai veszteség volna számára.³⁶

Oroszország beavatkozását a szíriai polgárháborúba éppen Irán szorgalmazta a leginkább, mégpedig három okból is. Az egyik fő ok az volt, hogy a szíriai kormányerők 2015 őszére már egyértelműen vesztesre álltak az ellenzéki felkelőkkel szemben, miközben az Iszlám Állam terjeszkedése is egyre komolyabb fenyegetést jelentett az Aszad-

³⁰ Marc CHAMPION – Jonathan FERZIGER – David WAINER: Israel, Saudis Find Common Cause in Warning of Iran Expansionism, [online], 2018. 02. 18. Forrás: bloomberg.com [2019. 11. 22.]

³¹ Basheer NAFI: Iran's sectarian wars must be confronted, but not with more of the same, [online], 2017. 03. 16. Forrás: middleeasteye.net [2019. 11. 22.]

³² Karim SADJADPOUR: Iran's Real Enemy in Syria, [online], 2018. 04. 16. Forrás: theatlantic.com [2019. 11. 22.]

³³ Hassan AHMADIAN – Payam MOHSENI: Iran's Syria strategy: the evolution of deterrence, *International Affairs*, 95. évf., 2019/2, 341–343. o.

³⁴ Jason UKMAN – Liz SLY: Obama: Syrian President Assad must step down, [online], 2011. 08. 18. Forrás: washingtonpost.com [2019. 11. 22.]

³⁵ AHMADIAN–MOHSENI: *i. m.*, 353–354.

³⁶ Irán szíriai stratégiája 2011-től négy szakaszra osztható Ahmadian és Mohseni szerint: (1) az első fázisban a „Basij” stratégia értelmében helyi milíciákat szerveztek Szíriában; (2) a második fázisban a „regionalizációs” stratégia keretében külföldi milíciákat vontak be a harcokba, így a libanoni Hezbollah 2013-ban kapcsolódott be a szíriai polgárháborúba; (3) a harmadik szakaszban az „internacionalizációs” stratégia jegyében Irán egyensúlyozó erőként bevonta Oroszországot a konfliktusba az Egyesült Államokkal szemben; (4) míg a negyedik fázisban az Iszlám Állam utáni időszak elrettentési stratégiájának végrehajtása zajlik az Egyesült Államokkal, Törökországgal és Izraellel szembeni egyensúlyozás érdekében. AHMADIAN–MOHSENI: *i. m.*, 355–363.

rezsím számára. Emellett Irán úgy látta, hogy ki kell egyensúlyoznia az Egyesült Államok és Törökország szíriai pozíciószerezését, amire az Iszlám Állammal szembeni nemzetközi fellépésük eredményeképpen kerülhetett sor. Oroszország támogatásával a szíriai kormányerők és szövetségeseik visszaszoríthatták az ellenzéki erőket, és az orosz légierő az amerikai légierővel szemben is jó ellensúlyt képezhetett a szíriai légtérben. Harmadrészt megemlítendő egy belpolitikai tényező, mivel az iráni nukleáris megállapodást (JCPOA) 2015-ben írták alá, konzervatív iráni vezetők pedig úgy látták, hogy a túlzott nyugati közeledést megelőzve eljött az ideje a szorosabb együttműködésnek Moszkvával. Irán számára ebben a tekintetben az orosz katonai beavatkozás mindhárom problémára megoldást jelentett, miközben Oroszország is fokozott óvatossággal és gyanakvóan figyelte az Egyesült Államok Szíriával kapcsolatos rezsimbuktató terveit, és ezért is igyekezett megakadályozni az ENSZ Biztonsági Tanácsában a Damaszkuszt elítélő határozatok elfogadását. Oroszország 2015. szeptemberi katonai intervenciójával a szíriai konfliktus alakulása Aszad pozíciójának megerősítésével végül teljesen új irányt vett.³⁷ Moszkva és Teherán az Aszad-rezsím támogatóiként a legbefolyásosabb külső állami szereplőivé váltak a szíriai polgárháborúnak, és várhatóan az elsők között kívánnak majd haszonhoz jutni a szíriai gazdaság talpra állásából, amennyiben a konfliktus idővel valóban nyugvópontra jut, és megkezdődik az ország újraépítése.³⁸

A kurdok elleni török hadműveletek

A válság elején Szíria még az Ahmet Davutoğlu akkori török külügyminiszter által vezetett „zero problem policy”, azaz a szomszédos országokkal problémamentes kapcsolatok szükségességének elvére épülő külpolitikai koncepció egyik meghatározó eleme volt, ahol végül gyakorlatilag ütközésbe került egymással a rövid távú pragmatizmus és a hosszú távú stratégiai koncepció. Davutoğlu külügyminiszterségének (2009–2014) elején liberalizálták a török–szír kereskedelempolitikát, Szíriában növelték a török tőkebefektetéseket, és közös kőolajkitermelési és exporttevékenységbe kezdtek. Ez a kereskedelmi és a gazdasági mutatókban is megmutatkozott, a két ország közötti kereskedelem 2000 és 2008 között két és félszeresére nőtt. Mindemellett zajlottak a tárgyalások egy szabadkereskedelmi övezet létrehozásáról, 2009-ben pedig a szír állampolgárok vízumentességet kaptak Törökországban. A jó kapcsolatok azonban a szíriai események kapcsán 2011-től fokozatosan romlottak. Ankara eleinte nyomásgyakorlással igyekezett rábírní az Aszad-rezsímet a szükséges politikai reformok végrehajtására a válság elmélyülésének megakadályozása érdekében. Miután a reformok elmaradtak, a tüntetések pedig végül a kormányerők és a rendszerellenes felkelők közötti fegyveres összecsapásokká eskalálódtak, Törökország egyre határozottabban szólította fel az Aszad-rezsímet a fegyveres fellépés leállítására, és békés politikai megoldást sürgetett.³⁹ Ankara hivatalosan 2011 novemberében állt ki

³⁷ AHMADIAN–MOHSENI: *i. m.*, 359.

³⁸ Sinan HATAHET: Russia and Iran: Economic Influence in Syria, [online], Chatham House, Middle East and North Africa Programme Research Paper, March 2019. Forrás: chathamhouse.org [2019. 10. 08.]; Faysal ITANI: Geo-economics: Russia and Iran in Syria, *Syria Studies*, 11. évf., 2019/1, 23–31. o.

³⁹ CSIKI–GAZDIK: *i. m.*, 46–47.

az ellenzéki erők mellett, egy hónappal később pedig a Szíriai Nemzeti Tanács (SNC) Isztambulban nyitotta meg első irodáját.⁴⁰

Egyes szakértők már a polgárháború kialakulásának az elején figyelmeztettek, hogy Törökország nem csupán a politikai rendezés egyik szereplője, hanem akár a további eskaláció forrása is lehet. Csiki Varga Tamás és Gazdik Gyula a szíriai válsággal foglalkozó egyik tanulmányukban emlékeztetnek rá, hogy az arab tavasz eseménysorozatából a szíriai polgárháború különös fontossággal bír Törökország számára, ezért a szomszédos országban zajló eseményeket Ankara már a török nemzeti biztonsági érdekeket közvetlenül érintő kockázatokat figyelembe véve értékeli, és akár fegyveres erővel is kész fellépni, ha szükséges. A török vezetés számára ugyanis a szíriai válság komoly kockázatokat rejtett és rejt magában továbbra is, mint például a szír vezetéssel megbomló kapcsolatok, a konfliktus kedvezőtlen gazdasági hatásai, a menekültválság kezelésének problémája, a kurdok helyzetének megerősödése Törökországban és Szíriában egyaránt, a fegyveres konfliktus további eskalációja Észak-Irak felé vagy a török–iráni kapcsolatok romlása.⁴¹

A török–szír kapcsolatok először 2012-ben kerültek mélypontra, azt követően, hogy a szíriai kormányerők lelőttek egy F-4 Fantom típusú török harci repülőgépet, bár végül ez az eset nem járt súlyos következményekkel.⁴² Pár hónappal később ismét feszültté vált a helyzet, miután szíriai tüzérségi tűz érte a határ mentén található Akçakale török város külterületét öt civil halálát okozva, és ezúttal a határ mentén tüzérségi válaszcsepásokhoz vezetett.⁴³ Ekkorra már olyan szintre fokozódott a feszültség a térségben, hogy a török parlament felhatalmazást adott szíriai katonai műveletek megindítására is, amennyiben intervencióra lenne szükség Törökország védelme érdekében. Ez a döntés azért is volt fontos fordulat a polgárháború alakulásában, mert ez volt az első alkalom, hogy egy ország kormánya az Aszad-rezsimmel szembeni katonai fellépést helyezett kilátásba, és a fegyveres erőknek erre felhatalmazást is adott a törvényhozás.⁴⁴ Ezzel együtt értelemszerűen a válság további eskalációja miatti aggodalom is megnőtt.

Megjegyzendő, hogy Törökország számára a szíriai válság alakulása nemcsak a polgárháborús helyzet miatt fontos, hanem a Kurd Munkáspárt (PKK) törökországi és szíriai befolyásának esetleges növekedésében rejlő veszélyek, a kurd fenyegetés megerősödése miatt is. Emellett fontos kérdés Ankara számára a szíriai kurd autonómia kialakulásának lehetősége is, ami a török álláspont szerint komoly biztonsági fenyegetést jelenthet Törökország számára. Ebből adódóan a szíriai kurdok és a velük szembeni török politika potenciálisan nem csupán a szíriai konfliktus rendezésében, de annak eskalációjában is fontos szerepet

⁴⁰ SebneM ARSU: Turkish Premier Urges Assad to Quit in Syria, [online], 2011. 11. 22. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 31.]; Emre PEKER: Syria's Main Opposition Group Opens First Office in Istanbul, [online], 2011. 12. 14. Forrás: bloomberg.com [2019. 10. 31.]

⁴¹ CSIKI-GAZDIK: *i. m.*, 45–46.

⁴² Constanze LETSCH: Assad regrets Syrian forces shooting down Turkish fighter plane, [online], 2012. 07. 03. Forrás: theguardian.com [2019. 10. 31.]

⁴³ Liz SLY: Turkey strikes back at Syria after shell kills at least 5 Turkish civilians, [online], 2012. 10. 03. Forrás: washingtonpost.com [2019. 10. 31.]

⁴⁴ Bradley SECKER – Janelle DUMALAON: Turkey authorizes military operations in Syria, [online], 2012. 10. 05. Forrás: eu.usatoday.com [2019. 10. 31.]

tölthetnek, illetve töltöttek be eddig is. A szíriai kurdoknak ennek köszönhetően sikerült az elmúlt években saját mozgásterük szélesítésére kihasználni a helyzetet.⁴⁵

Mint ismeretes, az összességében körülbelül 30-40 millió, Törökország, Irán, Irak és Szíria területein élő kurd közösség a Közel-Kelet legnagyobb kisebbsége.⁴⁶ A 20. században számos alkalommal próbálkoztak a függetlenedéssel, ám a külső hatalmak és leginkább a közvetlenül érintett négy ország kormányzatainak ellenkezése miatt ez irányú törekvései nem járhattak sikerrel. Kurd autonómia így eddig csak Irakban jött létre a Kurdisztáni Regionális Kormányzat (KRG) létrehozásával, amely mellett még az észak-szíriai Rodzsava nevű kurd terület említhető példaként, ahol a kurd fegyveresek az elmúlt években de facto autonómiát vívtak ki maguknak, noha státuszuk tisztázatlan maradt. A szíriai kurdok függetlenedési törekvései a polgárháború kialakulásának az elején erősödtek meg, miután az Aszad-rezim katonai egységei 2012-ben kivonultak az észak-szíriai kurd területekről, mivel a kormányellenes felkelőkkel szembeni harcokhoz más területekre kellett átcsoportosítani az erőket.⁴⁷ Ezt követően a szíriai kurdok sikeresen megszervezték saját védelmi egységeiket, hogy fel tudják venni a harcot a különböző ellenséges fegyveres csoportokkal és a szélsőséges iszlamistákkal szemben. 2012-ben a kurdok lakta szíriai területeken a Demokratikus Egyesülés Pártja (PYD) szerezte meg a hatalmat, majd létrehozta a Népi Védelmi Erőket (YPG), amely később a 2015 októberében létrehozott Szíriai Demokratikus Erők legerősebb tagjaként meghatározó szerepet töltött be az Iszlám Állam legyőzésében, 2014 decemberétől pedig az USA fő szövetségese volt Szíriában.⁴⁸

A szíriai kurdok katonai sikereit, illetve a YPG számára nyújtott külföldi (elsősorban amerikai) támogatás mértékét azonban Törökország aggódva figyelte. Miután a YPG sikerrel védte meg az Iszlám Állam fegyveresei által ostrom alá vett Kobanét, a kurdok ellentámadást indítottak, és végül 2017-ben elfoglalták Rakkát, 2018-ra pedig az Eufrátesztől keletre eső területek nagy részét. Mindeközben 2016-ban kísérletet tettek az utóbbi területek és az afríni kanton összekötésére, ám a területek egyesülését végül Törökország megakadályozta az általa indított Eufrátesz Pajzsa hadművelet megindításával 2016. augusztus végén. A sikereiktől ittasan a kurdok 2016 márciusában az autonómiájuk megerősítésének érdekében Rodzsava néven (Észak-szíriai Föderáció) létrehoztak egy föderális berendezkedésű entitást, amit azonban az Egyesült Államok sem fogadott el.⁴⁹ Törökország másodízben 2018. január 20-án indított katonai offenzívát Észak-Szíriában (Olajág hadművelet), méghozzá az afríni kurd régió ellen, gyakorlatilag a korábbi, Eufrátesz Pajzsa hadművelet folytatásaként. A 6400

⁴⁵ CSIKI-GAZDIK: *i. m.*, 50.

⁴⁶ David McDOWALL: *A Modern History of the Kurds*, I. B. Tauris, London – New York, 2017, 466–467. o. A kurdok számáról nem állnak rendelkezésre pontos adatok. A különböző becslések szerint a legnagyobb számban Törökországban (13-15 millió fő) élnek. Iránban közösségük körülbelül 6-8 millió, Irakban 4-5 millió, Szíriában pedig 1,5-2 millió fős. Mindemellett megemlítendő még, hogy Európában több százszázas kurd diaszpóra alakult ki az elmúlt évtizedekben, elsősorban Németországban, ahol a kurd kisebbség száma meghaladhatja az 1 millió főt.

⁴⁷ Andrea GLIOTI: *Kurdish Group Gaining Autonomy in Northern Syria*, [online], 2013. 05. 07. Forrás: al-monitor.com [2019. 10. 28.]

⁴⁸ EGERESI Zoltán: *Törökország afríni hadjárata, Nemzet és Biztonság*, 10. évf., 2018/2, 30–31. o.; Patrick CLAWSON (szerk.): *Syrian Kurds as a U.S. Ally*, [online], The Washington Institute for Near East Policy, Washington, D.C., 2016, 52–59. o. Forrás: washingtoninstitute.org [2019. 10. 28.]

⁴⁹ ARANY Anett – N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté: *Az Iszlám Állam Kalifátusa*, Osiris Kiadó, Budapest, 2016, 256–259. o.

török katonából és a török erőkkel szövetséges 20-22 ezer arab és türkmén fegyveresből álló támadóerővel a török támadásra már régóta számító kurd Népi Védelmi Erők 8-10 ezer fős összlétszámú egységei vették fel a harcot. Az alig több mint két hónapig tartó török hadművelet eredményeként a török erők végül elfoglalták és továbbra is ellenőrzésük alatt tartják Afrín térségének nagyrészét, köztük Afrín városát is.

A harmadik, Béke Forrása fedőnevű kurdok elleni török hadműveletre éppen e tanulmány elkészítésének idején került sor. 2019. október 9-én a török fegyveres erők a szíriai ellenzéki erőkkel közösen egy légitámadásokkal és tüzérségi tüzzel előkészített szárazföldi offenzívát indítottak az északkelet-szíriai kurd milíciák ellen, miután a megelőző napokban Donald Trump amerikai elnök „váratlanul” úgy döntött, kivonja az amerikai katonákat Szíriából, ezzel zöld utat adva a török hadműveletnek.⁵⁰ Törökország szerint a katonai akciójuknak a török–szír határ menti „terrorista korridor” felszámolása a célja. Azaz az Egyesült Államok által támogatott SDF gerincét adó, a Délkelet-Törökországban 1984 óta fegyveres harcot vívó, az USA és az EU által is terroristaszervezetnek tekintett Kurd Munkáspárthoz – Törökország szerint szorosan – kötődő YPG fegyvereseinek és létesítményeinek a határvezetből történő eltávolítása, így a bennük a török elnök által látni vélt fenyegetés elhárítása. Ankara az offenzívával egy „biztonsági zóna” kialakítását is elő akarja készíteni, ahova a jelenleg Törökországban tartózkodó 3,6 millió szíriai menekült egy része vissza is térhetne, bár ez azt jelentené, hogy eddig főleg kurdok lakta területekre telepítenének be arab menekülteket. Tekintettel arra, hogy a szíriai kurdok voltak az Egyesült Államok fő szárazföldi szövetségesei az Iszlám Állam elleni harcban az előző években, az ellenük irányuló török offenzíva az egyik leglényegesebb fordulat az immáron több mint nyolc éve tartó, regionális és nagyhatalmak részvételével már korábban nemzetközivé szélesedett szíriai polgárháború alakulásában, az amerikaiaknak a kurdok mögüli kihátrálását pedig többen „hátra szúrásként”, a kurdok egyenesen „árulásként” értékelték.⁵¹

Hogy az amerikai elnök mennyire nem lehetett tisztában döntésének a súlyával, az is jól mutatja, hogy a török–amerikai szövetség jelentőségét lebecsülve Trump újságíróknak úgy nyilatkozott, hogy „a kurdok nem segítettek nekünk a második világháborúban, nem voltak ott a normandiai partraszállásnál”, amire a nemzetközi sajtó is felfigyelt.⁵² A kurdok mögüli kihátrálás és a török offenzíva azonban meghatározó jelentőségű a szíriai polgárháború további menetében. Aszad szíriai elnök és az őt támogató Oroszország és Irán járhat a legjobban, amennyiben az Egyesült Államok katonái tényleg teljesen kivonulnak Szíriából. A szíriai kormányerők végre újra ellenőrzésük alá vonhatnak olyan területeket, ahonnan még évekkel ezelőtt kiszorultak, és az amerikai katonai jelenlét miatt eddig nem állt módjukban visszaszerezni. Most viszont a törökök által megtámadott kurdokkal együttműködésben ismét bevonulhatnak az északkelet-szíriai kurd területekre.⁵³

⁵⁰ Karen DEYOUNG et al.: Republicans assail Trump's decision to pull troops from northern Syria as Turkey readies offensive [online], 2019. 10. 08. Forrás: washingtonpost.com [2019. 10. 26.]

⁵¹ Mert OZKAN: Turkey opens ground assault on Syria's Kurds; U.S. Republicans turn on Trump, [online], 2019. 10. 09. Forrás: reuters.com [2019. 10. 26.]

⁵² Karen DEYOUNG – Missy RYAN – Dan LAMOTHE: Trump downplays U.S. alliance with Syrian Kurds, saying 'they didn't help us in the Second World War', [online], 2019. 10. 10. Forrás: washingtonpost.com [2019. 10. 26.]

⁵³ Ben HUBBARD et al.: Abandoned by U.S. in Syria, Kurds Find New Ally in American Foe, [online], 2019. 10. 13. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 26.]

Oroszország, aki eddig nagyjából 5000 orosz katonával és pár tucat harci repülőgéppel támogatta az Aszadhoz hű kormányerőket, most újabb alkalmat kapott arra, hogy katonai jelenlétét és politikai befolyását növelje a térségben, az Egyesült Államok és szövetségeseinek a kárára.⁵⁴ Irán az Aszad-rezsim egyik fő regionális szövetségeseiként szintén fontos szerepet játszik a szíriai konfliktus alakulásában. Amellett, hogy Teherán több, különböző etnikai összetételű fegyveres milíciát is támogat Szíriában, magának az iráni Forradalmi Gárdának (IRGC) is több ezer fegyverese harcol a térségben. Az iráni vezetők, köztük Hasszán Rohani elnök és Dzsavád Zarif külügyminiszter „aggodalmukat fejezték ki” a szíriai kurdok elleni török offenzíva miatt, hangsúlyozva, hogy a konfliktus rendezésére békés diplomáciai eszközökkel kell megoldást találni az 1998-ban Törökország és Szíria által kötött Adana-megállapodás keretei között, a török erőknek pedig ki kell vonulniuk Szíria területéről. Irán számára az amerikai erők kivonulása egyértelműen jó hír, ugyanakkor Teherán egyszerre igyekszik a szíriai kurd erők és az Ankara által támogatott szíriai ellenzéki fegyveresek megerősödését is elkerülni.⁵⁵

2019 októberében, még a hadművelet megindítását követő hetekben megállapodást kötött egymással Szociban Recep Tayyip Erdoğan török és Vlagyimir Putyin orosz elnök az északkelet-szíriai területek ellenőrzéséről,⁵⁶ majd véglegessé vált egy a megelőző napokban Mike Pence amerikai alelnök által tető alá hozott „ideiglenes tűzszünet” is. A megállapodás értelmében a Szíriai Demokratikus Erők gerincét adó kurd YPG fegyvereseinek ki kellett vonulniuk a török határ melletti 30 km-es sávból, a szíriai határ mentén pedig egy 10 km széles biztonsági zónát alakítottak ki, amelyet az orosz és a török fegyveres erők egymással együttműködve, közösen ellenőriznek. A török offenzíva által már elfoglalt területeken pedig egy 120 km széles és 32 km mélységű területen rögzítették a status quo fenntartását az akkor épp aktuális állapotnak megfelelően Tell-Abjad és Rász el-Ain között. Donald Trump amerikai elnök a török–orosz megállapodás hírére mindössze annyival kommentálta, hogy itt az ideje, hogy „hagyjuk, hadd harcoljon más ezért a régóta véráztatta homokért”.⁵⁷ Ahogy arra azonban egyes elemzők felhívták a figyelmet, Putyin és Erdoğan konkrétan az egyes területek ellenőrzéséről állapodtak meg. A két vezető által aláírt 10 pontos megállapodás gyakorlatilag felosztja a régiót, ahol a szíriai kurdok az elmúlt években az Iszlám Államot legyőzve építették saját demokratikus berendezkedésű autonómiájukat. Egyes elemzők szerint ez a megállapodás a szíriai kurd autonóm Rodzsava régió végét jelentheti.⁵⁸

Erdoğan számára a Putyinnal kötött megállapodás teljes sikerként könyvelhető el, hiszen a török elnök már régóta szorgalmazta egy 32 km-es „biztonsági zóna” kialakítását

⁵⁴ Megan SPECIA: Winners and Losers in Trump's Troop Withdrawal From Syria, [online], 2019. 10. 15. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 26.]

⁵⁵ Ahmed ABOUDOUH: How Trump's sellout of the Kurds threw Iran a lifeline in Syria, [online], 2019. 10. 19. Forrás: independent.co.uk [2019. 10. 26.]; Maysam BEHRAVESH: How Iran views the Turkish invasion of northern Syria, [online], 2019. 10. 12. Forrás: middleeasteye.net [2019. 10. 26.]

⁵⁶ Umut URAS: Turkey, Russia reach deal for YPG move out of Syria border area, [online], 2019. 10. 23. Forrás: aljazeera.com [2019. 10. 24.]

⁵⁷ Michael CROWLEY – Lara JAKES: Trump Claims Credit for a Syria Cease-Fire and Says U.S. Role in Region Is Over, [online], 2019. 10. 23. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 25.]

⁵⁸ Jean-Marc MOJON: Russia-Turkey deal shatters Syria Kurd dreams of self-rule, [online], 2019. 10. 23. Forrás: news.yahoo.com [2019. 10. 25.]

a szíriai határon egyfajta ütközőzónaként az Ankara szerint a törökországi kurd PKK-hoz köthető YPG jelentette terroristafenyegetéssel szemben. A török hadműveletet megelőző hetekben a török és az amerikai erők közösen járőröztek a határ mentén, és el is kezdték eltávolítani a területről a YPG fegyvereseit és védelmi létesítményeit. A török–oroszmegállapodás lényegében ezt az amerikaiakkal elkezdett biztonsági mechanizmust bővítette ki jelentős mértékben, az Egyesült Államok szerepét pedig Oroszország vette át. De nemcsak Törökországnak a szíriai polgárháborúban betöltött szerepe nőtt meg jelentős mértékben, hanem Oroszorszáé is, mivel ezzel a megállapodással gyakorlatilag Moszkva lett a fő közvetítő a régióban. Mindemellett mindenképpen meg kell jegyezni, hogy az Aszad-rezsim is jól járt, hiszen a szíriai kormányerők hosszú évek után ismét visszatérhettek északkelet-szíriai területekre.⁵⁹ A törökbarát szíriai felkelők, az előző években a konfliktusban gyakorlatilag marginális szerepet betöltő Szabad Szíriai Hadsereg (FSA) szintén lehetőséget kapott arra, hogy korábban elvesztett területeket hódítson vissza.⁶⁰

A szíriai kurdok eddig is számíthattak Oroszország segítségére, hiszen 2011 után Moszkva velük is igyekezett jó kapcsolatokat ápolni. A PYD még irodát is nyithatott az orosz fővárosban, a szíriai kurd vezető politikusok pedig gyakran látogattak Oroszországba. A jó orosz–kurd kapcsolatok egyik eredményeként éppen az orosz–szír fegyveres erők megjelenése akadályozta meg eleinte az újabb török offenzívát az Eufráteszi Pajzs hadművelet után, mivel egy körülbelül 300 fős orosz katonai egység szavatolta Afrín biztonságát, és így az afríni hadjáratra ennek az orosz katonai egységnek a kivonását követően kerülhetett csak sor.⁶¹ Nem mellesleg megjegyzendő, hogy a török–oroszmegállapodások a Szovjetunió összeomlását követően sem voltak feszültségtől mentesek, hiszen az 1990-es években Oroszország továbbra is támogatta a marxista ideológiát követő PKK-t, Törökország pedig a csecsen szeparatistákkal szimpatizált, ami nem egyszer vezetett a bizalmatlanságot mélyítő incidensekhez.⁶² Ettől eltekintve azonban a két ország kereskedelmi kapcsolatai az 1990-es évek során fokozatosan javultak, 1992-ben közös kereskedelmi és gazdasági együttműködési kormányközi tanácsot hoztak létre, majd pár nappal később a bilaterális kapcsolatukat rögzítő szerződést is aláírták. Ezt követően 1994-ben katonai, majd kulturális és tudományos együttműködésről született hivatalos megállapodás. 1997-re összesen hét kormányközi megállapodást, szerződést és protokollt írtak alá, amelyek közül talán a legfontosabb az orosz földgázszállításról szóló Törökországba a Fekete-tengeren keresztül.⁶³

A 2003-as iraki invázió során Törökország nem támogatta az amerikai katonai beavatkozást, és azt elutasítva nem is engedélyezte, hogy törökországi területről katonai művelet induljon Észak-Irak irányába, a török politikai vezetés 2007-ben már a függetlenség útján jelentős eredményeket elérő észak-iraki kurdokkal szemben tervezett hadműveleteket, amelyeket az iraki kormány és elsősorban az Egyesült Államok tiltakozása miatt nem

⁵⁹ Lara SELIGMAN – Elias GROLL – Robbie GRAMER: How Turkey and Russia Carved Up Northern Syria, [online], 2019. 10. 23. Forrás: foreignpolicy.com [2019. 10. 25.]

⁶⁰ Carlotta GALL: Syrian Rebels See Chance for New Life With Turkish Troops, [online], 2019. 10. 08. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 06.]

⁶¹ EGERESI: *i. m.*, 37.

⁶² Ian TRAYNOR: Chechnya fuels Russian–Turkish tension, [online], 2001. 04. 26. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 21.]

⁶³ VASILIEV: *i. m.*, 331–332.

hajtottak végre. Ekkor már láthatóvá vált, hogy Törökország elsősorban a saját biztonsági érdekeit igyekszik előnyben részesíteni, akár az Egyesült Államokkal szembehelyezkedve is. Végül Törökország a 2003-as amerikai inváziót követően először 2008 februárjában hajtott végre egy korlátozott szárazföldi katonai akciót Irakban a PKK ellen.⁶⁴ Ezt követően 2017 áprilisában, Szíriában és Irakban is hajtott végre légitámadásokat,⁶⁵ újabb szárazföldi műveletet azonban csak 2019 májusában indított kurd harcosok ellen Észak-Irak Hakurk régiójában.⁶⁶

Az Egyesült Államok szíriai szerepvállalása

A szíriai válság első szakaszában az Egyesült Államok is fokozott figyelemmel kísérte az eseményeket és igyekezett óvatosan reagálni a fejleményekre. Barack Obama elnöksége első évében együttműködést szorgalmazó külpolitikát kívánt folytatni még Szíriával is, amelynek jeleként 2010 februárjában ismét amerikai nagykövet érkezett Damaszkuszba.⁶⁷ Ugyanakkor az Obama-adminisztráció már a szíriai ellenzéki tüntetéseknek az elejétől kezdve kiállt az Aszad-rezsimmel szembeni megmozdulások mellett, és mint később kiderült, a CIA és más amerikai ügynökségek titokban támogatták is az ellenzéki erőket.⁶⁸ Washington számára a szíriai események többek között a libanoni Hezbollah és a palesztin Hamász szíriai tevékenysége, a Damaszkusz és Irán közötti együttműködés erősödése, és az Aszad-rezsimnek a zsidó állammal való szembenállása miatt is fontos.

A szíriai polgárháború kibontakozása során az Egyesült Államok kezdetben fegyvert nem tartalmazó szállítmányokkal segítette a szíriai ellenzéket és a 2011 nyarán szíriai disszidensek által létrehozott Szabad Szíriai Hadsereget, egészen 2013 végéig. Ezt követően két kiképzési programot is indítottak a szíriai ellenzéki erők megerősítésének céljából. Az első ilyen program 2014-ben indult azzal a céllal, hogy 15 ezer felkelő törökországi kiképzésével és felszerelésével egy ütőképesebb ellenzéki fegyveres erőt állítsanak ki az Iszlám Állammal szembeni harcra három éven belül. Ez a kísérlet azonban gyakorlatilag másfél éven belül csúfos kudarcba fulladt, miután 500 millió amerikai dollár elköltését követően is csupán 54 embert sikerült kiképezni, akiket 2015 nyarán már az első bevetésük során elfogott az an-Núszra Front.⁶⁹ A Pentagon kiképzési programjával párhuzamosan 2013-tól a CIA-nak is futott egy több mint 1 milliárd dolláros titkos kiképzési és felfegyverzési programja Törökországban és Jordániában (Timber Sycamore kódnéven), amellyel sikerült is részsikereket elérni. A 2015-ös orosz katonai intervenció azonban alaposan megtépázta az amerikai hírszerzés által támogatott szíriai ellenzéki erőket, ráadásul jelentések

⁶⁴ Alissa J. RUBIN – Sabrina TAVERNISE: Turkish Troops Enter Iraq in Pursuit of Kurdish Militants, [online], 2008. 02. 23. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 21.]

⁶⁵ Isabel COLES – John DAVISON: Turkish jets strike Kurdish fighters in Syria, Iraq's Sinjar, [online], 2017. 04. 25. Forrás: reuters.com [2019. 11. 21.]

⁶⁶ Turkey launches operation against PKK fighters in northern Iraq, [online], 2019. 05. 28. Forrás: aljazeera.com [2019. 11. 21.]

⁶⁷ Ewen MACASKILL: US appoints first ambassador to Damascus since 2005, [online], 2010. 02. 17. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 01.]

⁶⁸ Mark HOSENBALL: Obama authorizes secret support for Syrian rebels, [online], 2012. 08. 02. Forrás: reuters.com [2019. 11. 01.]

⁶⁹ Ian BLACK: US axes \$500m scheme to train Syrian rebels, says NYT, [online], 2015. 10. 09. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 23.]

szerint a CIA által biztosított fegyverek egy része az an-Núszra Front kezére jutott. Négy év után a titkos program eredményeit és kudarcait is figyelembe véve Mike Pompeo 2017 augusztusában, akkor még a CIA igazgatójaként, végül a kiképzési és felfegyverzési program leállítását javasolta Donald Trump amerikai elnöknek.⁷⁰ Ezek mellett a kiképzési programok mellett 2014 őszén egy nemzetközi katonai intervenció keretében indult légi hadjárat az Iszlám Állam teljes felszámolása, illetve ismételt megerősödésének elkerülése érdekében.

Az első alkalom, hogy az Egyesült Államok ténylegesen fegyveres erőt alkalmazott az Aszad-rezsimmel szemben, 2017-ben volt, miután Donald Trump amerikai elnök utasítására rakétatámadást hajtottak végre egy szíriai légi bázis ellen, válaszul egy az Aszad-rezsimhez köthető észak-szíriai vegyifegyver-támadásra, amelyben több mint 70-en vesztették életüket, a sebesültek száma pedig meghaladta a 100 főt.⁷¹ 2018 áprilisában egy újabb, 40 áldozatot követelő szíriai vegyifegyver-támadást követően Trump az egy évvel korábbinál kétszer erősebb rakétatámadás végrehajtására adott utasítást három, a vegyifegyver-kutatáshoz köthető szíriai célpont ellen.⁷² E rakétatámadások előzményeként meg kell említeni, hogy 2012 augusztusában Obama újságírók előtt kijelentette, hogy amennyiben az Aszad-rezsim vegyifegyvert alkalmazna a szíriai felkelőkkel szemben, azzal átlépné a képzeletbeli „vörös vonalat”, ami nem maradna következmények nélkül. Egy évvel később, 2013 nyarán a szíriai kormányerők vegyifegyvert (szarin gázt) vetettek be az ellenzéki erőkkel szemben, a támadás során pedig több mint 1400 ember vesztette életét. Az Obama-adminisztráció egyfajta válaszként akkor kilátásba helyezett egy korlátozott mértékű katonai beavatkozást, végül azonban a Fehér Ház megállapodást kötött Oroszországgal a szíriai vegyifegyverkészletek felszámolásáról.⁷³

2018-ban a Trump-adminisztráció új Szíria-politikája jelentős mértékben bővítette az Egyesült Államok szíriai szerepvállalásának célkitűzéseit, amelynek értelmében a túl korai csapatkivonást elkerülve tartós amerikai katonai jelenlétre lehetett számítani az Iszlám Állammal szembeni hatékony fellépés, az Aszad-rezsim féken tartása és az iráni befolyás ellensúlyozása érdekében.⁷⁴ Miközben Trump elnök többször is megemlítette, hogy tulajdonképpen szeretné minél hamarabb kivonni az amerikai erőket Szíriából, 2018 szeptemberében még úgy nyilatkozott, hogy az akkor az országban tartózkodó 2200 katona akár korlátlan ideig is maradhat, amennyiben Irán feltartóztatása mindenképpen szükségessé teszi az Egyesült Államok katonai jelenlétét.⁷⁵

⁷⁰ Mark MAZZETTI – Adam GOLDMAN – Michael S. SCHMIDT: Behind the Sudden Death of a \$1 Billion Secret C.I.A. War in Syria, [online], 2017. 08. 02. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 23.]

⁷¹ Spencer ACKERMAN et al.: Syria missile strikes: US launches first direct military action against Assad, [online], 2017. 04. 07. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 21.]

⁷² Helene COOPER – Thomas GIBBONS-NEFF – Ben HUBBARD: U.S., Britain and France Strike Syria over Suspected Chemical Weapons, [online], 2018. 04. 13. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 27.]

⁷³ Alex WARD: How Obama's "red line" fiasco led to Trump bombing Syria, [online], 2018. 04. 15. Forrás: vox.com [2019. 11. 27.]

⁷⁴ Julian BORGER – Patrick WINTOUR – Kareem SHAHEEN: US military to maintain open-ended presence in Syria, Tillerson says, [online], 2018. 01. 17. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 23.]

⁷⁵ John HALTIWANGER: Trump now plans to keep US troops in Syria until Iran gets out, which means America may never leave, [online], 2018. 09. 24. Forrás: businessinsider.com [2019. 11. 23.]

Jól mutatja a Trump-adminisztráció politikájának kiszámíthatatlanságát, hogy mindezek után december 19-én Trump egy Twitter-posztban bejelentette, hogy sikerült legyőzni az Iszlám Államot, majd parancsot adott az amerikai katonák azonnali kivonására Szíriából, a katonai és civil tanácsadóinak a túl gyors csapatkivonással kapcsolatos fenntartásai és aggodalmai ellenére.⁷⁶ Trump hirtelen meghozott döntését olyan heves kritika érte minden politikai irányból, hogy eleinte hajlandónak mutatkozott a csapatkivonás fokozatos végrehajtására, majd a Szíriából kivont katonákat a szomszédos Irakban állomásoztatta volna, végül pedig 2019 februárjában beleegyezett abba, hogy 400 amerikai katona Szíriában maradjon.⁷⁷ Ezt követően az USA által támogatott Szíriai Demokratikus Erőknek március 24-én sikerült az Iszlám Állam által ellenőrzött területek maradvékát is elfoglalni, s így büszkén jelenthették be a szélsőséges iszlamista terrorszervezet felett aratott katonai győzelmet.⁷⁸ 2019. október 27-én pedig az amerikai különleges erők idlibi rajtaütése során életét vesztette a szervezet vezetője, Abu Bakr al-Bagdadi is.⁷⁹ A Bagdadi halálát eredményező amerikai katonai akciót megelőzően október 7-én Trump elnök végül kivonta az amerikai erőket Északkelet-Szíriából, szabad utat adva a kurdok elleni török hadműveletnek, fokozva az amúgy sem egyszerű szíriai válság komplexitását.⁸⁰ Míg azonban az északkelet-szíriai területekről kivonták az amerikai katonákat, Bagdadi halálát követően páncélos erőket vezényeltek át Irakból a kelet-szíriai Deir ez-Zór térségébe az ottani olajmezők és olajlétesítmények biztosítására.⁸¹

Konklúzió

A szíriai polgárháború azért is érdemel különös figyelmet, mert a válság kibontakozásával újra fellángolt a regionális hatalmi harc, és így olyan külső szereplők avatkoztak be a konfliktus alakulásába, akik az arab tavasz eseményei által érintett más országokban inkább visszafogottabb politikát követtek.⁸² A polgárháború nyolc éve alatt már három ország avatkozott be fegyveres erővel. Először Irán igyekezett az Aszad-rezsim segítségére, eleinte fegyverszállítmányokkal, egyéb haditechnikai eszközökkel és kiképzők biztosításával támogatta a szíriai kormányerőket, majd az iráni Forradalmi Gárda és a Teherán által támogatott

⁷⁶ Mark LANDLER – Helene COOPER – Eric SCHMITT: Trump to Withdraw U.S. Forces From Syria, Declaring ‘We Have Won Against ISIS’, [online], 2018. 12. 19. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 23.]

⁷⁷ Mark LANDLER – Helene COOPER: In Latest Shift, Trump Agrees to leave 400 Troops in Syria, [online], 2019. 02. 22. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 23.]

⁷⁸ Kim HJELMGAARD: American-backed Syrian force declares victory over Islamic State, [online], 2019. 03. 24. Forrás: eu.usatoday.com [2019. 11. 23.]

⁷⁹ James GRIFFITHS et al.: Trump: ISIS leader Abu Bakr al-Bagdadi is dead, [online], 2019. 10. 27. Forrás: edition.cnn.com [2019. 10. 27.]; ISIL chief Abu Bakra l-Bagdadi killed in Syria, confirms Trump, [online], 2019. 10. 27. Forrás: aljazeera.com [2019. 10. 27.]; Al Jazeera English (Official YouTube Channel): WATCH: Donald Trump confirms death of ISIL chief al-Bagdadi in US raid, [online], 2019. 10. 27. Forrás: youtube.com [2019. 10. 27.]; Peter BAKER – Eric SCHMITT – Helene COOPER: ISIS Leader al-Bagdadi Is Dead, Trump Says, [online], 2019. 10. 27. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 27.]

⁸⁰ Trump makes way for Turkey operation against Kurds in Syria, [online], 2019. 10. 17. Forrás: bbc.com [2019. 11. 23.]

⁸¹ Julian BORGER – Martin CHULOV: US deploying more troops around Syria oil fields after killing of Isis leader, [online], 2019. 10. 28. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 23.]

⁸² A szíriai polgárháború regionális és nemzetközi dimenziójáról bővebben lásd: Raymond HINNEBUSCH – Adham SAOULI (szerk.): *The War for Syria: Regional and International Dimensions of the Syrian Uprising*, Routledge, Abingdon, 2019.

libanoni Hezbollah is bekapcsolódott a harcokba a rezsim oldalán.⁸³ A perzsa állam támogatása viszont nem bizonyult elegendőnek, így az összeomlástól végül Oroszország katonai beavatkozása mentette meg az Aszad-rezsimet 2015 őszén. Mindemellett az események alakulását csak tovább bonyolította, hogy az elmúlt években Törökország három szárazföldi hadműveletet is indított Szíria északi területein, a polgárháború során fokozatosan megerősödő kurdok ellen, először 2016 második felében, majd 2018 év elején és végül 2019 őszén.⁸⁴ E három ország külső intervenciói mellett azonban mindenképpen meg kell említenünk, hogy mindeközben az Egyesült Államok csupán csak korlátozott mértékű és eseti jellegű légi csapásokat hajtott végre a szíriai kormányerők ellen, a szárazföldi hadműveletekben elkerülte a közvetlen szerepvállalást, és inkább egyfajta proxyként az ellenzéki fegyveres csoportok, elsősorban pedig a Kurd Népvédelmi Egységek támogatásával igyekezett stratégiai céljait elérni, amelyek közül a prioritás egyértelműen az Iszlám Állam felszámolása lett, amely érdekében nemzetközi koalíciót is szervezett.⁸⁵ A szíriai polgárháborúban tehát egyszerre jelenik meg a nagyhatalmi és a regionális hatalmi versengés, ahogy az Egyesült Államok és Oroszország szembenállása mellett megnyilvánul a síita-szunnita ellentét, Szaúd-Arábia és Irán vetélkedése, valamint Törökország fokozódó szerepe is.

A szíriai válság összetettségét, ahogy azt Gazdik Gyula is megjegyezte, éppen az adja, hogy az elmúlt évek során nemzetközivé szélesedett, így már egy olyan fegyveres konfliktussal állunk szemben, amelynek több belső és külső, regionális és nemzetközi, állami és nem állami szereplője is van, mindemellett pedig bonyolult szektáriánus dimenzióval is terhelt. Az Aszad-rezsimmal szembenálló ellenzéki erők támogatójaként sorakozott fel az Egyesült Államok és szövetségesei, az Irán terjeszkedését feltartóztatni kívánó olajmonarchiák, továbbá Izrael, Törökország és Jordánia. A damaszkuszi vezetést a regionális szereplők közül Irán, a libanoni Hezbollah és Irak, míg külső szereplőként Oroszország és Kína támogatják.

A szíriai polgárháború elmúlt éveiben Oroszország a katonai erő és a „kreatív diplomácia” alkalmazásával központi szereplőjévé vált a konfliktusnak az Egyesült Államokkal szemben. 2015-ben direkt katonai intervencióval sietett Aszad segítségére, megfordítva a harcok menetét. Mindeközben az ENSZ Biztonsági Tanácsában valamennyi alkalommal orosz és kínai vétó akadályozta meg Damaszkusz felelősségre vonását, többek között a nemzetközileg tiltott vegyifegyver-használatért, az ENSZ égisze alatt zajló béketárgyalásokkal párhuzamosan pedig Irán és Törökország közreműködésével alternatív békefolyamatot indítottak. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy ami Oroszország számlájára igazi sikerként könyvelhető el Szíriában, azt nem szándékos erőfeszítésekkel sikerült elérni, hanem gyakorlatilag Moszkva ölébe hullott a nyugati országok és Törökország kiszámíthatatlan politikájának köszönhetően. Putyin számára minden bizonnyal az is üdvözlendő fejle-

⁸³ ABDO: *i. m.*

⁸⁴ A három kurdok elleni szíriai török katonai művelet: Eufráteszi Pajzs hadművelet (2016. augusztus 24. és 2017. március 31. között); Olajág hadművelet (2018. január 20. és március 24. között); Béke Forrása hadművelet (2019. október 9. és október 17. között).

⁸⁵ Helene COOPER: Obama Enlists 9 Allies to Help in the Battle Against ISIS, [online], 2014. 09. 05. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 21.]

mény, hogy Oroszország közreműködésével sikerült valamennyire éket verni Törökország és a NATO közé.⁸⁶

A nemzetközi erőfeszítések és a békekezdeményezések ellenére a 21. század egyik legnagyobb humanitárius vészhelyzetét eredményező szíriai polgárháborút továbbra sem sikerült lezárni, annak ellenére sem, hogy az orosz katonai beavatkozással a válság egy új szakaszba lépett. Az elmúlt években inkább a fegyveres konfliktus külső szereplői közötti verseny fokozódását láthattuk a hatalmi befolyásuk növelése érdekében, miközben a főszereplők között gyakorlatilag csak abban volt egyetértés, hogy mindenképpen le kell győzni a 2013 óta Szíriában is aktívan tevékenykedő Iszlám Államot. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy még az Iszlám Állam elleni harc sem volt mindenki számára első számú prioritás, sok esetben inkább elsőbbséget élvezett az adott aktor által támogatott erővel szemben állók meggyengítése. A különböző szereplők által az ország területén, illetve annak légterében végrehajtott műveletek megnövekedett száma pedig jelentős mértékben fokozta az egymással szemben álló felek közötti komolyabb véletlen fegyveres összecsapás kockázatát.⁸⁷

A helyzet súlyosságára rámutatva David H. Petraeus tábornok egy 2015. szeptemberi szenátusi meghallgatása során találóan „geopolitikai Csernobilnak” nevezte az elhúzódozó szíriai konfliktust, hangsúlyozva, hogy a polgárháborúnak egy atomkatasztrófához hasonlóan évtizedekig tartó, a régió országain túl gyakorlatilag az egész nemzetközi közösséget veszélyeztető negatív következményei lehetnek.⁸⁸ Ebben pedig a felelősség a konfliktus valamennyi szereplőjét, azaz a szíriai kormányt, az Iszlám Államot, az ellenzéki fegyveres csoportokat, Oroszországot, az Egyesült Államokat és szövetségeseit egyaránt terheli.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ABDO, Geneive: How Iran Keeps Assad in Power in Syria, [online], 2011. 08. 25. Forrás: foreignaffairs.com [2019. 11. 01.]
- ABOUDOUH, Ahmed: How Trump's sellout of the Kurds threw Iran a lifeline in Syria, [online], 2019. 10. 19. Forrás: independent.co.uk [2019. 10. 26.]
- ACKERMAN, Spencer – PILKINGTON, Ed – JACOBS, Ben – BORGER, Julian: Syria missile strikes: US launches first direct military action against Assad, [online], 2017. 04. 07. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 21.]
- ADAMSKY, Dmitry: Moscow's Syria Campaign: Russian Lessons for the Art of Strategy, [online], *Russie.Nei. Visions*, No. 109, 2018. Forrás: ifri.org [2019. 10. 08.]
- ADAMSKY, Dmitry: Putin's Game in Syria, [online], 2016. 04. 03. Forrás: foreignaffairs.com [2019. 10. 23.]
- AHMADIAN, Hassan – MOHSENI, Payam: Iran's Syria strategy: the evolution of deterrence, *International Affairs*, 95. évf., 2019/2, 341–364. o. DOI: <https://doi.org/10.1093/ia/iiy271>
- Al Jazeera English (Official YouTube Channel): WATCH: Donald Trump confirms death of ISIL chief al-Baghdadi in US raid, [online], 2019. 10. 27. Forrás: youtube.com [2019. 10. 27.]
- ARANY Anett – N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté: *Az Iszlám Állam Kalifátusa*, Osiris Kiadó, Budapest, 2016.
- ARSU, Sebnem: Turkish Premier Urges Assad to Quit in Syria, [online], 2011. 11. 22. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 31.]

⁸⁶ Ben HUBBARD et al.: In Syria, Russia Is Pleased to Fill an American Void, [online], 2019. 10. 17. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 25.]

⁸⁷ GAZDIK: Szíriai válság: „geopolitikai Csernobil”? (I): *i. m.*, 105–107.

⁸⁸ Tim HAINS: Gen. Petraeus: Syria Has Become A “Geopolitical Chernobyl” Spewing Instability Worldwide, [online], 2015. 09. 22. Forrás: realclearpolitics.com [2019. 11. 19.]

- BAKER, Peter – SCHMITT, Eric – COOPER, Helene: ISIS Leader al-Baghdadi Is Dead, Trump Says, [online], 2019. 10. 27. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 27.]
- BEHRAVESH, Maysam: How Iran views the Turkish invasion of northern Syria, [online], 2019. 10. 12. Forrás: middleeasteye.net [2019. 10. 26.]
- BELCASTRO, Francesco: *Syrian Foreign Policy: The Alliances of a Regional Power*, Routledge/St. Andrews Syrian Studies Series, London, 2019. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429060779>
- BLACK, Ian: US axes \$500m scheme to train Syrian rebels, says NYT, [online], 2015. 10. 09. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 23.]
- BORGER, Julian – CHULOV, Martin: US deploying more troops around Syria oil fields after killing of Isis leader, [online], 2019. 10. 28. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 23.]
- BORGER, Julian – WINTOUR, Patrick – SHAHEEN, Kareem: US military to maintain open-ended presence in Syria, Tillerson says, [online], 2018. 01. 17. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 23.]
- BORSCHCHEVSKAYA, Anna: Russia's Goals Go beyond Damascus, *Middle East Quarterly*, 25. évf., 2018/1, 1–13. o.
- CLAWSON, Patrick (szerk.): Syrian Kurds as a U.S. Ally, [online], The Washington Institute for Near East Policy, Washington, D.C., 2016. Forrás: washingtoninstitute.org [2019. 10. 28.]
- COLES, Isabel – DAVIDSON, John: Turkish jets strike Kurdish fighters in Syria, Iraq's Sinjar, [online], 2017. 04. 25. Forrás: reuters.com [2019. 11. 21.]
- COOPER, Helene – GIBBONS-NEFF, Thomas – HUBBARD, Ben: U.S., Britain and France Strike Syria over Suspected Chemical Weapons, [online], 2018. 04. 13. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 27.]
- COOPER, Helene: Obama Enlists 9 Allies to Help in the Battle Against ISIS, [online], 2014. 09. 05. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 21.]
- CROWLEY, Michael – JAKES, Lara: Trump Claims Credit for a Syria Cease-Fire and Says U.S. Role in Region Is Over, [online], 2019. 10. 23. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 25.]
- CSIKI Tamás – GAZDIK Gyula: Stratégiai törekvések a szíriai válság kapcsán I., *Nemzet és Biztonság*, 7. évf., 2013/1–2, 42–65. o.
- DEYOUNG, Karen – RYAN, Missy – FAHIM, Kareem – DADOUCH, Sarah: Republicans assail Trump's decision to pull troops from northern Syria as Turkey readies offensive, [online], 2019. 10. 08. Forrás: washingtonpost.com [2019. 10. 26.]
- DEYOUNG, Karen – RYAN, Missy – LAMOTHE, Dan: Trump downplays U.S. alliance with Syrian Kurds, saying 'they didn't help us in the Second World War', [online], 2019. 10. 10. Forrás: washingtonpost.com [2019. 10. 26.]
- EGERESI Zoltán: Törökország afríni hadjárata, *Nemzet és Biztonság*, 10. évf., 2018/2, 30–43. o.
- GALL, Carlotta: Syrian Rebels See Chance for New Life With Turkish Troops, [online], 2019. 10. 08. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 06.]
- GAZDIK Gyula: Szíria az „arab tavasz” sodrában, *Nemzet és Biztonság*, 5. évf., 2012/4, 111–128. o.
- GAZDIK Gyula: Szíriai válság: „geopolitikai Csernobil”? (I.), *Nemzet és Biztonság*, 8. évf., 2016/5, 104–120. o.
- GLIOTI, Andrea: Kurdish Group Gaining Autonomy in Northern Syria, [online], 2013. 05. 07. Forrás: al-monitor.com [2019. 10. 28.]
- GOODARZI, Jubin M.: *Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East*, Tauris, London, 2006.
- GRIFFITHS, James – RUIZ, Joe – MACKINTOSH, Eliza – ALFONSO III, Fernando: Trump: ISIS leader Abu Bakr al-Baghdadi is dead, [online], 2019. 10. 27. Forrás: edition.cnn.com [2019. 10. 27.]
- HAINS, Tim: Gen. Petraeus: Syria Has Become A “Geopolitical Chernobyl” Spewing Instability Worldwide, [online], 2015. 09. 22. Forrás: realclearpolitics.com [2019. 11. 19.]
- HALTIWANGER, John: Trump now plans to keep US troops in Syria until Iran gets out, which means America may never leave, [online], 2018. 09. 24. Forrás: businessinsider.com [2019. 11. 23.]
- CHAMPION, Marc – FERZIGER, Jonathan – WAINER, David: Israel, Saudis Find Common Cause in Warning of Iran Expansionism, [online], 2018. 02. 18. Forrás: bloomberg.com [2019. 11. 22.]
- HANNAH, John: Russia's Middle East Offensive, [online], 2016. 09. 13. Forrás: foreignpolicy.com [2019. 10. 23.]
- HATAHET, Sinan: Russia and Iran: Economic Influence in Syria, [online], Chatham House, Middle East and North Africa Programme Research Paper, March 2019. Forrás: chathamhouse.org [2019. 10. 08.]
- HINNEBUSCH, Raymond – SAOULI, Adham (szerk.): *The War for Syria: Regional and International Dimensions of the Syrian Uprising*, Routledge, Abingdon, 2019. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429201967>

- HJELMGAARD, Kim: American-backed Syrian force declares victory over Islamic State, [online], 2019. 03. 24. Forrás: eu.usatoday.com [2019. 11. 23.]
- HOSENBALL, Mark: Obama authorizes secret support for Syrian rebels, [online], 2012. 08. 02. Forrás: reuters.com [2019. 11. 01.]
- HUBBARD, Ben – SAVAGE, Charlie – SCHMITT, Eric – KINGSLEY, Patrick: Abandoned by U.S. in Syria, Kurds Find New Ally in American Foe, [online], 2019. 10. 13. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 26.]
- HUBBARD, Ben – TROIANOVSKI, Anton – GALL, Carlotta – KINGSLEY, Patrick: In Syria, Russia Is Pleased to Fill an American Void, [online], 2019. 10. 17. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 25.]
- Interview With Syrian President Bashar al-Assad, [online], 2011. 01. 31. Forrás: wsj.com [2019. 10. 29.]
- ISIL chief Abu Bakra l-Baghdadi killed in Syria, confirms Trump, [online], 2019. 10. 27. Forrás: aljazeera.com [2019. 10. 27.]
- ITANI, Faysal: Geo-economics: Russia and Iran in Syria, *Syria Studies*, 11. évf., 2019/1, 23–31. o.
- KARMANAU, Yuras: Naval base in Syria anchors Russia to Mediterranean, [online], 2019. 09. 26. Forrás: navy-times.com [2019. 10. 21.]
- KENNER, David: What Russia Gave Syria, A guide to Bashar al-Assad's arsenal, [online], 2012. 06. 21. Forrás: foreignpolicy.com [2019. 10. 21.]
- LANDLER, Mark – COOPER, Helene – SCHMITT, Eric: Trump to Withdraw U.S. Forces from Syria, Declaring 'We Have Won Against ISIS', [online], 2018. 12. 19. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 23.]
- LANDLER, Mark – COOPER, Helene: In Latest Shift, Trump Agrees to leave 400 Troops in Syria, [online], 2019. 02. 22. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 23.]
- LEE, Jasmine C.: Why the Russian Economy Is Tumbling, [online], 2016. 04. 12. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 23.]
- LETSCH, Constanze: Assad regrets Syrian forces shooting down Turkish fighter plane, [online], 2012. 07. 03. Forrás: theguardian.com [2019. 10. 31.]
- MACASKILL, Ewen: US appoints first ambassador to Damascus since 2005, [online], 2010. 02. 17. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 01.]
- MACFARQUHAR, Neil – BARNARD, Anne: Putin Orders Start of Syria Withdrawal, Saying Goals Are Achieved, [online], 2016. 03. 14. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 22.]
- MAZZETTI, Mark – GOLDMAN, Adam – SCHMIDT, Michael S.: Behind the Sudden Death of a \$1 Billion Secret C.I.A. War in Syria, [online], 2017. 08. 02. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 23.]
- MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*, I. B. Tauris, London – New York, 2017.
- MOJON, Jean-Marc: Russia-Turkey deal shatters Syria Kurd dreams of self-rule, [online], 2019. 10. 23. Forrás: news.yahoo.com [2019. 10. 25.]
- N. RÓZSA Erzsébet: *Az arab tavasz – A Közel-Kelet átalakulása*, Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2015.
- NAFI, Basheer: Iran's sectarian wars must be confronted, but not with more of the same, [online], 2017. 03. 16. Forrás: middleeasteye.net [2019. 11. 22.]
- NICHOLS, Michelle: Russia casts 13th veto of U.N. Security Council action during Syrian war, [online], 2019. 09. 19. Forrás: reuters.com [2019. 10. 22.]
- OZKAN, Mert: Turkey opens ground assault on Syria's Kurds; U.S. Republicans turn on Trump, [online], 2019. 10. 09. Forrás: reuters.com [2019. 10. 26.]
- PEKER, Emre: Syria's Main Opposition Group Opens First Office in Istanbul, [online], 2011. 12. 14. Forrás: bloomberg.com [2019. 10. 31.]
- PÓTI László – N. RÓZSA Erzsébet: Oroszország Szíriában: nem második ukrán front, Külügyi és Külgazdasági Intézet, *KKI-elemzések*, E-2015/38.
- PUKHOV, Ruslan: Why Russia Is Backing Syria, [online], 2012. 07. 06. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 22.]
- RÁCZ András – JÓJÁRT Krisztián: A Deir ez-Zór incidens: amerikai légitámadások orosz zsoldosok ellen Szíriában, *Nemzet és Biztonság*, 10. évf., 2018/2, 57–65. o.
- RUBIN, Alissa J. – TAVERNISE, Sabrina: Turkish Troops Enter Iraq in Pursuit of Kurdish Militants, [online], 2008. 02. 23. Forrás: nytimes.com [2019. 11. 21.]
- Russia joins war in Syria: Five key points, [online], 2015. 10. 01. Forrás: bbc.com [2019. 10. 22.]

- SACHS, Susan: Rafik Hariri, Ex-Premier of Lebanon, Dies at 60, [online], 2005. 02. 15. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 21.]
- SADJADPOUR, Karim: Iran's Real Enemy in Syria, [online], 2018. 04. 16. Forrás: theatlantic.com [2019. 11. 22.]
- SAFI, Michael: Tunisia election: 'Robocop' Kais Saied wins presidential runoff, [online], 2019. 10. 14. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 05.]
- SECKER, Bradley – DUMALAON, Janelle: Turkey authorizes military operations in Syria, [online], 2012. 10. 05. Forrás: eu.usatoday.com [2019. 10. 31.]
- SELIGMAN, Lara – GROLL, Elias – GRAMER, Robbie: How Turkey and Russia Carved Up Northern Syria, [online], 2019. 10. 23. Forrás: foreignpolicy.com [2019. 10. 25.]
- SELJÁN PÉTER: Oroszország és a szíriai polgárháború, *Nemzet és Biztonság*, 8. évf., 2016/5, 14–30. o.
- SLY, Liz: Turkey strikes back at Syria after shell kills at least 5 Turkish civilians, [online], 2012. 10. 03. Forrás: washingtonpost.com [2019. 10. 31.]
- SPECIA, Megan: Winners and Losers in Trump's Troop Withdrawal From Syria, [online], 2019. 10. 15. Forrás: nytimes.com [2019. 10. 26.]
- SZ. BÍRÓ ZOLTÁN: Oroszország külpolitikája (2012–2016): a nagyhatalmiság kísértése, *Nemzet és Biztonság*, 8. évf., 2016/6, 25–47. o.
- TÁLÁS PÉTER – VARGA GERGELY: Stratégiai törekvések a szíriai válság kapcsán II., *Nemzet és Biztonság*, 6. évf., 2013/1–2, 66–86. o.
- TERRILL, W. Andrew: Iran's Strategy for Saving Assad, *Middle East Journal*, 69. évf., 2015/2, 222–236. o. DOI: <https://doi.org/10.3751/69.2.13>
- TRAYNOR, Ian: Chechnya fuels Russian–Turkish tension, [online], 2001. 04. 26. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 21.]
- Trump makes way for Turkey operation against Kurds in Syria, [online], 2019. 10. 17. Forrás: bbc.com [2019. 11. 23.]
- Turkey launches operation against PKK fighters in northern Iraq, [online], 2019. 05. 28. Forrás: aljazeera.com [2019. 11. 21.]
- UKMAN, Jason – SLY, Liz: Obama: Syrian President Assad must step down, [online], 2011. 08. 18. Forrás: washingtonpost.com [2019. 11. 22.]
- URAS, Umut: Turkey, Russia reach deal for YPG move out of Syria border area, [online], 2019. 10. 23. Forrás: aljazeera.com [2019. 10. 24.]
- VASILIEV, Alexey: *Russia's Middle East Policy: From Lenin to Putin*. Durham Modern Middle East and Islamic World Series (Book 46), Routledge, Abingdon, 2018. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315121826>
- WARD, Alex: How Obama's "red line" fiasco led to Trump bombing Syria, [online], 2018. 04. 15. Forrás: vox.com [2019. 11. 27.]

Elias Dahrouge

A szíriai menekültválság Libanonban¹

2011-es kezdete óta a szíriai konfliktus a 21. század egyik legnagyobb humanitárius katasztrófáját generálta, nevezetesen a szíriai menekültválságot, amely elsősorban Szíria közvetlen szomszédait érintette. Ám Törökországtól és Jordániától eltérően Libanont mérete, társadalmi és vallási sajátosságai különleges esettanulmánnyá teszi. Sőt, a körülbelül 1,5 millió menekülttel a területén gyakorlatilag Libanonban van a lakosság számához képest a világon a legtöbb menekült. A tanulmány célja bemutatni a menekültek libanoni jelenlétének valamennyi aspektusát és az azzal összefüggő problémákat. Az első rész több nézőpontból igyekszik ismertetni az elhúzódo menekültválságot. Ezt követően bemutatja az ország különböző szereplőinek a menekültkérdéssel kapcsolatos helyi és nemzetközi intézkedéseit, rámutatva, hogy azok háttérben sokszor a törékeny libanoni szektáriánus társadalmi egyensúly megőrzése áll. Végül pedig a szerző libanoni terepmunkája során végzett megfigyelései és tapasztalatai alapján ad képet a menekültek mindennapjairól.

Kulcsszavak: Közel-Kelet, szíriai polgárháború, Libanon, menekültválság, migráció

Elias Dahrouge: The Syrian refugee crisis in Lebanon

Since its beginning in 2011, the Syrian conflict generated one of the greatest humanitarian catastrophes of the 21st century, namely the Syrian refugee crisis. This crisis mainly affected Syria's direct neighbours. However, unlike Turkey or Jordan, the case of Lebanon is peculiar – due to its size and unique socio-religious character –, and it is worth a case study. In fact, with around 1.5 million refugees, the country has the highest rate of refugees per capita in the world. This study aims to present all the aspects and issues related to the refugees' presence in this country. In a first part, this article presents the multiple aspects of this long-lasting crisis. Then it shows the local and international actions undertaken by the country's different actors, and investigates how their motives relate to the fragility of the Lebanese sectarian demographic balance. Finally, it pictures the daily life of the refugees, reflecting on the empirical observations made by the author during his fieldwork trips to Lebanon.

Keywords: Middle East, Syrian civil war, Lebanon, refugee crisis, migration

Bevezetés²

A 2011 óta tartó szíriai polgárháborúnak a fontos katonai, stratégiai és politikai aspektusai mellett súlyos humanitárius következményei is vannak. A halálos áldozatok és az eltűntek magas száma mellett az egyik legfőbb probléma a menekültek kérdése. A polgárháború

¹ Jelen publikáció a BCE EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007, „Tehetségből fiatal kutató” – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban című projekt keretében készült.

² Ezúton szeretnék köszönetet mondani Selján Péter kollégámnak a tanulmány magyar nyelvi ellenőrzéséért.

előtti Szíria közel 22 millió³ lakosságának több mint a fele vagy életét veszítette a harcokban, vagy lakóhelye elhagyására kényszerült, és ezért ma már belföldi menekültnek számít, vagy elsősorban szomszédos, másodsorban a távoli országokban lelt menedékre. Ezzel a szíriai humanitárius katasztrófa a 21. század eddigi egyik legnagyobb emberi tragédiájának tekinthető. Egyes adatok szerint az otthonaikat elhagyni kényszerült belső menekültek száma meghaladja a 6 millió főt,⁴ miközben további 7 millióra becsülhető azoknak a száma, akik végül elhagyták az országot. Az óriási menekültáradat a szomszédos országokat érinti leginkább, elsősorban Törökországot (3,7 millió menekülttel⁵), Libanont (1,5 millió menekülttel⁶) és Jordániát (1,2 millió menekülttel⁷). A fennmaradó másfél millió pedig Irakban és Egyiptomban, valamint kisebb számban európai és más nyugati országokban talált menedéket magának.⁸

Miközben Törökországban van a legtöbb menekült világszerte, Libanon helyzete a menekültkérdés szempontjából azért is különösen érdekes, mert a lakosság számához viszonyítva a cédrusok országában a legmagasabb, 30%-os a menekültek aránya.⁹ Az ENSZ adatai szerint minden hatodik libanoni állampolgárra jut egy menekült, miközben más szervezetek szerint ez az arány akár 3: 1-hez is lehet.¹⁰ Megjegyzendő, hogy ezek az adatok is csupán becslések, mivel a számok pontosítását nagymértékben megnehezíti, hogy Libanonban 1932 óta nem került sor hivatalos állami népszámlálásra, ráadásul a menekülteknek is csak egy része került be az ENSZ rendszerébe regisztrált menekültként, így a különböző adatsorok eltérő számokat mutatnak. A menekültek megjelenése viszont nem ismeretlen jelenség Libanon számára, hiszen 1948 óta már közel félmillió Palesztin menekült él a Libanoni Köztársaság területén. E populáció száma hozzáadódik a szíriai menekültek számához, ezzel is rontva a fentiekben már említett arányokat. Mindemellett Libanon valószínűsége miatt is különleges országnak számít, ezért is tartjuk nagyon relevánsnak az ott élő szíriai menekültek helyzetének vizsgálatát, mivel egy ilyen komplex társadalmi berendezkedésben bekövetkező bármilyen komolyabb demográfiai változás nagy hatással lehet az egyes vallások között korábban kialakult, igen érzékeny egyensúlyra, amely pedig a politikai status quót is megváltoztathatja.

A tanulmány első része bemutatja a szíriai polgárháború Libanont leginkább érintő aspektusát, azaz a Libanonban tartózkodó szíriai menekültek helyzetét számokkal és más adatokkal alátámasztva. Ezt követően röviden elemzi a libanoni államnak a menekültválság kihívásaira adott válaszait és az azokból adódó problémákat. A harmadik részben a szerző által a helyszínen végzett kutatómunka eredményeit összegző beszámoló keretében ismerhetik meg az olvasók a szíriai menekültek mindennapi problémáit.

³ Syria's drained population: Syria's depleted and war-torn population, [online], 2015. 09. 30. Forrás: economist.com [2019. 11. 19.]

⁴ Global Trends: Forced Displacement in 2018, [online], 2019. Forrás: unhcr.org [2019. 11. 19.]

⁵ Uo.

⁶ Lebanon Fact Sheet, [online], 2019.02. Forrás: unhcr.org [2019. 11. 30.]

⁷ Josef FEDERMAN – Omar AKOUR: Trapped in Jordan, Syrian refugees see no way home, [online], 2019. 10. 11. Forrás: apnews.com [2019. 11. 19.]

⁸ Phillip CONNOR: Most displaced Syrians are in the Middle East, and about a million are in Europe, [online], 2018. 01. 29. Forrás: pewresearch.org [2019. 11. 19.]

⁹ Global Trends: Forced Displacement in 2018: *i. m.*

¹⁰ Lebanon Factsheet, [online], 2019. 08. 26. Forrás: ec.europa.eu [2019. 11. 19.]

A szíriai menekültek Libanonban: húzó- és toló tényezők

A migrációs folyamatokkal és a menekültek mozgásával foglalkozó tanulmányok egyik gyakran hivatkozott magyarázó elve a „push and pull” migrációs elmélet, azaz a toló és húzó motivációs tényezők elmélete, amely a kiváltó okokra fókuszálva igyekszik magyarázatot adni a migráció jelenségére.¹¹ E szerint minden népvándorlásnál azonosíthatók a távozásra ösztönző „toló tényezők” és az egyes célországokba irányuló migrációra sarkalló „húzó tényezők” is, amelyek lehetnek gazdasági, biztonsági vagy akár éghajlati problémákra visszavezethető okok is.¹² Ezek a motivációs tényezők pedig azon szíriai menekültek esetében is azonosíthatók, akik 2011-től, a szíriai polgárháború eszkalálódását követően érkeztek Libanonba. A szíriai menekültek esetében a fő toló tényezők egyértelműen a biztonság teljes hiánya, a szíriai gazdaság összeomlása, az oktatási rendszer és az egészségügyi ellátórendszer működésképtelensége, ami gyakorlatilag mind a polgárháború következménye. Ezzel szemben Libanont illetően a húzó tényezők között megemlíthető, hogy biztonságos ország, ahol az ENSZ és a térségben aktív civil szervezetek igyekeznek az alapvető szolgáltatásokat és esetleg munkalehetőséget is biztosítani a menekültek számára. Mindemellett Libanon mint célország mellett szól még a kedvező földrajzi elhelyezkedése, azaz könnyű megközelíthetősége, az évszázadokra visszatekintő közös múlt és az abból eredő erős társadalmi-kulturális összefonódottsága is Szíriával.

Az arab tavasz eseményorába illeszthető kormányellenes békés tüntetések Szíriában 2011 márciusa és júniusa között eszkalálódtak a kormányerők és a tiltakozók közötti erőszakos összecsapásokká, és miután a rezsimek nem sikerült a tüntetéseket erőszakkal elfojtania, a rezsimek részéről a represszióra tett kísérlet végül fegyveres konfliktusba, polgárháborúba torkolt. Az Aszad-rezsimek viszonylag hamar erőszak alkalmazásával próbálta letörni a tüntetéseket, ám a szíriai nép nem hagyta magát, és a tüntetők egy része rövid időn belül felfegyverkezve vette fel a harcot a kormányerőkkel. Az eleinte békésen kezdődő tüntetésekből tehát gyakorlatilag fél éven belül lett fegyveres lázadás, majd elhúzódó polgárháború. A kialakult polgárháborús helyzetet később a regionális és a nemzetközi nagyhatalmak mellett más külső szereplők is igyekeztek kihasználni saját érdekeiknek megfelelően. Ebből kifolyólag, akiknek érdekükben állt a szíriai rezsimek megbuktatása, azok elkezdtek finanszírozni és felfegyverezni a felkelőket, miközben a rezsimek hatalmon maradásában érdekelt szereplők pedig pont fordítva, a kormányerőket kezdték el támogatni. Ennek következtében az eleinte a rezsimek mellett kitartó fegyveres erők és az ellenzék szembenállásával kezdődő válságból végül egy katonai intervenciókkal és külső szereplők által támogatott proxyk által vívott, nemzetközivé szélesedett fegyveres konfliktus lett.¹³ A sorban egymást követte az Iszlám Állam terjeszkedése, az orosz katonai beavatkozás és az Iszlám Állam elleni nemzetközi koalíció fellépése. Ez persze súlyos anyagi károk, legfőképpen pedig számtalan emberi áldozat árán valósult meg, ami a 21. század egyik legnagyobb humanitárius

¹¹ Felipe Cuamea VELAZQUEZ: Approaches to the study of international migration: a review, *Estudios Fronterizos*, 1. évf., 2000/1, 137–168. o.

¹² An introduction to ‘push’ and ‘pull’ factors, [online], Forrás: futurelearn.com [2019. 11. 17.]

¹³ Emile HOKAYEM: Iran, the Gulf States and the Syrian Civil War, *Survival: Global Politics and Strategy*, 56. évf., 2014/6, 59–86. o.

válságát eredményezve a szíriai nép millióit kényszerítette menekülésre. A szíriai menekültáradat pedig elsősorban a szomszédos országokat érintette, köztük például Libanont.

A migrációt ösztönző tolotényezők után érdemes megvizsgálni azokat a húzóerőket, amelyek Libanont vonzó célországgá teszik a szíriai menekültek számára. Talán elsősre nem gondolnánk, de a húzóerőkből több is akad. Libanon már az események kibontakozásának elején is logikus úticélnak minősült a Szíriából menekülők számára, hiszen nemcsak hogy közel van, de számtalan ponton, gazdaságilag és kulturálisan is kötődnek a sírek Libanonhoz. A két ország állampolgáira például évtizedekig nem vonatkozott semmilyen vízumkényszer, így sokáig egy egyszerű személyazonosító igazolvánnyal is át tudtak kelni a szír-libanoni határon.¹⁴ Ez a lehetőség csak 2015-ben szűnt meg, miután a libanoni hatóságok a korábbi szabályozáson módosítva vízumkényszert vezettek be a szíriai állampolgárokra vonatkozóan, hogy így mérsékeljék a Libanonba érkező menekültek számát.¹⁵ A kijelölt hivatalos határátkelők mellett azonban számtalan illegális csempésztúvonal és határátlépési pont áll rendelkezésre azok számára, akik az illegális utat választva érkezének Libanonba.¹⁶ Ez részben a szír-libanoni határ képlékenységeivel vagy inkább tisztázatlanságával magyarázható, hiszen pontosan kijelölt és rögzített hivatalos államhatár hiányában gyakorlatilag nem is végezhető effektív határellenőrzés.¹⁷ A két ország közötti korábbi vízummentesség és a tisztázatlan határviszonyok tehát meghatározó jelentőségű húzóerőként ösztönözheték a szíriai menekülteket arra, hogy Libanonban keressenek menedéket. Minde mellett megjegyzendő, hogy már a válság 2011-es kialakulása előtt is körülbelül félmillió szír állampolgár tartózkodott Libanonban, többségük ideiglenesen vagy szezonálisan az olcsó munkaerőt igénylő szektorokban dolgozó vendégmunkásként, főleg az építőiparban és a mezőgazdaságban elhelyezkedve.¹⁸ Ebből pedig egyenesen következett, hogy amikor a szíriai településeiket elérték a fegyveres harcok, ezek a szíriai dolgozók magukhoz csábították először a közvetlen családtagjaikat, majd a közeli és a távoli rokonokat, végül pedig a korábbi szomszédjaikat is Libanonba. Erre a folyamatra a tanulmány utolsó részében konkrét példákat is ismertetünk majd.

Mindebből három letelepedési minta rajzolódik ki, amelyek hozzájárulhatnak a migrációs folyamatok dinamikájának helyes értelmezéséhez. Az elsődleges letelepedési minta szerint a korábban már Libanonhoz rokoni vagy ismeretségi szinten kötődő menekültek az egész ország területén szétszórva telepedtek le. Mindez pedig számokkal igazolható. A másodlagos letelepedési minta szerint a Libanonhoz sem rokoni szál, sem egyéb kapcsolat által nem kötődő menekültek gyakorlatilag egyszerű határátlépéssel és teljesen szabályozatlan formában telepedtek le az országban. Ez a minta elsősorban a menekültek határmenti településekre és tartományokra koncentrálódó nagyszámú jelenlétére ad némi

¹⁴ Esperance GHANEM: Lebanese visa regulations cause more distress for Syrians, [online], 2015. 01. 22. Forrás: al-monitor.com [2019. 10. 11.]

¹⁵ Uo.

¹⁶ Jamil MOUAWAD: Lebanon's border areas in light of the Syrian war: New actors, old marginalisation, [online], 2018. Forrás: European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, RSCAS/Middle East Directions 2018/03 [2019. 11. 11.]

¹⁷ Uo.

¹⁸ Lea BOU KHATER: Labour Policy and Practice, [online], 2017. 08. 16. Forrás: undp.org [2019. 11. 10.]

magyarázatot.¹⁹ A menekültek többségét adó szegényebb rétegekre tehát ez a két letelepedési minta a jellemző.

Emellett persze van egy kisebb létszámú, vagyoni helyzetéből adódóan tehetősebb rétege is a menekülteknek, amelyre egy harmadik letelepedési minta a jellemző. A menekülteknek ezt a harmadik, gazdagabb csoportját több okból sem lehet az előző kettőhöz kötni. Elsősorban azért, mert a vagyonos rétegbe sorolható menekültek túlnyomó többsége nem is regisztrálta magát az ENSZ menekültügyi szervezeteinél, másodsorban pedig azért, mert többségük számára Libanon csupán az első állomás egy másik, legtöbbször nyugati célország felé vezető úton, ahol már egy korábban kiköltözött családtag vagy rokon várja érkezésüket. A Libanonban letelepedett „gazdagabb” szíriai réteg sokszor nem is sorolható be a hagyományos értelemben vett menekültek közé, hiszen míg egy menekült gyakorlatilag az életét próbálja menteni, addig a gazdagabb szíriai réteg nem feltétlenül tartozik ebbe a kategóriába. Ahogyan az ENSZ is definiálja, a menekült azért kel útra, mert élete veszélyben van, és leginkább üldöztetése miatt nem tud, vagy nem akar visszatérni hazájába vagy otthonába.²⁰ Ehhez képest viszont a polgárháború ellenére sokan még mindig rendszeresen látogatnak haza, illetve kelnek át a szír-libanoni határon. A másik ok ennél sokkal egyszerűbb, mégpedig az, hogy az ember egyszerűen nem így képzei el „a menekültet”. Például, sok az olyan felső-középosztályból származó szír család, akiket házassági kapcsolatok vagy egyéb rokoni szálak fűznek libanoni családokhoz. Ezeknek a családoknak a tagjai pedig gyakorlatilag évtizedek óta ingáznak a két ország között, üzleti, családi látogatások vagy akár egyetemi tanulmányok folytatásának céljából egyaránt.²¹ Számos olyan aleppói keresztény vagy örmény család is van, akik a konfliktus elején kiküldték a gyerekeiket a drága libanoni magánegyetemekre tanulni, vagy az ott lévő libanoni rokonaikhoz költöztették őket, esetleg náluk szereztek nekik munkát. Sok például a drúz család, akik a libanoni drúz hegyvidékekre költöztek, miután az ottani rokonaik befogadták őket vagy segítettek nekik jó áron albérletet találni. Emellett akadnak gazdag damaszkuszi üzletemberek is, akik a helyi libanoni rokonság közreműködésével jutottak például bejrúti ingatlanbefektetésekhez, miközben családtagjaik rendszeresen ingáznak Bejrút, Damaszkusz és más külföldi városok között. Bár az ő rétegük egyértelműen csak egy szűk kisebbséget képvisel, példájuk hozzájárulhat a menekültkérdés problematikájának megértéséhez.

Mindemellett megemlíthetők még olyan húzó tényezők is, amelyek idővel a további migrációt ösztönző tolátényezőkké váltak, ami miatt sokan indulnak ismét útnak Európa felé, vagy vágnak inkább vissza Szíriába.²² Az első ilyen a gazdasági tényező, a második pedig a nem kormányzati szervezetek (NGO-k), a különböző civil és karitatív szervezetek tevékenysége, illetve az ENSZ által nyújtott egészségügyi ellátás és oktatási szolgáltatások jelentős szerepe a szíriai menekültek ellátásában Libanon területén. Érdekes fejlemény, hogy miközben ezek a tényezők a konfliktus elején fontos szempontok voltak a menekültek számára a célország kiválasztásakor, addig az utóbbi években már pont ellenkezőleg,

¹⁹ Syria Regional Refugee Response, [online], Forrás: unhcr.org [2019. 11. 20.]

²⁰ What is a refugee?, [online], Forrás: unhcr.org [2019. 11. 16.]

²¹ A szerző libanoni származása révén saját családi és ismeretségi köréből, illetve helyi tapasztalatai alapján hoz példákat a menekültekkel kapcsolatos megállapításainak alátámasztására.

²² Seven factors behind movement of Syrian refugees to Europe, [online], 2015. 09. 25. Forrás: unhcr.org [2019. 11. 20.]

éppen e tényezők miatt gondolkodnak el egyre többen azon, hogy újra útnak induljanak. Ennek az egyik fő oka a nem kormányzati szervezetek és egyéb civil szereplők számának és költségvetéseiknek a csökkenése,²³ másrészt pedig az egyre fokozódó libanoni gazdasági válság, amely miatt a menekültek egyre nehezebben találnak maguknak munkalehetőséget.²⁴

Menekült: aki az 1951-es ENSZ menekültügyi egyezmény első cikkének második bekezdése (valamint az 1967-es kiegészítő protokollja) szerint „faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való vélelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni; vagy aki állampolgársággal nem rendelkező és korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva nem tud, vagy az üldözéstől való félelmében nem akar oda visszatérni”.²⁵

Menedékkérő: a fent említetteknek megfelelő személy menedékkérő, míg el nem ismeri menekültnek az állam, amelyhez segítségért fordult. A törvényben meghatározott feltételekkel a menedékkérő jogosult a kérelmét elbíráló ország területén való tartózkodásra, ellátásra, támogatásra, szállásra és munkavégzésre, valamint köteles a menekültügyi hatósággal együttműködni.

Belső menekült: aki a menekültekkel ellentétben nem külföldön keres menedéket. Bár sokuk a menekültekhez hasonló okból hagyja el otthonát (fegyveres konfliktus, általános erőszak, az emberi jogok megsértése), a belső menekülték védelméről jogi értelemben továbbra is saját kormányuk gondoskodik, abban az esetben is, ha maga a kormány áll a menekülésükhöz vezető események hátterében.²⁶

Emigráns: aki menekültekkel ellentétben nem fenyegetés vagy üldöztetés miatt, hanem egy jobb élet reményében kel útra és telepedik le egy másik országban. Mivel az emigránsokat nem éri üldöztetés, ezért ők bármikor biztonságban hazatérhetnek, ha akarnak. Az emigráns vagy migráns tehát egy tágabb fogalom, és nem jogi kategória.

Hontalan: akit saját joga szerint egyetlen állam sem ismer el állampolgárának.²⁷

Oltalmazott: Magyarországon az a személy részesülhet oltalmazotti védelemben, aki nem felel meg a menekültté nyilvánítás feltételeinek, de esetében megalapozott annak a veszélye, hogy származási országába történő visszatérése esetén őt súlyos sérelem érné, és nem tudja, vagy az e veszélytől való félelmében nem kívánja hazája védelmét igénybe venni. Az oltalmazott személyt a menekült jogai illetik meg.²⁸

Menedékes: Magyarország menedékesként ideiglenes védelemben részesíti azt a külföldit, aki hazájából fegyveres konfliktus, polgárháború, etnikai összecsapás, illetve az emberi jogok általános, módszeres, durva megsértése miatt tömegesen kényszerült elmenekülni.²⁹

Befogadott: azt a menedékkérőt, aki ki van zárva a menekült, oltalmazott, illetve menedékes jogállásból, ám a származási országában faji, illetve vallási okok, nemzeti hovatartozása, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozása, avagy politikai meggyőződése miatt üldöztetés veszélyének lenne kitéve, és nincs olyan biztonságos harmadik ország, amely befogadja, az idegenrendészeti hatóság befogadottként ismeri el. A befogadottak speciális engedélyt kapnak, amellyel ideiglenesen Magyarországon maradhatnak.³⁰

²³ Seven factors behind movement of Syrian refugees to Europe: *i. m.*

²⁴ Chloe CORNISH: Syrian refugees in Lebanon face mounting hostility, [online], 2019. 07. 22. Forrás: ft.com [2019. 11. 25.]

²⁵ 1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről, [online], Forrás: unhcr.org [2020. 01. 17.]

²⁶ Belső menekültek, Menekültként saját hazájukban, [online], 2016. 12. 18. Forrás: unhcr.org [2020. 01. 17.]

²⁷ 2007. évi LXXX. törvény a menedékjogról, [online], 2. § b) pont. Forrás: net.jogtar.hu [2020. 01. 17.]

²⁸ 2007. évi LXXX. törvény a menedékjogról, 12. § (1) bekezdés.

²⁹ 2007. évi LXXX. törvény a menedékjogról, 19. §.

³⁰ 2007. évi LXXX. törvény a menedékjogról, 25/A–25/B. §.

A libanoni menekülthelyzet a számok tükrében

Megjegyzendő, hogy a Libanonban tartózkodó szíriai menekültek demográfiai súlyának érzékeltetésére a szakirodalomban gyakran kétféle szám adatot szoktak megadni. Ennek az egyik oka, hogy a menekültek egy része nem regisztrált az ENSZ rendszerében, az ilyen nem regisztrált menekültek számáról pedig csak becsléseink vannak, és ráadásul a különböző források eltérő becsléseket alkalmaznak. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) szerint 2019 őszén összesen 918.974 regisztrált menekült tartózkodott Libanon területén.³¹ Ez a szám gyors ütemben növekedett a konfliktus elején, így a menekültként regisztráltak száma a csúcspontját 2015 áprilisában érte el, megközelítve az 1,2 millió főt.³² Ez a szám az elmúlt években 1 millió fő alá csökkent, ugyanakkor a libanoni hatóságok szerint a menekültek valós száma nagymértékben meghaladhatja az ENSZ rendszerében regisztráltak számát, megközelítve a másfél milliót.³³

A menekülteknek a regisztrációja több okból is elmaradhatott az elmúlt években. Az egyik magyarázat például az adminisztrációs túlterheltség, hiszen a konfliktus első éveiben a masszív menekültáradat gyakorlatilag túlterhelte a menekültügyi ellátórendszert, így az ENSZ és szervezetei nem győzték valamennyi menekült adatait regisztrálni. Mindemellett 2015-ben a libanoni hatóságok fel is szólították az ENSZ szervezeteit, hogy ne regisztráljanak több menekültet.³⁴ A regisztráció elmaradásának okai között említhető még továbbá a menekültek hanyagsága vagy inkább „nemtörődömsége” is, hiszen sokan egyszerűen nem tartották fontosnak a regisztrációt, tekintettel arra, hogy a már említett korábbi vízummentesség miatt a szíriai állampolgárok amúgy is szabadon átléphettek a szír-libanoni határt, és így legálisan tartózkodhattak Libanon területén.³⁵ Ugyanakkor a menekültek egy része például inkább a büszkesége miatt nem akarta hivatalosan menekültként regisztrálni magát.³⁶

A szíriai menekülteknek van még egy további csoportja is, akikről általában kevés szó esik a beszámolóban. Ők a szíriai palesztin menekültek, akik a szíriai menekülttáborokból jöttek át társaikkal együtt, és többségük a libanoni palesztin menekülttáborokba ment.³⁷ Számuk nem tudható pontosan, de az állam által regisztráltak száma 54 ezer fő körül alakul,³⁸ míg mások szerint meghaladja a 90 ezret, amelyből csak 20 ezren maradtak Libanonban, miután sokan vagy visszamentek Szíriába, vagy inkább más országok felé in-

³¹ Lebanon total registered refugees, [online], Forrás: unhcr.org [2019. 11. 29.]

³² Uo.

³³ Lebanon Fact Sheet: *i. m.*

³⁴ Fabrice BALANCHE – Eric VERDEIL: The Influx of Syrian Refugees in Lebanon. In: VERDEIL, Eric – FAOUR, Ghaleb – HAMZÉ, Mouin (szerk.): *Atlas of Lebanon: New Challenges*, New edition, Presses de l'Ifpo, Beyrouth, 2019, 44. o.

³⁵ Maja JANMYR – Lama MOURAD: Millions of Syrians' lives depend on whether they're designated as 'refugees', [online], 2018. 03. 06. Forrás: washingtonpost.com [2019. 11. 30.]

³⁶ Uo.

³⁷ Ez főleg a Damaszkusz melletti Jarmuk palesztin menekülttábort érinti, ahol a konfliktus első éveiben heves harcok zajlottak és számos erőszakos atrocitás történt. A Szíriából Libanonba átmenekült palesztin menekültek többsége a libanoni palesztin menekülttáborokban (Szaida városa mellett Ayn El Helweh, vagy Tripoli mellett Beddawi) húzta meg magát, legalább is ideiglenesen.

³⁸ Exclusive – Fatah Initiative to Return Syria's Palestinian Refugees from Lebanon Flops, [online], 2018. 12. 17. Forrás: aawsat.com [2019. 12. 04.]

dultak.³⁹ Mindezt azért fontos itt megjegyezni, mert Libanonban már 1948 óta közel félmillió regisztrált palesztin menekült tartózkodik.⁴⁰ Ezeknek a palesztin menekülteknek a többsége a mai napig hontalan, így a fele áldatlan körülmények között, menekülttáborokban él, amelyek egy része az elmúlt évtizedekben a brazil favallákat idéző nyomornegyedekké vált. A létszámukra vonatkozó félmillió adattal kapcsolatban itt is megjegyzendő, hogy egyesek szerint számuk már megfeleződött,⁴¹ hiszen sokan harmadik országba emigráltak, így már elhagyták Libanont.⁴² Jelenlétük azonban számos demográfiai problémát és társadalmi feszültséget kelt a libanoniak körében, hiszen túlnyomó többségük szunnita muszlim, ami érzékenyen érinti Libanon törékeny felekezeti és vallási status quóját, és ez a szíriai menekültek esetében is igaz, mivel többségük szintén szunnita.⁴³ A szíriai és a palesztin menekültek mellett pedig meg kell még említeni az iraki menekülteket is, akiknek a létszáma 10 ezer fő lehet.⁴⁴

Mindezek alapján megállapítható, hogy Libanon napjainkban a legnagyobb arányú menekültpopulációval néz szembe. Az ország lakossága 4-5 millió fő közé tehető,⁴⁵ a szíriai menekültek száma másfél millió, a palesztin menekülteké pedig 300 ezer körüli, így gyakorlatilag 1,8 millió menekült él egy Magyarországhoz képest kilenced akkora területen. Következésképpen a legóvatosabb becslések szerint is 30% a menekültek aránya Libanonban. Ráadásul más migrációs célországokhoz képest Libanonban ez a menekültpopuláció nem az államhatárok mentén, illetve állami fenntartású, szervezett menekülttáborokban koncentrálódott, hanem országszerte jelen van. Mivel az állam a menekültválság elején nem szervezte meg a menekültek ellátását, így ad hoc helyzetek alakultak ki, és a menekültek minden koordináció nélkül érkeztek az országba. Idővel minden régiót érintett a menekültkérdés, bár nyilvánvalóan elsősorban a határ menti térségeket, így Észak-Libanon és a keleten fekvő Bekaa-völgy a legérintettebb, ahol a menekültek 37%-a tartózkodik jelenleg.⁴⁶ A Bekaa völgyét a sorban Észak-Libanon 26%-kal, Bejrút 25%-kal, Dél-Libanon térsége pedig 11%-kal követi.⁴⁷ A vidéki régiókban a többség rendezetlen táborokban él, és csupán pár család engedhette meg magának egy rossz állapotú ingatlan vagy esetleg egy garázs kibérlését. Vannak, akik elhagyott vagy félkész épületekben húzzák meg magukat, és akadnak olyanok is, akik a munkahelyük által biztosított szolgálati lakásba vagy szobába költöztették be családjukat.⁴⁸ Sokan pedig a palesztin menekülttáborokban

³⁹ Exclusive – Fatah Initiative to Return Syria's Palestinian Refugees from Lebanon Flops: *i. m.*

⁴⁰ Where we work: Lebanon, [online], Forrás: unrwa.org [2019. 12. 04.]

⁴¹ Population and Housing Census in Palestinian Camps and Gatherings in Lebanon 2017, [online], Lebanese Palestinian Dialogue Committee, Central Administration of Statistics, Palestinian Bureau of Statistics, 2018. Forrás: lpd.gov.lb [2019. 12. 04.]

⁴² Lars Erslev ANDERSEN: The neglected: Palestinian refugees in Lebanon and the Syrian refugee crisis, [online], Danish Institute for International Studies, 2016. Forrás: econstor.eu [2019. 12. 04.]

⁴³ Dina ELDAWY: A Fragile Situation: Will the Syrian Refugee Swell Push Lebanon Over the Edge?, [online], 2019. 02. 21. Forrás: migrationpolicy.org [2019. 12. 04.]

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Tekintettel arra, hogy 1932 óta nem volt hivatalos állami népszámlálás, csupán becsléseink vannak a libanoni lakosság számára vonatkozóan, amelyek többsége 4-5 millió fő közé teszi a libanoniak számát.

⁴⁶ Lebanon total registered refugees...: *i. m.*

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Ez például a gondnokként dolgozó szírekre jellemző, akik a kis egyszobás szolgálati lakásaikba a családjuk többi tagját is beköltöztették.

telepedtek le, ahol kedvezőbb bérleti díj ellenében juthattak szobához vagy ingatlanhoz.⁴⁹ A határmenti települések esetében azonban sokszor magasabb a helyi libanoni lakosság számánál a szíriai menekültek száma. Erre az egyik legjobb példa a bekaa-völgyi Erszál települése, ahol előfordult, hogy a menekültek száma elérte a 120 ezer főt, miközben a falusi libanoni lakosság körülbelül 40 ezer főt számlál.⁵⁰

Megjegyzendő, hogy a menekültek túlnyomó többsége szegény, az ENSZ adatai szerint a 69%-uk él a szegénységi küszöb alatt.⁵¹ A nemi arányok tekintetében nagyjából fele-fele a megoszlás, tehát körülbelül 50,5% nő és 49,55% férfi.⁵² A menekültpopulációnak több mint a fele kiskorú, illetve gyermek.⁵³ Az ENSZ becslései szerint a nagykorúaknak több mint a 75%-a házas, a fennmaradó 25% pedig egyedülálló, özvegy vagy elvált.⁵⁴ Mindezen adatok világosan cáfolják azokat a médiaértesítéseket, amelyek szerint a menekültek, illetve „a migránsok nagy többségét katonakorú férfiak” adnák.⁵⁵

Kényes egyensúly

A libanoni szír menekültek helyzetének, illetve problémáinak megértéséhez elengedhetetlen a sajátos, úgynevezett konzociális libanoni politikai rendszer működésének ismerete. A libanoni konfesszionális parlamenti demokrácia lényege a hatalom megosztása az ország valamennyi vallási felekezete között.⁵⁶ Így ennek a rendszernek egyik fontos részét képezi az állam és az állampolgárok között intézményesült köztes felekezeti réteg, amely a gyakorlatban úgy működik, hogy minden hivatalos állami pozíció kvóták szerint el van osztva az egyes vallási felekezetek között a demográfiai súlyuk alapján, a keresztény–muszlim paritás fenntartása szükségességének szem előtt tartásával.⁵⁷ Ennek megfelelően a mindenkori köztársasági elnök mindig maronita keresztény, a miniszterelnök szunnita muszlim, míg a parlament elnöke síita kell, hogy legyen. Az alelnökök pedig mindig görög ortodoxok. Ez a vallási felekezeti hatalommegosztás a parlamenti képviselői helyek elosztására, illetve a fontosabb vezető közalkalmazotti posztok betöltésére is vonatkozik.

Ennek a rendszernek a működéséhez viszont különösen fontos a felekezetek közötti érzékeny demográfiai megoszlás állandóságának fenntartása, ezért a libanoni állami vezetés úgy határozott, hogy a kényes egyensúly megőrzése, vagy inkább a felekezeti arányokban bekövetkezett változások eltitkolása érdekében inkább nem tart népszámlálást, így átfogó, a felekezeti megoszlásról pontosabb információkat nyújtó demográfiai adatgyűjtést utoljára 1932-ben, még a francia mandátum alatt végeztek.⁵⁸ Ez a fajta struccpolitika igen

⁴⁹ Population and Housing Census in Palestinian Camps...: *i. m.*

⁵⁰ Vivian YEE: In Lebanon Town, Refugees and Locals Agree on 1 Thing: Time for Syrians to Go, [online], 2018. 08. 08. Forrás: nytimes.com [2019. 12. 04.]

⁵¹ Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon, [online], 2018. Forrás: unhcr.org [2019. 12. 04.]

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Lásd például: Hatalmas veszély, hogy a migránsok nagy többsége férfi, [online], 2016. 01. 11. Forrás: 888.hu [2019. 12. 05.]

⁵⁶ Elias DAHROUGE – Máté SZALAI: A Small State in Constant Crisis: Lebanon after the parliamentary elections of May 2018, [online], 2018. Forrás: kki.hu [2019. 12. 04.]

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Rania MAKTABI: The Lebanese Census of 1932 Revisited. Who Are the Lebanese? *British Journal of Middle East Studies*, 26. évf., 1999/2, 219–241. o.

árulkodó a libanoni status quo megőrzésének problematikáját illetően. Értelemszerűen, bármelyik vallási felekezet demográfiai súlyának növekedése hátrányosan érintené valamennyi másik felekezetet, és ebből a szempontból komoly fejfájást okoz a különböző libanoni eliteknek a szíriai menekültek kérdése. Mivel többségük szunnita muszlim, már pusztán jelenlétük is fenyegetést jelent a felekezetek közötti egyensúlyra a keresztény, drúz és a síita közösségek számára egyaránt. Ráadásul még a libanoni szunniták számára sem kívánatos nagyszámú szunnita szíriai menekült megjelenése az országban, noha számukra nem vallási, hanem inkább gazdasági szempontból kényes kérdés a szunnita menekültek problémája.⁵⁹ Továbbá azt sem szabad elfelejtenünk, hogy ahogy azt korábban már említettük, mind a mai napig nem oldódott meg a palesztin menekültek helyzete sem, akik 1948 óta tartózkodnak Libanonban. Mindezek fényében már érthető a libanoni államnak a menekültválsággal kapcsolatos hivatalos álláspontja és a politikai elit hozzáállása.

Elsősorban azt érdemes megjegyezni, hogy Libanon a mai napig nem ratifikálta a menekültek helyzetére vonatkozó 1951-es genfi egyezményt, illetve az ahhoz kapcsolódó 1967-es kiegészítő jegyzőkönyvet.⁶⁰ Ennek egyik fő oka a palesztin menekültek visszatérését szorgalmazó hivatalos állami álláspont, ami más arab országoknál is jellemzően megjelenik.⁶¹ Tehát, mivel Libanon nem részese a menekültügyi egyezménynek, így nem ismeri el hivatalosan a menekültstátuszt és az azzal járó jogokat. Sőt, nem is nevezi hivatalosan menekültnek (angolul *refugee*, arabul „lázszi”) a szíriai menekülteket, hanem inkább csupán az otthonának elhagyására kényszerült hontalan (angolul *displaced*, arabul „ná-zih”) kifejezést alkalmazza rájuk. A már említett vallási felekezeti egyensúly érzékenysége miatt a libanoni kormány álláspontja a Libanoni Válságkezelési Tervnek (LCRP) megfelelően az, hogy „Libanon se nem menedékhely, se nem végső állomás a menekültek számára, és különösen nem az az ország, ahova áttelepülhetnek”.⁶² Éppen ezért, a menekültek helyzete Libanonban marginalizáltak tekinthető.⁶³

Másodsorban nem elhanyagolható tényező még a menekültkérdés alakulása szempontjából az sem, hogy az első menekülthullámok idején az összetett libanoni politikai rendszer miatt a kormány gyakorlatilag teljesen döntésképtelen helyzetben volt, mivel a miniszterek nem tudtak egymással dűlőre jutni semmilyen megállapodást illetően. Ennek pedig az lett a következménye, hogy a libanoni hatóságok egyfajta struccpolitikát követve tulajdonképpen semmit sem tettek a menekülthelyzet kezelése érdekében, sem infrastrukturális fejlesztéseket nem végeztek, sem letelepedési tervet nem készítettek a beáramló menekültpopuláció ellátása érdekében. Így a már említett módon csak ad hoc megoldások születtek, ami azt jelentette, hogy az érintett térségekben a központi kormány reakciójának hiányában gyakran a lépéskényszerbe került helyi önkormányzatok és polgármesteri hivatalok intézkedtek, sokszor törvénytelenül. Például több faluban éjszakai kijárási tilalmat vezettek

⁵⁹ Bővebben lásd: YEE: *i. m.* A korábban említett, szunniták lakta Ersal településen sem nézik jó szemmel a szíriai menekültek tartós jelenlétét, mivel számukra hátrányosan befolyásolják a munkaerőpiaci helyzetet.

⁶⁰ Maja JANMYR: No Country of Asylum: 'Legitimizing' Lebanon's Rejection of the 1951 Refugee Convention, *International Journal of Refugee Law*, 29. évf., 2017/3, 438–465. o.

⁶¹ Uo.

⁶² Lebanon Crisis Response Plan 2015–2016, [online], 2016. 01. 12. Forrás: reliefweb.int [2019. 12. 06.]

⁶³ JANMYR: *i. m.*

be a „külföldiekre”, azaz burkoltan, de elég egyértelműen a szíriai menekültekre vonatkozóan.⁶⁴ Volt, ahol a helyi polgárőrség egyszerűen felszólította a szíreket a távozásra, míg máshol fizikailag is bántalmazta a „szabálysértőket”.⁶⁵ Ezek az esetek főleg vallási alapúak, hiszen a legtöbb ilyen incidens keresztény, síita vagy drúz lakta településeken történik. A helyi önkormányzatok sokszor ilyen eszközökhöz folyamodva igyekeztek a helyi lakosság azon részét megnyugtatni, akikben félelmet váltott ki az „idegenek” jelenléte, és kisebb „pogromok” is előfordultak, amelyek során a helyi lakosok felgyújtották a szíriai menekültek sátrait.⁶⁶

Harmadik pontként kiemelhető még a szíriai állampolgárokra vonatkozó vízumkényszer bevezetése, amit már korábban is említettünk. 2015 óta tehát a libanoni hatóságok nemcsak hogy megkérték az ENSZ szervezeteit, hogy ne regisztráljanak több menekültet, de még be is vezettek egy új, igen vitatható vízumrendeletet. Lényegében így próbálták a menekültáradatot megfékezni. Az új szabályok értelmében a már Libanonban élő szírekek is évente tartózkodási engedélyt kell kiváltaniuk, amit kétféle módon tehetnek meg. Vagy kifizetik a tartózkodási engedély 200 dolláros költségét, vagy a „kafála” rendszerhez hasonlóan, egy libanoni személy vállalja értük a felelősséget. Értelemszerűen egy szegény, gyakran többgyerekes családnak fejenként 200 USD kifizetése, ráadásul évente, szinte lehetetlen.⁶⁷ Tehát, maradt a második lehetőség, azaz találni egy munkáltatót, aki vállalja a „kafalát”, és magához veszi a menekültet munkavállalóként, a családjával együtt.⁶⁸ Ám ez szintén egy nehezen járható útja a tartózkodási engedély megszerzésének, így ezeknek az intézkedéseknek az lett az eredménye, hogy 2018-ban a menekülteknek körülbelül a kétharmada de facto illegális státuszban tartózkodott az országban.⁶⁹ Az illegalitásban lévő szíriai menekültek jelenléte viszont megnövelte a letartóztatások, a zaklatások és a menekültek szabad mozgását korlátozó diszkriminatív intézkedések számát.⁷⁰ Tartózkodási engedély, illetve a szükséges dokumentáció hiányában olyan jelenetek is előfordulnak a szíriai menekültekkel, hogy például a fiát éppen az iskolába kísérő édesapát gyermekével együtt letartóztatja a rendőrség.

Emellett megemlíthető még az önkéntes hazatérések kezdeményezése, amit először 2018-ban indítottak el a libanoni hatóságok, és amelyek keretében az elmúlt években már

⁶⁴ A szerző libanoni lakóhelyénél a menekülteket hátrányosan érintő helyi önkormányzati döntésekről plakátokat is kihelyeztek.

⁶⁵ “Our Homes Are Not for Strangers”, [online], 2018. 04. 20. Forrás: hrw.org [2019. 12. 06.]

⁶⁶ Tiffany Kwok: ‘Burn the camps’: The Dire Condition of Syrian Refugees in Lebanon, [online], 2019. 07. 10. Forrás: natoassociation.ca [2019. 12. 06.]

⁶⁷ Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon: *i. m.*

⁶⁸ A „kafála” több arab országban is bevett gyakorlat. Működésének lényege, hogy egy gazdasági bevándorló csak egy „kafil”, azaz egy az ő személyéért és a beutazásáért felelősséget vállaló libanoni állampolgár hozzájárulásával kaphatja meg a munkavállalói és a tartózkodási engedélyt. Ez a rendszer azonban szinte teljesen kiszolgáltatja a szíriai menekült munkavállalókat, akik így gyakran lesznek jogsértések áldozatai. Korábban ez a szabályozás csak az egyiptomi, az etiópiai és az ázsiai vendégmunkásokra vonatkozott, és főleg a házvetőnőként vagy cselédként foglalkoztatott fiatal nőkre alkalmazták, 2015 óta azonban a szíriai menekültekre is kiterjesztették.

⁶⁹ Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon: *i. m.*

⁷⁰ Uo.

több tízezer szír menekültnek sikerült megszervezni az önkéntes hazatérését Szíriába.⁷¹ Ezek a hazatelepítési eljárások azonban számos nemzetközi jogi kérdést felvetnek. Az Amnesty International szerint például egyenesen szabálytalanok, hiszen a „konstruktív visszatelepítés” módszerét alkalmazzák, amelynek lényege, hogy az állam indirekt módon igyekszik visszatérésre ösztönözni embereket egy olyan helyre, ahol fokozottan fennáll az emberi jogi jogsértések kockázata.⁷²

Ezekre a lépésekre azonban leginkább azért kerülhetett sor, mert a menekültválságra adott nemzetközi válasz elégtelennek bizonyult. A libanoni kormány így olykor helytelen módszerekkel igyekezett megoldani a menekültválságot, ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy ez az óriási menekültáradat komolyan visszavetette az amúgy is gyengélkedő libanoni gazdaságot, és súlyos károkat okozott az ország infrastruktúrájában is. Nagymértékben megnőtt például a munkanélküliségi ráta, ami egyértelműen összefügg a szíriai menekültek számának növekedésével.⁷³ Ennek következményeként Libanon igyekezett felkelteni a nemzetközi közösség figyelmét.

Libanon menekültpolitikája a hasonló menekültválsággal szembenező országok, például Törökország és Jordánia politikájával együtt egy elméleti keretbe illeszthető, mégpedig a „menekült járadékélvező állam” (angolul „refugee rentier state”) koncepciójába, amelynek lényege, hogy a menekültekre hivatkozva igyekeznek nyomást gyakorolni a potenciális donorállamokra, annak érdekében, hogy minél magasabb összegű támogatást tudjanak kiharcolni maguknak.⁷⁴ Ugyanakkor, míg Törökország elsősorban a menekültek Európa irányába történő továbbengedésével fenyegeti az Európai Uniót, Libanon és Jordánia inkább arra tesz rendszeresen ígéretet, hogy a területén tartja őket, amennyiben ehhez megfelelő támogatást, illetve anyagi kompenzációt kap.⁷⁵ A libanoni állami vezetők és döntéshozók minden nemzetközi fórumon és eseményen ugyanazt a narratívát képviselik, hangsúlyozva, hogy a libanoniak nagyon vendégszerető módon fogadták a szír honfitársaikat, ugyanakkor a menekültek ellátása komoly terhet ró az ország gazdaságára, az összeomlás elkerülése érdekében pedig anyagi segítségre van szükségük.⁷⁶ Ez a narratíva tulajdonképpen a libanoni „populista” elitek által képviselt diskurzusra alapoz, amely szerint a szír menekültek miatt mélyül folyamatosan a gazdasági válság, tehát a menekülteket jelöli meg bűnbakként.⁷⁷

Látható tehát, hogy milyen okokból, milyen motivációk által vezérelten, milyen változatokat adott Libanon a menekültválság jelentette kihívásra. A libanoni menekültpolitika egyik meghatározó tényezője a már említett törekeny vallási és felekezeti egyensúly megőrzésének a szükségessége. Ahogy Számi Náder, egy a menekültekkel szembeni félelem-

⁷¹ Retour volontaire lundi d'un millier de réfugiés syriens installés au Liban, [online], 2018. 12. 22. Forrás: lorientejour.com [2019. 12. 08.]

⁷² Why are returns of refugees from Lebanon to Syria premature?, [online], 2019. 06. 12. Forrás: amnesty.org [2019. 12. 08.]

⁷³ Anda DAVID et al.: The economics of the Syrian refugee crisis in neighboring countries. The case of Lebanon, [online], Forrás: erf.org.eg [2019. 12. 08.]

⁷⁴ Gerasimos TSOURAPAS: The Syrian Refugee Crisis and Foreign Policy Decision-Making in Jordan, Lebanon, and Turkey, *Journal of Global Security Studies*, 4. évf., 2019/4, 464–481. o.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Lásd például: Liban. Une croisade haineuse contre les réfugiés syriens et palestiniens, [online], 2019. 08. 04. Forrás: orientxxi.info [2019. 12. 08.]

keltést elítélő libanoni elemző is megállapította, Libanon egy kicsi ország, ahol a számok igenis számítanak. Ahogy Náder fogalmazott: „Libanon már nem tud több szunnitát befogadni! Egyet sem, hogy nyersen fogalmazzak! Már van 300 ezer szunnita palesztin menekültünk. Fenn kell tartanunk az egyensúlyt a különböző szektáriánus csoportok között, a szunnita szíriai menekültek befogadása pedig a libanoni formula újragondolását igényelné, és az állam jelenlegi formájának az átalakításába kerülne.”⁷⁸ A palesztin menekültkérdés példájából kiindulva a libanoni lakosság joggal félhet attól, hogy a nemzetközi közösség egyszer majd a szíriai menekülteknek a társadalmi integrációjára, esetleg honosítására kéri Libanont.⁷⁹ A libanoniak számára már az is aggodalomra ad okot, hogy a nemzetközi jelentések rendszeresen szólítják fel Libanont a szíriai menekülteknek a gazdaságba történő integrálására, olykor pedig ezt adják meg a nemzetközi támogatások egyik feltételként.

Végül, de nem utolsósorban pedig érdemes kitérnünk a menekültválság kiindulópontjára, Szíriára. Meg kell még említenünk, hogy az elmúlt években számos gyermek jött világra Libanon területén szíriai menekültek gyermekeként, akiket sehol sem regisztráltak vagy csupán az ENSZ által készült dokumentációban szerepelnek. Ugyanakkor az ENSZ adatai szerint a regisztrációból kimaradó vagy a dokumentációban hiányosan rögzített menekült gyerekek aránya körülbelül 79% lehet.⁸⁰ A jövőben fontos kérdés lesz majd, hogy a szíriai hatóságok elismerik-e majd ezeknek a menekült gyerekeknek a szíriai állampolgárságát, vagy egy újabb hontalan menekültréteg van kialakulóban, ami Libanon ellátórendszerét fogja terhelni. Mindemellett több olyan intézkedés történt a szíriai hatóságok részéről is, amelyek szintén hátráltatják a menekültek hazatérését. Az egyik ilyen hátrányos kormányhatározat például államosíthatóvá tette a menekültek ingatlanait.⁸¹ Mindez jól mutatja, hogyan veszélyezteti a szíriai menekültválság az érzékeny libanoni politikai, gazdasági és biztonsági egyensúlyt.

Fókuszban az Akkar régió

Értelemszerűen a szír-libanoni határregiók a szíriai menekültválság által leginkább érintett térségek. Mivel először a határokhoz közeli területekre érkeznek a menedékkérők, elsősorban itt is telepednek le ideiglenesen. Libanon ezen régiói azonban az ország legszegényebb részeinek minősülnek, amiket a központi kormányzat évtizedekig teljesen elhanyagolt. Ez megállapítható Dél-Libanon, a Bekaa völgye és főleg Észak-Libanon esetében is. Utóbbi területén a második legmagasabb a szíriai menekültek száma a Bekaa-völgy után, az észak-libanoni Akkar tartomány pedig az ország összes régiója közül a legszegényebbnek és a legelhanyagoltabbnak tekinthető.⁸² A tanulmány következő részében az Akkar régióban élő

⁷⁸ Anchal VOHRA: Lebanon Is Sick and Tired of Syrian Refugees, [online], 2019. 07. 31. Forrás: foreignpolicy.com [2019. 12. 08.]

⁷⁹ Syrian Refugees in Lebanon eight years on: What works and why that matters for the future, [online], 2018. 11. 12. Forrás: reliefweb.int [2019. 12. 09.]

⁸⁰ Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon: *i. m.*

⁸¹ Syria, events of 2018, [online], 2019. Forrás: hrw.org [2019. 12. 09.]

⁸² Lebanon: Akkar Governorate Profile, [online], 2014. 08. 11. Forrás: reliefweb.int [2019. 12. 03.]

szíriai menekültek helyzetét ismertetjük a szerző által végzett helyszíni terepmunka tapasztalatai alapján.⁸³

Akkar Libanon legészakabban fekvő tartománya, területe 788 négyzetkilométer.⁸⁴ Az ország más tartományaihoz hasonlóan, a földrajzi adottságai, illetve tengerszint feletti magassága szerint Akkar térsége is három részre osztható: egy mediterrán tengerparti mezőgazdasági síkságra vagy medencére, egy közepes magasságú hegyvidékre és egy magasabban fekvő hegyvidékre. A tengerparti medence szélességét tekintve az ország többi tengerparti vidékéhez képest a legszélesebb, így stratégiai fontosságú mezőgazdasági térségnek számít, és a Bekaa-völgy után Libanon második legfontosabb magtáraként szolgál. A tengerparttal párhuzamosan emelkedik ki egy a Libanoni-hegység északi részét képező, átlagosan 700–800 m magasságú hegyvidék, amelynek legmagasabb pontja eléri az 1900 m-t. Akkar tehát egy három földrajzi szintből álló, döntően mezőgazdasággal foglalkozó vidék, területén kisebb-nagyobb falvakkal és településekkel, amelyek lakosai régen hagyományos feudális rendszerben, a termőföldjeikből éltek.⁸⁵ Noha ez a feudális rendszer az 1950-es évek alatt megszűnt, a libanoni kormány teljesen magára hagyta és elhanyagolta ezt a térséget, ahogy gyakorlatilag minden más, Bejrúttól távolabb eső régiót is. Vidékfejlesztési tervek hiányában azonban Akkar a mai napig sem volt képes gazdaságilag felzárkózni, így továbbra is az ország egyik legszegényebb régiójának minősül, miközben ebben a térségben a legmagasabb a menekültek száma. Akkar lakosságának 80%-a vidéki, és többségük szunnita, ezért ezt a térséget sokan az ország szunnita fellegvárának tekintik, bár sok a keresztény (főleg a maronita és a görög ortodox), és jelentős az alavita közösség létszáma is.

Ezeknek a demográfiai adatoknak a tükrében kell tehát értelmezni a szíriai menekült-helyzetet is. Az ENSZ szerint Akkar lakosságának száma összesen 428 ezer fő, és ebből csupán 59% libanoni, 36% szíriai menekült, 5% pedig palesztin.⁸⁶ Itt érdemes ismét megjegyezni, hogy a szíriai és a palesztin menekülteknek is a többsége szunnita, és egyes falvakban a szíriai menekültek száma akár a libanoni falusi lakosság számának a háromszorosát is meghaladja.⁸⁷

Fontos kiemelni, hogy a korábban említett három domborzati szintnek megfelelően a térség társadalmilag is különböző csoportokra osztható. A tengerparthoz közeli síkságon a Szíriából átkelő alavita parasztság telepedett le, ahol régen szunnita gazdák földjei voltak, később azonban libanoni állampolgárságot kaptak, és a földek egy része végül az ő

⁸³ A szerző 2019 januárjában egy csoportos, egyhetes helyszíni kutatómunkában vett részt, amely során kvalitatív, kvantitatív, kérdőíves felmérések mellett interjúkat és fókuszcsoportos vizsgálatokat is végeztek. Az Akkar régióban élő menekültek helyzetét vizsgáló kutatás a Bejrúti Jezsuita Szent József Egyetem (USJ) Politológia Intézetének ARMA (Arab Master in Democracy and Human Rights) mesterképzése keretében valósult meg. A szerző a helyszíni terepmunka főszervezőjének, Carole Alsharabatinak a kutatói asszisztenseként vehetett részt a munkában. A kutatás több témára kívánt fókuszálni, amelyek közül a gyerekek oktatásának problematikája, illetve a menekültek általános életkörülményeinek megismerése emelhető ki. A terepmunka eredményeiről publikáció is készült, amelynek megjelenése jelen kézirat lezárásakor épp folyamatban volt. A jelen tanulmányban a szerző az akkori megfigyelései alapján tesz további kiegészítő megjegyzéseket.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Layla MOUBAYED: Establishing Conflict Resilient Communities in the North of Lebanon, [online], 2013. 08. Forrás: partnersbg.org [2019. 12. 03.]

⁸⁶ Lebanon: Akkar Governorate Profile, [online], 2019. 06. 21. Forrás: data2.unhcr.org [2019. 12. 09.]

⁸⁷ Uo.

tulajdonukba került.⁸⁸ A középhegységekhez tartozó területeken hagyományosan a keresztény nemesség és az egyház volt régen a földbirtokos, miközben a földjeiken a szunnita parasztság dolgozott. Azóta persze sokat változott a helyzet, így mára sok szunnita tudta birtokába venni ezeket a földeket. A magas hegyek viszont mindig is a száműzöttek és a törvényen kívüli emberek menedékeként szolgáltak, mivel ezekre a területekre már végképp nem ért el az állam keze.

Az említett domborzati szintek mindegyikén élnek az elmúlt években letelepedett szíriai menekültek, és sorsuk a szintekhez köthető társadalmi helyzetnek megfelelően más és más. Valamennyi szír menekült számára a fő fenyegetést az Aszad-rezsim, tehát saját kormánya jelenti, ezért sem akarnak visszatérni hazájukba. Bár a libanoni szunniták szimpatizálnak a szíriai szunnitákkal, ugyanakkor a legtöbb akkari alavita viszont az Aszad-rezsimet támogatja. A libanoni menekülthelyzet vizsgálatakor ezt is figyelembe kellett venni, így mindhárom térségben külön mintát választottunk ki az adott menekültpopulációból.

A menekülttáborok és a befogadó települések

A helyszínen végzett kutatómunka során összesen hét helyszínt kerestünk fel, amelyekből öt sátor tábor volt, kettő pedig falu, ahol a menekültek szétszórtaan élnek lepusztult ingatlanokban vagy termőföldek szélén felvert sátraikban, vagy akár garázsokban is. A sátor táborokat mind a tengerszinten fekvő sík terepen alakították ki Tel Abbász és Híszsa falvak környékén, míg a falvak a középhegységi szinten (Bkerzla), és a magasabban fekvő hegyvidéken (Mismis) találhatóak. A menekülttáborok lakóinak a társadalmi háttere is igen változónak tekinthető, vannak közöttük falusi szedentáris vidéki szírek és vannak közöttük városi vagy külvárosi származásúak is. Sok közöttük a szír beduin is, a Híszsa táborban pedig szinte az összes menekült a domari nawar kisebbségből származik, amely a levantei térség egyik legdiszkrimináltabb cigány kisebbsége. E menekültpopulációk között lényeges eltérések vannak, szegregáltak élnek, csak nagyon ritkán vegyülnek egymással egy adott helyszínen. Értelemszerűen az egyes területekre jellemző eltérő környezeti adottságok miatt is máshogy alakult az egyes menekültközösségek sorsa, illetve helyzete.

A tengermenti táborok lakói szinte mind mezőgazdasági tevékenységet folytatnak. Egyes területekre jellemző, hogy olyan szíriai menekültek élnek és dolgoznak az ott található földeken, akik már a szíriai polgárháborút megelőzően is rendszeresen jártak át Szíriából idénymunkát végezni, a konfliktus fokozódásával pedig gyakorlatilag sátrat vertek és áthozták családjaikat, törzsi rokonaikat és ismerőseiket is. Olyan menekültek is akadnak, akik viszont teljesen véletlenül keveredtek ezekre a területekre. Viszont, mindannyiuknak bérleti díjat kell fizetnie a földek tulajdonosainak ott-tartózkodásukért, amivel a helyi gazdák igen jól járnak, hiszen sokkal egyszerűbb számukra a földjeik éves bérbeadásával jövedelemhez jutni, mint a mezőgazdasági tevékenységből, földművelésből és a termény értékesítéséből. Erre az egyik legjobb Tel Abbász példája, ahol egy idős falusi embernek az udvarából nyíló telkén található egy 25–30 sátorból álló menekülttábor. Elmondása szerint korábban dohánytermelésre hasznosította a földjét, mivel van rá állami engedélye. A menekültválság

⁸⁸ Local and Regional Entanglements: The Social Stability Context in Sahel Akkar, [online], 2016. Forrás: reliefweb.int [2019. 11. 25.]

kezdete óta azonban sokkal jobban jár anyagilag azzal, hogy kiadja a menekülteknek, hiszen így nemcsak hogy nem kell dolgoznia a telken, de a magasabb bérleti díj miatt amúgy is több pénz üti a markát. Ami pedig a dohánytermelést illeti, mivel az Libanonban állami monopólium, ezért engedélyhez kötött, és a termelő csak az államnak adhatja el az áruját. A telkét kiadó úr viszont így kedvező áron felvásárolhatja az engedély nélkül termelőktől a dohánytermékeket, majd eladhatja azokat az államnak. Ebben az esetben a földjét bérbeadó falusinak nem volt semmi problémája a szíriai menekültekkel. Ugyanakkor előfordult olyan eset, ahol az alavita származású gazda összetűzésbe került a rezsimellenes szunnita menekültekkel.

Bkerzla faluban a menekültek többsége garázsokat bérelt ki magának, egy részük pedig a munkáltatójuk által biztosított szobában lakik. Sok közöttük a falusi szedentáris „fella”, de van egy kisebb, beduin származású szíriai menekült által lakott, hét-nyolc sátorból álló alkalmi tábor is. Ők valamennyien ugyanabból a beduin törzsből származnak. Ebben a közösségben is jellemző, hogy a férfiak rendszeresen jártak át Szíriából idénymunkát végezni libanoni földeken, ahol a helyi gazda a telke szélén egy szezonális kunyhót vagy sátrat biztosított nekik az idényre. Ebben az esetben is az történt, hogy a szíriai fegyveres konfliktus kitörésével az idénymunkások áthozták magukkal családjuk többi tagját a telkekre, köztük nőket, gyerekeket és időseket is. Az ilyen „áttelepülések” hírének elterjedésével a családok távolabbi törzsi rokonai, barátai vagy régi szomszédjai is igyekeztek követni a példájukat. Ennek eredményeként a sátrak száma is megnövekedett, a tábor gyarapodásával pedig a gazdák az újonnan érkezett menekültektől is elkezdtek beszélni a bérleti díjat. Gyakorlatilag így, teljesen szabályozatlanul, mondhatni ad hoc alakult ki számos menekülttábor egy-egy telek szélén, a helyi önkormányzatok hallgatólagos beleegyezésével. A civil szervezetek és az ENSZ nem vettek részt a táborok kialakításában, csak később kapcsolódtak be a menekültek ellátásába. Legtöbbször a higiéniai állapotokat igyekeztek javítani, például mobil WC-k vagy víztartályok telepítésével.

A kutatásban szereplő maronita falu történetéből is érzékelhető a menekültválság trendjeinek alakulása, ahova az elmúlt években sem érkezett teljesen „idegen” menekült, mivel a polgármester a helyi lakosság félelmeire tekintettel nem engedélyezte letelepedésüket a faluban. A falusiak tartanak a más vallású, nyomorban élő szíriai menekültektől, így csakis a korábról már ismert munkáscsaládoknak a letelepedését engedélyezték.

Az 1200 m magasan fekvő szunnita faluban, Mismisben, ahol körülbelül ezer menekült (200 család) él, viszont teljesen más a helyzet. Mivel a 18 ezer fős Mismis libanoni lakosainak a fele külföldi emigrációban él (főleg Ausztráliában), a hasonló kultúrájú szíriai menekült számára a libanoniak bérbe adták a lakásaikat és az ingatlanaikat. A tulajdonosok Libanonban maradt rokonai gyűjtik be a bérleti díjakat, miközben jó szomszédi viszonyban élnek együtt egymás mellett, már évek óta. Nemcsak hogy együtt kávéznak és gyermekeik is együtt játszanak, de sok vegyes házasság is kötöttett a polgármester elmondása szerint. Az ENSZ és a civil szervezetek által biztosított segélyekhez való hozzájutás kérdése mellett pont a vegyesházasságok váltak a második feszültségfokozó tényezővé, mivel sok libanoni nő rossz szemmel nézi, hogy a szíriai nők elhódítják a jóképű falusi férfiakat vagy – muszlim vallásukból adódóan – második feleségként egy szír nőt vesznek el.

Tábortípusok: változó szintű szervezettség és erőviszonyok

A nyugati országok állampolgárai számára nehéz elképzelni, hogyan élnek a menekültek a táboraikban a mindennapokban, illetve milyen szervezeti hierarchia alakul ki az ilyen közösségekben. Majdnem minden menekülttáborban kialakul egy bizonyos közösségi tagozódás, illetve rangsor a helyi erőviszonyoknak megfelelően, amelynek élén az úgynevezett „savís” (Shawish), azaz a tábor szóvivője, illetve vezetője áll.⁸⁹ Ez a pozíció leginkább azért jött létre, hogy az adott menekülttáborban a közösség érdekeit tudja képviselni, tárgyaljon a helyi hatóságok képviselőivel, és biztosítsa a tábor biztonságát. Ugyanakkor az egyes menekülttáborok vezetésére kijelölt személy igénye az ENSZ, a libanoni hatóságok és a civil szervezetek részéről is megfogalmazódott, hogy legyen kivel tárgyalni, egyeztetni, információkat, adatokat beszerezni, hiszen képtelenség másfél millió emberrel személyes kapcsolatban lenni. A savís a legtöbb esetben egy a helyiek által már régebb óta ismert személy, például évek óta Libanonban dolgozó vendégmunkás, aki így komoly helyi tapasztalatokkal rendelkezik, ismeri a helyi lakosokat és az önkormányzattal is jó kapcsolatokat ápol. Emellett kerülhet még ilyen vezető pozícióba egy karizmatikus, hatalommal vagy erőfölénnyel rendelkező személy is, akit esetleg a UNHCR választ ki, vagy csak egyszerűen úgy alakulnak a helyi erőviszonyok, hogy ő kerül a tábor élére. A kisebb méretű menekülttáborokban a rokoni viszonyok a meghatározóak, így a tágabb családi, illetve európai szemszögből inkább a törzsi hierarchiák működnek továbbra is. Ebben az esetben a savís kimondottan törzsi alapon, a közösség legkiemelkedőbb személyeként kapja meg ezt a titulust. Ez a hatalmi viszonszerkezet sokszor nagyon igazságtalan helyzetekhez vezet, hiszen gyakorlatilag a savís kezében van a táborban élő menekültek sorsa, ő határozza meg életkörülményeiket.⁹⁰ A menekülttáborok életének sokszínűségét jól példázzák a következő bekezdésekben ismertetett esetek.

Az első példánk egy a szíriai Al-Quszajr-ból származó menekülték által Tel Abbász térségében kialakított tábor esete, ahol a menekültek többsége igényesen élő, művelt ember. Ennek a tábornak a vezetője „Abdó sejk”, aki Szíriában már korábban is kiemelt társadalmi szereplő volt, így nem meglepő módon a tábor lakói egyhangúlag választották meg savísnak, bízva abban, hogy a legjobban ő tudja majd képviselni őket a libanoni hatóságokkal való tárgyalások, valamint a segítségnyújtó szervezetekkel történő kapcsolattartás során. Például Abdó sejk egyeztetett az önkormányzattal arról, hogy hol verhetik fel a menekültek a sátraikat, ő kérvényezte a libanoni állami villamosművektől az elektromosáram-szolgáltatás biztosítását a tábor számára, ő gyűjti össze a telek bérleti díját a lakóktól egyesével és fizeti ki egy összegben a földtulajdonost. Ez, a nagyjából 35 háztartásból álló tábor viszonylag jó állapotúnak, rendezettnak mutatkozott, és az ott lakó menekültekkel folytatott beszélgetéseink alapján a kialakult közösségi szerkezet is elég demokratikusnak bizonyult.

⁸⁹ A „Shawish” egy oszmán eredetű szó, ami a levantei országokban maradt fenn, bár megváltozott jelentéssel. Régen shawish-nak hívták a csendőrt vagy polgárőrt, de az egy cellában fogvatartott rabok vagy foglyok általuk kijelölt szóvivőjét is így nevezik.

⁹⁰ Lásd például: Malek ABU KHEIR: The Syrian camps shawish: A man of power and the one controlling the conditions of refugees, [online], 2016. Forrás: undp.org [2019. 12. 10.]

A második példánk egy szaúdi emír által finanszírozott menekülttábor Tel Abbászson, amely igen érdekes történettel rendelkezik. A helyiek elmondása szerint a tábor minden költségét, a villanyszámlától kezdve a mindennapi ellátáson keresztül a telek bérleti díjáig mindent, a szaúdi emír állja, aki szeret jótékonykodni. Ez a körülbelül 50 családból álló tábor nagyon jól szervezettnek mutatkozott, gyakorlatilag egy hosszan kivilágított, afféle főutcának tekinthető út mentén építették fel a sátrakat, a tábor végén pedig található egy művelődési házként és egy mecsetként funkcionáló nagyobb sátor is, utóbbinak ráadásul még egy fa minaretet is barkácsoltak. Ennek a tábornak a vezetőjét közvetlenül az emír választja ki e menekültek közül, aki a kijelölésétől kezdve gyakorlatilag a tábor „közársasági elnöke”. Ő dönti el, hogy ki juthat be oda, a belépésnek pedig komoly eljárási szabályai vannak. Mivel az emír szaúdi konzervatív, gyakorlatilag csak az iszlám törvénykezést, a sariát betartó személy kerülhet be ebbe a táborba, a nőknek kendőt kell viselniük, a gyerekeknek pedig a helyi libanoni iskola helyett a közelben található kuvaiti, a *Korán* tanítását középpontba helyező iskolába kell járniuk. Ennek a tábornak a példája jól mutatja, hogy a szaúdi vahabizmus szellemében hogyan alkalmazzák az egyes puha hatalmi eszközöket a kiszolgáltatott helyzetbe került szíriai menekültekkel szemben.

A harmadik példánknak az áldatlan körülmények uralta hísszai tábort választottuk, amelynek lakói főleg beduin és nawar származású menekültek, ahogy azt már korábban is említettük. Ebben a táborban a sávás a tényleges törzsi dinamikáknak megfelelően került vezető pozíciójába, és az ott élő menekültek elmondása alapján gyakran visszaélt a hatalmával.⁹¹ Az ő sátra volt a legszebb és a legnagyobb, nagyképernyős LCD-televízióval felszerelve, amellyel a táborban elhelyezett kamerarendszeren keresztül figyelte a többi menekültet. Mindemellett egy BMW X5 típusú személygépkocsival is rendelkezett, amelynek egy külön sátrat állítottak fel garázként. A térségben tevékenykedő civil szervezetek munkatársainak és néhány bátor táborlakó elmondása szerint minden segélyszállítmány az ő jóváhagyásával, csak és kizárólag rajta keresztül érkezhethet a táborba. Minden bizonynyal egy részét saját tulajdonába is veszi a segélyeknek, amit később áruba bocsájt más menekültek számára. A tábornak helyet adó telek bérleti díjának a kifizetését is ő intézi, és valószínűsíthető, hogy a szükséges összegnél többet kér el a tábor lakóitól, hogy a különbözetet félretehesse saját magának. Mindemellett a munkáltatók számára egyfajta fejedelmeként is funkcionál. Ő szervezi a tábor lakói számára az egynapos mezőgazdasági munkákat, amiért viszont a gazdák neki fizetik ki a munkabérekét, ő pedig valószínűleg ismét csak a munkával kiérdemelt összeg egy részét adja oda a munkásoknak. Az ebben a körülbelül 90 sátorból álló táborban lakó menekültek helyzetét tovább nehezíti, hogy egy kietlen szántóföld közepén, áldatlan körülmények között kell élniük nap mint nap, a civil szervezetek segítségét nélkülözve.

Munkavállalási nehézségek és kiszolgáltatottság

Laikusok számára szintén nehéz elképzelni, hogyan tudják a menekültek finanszírozni mindennapi kiadásait. Főleg az előbb említettek fényében, úgy, hogy még a sátruknak

⁹¹ Ott-tartózkodásunk során volt, aki két sátor között megbújva, félve mesélte el a tábor vezetőjének visszaéléseit.

helyet adó parcelláért is bérleti díjat kell fizetniük a tulajdonosoknak, ami évente átlagosan 600–700 USD sátranként. Emellett még vizet kell venniük tartályokban, fizetniük kell az elektromos áramért (hacsak nem illegálisan jutnak hozzá), szükségük van generátorra, illetve fűtőanyagra. Utóbbira értelemszerűen leginkább a magas hegyekben van igazán szükség, ahol télen akár több méter hó is eshet. Ezeket az alapkiadásokat figyelembe véve egy család sátrának a havi költségei egy kisebb budapesti lakás havi rezsijéhez közelítenek.

Mindeközben az ENSZ adatai szerint a menekültháztartások csupán 68%-ának van legalább egy dolgozó tagja, aki legalább részben el tudja látni a családot,⁹² bár az anyagi kiadásokra a regisztrált menekültek kapnak valamennyi (minimális, folyton változó mértékű) anyagi támogatást. Vannak fix jövedelmű munkavállalók is a menekültek között, például gondnokok, traktorosok, mosogatók vagy felszolgálók. A legtöbb munkavállaló azonban csak egynapos munkákat kap, amiért órabérben vagy napibérben fizetnek neki. A mezőgazdasági munkalehetőségek gyakorlatilag erre a menekülteket egynapi munkával foglalkoztató modellre épülnek, amelyben meghatározó szerepet töltenek be a savís uralta helyi erőviszonyok, aki miatt a menekültek gyakran kerülnek kiszolgáltatott helyzetbe. Ez legfőképpen a hísszai menekülttáborban volt tapasztalható, ahol a savís határozottan magához ragadta a hatalmat és így tartja kiszolgáltatott helyzetben a többi táborlakót. Ez a gyakorlatban úgy néz ki, hogy a helyi gazdák neki jelzik a munkaerőigényüket, majd ő dönt arról, hogy az adott munkalehetőséget kik kaphatják meg. A „kiválasztottak” munkabérént közvetlenül a savísnak fizetik ki a gazdák, aki pedig csak azt követően osztja majd szét a fizetéseket a munkavállalók között, hogy az összeg egy részét eltette saját magának. Megjegyzendő, hogy a nők bére csupán a fele a férfi munkavállalók bérének, így a gazdák inkább a nőket szeretik alkalmazni. A savís viszont gyakran úgy állapodik meg a gazdával, hogy férfi és nő munkavállalót is küld dolgozni valamilyen arányban.⁹³

A gyerekek iskoláztatásának kérdése

A gyerekek oktatásával kapcsolatban is több eltérő trend figyelhető meg. Az UNICEF és a libanoni oktatási minisztérium között született megállapodás szerint a libanoni állami iskolák délután fogadják a szíriai menekült gyerekeket. Ennek megfelelően a libanoni gyerekek reggeltől délután 14:00 óráig vannak iskolában, 15:00 és 19:00 között pedig a szír gyerekek, akiknek az oktatását az ENSZ finanszírozza, például a libanoni tanárok túlóráinak a kifizetésével. Problémát jelent ugyanakkor, hogy a libanoni oktatás főleg franciául (ritkán pedig angol nyelven) zajlik, míg a szír gyerekek korábban arabul tanultak Szíriában. Emellett még a már Libanonban született szíriai menekülteknek sem igazán megfelelő a libanoni oktatási rendszer, mivel az nagyban támaszkodik a gyermek

⁹² Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon: *i. m.*

⁹³ A szerzőnek az adott tábor vezető pozícióját betöltő savís büszkén magyarázta a sátrában, hogy ő gyakran úgy állapodik meg a gazdákkal, hogy például egy tíz főt igénylő munkára hat nőt és négy férfit is küld. Mindemellett pedig elmondása szerint ő személyesen garantálja a munkavállalók jogait, hiszen jó kapcsolatokat ápol a gazdákkal. Mindazonáltal számtalan olyan esetről lehetett hallani, ahol a helyiek kihasználják az illegális munkavállalókat, és nem fizették ki bérüket, mivel kiszolgáltatott helyzetükből adódóan úgysem tudják rajtuk behajtani.

szüleinek a segítségére, például a házi feladatok megoldásában történő közreműködésre, gyakoroltatásra. A szír gyerekeknek a szülei viszont soha nem tanultak franciául vagy angolul, hiszen Szíriában az oktatás nyelve egységesen az arab. A menekült gyerekeknek az oktatása pedig így nem lehet igazán hatékony. Bár néhány civil szervezet részéről már indult a házi feladatok felügyeletét biztosító eredményes kezdeményezés, ezek az erőfeszítések azonban messze nem elegendők a probléma megoldásához.

Itt érdemes újra megemlíteni a szaúdi táborban lakó szíriai menekült gyerekek sorsát, akik, ahogy már említettük, kuvaiti vallási iskolába járnak, ami egy *Korán*-iskola, tehát az oktatás a *Korán* előírásai szerint zajlik. Az eddigi tapasztalatok szerint az általános iskola elvégzését követően ezek a gyerekek nem tudtak bejutni a libanoni gimnáziumokba, mert nem voltak meg a felzárkózásukhoz szükséges alapismereteik. A segélyek elapadásával az ENSZ 2019-ben megszüntette az iskolabusz-támogatást, ami eddig nagymértékben megkönnyítette a regisztrált szír menekültcsaládok gyermekei számára az iskolába járást. Így sok gyermek újra kiesett az iskolarendszerekből, mivel a szülők nem tudják elvinni a gyerekeiket a gyakran kilométerekre található iskolákba. Ebben a nyilvánvaló anyagi okok mellett az is közrejátszik, hogy a szülőknek dolgozni kell, illetve az illegális státuszú menekülteknek a tartózkodási engedély bevezetése óta gyakorlatilag bujkálni kell a hatóságok elől, nehogy a rendőrség vagy a hadsereg járőrei igazoltassák és letartóztassák őket.

Konklúzió

A szíriai menekültválság egy igen összetett problémát jelent, a migrációt befolyásoló tényezők ugyanakkor megfelelő magyarázatot adnak arra, hogy miért éppen Libanon lett a menekültáradat által az egyik leginkább érintett ország. A rendelkezésre álló adatok alapján megismerhető, hogy az ország mely térségeiben telepedtek le menekültek a legnagyobb számban, amelyből pedig levezethető, hogy jelenlétük milyen hatással lehet a sajátos berendezkedéssel rendelkező libanoni társadalom vallási és felekezeti megoszlásának kényes egyensúlyára.

Kijelenthető, hogy gyakorlatilag egész Libanont érzékenyen érinti a menekültválság, noha a menekültek többsége az ország határvidékein, sokszor a legelhanyagoltabb térségekben lelt menedékre. A bemutatott letelepedési minták rávilágítanak arra, hogy a menekültek hogyan érkeztek és maradtak Libanonban, míg a migrációt ösztönző toló- és húzó tényezők segítenek választ adni a miért kérdésre. Továbbá igyekeztünk bemutatni, hogy a hatóságok és az állami vezetés milyen válaszokat adott a menekültáradat jelentette kihívásra, ha adott egyáltalán. A felekezeti arányokban bekövetkező változás lehetőségét fenyegetésként értékelő állami döntéshozók és egyéb szereplők láthatóan igyekeznek a járadékadásra épülő stratégiát követni, a menekültválságot pedig a nemzetközi közösség anyagi áldozatvállalásától függően kezelni. Mindeközben a menekültek túlnyomó többsége kiszolgáltatottan, sokszor áldatlan körülmények között éli mindennapjait, amelyre a helyszínen végzett megfigyeléseink kellő bizonyítékkal szolgáltak. A szerző ezért is igyekezett saját, helyszíni tapasztalatai alapján hozott példákkal bemutatni a menekültek életének kihívásait, hogy az olvasó e beszámolókról tükreben reális képet kaphasson a libanoni menekültek helyzetéről.

A szíriai menekültválság joggal nevezhető a 21. század egyik legborzalmasabb humanitárius katasztrófájának. Sokat kellett túrnie Libanonnak is az utóbbi években, hiszen lakossági arányait tekintve a legtöbb menekültet befogadó ország, a menekültek számának sorrendje szerint pedig a negyedik.⁹⁴ A szíriai menekültek megjelenése komoly feszültségkeltő hatással volt az ország társadalmi és politikai dinamikáira, miközben rontott az infrastruktúrák állapotán, mélyítette a gazdasági válságot és károsította a környezetet is. A libanoni gazdasági válság további elmélyülése esetén a menekültek kiszolgáltatottsága is csak fokozódni fog, különösen akkor, ha a nemzetközi közösség is magukra hagyja őket. A szíriai fegyveres konfliktus tehát hatalmas károkat okozott Libanonnak belpolitikai, biztonsági és gazdasági szempontból egyaránt. Többek között a szárazföldön elszigetelte az országot a levantei régió és az Öböl-térség belsejétől, amivel például ellehetetlenítette a mezőgazdasági exporttevékenységet. A menekültválság a szíriai fegyveres konfliktusnak így csupán az egyik fő következménye. A polgárháború regionális hatásai pedig minden bizonnyal még számos hazai és nemzetközi tanulmánynak szolgálhatnak majd kutatási témául.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről, [online], Forrás: unhcr.org [2020. 01. 17.]
2007. évi LXXX. törvény a menedéjogról, [online], Forrás: net.jogtar.hu [2020. 01. 17.]
- ABU KHEIR, Malek: The Syrian camps shawish: A man of power and the one controlling the conditions of refugees, [online], 2016. Forrás: undp.org [2019. 12. 10.]
- ANDERSEN, Lars Erslev: The neglected: Palestinian refugees in Lebanon and the Syrian refugee crisis, [online], Danish Institute for International Studies, 2016. Forrás: econstor.eu [2019. 12. 04.]
- BALANCHE, Fabrice – VERDEIL, Eric: The Influx of Syrian Refugees in Lebanon. In: VERDEIL, Eric – FAOUR, Ghaleb – HAMZÉ, Mouin (szerk.): *Atlas of Lebanon: New Challenges*, New edition, Presses de l'Ifpo, Beyrouth, 2019, 44–45. o. DOI: <https://doi.org/10.4000/books.ifpo.13226>
- Belső menekültek, Menekültként saját hazájukban, [online], 2016. 12. 18. Forrás: unhcr.org [2020. 01. 17.]
- BOU KHATER, Lea: Labour Policy and Practice, [online], 2017. 08. 16. Forrás: undp.org [2019. 11. 10.]
- CONNOR, Phillip: Most displaced Syrians are in the Middle East, and about a million are in Europe, [online], 2018. 01. 29. Forrás: pewresearch.org [2019. 11. 19.]
- CORNISH, Chloe: Syrian refugees in Lebanon face mounting hostility, [online], 2019. 07. 22. Forrás: ft.com [2019. 11. 25.]
- DAHROUGE, Elias – SZALAI Máté: A Small State in Constant Crisis: Lebanon after the parliamentary elections of May 2018, [online], 2018. Forrás: kki.hu [2019. 12. 04.]
- DAVID, Anda – MAROUANI, Mohamed Ali – NAHAS, Charbel – NILSSON, Björn: The economics of the Syrian refugee crisis in neighboring countries. The case of Lebanon, [online], Forrás: erf.org.eg [2019. 12. 08.] DOI: <https://doi.org/10.1111/ecot.12230>
- ELDAWY, Dina: A Fragile Situation: Will the Syrian Refugee Swell Push Lebanon Over the Edge?, [online], 2019. 02. 21. Forrás: migrationpolicy.org [2019. 12. 04.]

⁹⁴ Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon: *i. m.*

- Exclusive – Fatah Initiative to Return Syria's Palestinian Refugees from Lebanon Flops, [online], 2018. 12. 17. Forrás: aawsat.com [2019. 12. 04.]
- FEDERMAN, Josef – AKOUR, Omar: Trapped in Jordan, Syrian refugees see no way home, [online], 2019. 10. 11. Forrás: apnews.com [2019. 11. 19.]
- GHANEM, Esperance: Lebanese visa regulations cause more distress for Syrians, [online], 2015. 01. 22. Forrás: al-monitor.com [2019. 10. 11.]
- Global Trends: Forced Displacement in 2018, [online], 2019. Forrás: unhcr.org [2019. 11. 19.]
- Hatalmas veszély, hogy a migránsok nagy többsége férfi, [online], 2016. 01. 11. Forrás: 888.hu [2019. 12. 05.]
- HOKAYEM, Emile: Iran, the Gulf States and the Syrian Civil War, *Survival: Global Politics and Strategy*, 56. évf., 2014/6, 59–86. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/00396338.2014.985438>
- An introduction to 'push' and 'pull' factors, [online], Forrás: futurelearn.com [2019. 11. 17.]
- JANMYR, Maja – MOURAD, Lama: Millions of Syrians' lives depend on whether they're designated as 'refugees', [online], 2018. 03. 06. Forrás: washingtonpost.com [2019. 11. 30.]
- JANMYR, Maja: No Country of Asylum: 'Legitimizing' Lebanon's Rejection of the 1951 Refugee Convention, *International Journal of Refugee Law*, 29. évf., 2017/3, 438–465. o. DOI: <https://doi.org/10.1093/ijrl/eex026>
- KWOK, Tiffany: 'Burn the camps': The Dire Condition of Syrian Refugees in Lebanon, [online], 2019. 07. 10. Forrás: natoassociation.ca [2019. 12. 06.]
- Lebanon: Akkar Governorate Profile, [online], 2014. 08. 11. Forrás: reliefweb.int [2019. 12. 03.]
- Lebanon: Akkar Governorate Profile, [online], 2019. 06. 21. Forrás: data2.unhcr.org [2019. 12. 09.]
- Lebanon Crisis Response Plan 2015–2016 [online], 2016. 01. 12. Forrás: reliefweb.int [2019. 12. 06.]
- Lebanon Fact Sheet, [online], 2019. 02. Forrás: unhcr.org [2019. 11. 30.]
- Lebanon Factsheet, [online], 2019. 08. 26. Forrás: ec.europa.eu [2019. 11. 19.]
- Lebanon total registered refugees, [online], Forrás: unhcr.org [2019. 11. 29.]
- Liban. Une croisade haineuse contre les réfugiés syriens et palestiniens, [online], 2019. 08. 04. Forrás: orientxxi.info [2019. 12. 08.]
- Local and Regional Entanglements: The Social Stability Context in Sahel Akkar, [online], 2016.08. Forrás: reliefweb.int [2019. 11. 25.]
- MAKTABI, Rania: The Lebanese Census of 1932 Revisited. Who Are the Lebanese?, *British Journal of Middle East Studies*, 26. évf., 1999/2, 219–241. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/13530199908705684>
- MOUAWAD, Jamil: Lebanon's border areas in light of the Syrian war: New actors, old marginalisation, [online], 2018. Forrás: European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies RSCAS/Middle East Directions 2018/03 [2019. 11. 11.]
- MOUBAYED, Layla: Establishing Conflict Resilient Communities in the North of Lebanon, [online], 2013. Forrás: partnersbg.org [2019. 12. 03.]
- "Our Homes Are Not for Strangers", [online], 2018. 04. 20. Forrás: hrw.org [2019. 12. 06.]
- Population and Housing Census in Palestinian Camps and Gatherings in Lebanon 2017, [online], Lebanese Palestinian Dialogue Committee, Central Administration of Statistics, Palestinian Bureau of Statistics, 2018. Forrás: lpdc.gov.lb [2019. 12. 04.]
- Retour volontaire lundi d'un millier de réfugiés syriens installés au Liban, [online], 2018. 12. 22. Forrás: lorient-lejour.com [2019. 12. 08.]
- Seven factors behind movement of Syrian refugees to Europe, [online], 2015. 09. 25. Forrás: unhcr.org [2019. 11. 20.]
- Syria, events of 2018, [online], 2019. Forrás: hrw.org [2019. 12. 09.]
- Syria Regional Refugee Response, [online], Forrás: unhcr.org [2019. 11. 20.]
- Syrian Refugees in Lebanon eight years on: What works and why that matters for the future, [online], 2018. 11. 12. Forrás: reliefweb.int [2019. 12. 09.]
- Syria's drained population: Syria's depleted and war-torn population, [online], 2015. 09. 30. Forrás: economist.com [2019. 11. 19.]
- Tsourapas, Gerasimos: The Syrian Refugee Crisis and Foreign Policy Decision-Making in Jordan, Lebanon, and Turkey, *Journal of Global Security Studies*, 4. évf., 2019/4, 464–481. o. DOI: <https://doi.org/10.1093/jogss/ogz016>
- Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon, [online], 2018. Forrás: unhcr.org [2019. 12. 04.]

- VELAZQUEZ, Felipe Cuamea: Approaches to the study of international migration: a review, *Estudios Fronterizos*, 1. évf., 2000/1, 137–168. o. DOI: <https://doi.org/10.21670/ref.2000.01.a04>
- VOHRA, Anchal: Lebanon Is Sick and Tired of Syrian Refugees, [online], 2019. 07. 31. Forrás: foreignpolicy.com [2019. 12. 08.]
- What is a refugee? [online], Forrás: unhcr.org [2019. 11. 16.]
- Where we work: Lebanon, [online], Forrás: unrwa.org [2019. 12. 04.]
- Why are returns of refugees from Lebanon to Syria premature?, [online], 2019. 06. 12. Forrás: amnesty.org [2019. 12. 08.]
- YEE, Vivian: In Lebanon Town, Refugees and Locals Agree on 1 Thing: Time for Syrians to Go, [online], 2018. 08. 08. Forrás: nytimes.com [2019. 12. 04.]

Tetlák Örs

Az Iszlám Állam felemelkedése és bukása(?)¹

A tanulmány arra keresi a választ, hogy mik voltak az Iszlám Állam eredményességének okai, miként válhatott az iraki al-Káida romjaiból felépülő terrorszervezet néhány év alatt a világ legrettegettebb, más szempontból legvonzóbb dzsihadista szervezétévé? Jellegzetességeinek számbavételén túl bemutatjuk, hogy kik voltak az Iszlám Állam harcosai, ők honnan és milyen motivációkkal csatlakoztak. Megvizsgáljuk, hogy az Abú Bakr al-Bagdádi által kikiáltott és soha egyetlen állam által el nem ismert „kalifátus” bukása után milyen fenyegetést jelentenek az Irakban és Szíriában maradt, vagy a világ számos pontján szétszóródott harcosok. Kitérünk arra a rugalmas alkalmazkodási képességre, ami lehetővé tette, hogy terrorszervezetből az Iszlám Állam csupán néhány év alatt proto-államot hozzon létre, majd ennek bukása után újratervezze pozícióját. Hiszen területi értelemben ugyan teljes vereséget szenvedett, az ideológiát, a „virtuális kalifátust” még egyáltalán nem győzték le. Mindenekelőtt a még mindig Levantéból irányított hálózatosodás és a továbbra is működő propaganda az okai annak, hogy az Iszlám Állam túlélő harcosai, a harcosok családtagjai vagy azok, akik csak ezek után kerülnek az ideológia vonzásába, továbbra is komoly biztonsági kihívásokat jelentenek Nyugat-Európától Észak- és a szubszaharai Afrikán át Délkelet-Ázsiáig.

Kulcsszavak: Szíria, ISIS, terrorizmus, globális dzsihad, külföldi harcosok

Tetlák Örs: The rise and fall(?) of the Islamic State

The study seeks to shed light on the principal factors of the success of the Islamic State. How could the terrorist organisation risen from the ruins of Al-Qaida in Iraq become the most feared – from a different point of view, the most attractive – Jihadist organisation in a few years? Beside describing its main characteristics, the study shows who the fighters of the Islamic State were, where they were from and what motivations they had. I examine what threat the fighters surviving in Iraq and Syria, or throughout the world, mean, after the fall of the never recognised 'caliphate' proclaimed by Abu Bakr al-Baghdadi. I discuss the flexible adaptability that made possible to transform the Islamic State from a terrorist group to a proto-state within a few years and made it possible to redefine its position after the fall. Despite its total defeat in territorial terms, the ideology and the 'virtual caliphate' has not been defeated at all. First of all, the network still existing in the Levante and the continuing propaganda are the reasons why the fighters who survived, the relatives of the former fighters, or those who become attracted to the ideology afterwards, pose a serious security challenge from Western Europe through North and Sub-Saharan Africa to Southeast Asia.

Keywords: Syria, ISIS, terrorism, global Jihad, foreign fighters

¹ Jelen publikáció az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú „Tehetségéből fiatal kutató” – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban című projekt keretében jött létre.

Az Iszlám Állam jellegzetességei

Fawaz A. Gerges² 2014-es írásában a dzsihadizmus harmadik hullámaként mutatta be az Iszlám Államot. Leírása alapján az első hullámban a dzsihadizmus közeli ellenség, jellemzően a helyi állam ellen vette fel a harcot, a második hullámban távoli ellenség ellen harcolt, aztán a globális dzsihad az Iszlám Állam megjelenésével többfrontos harcra vállalkozott. Ugyanezt a kategorizálást követi Stein³ is, míg Hamming⁴ pontosabb szakaszolást vezetett be, amikor négy szakaszt különített el. Értelmezése szerint kezdetben a nacionalista dzsihad helyi kormányok ellen harcolt, majd a szolidaritási dzsihad elkezdett nemzetközi szintre lépni, amikor alapvetően szovjetellenes éllel, már egy távoli ellenséggel szemben, de még mindig helyi szinten bocsátkozott háborúba. Már ebben a szakaszban is igaz volt, hogy az *umma* minden tagjának kötelessége részt venni a küzdelemben. Aztán a globális dzsihad kifejezetten távoli ellenség és távoli célpontok ellen harcolt (túlnyomórészt az Amerikai Egyesült Államok, annak állampolgárai, hadserege és diplomáciai képviselői ellen), végül az Iszlám Állam valósította meg a hibrid dzsihadot, ami egyszerre harcol lokális és távoli ellenség ellen, többfrontos harcot vív, területszerzésre, tartományok kialakítására törekszik és nem utolsósorban kiterjedt partnerrendszert, hálózatot alakít ki (*affiliates*).

Míg az al-Káida a távoli ellenség ellen harcol (és kudarcot is vallott például Irakban), az Iszlám Állam alapvető célja a helyben elért területi gyarapodás. Ugyanakkor Hamming számításai szerint az Iszlám Állam 50-nél több terrortámadást hajtott végre Nyugaton 2014 és 2019 júniusa között, és ezalatt egyszerre harcolt szövetséges szervezetei részvételével Irak, Szíria, Egyiptom, Líbia, Nigéria, a Fülöp-szigetek, Afganisztán és Jemen kormányai ellen. Soha egyetlen terrorszervezet sem tudott korábban ilyen többfrontos harcot vívni, köszönhetően többek között annak, hogy az iraki al-Káida romjaiból kinőve szakított egy élcsapat alkalmazásával és tömeges harcra hívta az *umma* tagjait.

Gerges⁵ világít rá, hogy az Iszlám Állam ötvözte az állam, egy terrorszervezet és a szervezett bűnözés jellemzőit, amikor adót szedett, szociális ellátásokat igyekezett biztosítani (illetve ennek égisze alatt külföldi „segélyeket” fogadott), ugyanakkor műkincscsempészetből, emberrablásokból és emberkereskedelemből, illetve olajkereskedelemből finanszírozta tevékenységét. Emblematisz vezetője, Abú Bakr al-Bagdádi pragmatizmusa sok szempontból szakított elődje, Abu Muszab az-Zarkávi személyes gyűlöletével a síiták iránt, felekezeti háború helyett területi elvet követett és államot akart alkotni. Míg Zarkávi a mártírságban, öngyilkos merényletekben és pokolgépes támadásokban látta a csodafegyvert (ami valójában rengeteg szunnitát is elfordított a csoporttól), a Bagdádi által irányított szervezet már a fegyveresek létszámában is sokszorososan felülmúlta előképe, az al-Káida létszámát. Sőt a bászista tisztek bevonásával igazán profi sereget verbuváltak, hiszen Szaddám

² Fawaz A. GERGES: ISIS and the Third Wave of Jihadism, [online], *Current History*, 2014/december, 339–343 o. Forrás: currenthistory.com [2020. 01. 02.]

³ Dr. Ewan STEIN: Modalities of Jihadism in The Middle East and North Africa: Ideological and Historical Roots, [online], *IEMed Mediterranean Yearbook 2015*, 2015, 37–41. o. Forrás: iemed.org [2020. 01. 02.]

⁴ Tore Refslund HAMMING: Global Jihadism after the Syrian War, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/3, 1–16. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2019. 12. 14.]

⁵ GERGES: *i. m.*

Huszein volt tisztjei tették igazán ütőképessé, komoly hadműveletekre képessé és minden korábnál veszélyesebbé a szervezetet.

2012-ben és 2013-ban a *Breaking the Walls* és a *Soldiers Harvest* kampányok foglyok kiszabadításával és biztonsági erők elleni összehangolt támadásokkal jelentették azt a fajta felkészülést, hogy merényletek és bombatámadások helyett komolyabb műveletekre is képes legyen a szervezet. Ez volt az a gerilla- és félig konvencionális, mobil hadviselés, ami aligha lehetett volna ennyire sikeres a szíriai és iraki reguláris haderő nagyfokú gyengülése nélkül, és jelentős területi gyarapodást hozott Moszul, Tikrit, Ramádi, illetve Palmüra és további szíriai területek elfoglalásával. A harcok során az Iszlám Állam a területi nyereségek mellett komoly mennyiségű fegyverzetet is zsákmányolt, valamint elődeivel ellentétben komoly gyalogságot állított fel a külföldi harcosokból és helyi csatlakozókból (a külföldiek voltak ideológiailag elkötelezettebbek). Ugyanakkor az emberélet továbbra sem számított és a fanatizmus sokszor a legjobb minőségű katonák feláldozását sem kímélte. Ezt ötvözték ultramodern hadi eszközökkel, félelmetesen hatékonyan alkalmaztak például drónokat a felderítésben, járművekbe rejtett pokolgépek⁶ irányításában vagy aknavető-támadásokban. Egyszerre jelent meg a hadviselésben a középkori vallási fanatizmus, a technikailag soha nem tapasztalt felkészültség, valamint a stratégiai és taktikai alkalmazkodás. A vereségek hatására rugalmasan visszaléptek a hadviselés intenzitásában, ugyanakkor kifejezetten konvencionális hadviselést is folytattak, amikor lehetőségük volt rá (harckocsik, tüzérség bevetése). Az Iszlám Állam hibrid nem állami harcoló szereplővé vált, lényegesen hatékonyabb rendszert dolgozott ki erőforrások biztosítására, mint korábban bármely más terrorszervezet, és alkalmazkodóképességének köszönhetően sikeresen vette fel a harcot (egyébként meggyengült) állami szereplőkkel is.

Mint említettük, az Iszlám Állam szakított azzal a gyakorlattal, hogy viszonylag képzett, iskolázott tagjai legyenek, ehelyett azt használta ki, hogy a brutalitás az egyszerű lelkek számára erőt mutat és vonzerőt jelent. Így a szervezethez csatlakozók többségükben (de nem kizárólag) szegények és alacsony iskolázottságúak voltak. A hadviselésben az elrettentés a totális háború része lett, hiszen a győzelmet Bagdádi szerint a félelmen és a terrorizmuson keresztül lehet elérni.

Hashim⁷ említi, hogy az Iszlám Állam esetén a hadviselés alapvető technikája a fanatizmus és a végzettség, hiszen Isten néha kedvez a harcoknak, néha elfordítja az arcát. Ez az ideológia három szinten jelenik meg az Iszlám Állam hadviselésében. Mindenekelőtt meghatározza, hogy kik ellen kell hadat viselni, jogalapot teremt a harcra; másodsorban a hadviselés módját határozza meg, hogy mi engedhető meg harcoló ellenfelek, a civilek vagy a hadifoglyok ellen, azaz milyen eszközök vethetők be; harmadsorban pedig meghatározza, hogy egy harcos miként készüljön fel a fegyveres összeütközésekre, milyen morális és lelki tréningen essen át. Az iszlamista felkészítés szerves része szinte ugyanaz a fanatizálás, ami nem volt ismeretlen a fasizmus, a nácizmus vagy a kommunizmus

⁶ SVBIED: *Suicide Vehicle Borne Improvised Explosive Devices*.

⁷ Ahmed S. HASHIM: *The Islamic State's Way of War in Iraq and Syria: From its Origins to the Post Caliphate Era*, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/1, 23–32. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 03.]

esetén, és McCabe⁸ is számos olyan elemet ismertet, amelyek párhuzamosságot mutatnak a náci és az Iszlám Államhoz kötődő motivációk tekintetében.

Amennyire vonzotta ez a brutalitás és fanatizmus világszerte az első számú toborzási célpontokat, a szunnita fiatalokat, annyira üresedett ki egyre inkább az ideológiai háttér, hiszen a szunnita ideológusok közel sem sorakoztak fel a kalifátus megvalósítása mögé. Minden korábbi iszlamista szervezet a végső célként tekintett a kalifátus létrehozására, ebben a terrorállamban ez azonban csak a kezdetnek volt tekinthető. Az, hogy területi értelemben soha nem látott sikereket ért el és a szervezet és vezetője a kalifa címre formált jogosultságot, olyan kizárólagosságra való törekvést jelentettek, amelyek magától értetődően okozták más szélsőséges szervezetek fellépését az Iszlám Állam ellen. Hiszen lényeges körülmény, hogy az Iszlám Állam felemelkedéséhez alapvetően szükség volt arra a káoszra, amit a szíriai polgárháború jelentett. Az Aszad-rezsim megroppanása, a szír állam szétesése, a regionális vetélkedés, a nagyhatalmak viszonylagos tértelensége mind szükséges volt ahhoz, hogy a nagyszámú, szinte kibogozhatatlan összetételű fegyveres csoport közül szervezethez, valamint elképesztően hatékony toborzási képességével kiemelkedjen az Iszlám Állam. Hogy mennyire volt körülményes felmérni a Szíriában harcoló fegyveres csoportokat, azt jól példázza a USA *Today* 2013-as írása.⁹ Michaels John Kerryt idézi, aki szerint csupán a fegyveresek 15-25%-a volt szélsőséges 2013-ban. 2015-ben aztán a Tony Blair Hit Alapítvány (*Tony Blair's Faith Foundation*) által működtetett *Centre on Religion and Geopolitics* szerint már a kormányellenes erők 60%-a valamilyen szélsőséges csoporthoz volt sorolható, akiknek felét kifejezetten az Iszlám Állam ideológiájának követőjeként írták le.¹⁰ Hogy mekkora létszámú fegyveresről lehetett szó, arról egyetlen adat, hogy ugyanez a jelentés említi, hogy ha az Iszlám Állam el is bukik, nagyjából 65 ezer más csoportokhoz tartozó dzsihadista kész átvenni a helyét.¹¹

A gyors területi sikereknek köszönhetően, a kalifátus a térség status quójának totális felrúgása volt, hiszen nemcsak negligálta a régió államhatárait és területi entitásként is működött, de deklaráltan további terjeszkedésre is törekedett volna. A kalifátus – főleg a kurd Rodzsava (Észak-Szíriai Demokratikus Föderáció) működésével együtt – Szíria területi szétesésének is megágyazhatott volna, ha a hatalmi rendezés fel nem számolja. 2014 végén, amikor az Iszlám Állam hatalma csúcán állt, az Egyesült Királysággal nagyjából megegyező területén 8-10 milliós lélekszámú lakosság¹² élt és legalább 38 ezer

⁸ Thomas R. MCCABE: A Strategy for the ISIS Foreign Fighter Threat, *Orbis*, 60. évf., 2016/1, 140–153. o.

⁹ Jim MICHAELS: Kerry: Syrian rebels have not been hijacked by extremists, [online], 2013. 09. 05. Forrás: eu.usatoday.com [2020. 01. 02.]

¹⁰ Eyder PERALTA: 60 Percent of Syrian Rebels Are Islamist Extremists, Think Tank Finds, [online], 2015. 12. 20. Forrás: npr.org [2020. 01. 02.]

¹¹ Csak néhány a Szíriában harcoló szervezetek közül: a szalafita Haját Tahrir as-Sam ernyőszervezet, tagjai közt a Dzsabhát Fatah as-Sammal (a korábbi an-Núszra Fronttal); a szaúdi és török támogatással működő Szíriai Iszlám Front; a török proxy Free Syrian Army (amit kifejezetten az Iszlám Állam ellensúlyozására is komoly támogatásban részesített az Amerikai Egyesült Államok); a kurdok által alkotott Syrian Democratic Forces; a Hezbollah; valamint természetesen a Szír Fegyveres Erők és az oldalukon harcoló síita önkéntesek és milíciák.

¹² HASHIM: *i. m.*; Truls Hallberg TONNESSEN: The Islamic State after the Caliphate, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/1, 2–12. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 03.]

külföldi harcos szolgált soraiban.¹³ Más megközelítésben, eddigre az ENSZ történetének legnagyobb humanitárius katasztrófáját okozta a kalifátus.¹⁴ Durac¹⁵ már 2014-ben hivatkozott amerikai hírszerzési forrásokra, amikor 3 millió menekültről és 6,5 millió otthonát elhagyni kényszerült belső menekültről (*internally displaced person*, IDP) írt. A kalifátus, amelyet soha nem ismert el egyetlen állam sem, nem az első volt a dzsihádistá proto-államok¹⁶ sorában (gondoljunk csak a tálibok uralmára Afganisztánban) és nem is volt a leghosszabb életű (hiszen az az-Sabáb Szomália déli részén 2009 óta működött hasonló), viszont kétségkívül a legláthatóbb volt.

Ezért is kell az Iszlám Állam jellemzőinek sorában azt az információs technológiához való viszonyulást hangsúlyosan emlitenünk, ami merőben új szintre lépett. A közösségi média, a fájlmegosztó technológiák, az adatfelhők új lehetőségeit kíméletlenül használták ki. A kommunikáció minőségben és mennyiségben is szintet lépett, egyebek mellett olyan saját szavakat alkotva, mint a *media mujahid*, vagy az *information Jihad*. Hivatalos csatornáik mellett számtalan félhivatalos forrást, rajongókat és követőket biztattak az ideológia terjesztésére és a toborzásra. Ugyan már Ajman az-Zaváhiri, az al-Káida bin Ládent követő vezére is úgy vélte, hogy a harc „felét” online vívják, azt az online hatékonyságot, amit az Iszlám Állam képes volt felmutatni, évekre telt, mire a világ értelmezni és kezelni tudta. Számos rezsim volt tömegek haláláért felelős, ennyire büszke és ennyire sikeres közösségi kampányt viszont még egyik sem épített köré korábban. Köszönhetően annak is, hogy a nagyszámú nyugati csatlakozó meg tudta szólítani a nyugati fiatalokat (például német rapper, vagy amerikai filmesek is csatlakoztak), kulcsüzeneteik korábban nem látott hatékonysággal értek célba. A digitális média valódi szakértőit tudták soraikban, diverzifikált felületeket és – gyakran kódolt, titkosított – csatornákat használtak, de például olyan saját fejlesztésű szoftvert is alkalmaztak, ami akkor is posztolt a Twitter-profilokra, ha annak tulajdonosai nem is voltak eszközeiknél. *Dábik* című online magazinjuk terrorszervezettől addig nem tapasztalt minőségű megjelenést jelentett. A toborzás, a kulcsüzenetek („azonnal csatlakozz és harcolj a hitetlenek ellen”), valamint a szélsőséges nézetek terjesztése számos nyelven (arabul, angolul, németül, franciául, indonézül, törökül, urduul, ujjgurul) folyt, és a visszaszorulóban lévő kalifátus 2016-tól még egy évig Rúmija (Róma) néven is meg tudott jelentetni hasonló terméket.

Gerstel¹⁷ a digitális dzsihád elleni küzdelem eszközeit az alábbiak szerint azonosította. Eszközöket kell találni a kommunikációs csatornák szűkítésére és blokkolására, feltétlenül szükséges a közösségi média tartalmi és technológiai szigorú szabályozása. Forrásokat kell biztosítani a felhasználói fiókok és applikációk törlésére, amihez elkerülhetetlen a magán-

¹³ Anne SPECKHARD – Ardian SHAJKOVCI – Ahmet S. YAYLA: Defected from ISIS or Simply Returned, and for How Long? – Challenges for the West in Dealing with Returning Foreign Fighters, [online], *Homeland Security Affairs*, 14. évf., 2018/1, 24–46. o. Forrás: hsaj.org [2020. 01. 03.]

¹⁴ The Challenge of Returning and Relocating Foreign Terrorist Fighters: Research Perspectives, [online], UN CTED Trends Report, 2018. 04. 11. Forrás: un.org [2019. 12. 15.]

¹⁵ Vincent DURAC: The Role of None-State Actors in Arab Countries after the Arab Uprising, [online], *IEMed Mediterranean Yearbook 2015*, 2015, 37–41. o., Forrás: iemed.org [2020. 01. 02.]

¹⁶ Brynjar LIA: Understanding Jihadi Proto-States, [online], *Perspectives on Terrorism*, 9. évf., 2015/4, 31–41. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 23.]

¹⁷ Dylan GERSTEL: ISIS and Innovative Propaganda: Confronting Extremism in the Digital Age, *Swarthmore International Relations Journal*, 1. évf., 2016/1, 1–9. o.

szektor bevonása, ahogy az ellenpropaganda terjesztésében is. Meg kell roppantani azt a hazug utópiát, ami bevonzza a fiatal muszlimokat az Iszlám Állam bűvkörébe, le kell leplezni a hazugságokat (építve például a hazatért és az Iszlám Államtól elfordult, csalódott külföldiekre), de mindenekelőtt a kockázatnak kitett célcsoportokat kell azonosítani és felkészíteni az oktatás eszközeivel, megelőző kampányokkal és hatékony ellenüzenetekkel (amilyen az első kézből származó igazság a kalifátus mindennapjairól, valóságáról).

McCabe¹⁸ azt is leírta, hogy az ellen-narratíva miért nem működött jól a kezdeti időszakban. Véleménye szerint hibásak voltak az ellenüzenetek. A szélsőséges erőszak bemutatásával azokat nem lehetett elrettenteni, akik pont ezért csatlakoznának, ehelyett a muszlimok kárára elkövetett atrocitások és erőszak bemutatása működhet. A vallási üzeneteket a propagandának kitett célcsoportok azért utasították el, mert nem az ő nyelvükön szóltak hozzájuk (*clerics of the sultan, palace clerics*), az utópisztikus kalifátus leleplezését pedig egészen egyszerűen nem hitték el, hiszen pont erre tekintenek hazug propagandaként. A hitelenség lehet a kulcs, tehát megint csak a kiábrándult visszatérteket kell megszólaltatni. McCabe idézi azokat a felméréseket, amelyek szerint a muszlim világ döntő többsége nem érzett közösséget az Iszlám Állammal. Sőt, valamennyi felmérésben a lakosság döntő többsége terrorszervezetnek tartotta Líbiában, Jemenben, Jordániában, de Szíriában és Irakban is. A nagyarányú elutasítás mellett azonban még mindig bőven maradt olyan réteg, akiket a toborzó propagandával meg lehetett szólítani. E téren pedig egy könnyen támogatható és egy rendkívül ellentmondásos módszerre tett javaslatot. Egyrészt a kommunikációra hiába használnak titkosított eszközöket, a toborzási üzenetek nyilvánosak és könnyen hozzáférhetőek kell, hogy legyenek, ez pedig blokkolható, vagy nehezíthető a hozzáférés. Másrészt viszont, meglátása szerint, ahelyett, hogy megakadályozni kellene a csatlakozni vágyókat, inkább engedné, hadd induljanak el, hiszen jobb, ha nem otthon válnak terroristává. Ennek a logikának része ugyanakkor az is, hogy a visszatérést feltétlenül meg kell akadályozni.

Összefoglalva tehát az Iszlám Állam legfontosabb jellemzői, amelyek kiemelik minden más terrorszervezet közül:

- Területi igények és területszerzés, a kalifátus létrehozása nem a végső cél, hanem a további terjeszkedés alapja. Törekvés egy terrorállam létrehozására.
- Hibrid dzsihadizmus, több frontos harc helyi és távoli ellenségekkel, kiterjedt hálózatosodás.
- Felekezeti és kizárólagosságra törekvés, minden nem egyetértő muszlim eretneké nyilvánítása (*takfir*).
- Könnyörtelen brutalitás és fanatizmus, etnikai tisztogatások, tömeggyilkosságok (mások mellett kurdok, jazidok és síiták kárára).
- Rugalmas alkalmazkodás, elképesztően sikeres online jelenlét és toborzás.

A külföldi harcosok

A külföldi terrorista harcos (*foreign terrorist fighter*, FTF) definícióját az ENSZ Biztonsági Tanácsának 2178. számú határozata írja le: olyan egyének, akik idegen államba utaznak

¹⁸ MCCABE: *i. m.*

azzal a céllal, hogy ott terroristacselekmények előkészítésében, szervezésében vagy végrehajtásában vegyenek részt, vagy terroristakiképzésben részesüljenek, beleértve a fegyveres konfliktusokkal összefüggő eseteket is. Szíria (és bármely hasonló konfliktuszóna) esetén jelentősen szórnak az adatok, annyi azonban bizonyos, soha nem látott számban jelentek meg külföldi harcosok a világ minden tájáról. De mennyien is lehetnek?

Az Amerikai Egyesült Államok hadseregének becslése szerint¹⁹ 2014 júniusa óta 120 országból érkezett 40 ezer harcos Szíriába. Hamming²⁰ szerint 30 ezer és több mint 42 ezer közti számokat írnak a becslések, amikor az Iszlám Állam és az an-Núszra Front kötelékében harcolt külföldiekről beszélnek. Még az afganisztáni háború (1980–1992) éveit alatti is csak feleannyian érkeztek, Irakba pedig 2003 és 2010 között is mindössze ötezren.

Durac²¹ szerint 75-115 ezer felkelő harcolt Szíriában már 2015-ben, nem kevesebb, mint 1500 fegyveres csoportban. Ezen csoportok közül az Iszlám Állam, az an-Núszra Front és az Ahrar as-Sam összesen 26 ezer tagot számlált, akik közül 12 ezer külföldi, 1000 európai és 100 amerikai volt.

A The Soufan Center 2015-ös²² és 2017-es²³ kutatásai szerint 2014 júniusára 12 ezer harcos érkezett 81 országból, ám ez a szám 2015 végére megduplázódott. Ebben az időszakban voltak a külföldiek a legtöbben, 27-31 ezer harcos 86 országból. Ugyanebben az időszakban, a török hatóságok szerint 146 országból 54 ezren csatlakozhattak vagy próbáltak meg csatlakozni az Iszlám Államhoz. Pontosabban ennyien jutottak be vagy próbáltak bejutni Szíriába, mert például németországi kurdok adott esetben szinte biztosan nem az Iszlám Államhoz akartak volna csatlakozni.

Az alábbi táblázatok a kibocsátó országokat és régiókat, illetve az érkező és visszatérő harcosok számát mutatják.

1. táblázat: A Szíriába érkezett külföldi harcosok száma származási ország szerint

A Szíriába érkezett külföldi harcosok száma származási ország szerint			
Ország	Érkezett (2015)	Érkezett (2017)	Visszatérők (2017)
Tunézia	6000	3000	800
Szaúd-Arábia	2500	3200	800
Oroszország	2400	3400	400
Törökország	2100	1500	nincs adat
Jordánia	2000	3000	250
Franciaország	1700	1900	300

Forrás: Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq, [online], 2015. 12. 07. *Forrás:* thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]; Richard BARRETT: Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees, [online], 2017. 10. 24. *Forrás:* thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]

¹⁹ Karen PARRISH: Stopping flow of foreign fighters to ISIS 'will take years,' Army official says, [online], 2017. 04. 06. *Forrás:* army.mil [2020. 01. 04.]

²⁰ HAMMING: *i. m.*

²¹ DURAC: *i. m.*

²² Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq, [online], 2015. 12. 07. *Forrás:* thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]

²³ Richard BARRETT: Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees, [online], 2017. 10. 24. *Forrás:* thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]

2. táblázat: A Szíriába érkezett külföldi harcosok száma származási régió szerint

A Szíriába érkezett külföldi harcosok száma származási régió szerint		
Régió	Érkezett (2015)	Érkezett (2017)
Közel-Kelet	8300	7000
Maghreb	8000	5400
Nyugat-Európa	5000	5800
Posztszovjet térség	4700	8700
Dél-Kelet-Ázsia	900	1600
Balkán	900	850
Észak-Amerika	300	450

Forrás: Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq, [online], 2015. 12. 07. *Forrás:* thesoufancenter.org [2020. 01. 04.], valamint Richard BARRETT: Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees, [online], 2017. 10. 24. *Forrás:* thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]

A nyugati országok esetén jól körülhatárolható negyedekből, városrészekből indultak el a csatlakozni kívánók. Szám szerint Európából a legtöbben Franciaországból (1700) Németországból (900), az Egyesült Királyságból (850), Belgiumból (500), Ausztriából (300), Hollandiából (300), Spanyolországból (200) és Olaszországból (100) származtak. Észak-Amerikából 200 kanadai és 150 amerikai állampolgár csatlakozott. Összehasonlításképp Marokkóból 1600, Líbiából 600,²⁴ Indonéziából 500-700, a Fülöp-szigetéről 100, Ausztráliából 150 harcos érkezhetett. A The Soufan Center kutatása is rámutat, hogy azok is fenyegetést jelentenek, akik soha nem is csatlakoztak, hiszen 2014-ben az Iszlám Állam szóvivője hívta fel híveiket, hogy bárhol is legyenek, támadják az ellenséget minden rendelkezésükre álló eszközzel.

Szomorú tény, hogy az Iszlám Állam sem a nőkre, sem a gyerekekre nincs semmiféle tekintettel, ha céljai eléréséről van szó. A nők a kalifátus területén nem kizárólag a férfiak kiszolgálóiként ténykedtek, de toborzóként vagy öngyilkos merénylőként is szerepet vállaltak. A térségben tevékenykedő nemzetközi és humanitárius szervezetek becslései és megfigyelései szerint az Iszlám Állam ezres nagyságrendben képzett ki gyerekeket fegyveres harcra, sőt öngyilkos merényletekre is. A kalifátus 15 év felett mindenkit felnőttnek tekintett, jazidi és csecsen gyerekeket különösen nagy számban képezték ki gyerekkatonáknak, propagandavideókon pedig már 6 év körüli gyerekeket is kényszerítettek foglyok megölésére. Nyugat-Afrikában a Boko Haram (az Iszlám Állam helyi ága) 2011 és 2017 között 200-nál több öngyilkos merényletet hajtott végre, az elkövetők több mint fele volt nő és 80-nál többen voltak a merénylők közül gyerekek vagy tinédzserek. Az ENSZ kutatása²⁵ is alátámasztja, hogy nők és gyermekek is utaztak, akár a harcképes férfiaktól függetlenül is Szíriába. A legnehezebb helyzetben éppen a gyerekek vannak, akik beleszülettek, vagy akiket beleneveltek a kalifátusba, hiszen csak nehezen „gyógyíthatók”, különleges törődést igényelnek, hogy fel tudják dolgozni az őket ért traumákat.

²⁴ Többségük csak rövid időt töltött Szíriában, ahogy az Iszlám Állam megjelent Líbiában is, a legtöbben azonnal hazatértek.

²⁵ The Challenge of Returning and Relocating Foreign Terrorist Fighters: Research Perspectives: *i. m.*

A mobilizációt számos tényező gyorsította. Mindenekelőtt könnyű volt az el- és bejutás Szíriába, másrészt pedig a propaganda korábban nem látott szívóhatása működött. A technológiának köszönhetően a korábban utazók kapcsolatban tudtak lenni az otthoniakkal, rávéve őket is az utazásra, így akár akaratokon kívül is toborzókká válhattak. A külföldiek soha nem látott mértékben kerültek kapcsolatba az erőszakkal (lefejezések, nyilvános kivégzések, öngyilkos támadások, utcai harcok és így tovább) és soha nem tapasztalt méretű hálózatot alakítottak ki maguk között. Ugyanakkor nem mindenki szerzett harci tapasztalatokat vagy kapott fegyveres kiképzést – a nőkön kívül, a kalifátus csúcspontján sokan kifejezetten civil beosztásuként dolgozhattak.

A kalifátus területi veszteségeivel és vereségével lényeges kérdéssé vált, hogy számba vegyük, mi történt harcosaival, szimpatizánsaival. A legtöbben persze életüket veszítették (saját nézőpontjuk szerint mártírokká váltak). Ők voltak azok a keményvonalas dzsihádisták, akik öngyilkos merénylőnek érkeztek, kifejezetten keresték a harci eseményeket, vagy olyanok, akik az utópiában ragadtak, hiszen otthon eladták mindenüket, pénzüket elfogyott, így az embercsempészek nem hozták ki őket Szíriából. Sokukat az Iszlám Állam végezte ki (dezertálás kísérletéért, egyéb függelemsértésekért), vagy küldte kilátástalan fegyveres akciókba.

A másik jelentős csoport, akik börtönben vannak a kalifátus volt területein (tulajdonképpen az Aszad-rezsim volt börtöneiben). Ők jellemzően olyan képzetlenebb közkatonák, akik feladták magukat, hiszen tudták, hogy rövid börtönre számíthatnak, vagy elengedik őket (Irak, vagy Szíria esetén). Ma mintegy 10 ezer fő van bebörtönözve Észak-Szíriában, ebből 2000 külföldi. Körülbelül 100 ezer belső menekült és családtag él menekülttáborokban, csak az al-Hol táborban 70 ezren. Jelentős és komoly biztonsági kihívást jelent az a csoport, akik átszivárogtak más radikális szervezetekbe (kvázi veteránok). Jelen pillanatban Líbia, a Boko Haram, az as-Sabáb, helyi al-Káida hálózati szervezetek fogadhatták legtöbbjüket. A külföldiek közül sokan hazatértek, jelenleg vagy szabadok, vagy börtönben, illetve eljárás alatt vannak.

Bármilyen szigorú is volt az Iszlám Állam kilépést tiltó szabálya (*non-exit policy*), mégis sokan elkerülték a harctéri halált, vagy a kivégzést dezertálásért. Kutatások alapján²⁶ őket az alábbi csoportokba lehet sorolni:

- profi harcosok (elsősorban kiképzők, akik időben elhagyták Szíriát, például azok a csecsenek, akik inkább Ukrajnában folytatták a harcot az oroszok ellen);
- csalódott megtévesztettek, gyors kiábrándulók (a propaganda helyett megismerték a valóságot és volt alkalmuk elhagyni a kalifátust);
- meggazdagodás miatt érkező csalódottak (amikor a fizetések elmaradtak, vagy a fosztogatások nem hoztak elegendő bevételt, elhagyták a veszélyes területet);
- magas rangú „tiszték” (a hadmozdulatokat átlátva időben távoztak, gyakran az alulzat pénzével együtt) és belbiztonságiak (*Internal Security*, anonimitásban működ-

²⁶ Számos forrás állított össze valamiféle kategorizálást, a szerző saját felsorolásához az alábbiakat használtuk fel: COLIN P. CLARKE – AMARNATH AMARASINGAM: Where Do ISIS Fighters Go When the Caliphate Falls?, [online], 2017. 03. 06. Forrás: theatlantic.com [2020. 01. 04.]; MCCABE: *i. m.*; SPECKHARD–SHAJKOVCI–YAYLA: *i. m.*; The Challenge of Returning and Relocating Foreign Terrorist Fighters: Research Perspectives: *i. m.*

tek, nyilvánosan maszkot hordtak, legtöbbször fogalma sem volt senkinek, hogy ki-
ket kellene egyáltalán keresni);

- toborzók és terroristák (hazatérve vagy más térségben élve jelentős eséllyel alvó sejt-
eket hozhatnak létre, vagy más radikális csoportok létrehozásával és támadások ter-
vezésével, kivitelezésével jelentenek biztonsági kockázatot).

A The Soufan Center²⁷ az alábbi kategóriákba sorolta a Szíriát elhagyó külföldi harcosokat:

- korán távozó, akik komolyabban kapcsolatba sem kerültek az Iszlám Állammal;
- akik tovább maradtak, de nem értettek maradéktalanul egyet, vagy kiábrándultak;
- akiknek nincsenek fenntartásai saját szerepükkel, vagy az Iszlám Állam tevékeny-
ségével kapcsolatban, de továbbléptek (teljesítették küldetésüket);
- akik arra kényszerültek, hogy visszatérjenek (kiszorultak a területi veszteségek so-
rán, elfogták őket és hazakerültek – ők komoly veszélyt jelentenek, más radikális
csoportokhoz is csatlakozhatnak, ilyeneket támogathatnak);
- akiket kifejezetten az Iszlám Állam küldött más célországba (jól képzett, profi ter-
roristák).

Szinte lehetetlen megbecsülni, hogy mennyien lehetnek, akik bujkálnak, vagy semmit
sem tudni sorsukról. Cragin²⁸ szerint csak a külföldi harcosok harmada esett el (7000 fő),
15 ezer elhagyta Levante térségét, közülük 5300 van börtönben, ám majdnem 7000 úgy
tért haza, hogy semmiféle bűnüldöző szervvel nem találkozott. Ez különösen annak tük-
rében vészjósló, hogy 2017 október végéig több mint 500 támadást hajtott végre az Iszlám
Állam Szíria és Irak területén kívül, ezek közül 140 esetben vettek részt a Levantét elhagyó
harcosok.

A legnagyobb kockázatot a hálózatokhoz tartó vagy már ott befogadott harcosok je-
lentik Kelet- és Észak-Afrika, Délkelet-Ázsia, illetve Közép-Ázsia államaiban. Clarke
és Amarasingam²⁹ a hazatérő, ki nem ábrándult harcosokon kívül az alábbi biztonsá-
gi tényezőkre hívják fel a figyelmet. Az ISIS 2.0 éppen illegalitásban van ugyan Irakban
és Szíriában, de ezek a külföldiek olyan keményvonalas harcosok, akik gerillaharcra és me-
rényletekre bármikor készek lehetnek. Az óriási ideológiai különbségek ellenére elkép-
zelhető az Iszlám Állam és az al-Káida közeledése, vagy laza szövetség is létrejöhet más
iszlamista/szalafita csoportokkal. Nem utolsósorban pedig számos olyan transznacionális
dzsihadista, mai mudzsahedin zsoldos keresi a helyét, akik aligha térhetnek bárhova haza.
Számukra Líbia, Jemen, Afganisztán, a Csád-tó medencéje és a Száhel-övezet lehetnek
a következő célpontok. Mivel ezekben a térségekben jelentős terrorista vagy szélsőséges te-
vékenység létezik, a helyiek alig várják a harci és egyéb katonai tapasztalatokkal érkezőket.

Általában hasonlóan vélekednek a kutatók, hogy a két kulcs a deradikalizáció és annak
megakadályozása, hogy további emberek csatlakozzanak az Iszlám Állam maradékához
vagy bármely ágához. Sürgetők a szociális kérdések, az általános szegénység kezelése (főleg
a Közel-Keleten), de kedveznek a további toborzásnak az etnikai és vallási feszültségek,

²⁷ Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq: *i. m.*

²⁸ Kim CRAGIN: Foreign Fighter 'Hot Potato', [online], 2017. 11. 26. Forrás: lawfareblog.com [2020. 01. 19.]

²⁹ CLARKE-AMARASINGAM: *i. m.*

valamint a gyenge államok. Fokozhatja a kockázatot a hazai állammal szembeni ellen-szenv (például Közép-Ázsiában), ilyen esetekben a börtönbüntetések csak késleltethetik a fenyegetést, sőt további radikalizálódáshoz vezethetnek (a hazatérők „térítenek”, vagy saját maguk újra visszafordulnak). A legkevésbé sem biztató, hogy az Iszlám Állam vezetőinek jelentős része 2013 előtt az iraki Bucca börtöntábor lakója volt. Jelentős veszélyforrás a börtönlakók között a propaganda terjesztése, akciók tervezése, sőt olyan bűnözők körében sikeres toborzás, akik korábban nem kerültek kapcsolatba az ideológiával. Hiszen az iszlám radikalizmus is adhat valamiféle választ az egyéni frusztrációkra.³⁰ A legtöbb külföldi harcos olyan országokból érkezett, ahol a jogállam és a demokratikus normák kevésbé erősek (Közép-Ázsia, Oroszország, Irak), a helyi börtönökben a nehéz, olykor brutális körülményeket pedig bárhogy el akarják kerülni. Ezekben a börtönökben az Iszlám Államnak nincs konkurenciája, a kalifátusból érkező foglyokat komoly tisztelet övezi, amit akár börtönlázadások szervezésére is kihasználhatnak. Ebbe a sajátos szubkultúrába pedig az Iszlám Állam apróbb sikerei is be tudnak gyűrűzni, egy-egy terrortámadásnak komoly a visszhangja az elítéltek körében.

Szintén Mironova,³¹ elsősorban a posztszovjet térségben folytatott interjúk segítségével térképezte fel a hazatért harcosok motivációit, ami földrajzi helyenként más és más volt. Tanulságos, hogy az egymással versengő, adott esetben egymással is harcoló csoportok közül az Iszlám Állam „adta a legjobb ajánlatot”. Hiszen Aszad ellen harcolni nem az Iszlám Állam volt a legideálisabb választás, hanem az an-Núszra Front és az Ahrar as-Sam, itt viszont komoly esély volt elesni, ugyanis ezek voltak a harcokban leginkább részt vevő csoportok. Aszad 2013-as vegyi támadása után külföldiek nagy számban csatlakoztak szíriai testvéreik felszabadítása vágyából, de anyagi szempontok is szerepet játszhattak. Sokan a dicsőséget keresték, vagy köztörvényes bűnök miatt menekültek hazájukból (erőszakos bűnözők), és voltak, akik szinte bárhol harcoltak volna (akár az idegenlégióban is). Szíriában az Iszlám Állam ugyanazt a fizetést kínálta, mint „konkurencsei”, de egyéb kiegészítőkkal, sőt akár a frontvonaltól távol, kizárólag civilek feletti ellenőrzést igényelve az elfoglalt területeken, vagy teljesen civil állásokat kínálva az „állam” működtetésére. Ahogy már írtunk róla, a konfliktus elhúzódásával szociális, egyszerű megélhetési kérdés lett a szervezethez csatlakozás, hiszen sokszor ez az önfenntartás egyetlen lehetősége maradt a helyiek számára.

Irakban síita- és kurdellenes attitűdök is megjelentek, önálló szunnita állam ígéretével pedig kizárólag az Iszlám Állam jelentkezett, így itt a csatlakozók is nagyobb kockázatot voltak hajlandók vállalni, mint a szíriai helyiek, akik inkább gazdasági megfontolásokból csatlakoztak. Az Iszlám Állam fanatizmusának aztán az lett az egyik oka, hogy a külföldiek számára minden szempontból élet-halál kérdés lett a kalifátus, hiszen visszatérni a normális életbe semmi esélyük nem volt az Iszlám Államban vállalt szerepet követően. A kalifátus kikiáltása egyébként is utópisztikus vonzerőt, földi mennyországot jelentett a muszlimok számára, akiket otthon üldöztek vallásuk miatt (üzbégek, az Oroszországi Föderáció állampolgárai).

³⁰ Vera MIRONOVA: The Year the Islamic State Lost Its Last Strongholds, [online], 2019. 12. 27. Forrás: foreignpolicy.com [2020. 01. 01.]

³¹ Vera MIRONOVA: Who are the ISIS People?, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/1, 33–40. o. Forrás: uni-versiteitleiden.nl [2020. 01. 03.]

Mironovához hasonlóan, Speckhard és szerzőtársai³² is a kalifátust megjárta harcosokkal készítettek interjúkat. Ők arra a következtetésre jutottak, hogy nehéz megállapítani, hogy a visszatérők közül kik jelentenek veszélyt az államra, illetve a szűkebb közösségre. Sokszor alig megállapítható, hogy a visszatérő mennyire is távolodott el valójában az ideológiától és mennyire csak a „vesztes csapatától”. A hazatérés okai a következők voltak:

- honvágy;
- belefáradás a harcba;
- kiábrándulás képmutatás/félrevezetés miatt;
- félelem a parancsnokoktól, vezetőktől;
- nők esetén a kényszerházasságtól menekülés.

Az európaiakat az ebben a kutatásban részt vevő szíriaiak is úgy írták le, mint igaz hívőket, akik teljesen magukévá tették a szalafita–dzsihádisták gondolatiságát. Megállapítást nyert, hogy az európaiak a helyiek „felett” éltek az Iszlám Államban. Fizetésük magasabb volt, a férfiak rabszolgákat kaptak, ingyenes lakhatást, néha autót. A hazai státuszukból kiindulva, ahol szegregált, marginalizált muszlim közösségekben éltek, általában munkanélküliként vagy komoly szociális kihívások között, könnyű elképzelni, hogy miért hittek a leginkább ők a kalifátusban. Sok esetben egyéni tragédiák sora vezetett el ahhoz, hogy az Iszlám Államban „megváltást” lássanak, még csak született muszlimnak sem kellett feltétlenül lenni hozzá. A Balkánról érkezőknek különleges motiváció volt, hogy őket is megvédték korábban a balkáni konfliktusokban, így nekik is van ilyen kötelességük Aszad atrocitásai kapcsán. Ebből a kutatásból is az derült ki, hogy a hálózat, a személyes kapcsolatrendszer kiépítése hatékonyan működött, hiszen akik újra csatlakoznak vagy újra csatlakoznának, a házasságok révén személyes motivációk miatt is tennék (Balkán, Európa, Közép-Ázsia harcosai), mivel rokonaik, barátaik, harcostársaik maradtak ott, akikért személyes felelősséget éreznek. További tanulság, hogy a hosszú börtön csak újra az Iszlám Állam felé fordítja a hazatérteket, és csak nagyon kevesen kapnak hivatásos segítséget, hogy visszatérjenek a társadalomba az átélt traumákat követően (*post-traumatic stress disorder*, PTSD). Ugyanakkor az is igaz, hogy a legtöbb hazatérőnek semmiféle pozitív attitűdje nincs az Iszlám Állam felé, sokan már akkor hazatértek, amikor az Aszad ellen harcoló különböző csoportok egymás ellen fordultak.

A „kalifátus” után

Mióta elvesztette utolsó állását, Bāghūzt, az Iszlám Államnak még mindig megközelítőleg 15 ezer harcosa van az iraki–szír határ térségében. Hogy miféle vereséget szenvedett a kalifátus, arról talán elég egyetlen adalék, miszerint Bagúzban saját emberei is meg akarták már ölni Bagdádít, a szétesett csoportok pedig egymás ellen harcoltak a kalifátus utolsó napjaiban.³³

Irakban és Szíriában minden romokban hever, ahová az Iszlám Állam betette a lábát. A kalifátus felfutó szakaszában még Erbil, a kurd fővárost is csak az amerikai légitámadások

³² SPECKHARD–SHAJKOVCI–YAYLA: *i. m.*

³³ Martin CHULOV: The rise and fall of the Isis ‘caliphate’, [online], 2019. 03. 24. Forrás: theguardian.com [2020. 01. 02.]

mentették meg az Iszlám Államtól, miközben beszivárgó taktikával voltak képesek gyengíteni a rivális csoportokat. Kobáni ostroma lehetett a fordulópont, amikor először estek el komoly számban harcosok, és a harci tapasztalatokkal rendelkezők azt érezhették, hogy stratégiai szempontból sem volt értelme a jelentős embervesztésnek. A területi veszteségek után, ismét csak rugalmasan reagálva a megváltozott körülményekre, Iszlám Állam helyett újra „csak” terrorszervezetként működhet tovább. Nincs szükség apparátusra, sem rendfenntartásra vagy civil munkaerőre. Viszont éppen az amerikai lépések kedvezhetnek a szervezet túlélésének, hiszen az amerikai kivonulással és a török beavatkozással a kurd erőknek a börtönök őrzésénél lényegesen fontosabb feladataik lettek Szíriában. Érdektelen a végeredmény szempontjából, hogy a kurdok nyitják-e a ki a börtönök kapuit, vagy a fogvatartottak törnek ki az őrizetlenül hagyott objektumokból, a több ezer kiszabaduló első sorban amerikai és európai célpontokra lesz veszélyes.

Ahogy Peritz³⁴ is emlékeztet rá, nem ez az első alkalom, hogy radikálisok elszöknek gyengén (vagy sehogy sem) őrzött börtönökből. 2006-ban az al-Káida tagjai, köztük bin Laden korábbi személyi titkára, ásták ki magukat jemeni börtönükből, hogy azonnal létrehozzák az al-Káida Arab-félszigeti szárnyát. Nyilvánvalóan az Iszlám Állam is készülhet hasonló feltámadásra, főként hogy Bagdádi utolsó videóüzenetében az iraki, szíriai és kurd célpontok elleni gerilla-hadviselés mellett éppen a börtönök felszabadítását adta parancsba még hadra fogható 14–18 ezer követőjének.³⁵ Mivel a szervezet biztonsági-hírszerzési apparátusa még működőképes, és éppen az Iszlám Állam ténykedésének is köszönhetően kilátástalan helyzetben lévő szunnita fiatalok ma is komoly számban vannak a térségben, akár helyben is megújulhat a szervezet. Sokkal valószínűbb forgatókönyv, hogy felértékelődnek a hálózat egyéb szereplői, hiszen a különböző cellák, csoportok képződésének kulcsa lehet a közös nemzetiség mellett a közösen megélt konfliktus és az a közös ellenség (azok az államok), akiknek az Iszlám Állam legyőzése köszönhető.³⁶ Ugyanakkor a külföldi harcosoknak ma már sokkal nehezebb bejutni Szíriába, és valószínű, hogy más szereplők el fogják szívni az így érkezőket az Iszlám Állam elől.

Lényeges tényező Bagdádi halála is, ami mindkét fél számára szimbolikus, hiszen egyrészt mártír lett és halála bosszúra szólító ok, másrészt viszont a kalifátusnak kalifára is szüksége van, akinek a kiiktatása a terület visszaszerzésével együtt jelentős győzelem. Amit csak erősít a tény, hogy azokon a területeken, ahol a török invázió miatt a frontvonalra áthelyezett SDF-erők (Szíriai Demokratikus Erők) távoztak, az Iszlám Állam nem tudott jelentősebb tevékenységet kifejteni. Ugyan kizárólag lokális feszültségek és korlátozott intenzitású támadások tudják életben tartani a kalifátus emlékét, ahol a helyi lakosság és a területet éppen ellenőrző fegyveres erők között ellentétek vannak, az Iszlám Állam maradványainak aktivitása is nagyobb. A Deir ez-Zór régió például kifejezetten ilyen, ahol a kurd vezetésű SDF-et alig fogadja el az ott élő arab lakosság.³⁷

³⁴ Aki PERITZ: The Coming ISIS Jailbreak: The Strategy That Enabled the Caliphate's Rise Just Became Viable Again, [online], 2019. 10. 23. Forrás: foreignaffairs.com [2020. 01. 03.]

³⁵ Joby WARRICK: Abu Bakr al-Baghdadi, extremist leader of Islamic State, dies at 48, [online], 2019. 10. 27. Forrás: washingtonpost.com [2019. 12. 15.]

³⁶ TONNESSEN: *i. m.*

³⁷ Lina KHATIB: Abu Bakr al-Baghdadi: What His Death Means For ISIS in Syria, [online], 2019. 10. 28. Forrás: chatham-house.org [2019. 12. 15.]

Bagdádi utódaként több harcostársa felmerült, köztük buccai rabtársa és közvetlen harcostársai,³⁸ de az új vezető Abu Ibráhim al-Kuraisi,³⁹ akiről alig tudni valamit. Jelenleg a központi irányítás helyett egy szélesedő, terjedő hálózat az Iszlám Állam, amit azonban súlyos hitéleti kérdés terhel. A szervezeten belüli szélsőséges frakció azt állítja, hogy hitelenné lehet nyilvánítani bárkit, ha „politeista” tevékenységet folytat (például szavaz, amivel Istenen kívül más felsőbbrendűséget is elismer). A – ha lehet ilyet mondani – mérsékelt frakció viszont ezt ellenzi, hiszen ezzel muszlimok tömegeit vesztek el. Ez a szervezet minden szintjén vitát okozott, Bagdádi sem tudott a kérdésben dönteni és Kuraisi álláspontja is ismeretlen.⁴⁰ Az új vezetőre az ideológiai szakadás megelőzésén túl az a feladat is vár, hogy a hálózati koordinációt is biztosítsa a Biztonsági Részleg (*Department of General Security*) segítségével, hiszen már Bagdádi alatt is ez az egység tudta irányítani a hálózatot, a propagandát és az „alvó sejteket” is. Ma az Iszlám Állam Nyugat-Afrikától és Mozambiktól Azerbajdzsánig és a Fülöp-szigetekig van jelen, a támadásoknak és a kommunikációnak pedig most is van központi szervezése. Bagdádi meg tudta oldani, hogy összehozza a helyi irakiakat és a külföldi harcosokat, most utódjára is hasonló feladat vár, egy sokkal fragmentáltabb rendszerben. Ugyanezek a harcosok és csoportok el is fordulhatnak, ha nincs egy elfogadott és hatékony központ Irakban vagy Szíriában, illetve az Iszlám Állam visszaszorulásával más szervezetek elszívó hatása felerősödhet. A már most is önfinanszírozó egységek a központi irányítástól sokkal szabadabban mozoghatnak, de az sem elképzelhetetlen, hogy a látványos szakítás után lesz valamilyen közeledés az al-Kaidával, hiszen Zarkávi kérlelhetetlen ellenállása már sehol nincs, a közkatonáknak és az alacsony rangú parancsnokoknak pedig szinte mindegy, hogy milyen zászló alatt harcolnak ugyanazért a célért.⁴¹

Nem szabad elfelejteni, hogy az al-Káida lehet a „mérsékelt” alternatíva a kalifátus bukása után. Akár egy szíriai Hezbollahhá is válhat abban a tekintetben, hogy a lakossággal milyen a kapcsolata, milyen politikai céljai vannak és milyen harci képességekre tehet szert. Az ellenség kiválasztásában jelenleg kerüli a távoli ellenfeleket és egyfajta szociális rendszer kiépítésére koncentrál Szíriában (víz, elektromosság, helyi áruforgalom támogatása), nem feladva a helyi szunniták legnemesebb célját, az Aszad-rezsim megdöntését. Az al-Káida kihasználta, hogy amíg a Nyugat az Iszlám Állam brutalitásának és hatékony propagandájának hatására szinte kizárólag a kalifátus megdöntésére koncentrált, hitelesség tekintetében volt ideje újjáépítenie magát a szíriai civilek körében. Éppen azokban a régiókban, ahol a lakossággal való kegyetlen bánásmód miatt rengeteget veszített vonzerejéből az Iszlám Állam. Az egészen biztos, hogy azoknak a lelkeben aligha lesz béke, akiket az Iszlám Állam átviharzott (etnikumtól, vallástól, felekezettől függetlenül), és az alvó sejtek ma is

³⁸ Liz Sly: Baghdadi's death a turning point for Islamic State, [online], 2019. 10. 27. Forrás: washingtonpost.com [2020. 01. 04.]

³⁹ Január végén írta titkoszolgálati forrásokra hivatkozva a brit *The Guardian*, hogy a Kuraisi csak egy álnév, az Iszlám Állam vezetője pedig Amir Mohammed Abdul Rahman al-Mavli al-Szalbi, Bagdádi buccai rabtársa és a szervezet egyik fő ideológusa, aki egyebek mellett a jazidik elleni népiirtás egyik felelőse is. Részletesen lásd: Martin CHULOV – Mohammed RASOOL: Isis founding member confirmed by spies as group's new leader, [online], 2020. 01. 20. Forrás: theguardian.com [2020. 01. 22.]

⁴⁰ Asaad ALMOHAMMAD: New Caliph, Same Old Problems – Baghdadi's Legacy Looms Large Over the New ISIS Leader, [online], 2020. 01. 01. Forrás: foreignaffairs.com [2020. 01. 01.]

⁴¹ Colin P. CLARKE: ISIS vs. Al Qaeda: What Lies in the Future of Global Jihadism?, [online], 2019. 08. 22. Forrás: nationalinterest.org [2020. 01. 03.]

elsősorban a civil lakosságra lehetnek veszélyesek, főként azokon a területeken, ahol továbbra is hatalmi vákuum van, vagy éppen a török invázió miatt a kurdok visszaszorultak az egyes településekről.

McCants elemzése⁴² mutat rá, hogy a terrorelhárítás számára is az Iszlám Állam decentralizáltsága a legkomolyabb kihívás, a sporadikus szervezet hálózatosodása nehezen követhető. A titkosított kommunikációs csatornák jelentősen növelik a támadások tervezésének eredményességét, ezeket a csatornákat viszont úgy kell kiiktatni, hogy az átlagpolgárok jogai ne sérüljenek, ami különösen Európában komoly kihívás. Továbbra is nyilvánvaló, hogy a toborzás eredményességét kell radikálisan csökkenteni a szociális különbségek mérséklésével, a politikai jogfosztottság felszámolásával és a muszlim közösségeket érintő kirekesztettség csökkentésével. Az Iszlám Állam narratívájával kizárólag muszlim vezetők segítségével van lehetőség felvenni a versenyt, a jó kormányzás feltétlenül válasz lehet, de felülről jövő megoldások helyett a helyi közösségek muszlim vezetőit kell abban támogatni, hogy hiteles és saját közösségük számára elfogadható üzeneteket találjanak. Szintén McCants idézi⁴³ Samar Haidart, az *Arab Human Rights Fund* egykori igazgatóját, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy bármilyen újjáépítésnek és konszolidációnak egyebek mellett a minőségi oktatás a kulcsa a Közel-Keleten is. Ez kiváltképp igaz Szíriára és az Iszlám Állam által egykor elfoglalt egyéb területekre, hiszen az agymosás, a lelkeket megfertőző propaganda és az ettől a fősodortól eltérő gondolatok brutális megtorlása túl mély nyomokat hagyott az ezeken a területeken élő közösségekben.

Adama Dieng, az ENSZ különleges tanácsadója a népirtások megelőzésére rámutatott, hogy a Közel-Kelet államai együttműködésre vannak kárhóztatva, hiszen ha nem indulnak be valamilyen öngyógyító folyamatok a térségben, a vallási feszültségek újra elmélyülnek – ami a szélsőséges ideológiák melegágyát jelenti.

Európa feladataival kapcsolatban Dworkin⁴⁴ említi, hogy haza kell hozni az európai foglyokat, mert továbbradikalizálódhatnak, gyermekeiket elveszti a Nyugat, és sorsuk kilátástalan a Közel-Keleten. A jogállamiság megkövetelné, hogy Európában álljanak bíróság elé és visszavezetésük a társadalomba leginkább itt lenne biztosított (még ha politikailag kockázatos és érzékeny kérdés is). Az iraki és szíriai bírósági tárgyalások nem felelnek meg feltétlenül az európai normáknak és fennáll a veszélye európai állampolgárok halálra ítélésének. Egy nemzetközi bíróság esetleg megoldás lehetne, de eddig a nemzetközi bíróságok szinte kizárólag a főbűnösökkel foglalkoztak, nem közkatonák vagy alacsony beosztású civilek tömegével. Ugyanakkor a korábban Szíriából hazatértek a korán kiábrándulók voltak, az európai hatóságok viszont attól tartanak, hogy akik most a fogolytáborokban vannak, már bizonyosan elkötelezett radikálisok, akik valamilyen formában veszélyt jelentenek eredeti hazájukra. Nemcsak a közvélemény van hazaérkezésük ellen, az európai

⁴² William McCANTS: After the fall of ISIS, what's next for counterterrorism? Experts discuss, [online], 2017. 10. 03. Forrás: brookings.edu [2020. 01. 02.]

⁴³ William McCANTS: Experts discuss a vision for a more stable Middle East, [online], 2017. 10. 03. Forrás: brookings.edu [2020. 01. 02.]

⁴⁴ Anthony DWORCIN: Beyond good and evil: Why Europe should bring ISIS foreign fighters home, [online], 2019. 10. 25. Forrás: ecfr.eu [2019. 12. 15.]

börtönökben is tartanak a radikális eszmék terjesztésétől, sőt bármennyire is embertelennek tűnik, az Iszlám Államhoz csatlakozottak „ottfelejtése” szíriai és iraki börtönökben esetleg elrettentő példa lehet az iszlamista csoportokhoz csatlakozni vágyóknak. Míg Nyugat-Európában még a gyerekek hazatelepítése is csak döcög, addig Koszovó amerikai segédlettel 110 állampolgárát már hazavitte (többsége gyerek és nő, csak négy felnőtt férfi van köztük), a közép-ázsiai államok pedig általában akit csak tudtak a gyerekek és a nők közül, már hazaszállítottak.

Konklúzió

Hegghammer cikke⁴⁵ címének megfelelően negatív előrejelzést ad a következő tíz évre Európa számára. Véleménye szerint a növekvő muszlim népesség változatlanul alacsony gazdasági teljesítménye nagyobb merítési lehetőséget fog biztosítani a toborzásra. Több toborzó és hálózatépítő (visszatérő harcosok, konfliktusok veteránjai) jelenhet meg Európában, egyszerre több ezer iszlamista harctéri és/vagy börtönviselt múlttal fog az európai országokban élni (és általában szabadon mozogni). Prognózisa szerint a MENA régió és Dél-Ázsia konfliktusokkal terhelt térségek maradnak, új konfliktusgócok alakulnak ki, a régiek viszont nem oldódnak meg. Jelen formájában az internet követhetetlen, kivédhetetlen szervezési és kommunikációs eszközöket kínál, az alig szabályozott online tér pedig a globális dzsihádnak számára is kimeríthetetlen tárház a transznacionális együttműködéshez.

Hamming⁴⁶ sem sokkal derűlátóbb, amikor a dzsihádzmus jövőjét a hálózatokban és a nagyszámú harctéri tapasztalattal rendelkező harcos okozta közvetlen fenyegetésben látja. Az is kétségtelen, hogy a kiképzőtáborok brutalitása kiölte a gátlásokat a Szíriába érkező külföldi harcosokból, az Iszlám Állam és hálózata elképesztő agressziója és brutalitása pedig józan ésszel alig követhető szintre lépett. Ahogy Hamming említi, a dzsihádzmus töredezettségű, hálózatosabb, érettebb, politikailag kifinomultabb és változatosabb, mint korábban valaha.

Ennek a globális dzsihádnak az egyik terepe Szíria, amiből kinőtt a szalafita dzsihádzmus negyedik, hibrid hulláma, az Iszlám Állam. Az a területileg legyőzött, de még létező virtuális kalifátus, ami az Amerikai Egyesült Államok kivonulását, illetve az amerikai–iráni hatalmi vetélkedést kihasználva bármikor újrászervezheti magát és erőre kaphat. Hiszen amikor a török beavatkozás a kurd erőket köti le, az iraki (síita) milíciák az amerikaiak kivonulásával lesznek elsősorban elfoglalva, az iraki hadsereg pedig már amerikai logisztikai támogatást sem fog kapni, ismét lehet olyan hatalmi vákuum, amelyből az Iszlám Állam egyszer már robbanásszerűen kiemelkedett. Az a csak saját maga által elismert kalifátus, amely sokkal inkább ideológiáról és propagandáról, 21. századi kommunikációs eszközökről szól, mint területről és reguláris haderőről.

⁴⁵ Thomas HEGGHAMMER: The Future of Jihadism in Europe: A Pessimistic View, [online], *Perspectives on Terrorism*, 10. évf., 2016/6, 156–170. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 04.]

⁴⁶ HAMMING: *i. m.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALMOHAMMAD, Asaad: New Caliph, Same Old Problems – Baghdadi's Legacy Looms Large Over the New ISIS Leader, [online], 2020. 01. 01. Forrás: foreignaffairs.com [2020. 01. 01.]
- BARRETT, Richard: Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees, [online], 2017. 10. 24. Forrás: thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]
- The Challenge of Returning and Relocating Foreign Terrorist Fighters: Research Perspectives, [online], UN CTED Trends Report, 2018. 04. 11. Forrás: un.org [2019. 12. 15.]
- CHULOV, Martin: The rise and fall of the Isis 'caliphate', [online], 2019. 03. 24. Forrás: theguardian.com [2020. 01. 02.]
- CHULOV, Martin – RASOOL, Mohammed: Isis founding member confirmed by spies as group's new leader, [online], 2020. 01. 20. Forrás: theguardian.com [2020. 01. 22.]
- CLARKE, Colin P.: ISIS vs. Al Qaeda: What Lies in the Future of Global Jihadism?, [online], 2019. 08. 22. Forrás: nationalinterest.org [2020. 01. 03.]
- CLARKE, Colin P. – AMARASINGAM, Amarnath: Where Do ISIS Fighters Go When the Caliphate Falls?, [online], 2017. 03. 06. Forrás: theatlantic.com [2020. 01. 04.]
- CRAGIN, Kim: Foreign Fighter 'Hot Potato', [online], 2017. 11. 26. Forrás: lawfareblog.com [2020. 01. 19.]
- DURAC, Vincent: The Role of None-State Actors in Arab Countries after the Arab Uprising, [online], *IEMed Mediterranean Yearbook 2015*, 2015, 37–41. o. Forrás: iemed.org [2020. 01. 02.]
- DWORKIN, Anthony: Beyond good and evil: Why Europe should bring ISIS foreign fighters home, [online], 2019. 10. 25. Forrás: ecfr.eu [2019. 12. 15.]
- Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq, [online], 2015. 12. 07. Forrás: thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]
- GERGES, Fawaz A.: ISIS and the Third Wave of Jihadism, [online], *Current History*, 2014/december, 339–343. o. 2014. Forrás: currenthistory.com [2020. 01. 02.]
- GERSTEL, Dylan: ISIS and Innovative Propaganda: Confronting Extremism in the Digital Age, *Swarthmore International Relations Journal*, 1. évf., 2016/1, 1–9. o. DOI: <https://doi.org/10.24968/2574-0113.1.5>
- HAMMING, Tore Refslund: Global Jihadism after the Syrian War, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/3, 1–16. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2019. 12. 14.]
- HASHIM, Ahmed S.: The Islamic State's Way of War in Iraq and Syria: From its Origins to the Post Caliphate Era, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/1, 23–32. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 03.]
- HEGGHAMMER, Thomas: The Future of Jihadism in Europe: A Pessimistic View, [online], *Perspectives on Terrorism*, 10. évf., 2016/6, 156–170. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 04.]
- KHATIB, Lina: Abu Bakr al-Baghdadi: What His Death Means For ISIS in Syria, [online], 2019. 10. 28. Forrás: chathamhouse.org [2019. 12. 15.]
- LIA, Brynjar: Understanding Jihadi Proto-States, [online], *Perspectives on Terrorism*, 9. évf., 2015/4, 31–41. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 23.]
- MCCABE, Thomas R.: A Strategy for the ISIS Foreign Fighter Threat, *Orbis*, 60. évf., 2016/1, 140–153. o. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2015.12.009>
- MCCANTS, William: After the fall of ISIS, what's next for counterterrorism? Experts discuss, [online], 2017. 10. 03. Forrás: brookings.edu [2020. 01. 02.]
- MCCANTS, William: Experts discuss a vision for a more stable Middle East, [online], 2017. 10. 03. Forrás: brookings.edu [2020. 01. 02.]
- MICHAELS, Jim: Kerry: Syrian rebels have not been hijacked by extremists, [online], 2013. 09. 05. Forrás: eu.usatoday.com [2020. 01. 02.]
- MIRONOVA, Vera: The Year the Islamic State Lost Its Last Strongholds, [online], 2019. 12. 27. Forrás: foreign-policy.com [2020. 01. 01.]
- MIRONOVA, Vera: Who are the ISIS People?, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/1, 33–40. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 03.]
- PARRISH, Karen: Stopping flow of foreign fighters to ISIS 'will take years,' Army official says, [online], 2017. 04. 06. Forrás: army.mil [2020. 01. 04.]

- PERALTA, Eyder: 60 Percent of Syrian Rebels Are Islamist Extremists, Think Tank Finds, [online], 2015. 12. 20. Forrás: npr.org [2020. 01. 02.]
- PERITZ, Aki: The Coming ISIS Jailbreak: The Strategy That Enabled the Caliphate's Rise Just Became Viable Again, [online], 2019. 10. 23. Forrás: foreignaffairs.com [2020. 01. 03.]
- SLY, Liz: Baghdadi's death a turning point for Islamic State, [online], 2019. 10. 27. Forrás: washingtonpost.com [2020. 01. 04.]
- SPECKHARD, Anne – SHAJKOVCI, Ardian – YAYLA, Ahmet S.: Defected from ISIS or Simply Returned, and for How Long? – Challenges for the West in Dealing with Returning Foreign Fighters, [online], *Homeland Security Affairs*, 14. évf., 2018/1, 24–46. o. Forrás: hsaj.org [2020. 01. 03.]
- STEIN, Ewan: Modalities of Jihadism in The Middle East and North Africa: Ideological and Historical Roots, [online], *IEMed Mediterranean Yearbook 2015*, 2015, 37–41. o. Forrás: iemed.org [2020. 01. 02.]
- TONNESSEN, Truls Hallberg: The Islamic State after the Caliphate, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/1, 2–12. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 03.]
- WARRICK, Joby: Abu Bakr al-Baghdadi, extremist leader of Islamic State, dies at 48, [online], 2019. 10. 27. Forrás: washingtonpost.com [2019. 12. 15.]

Dudlák Tamás

Törökország és iraki Kurdisztán kapcsolatának átalakulásai (1991–2014), 2. rész¹

Jelen cikk egy, az iraki kurdok és Törökország közötti kapcsolatok átalakulását elemző, kétrészes tanulmány második része. A cikk az első részben ismertetett vonalak mentén azon két kérdés megválaszolása köré szerveződik, hogy minek köszönhetően mélyült el a kapcsolat Ankara és Erbil között 2008-at követően, valamint hogy ez a folyamat mely területeken érezte hatását. A változás kapcsán a cikk több tényezőt is azonosít. Egyrészt változás történt Törökországon belül a külpolitika mind elméleti, mind pedig gyakorlati művelésében, amelynek következtében a hard power-elemek háttérbe szorultak a török bel- és külpolitikában egyaránt, ezzel párhuzamosan pedig a soft power-elemek egyre inkább előtérbe jutottak. Irakon belül is lényeges események zajlottak (szektarianizálódás, a turkománok háttérbe szorulása, az iraki kurdok politikai és gazdasági fejlődése), amelyek a török felet eddigi politikájának átértékelésére késztették. A Kurdisztáni Autonóm Régió és Törökország közötti kapcsolatok politikai és katonai szintjén jelentkező együttműködési lehetőségein túl azonban a gazdaság és azon belül is az energiapolitikai kooperáció új dimenzióval bővítette a felek viszonyát. Ezen új, stratégiai elemek már kijelölik mind Erbil, mind pedig Ankara pozícióját a regionális hatalmi és gazdasági versengésben; a szoros együttműködést és a kapcsolatok pozitív irányba mozdulását azonban a 2014-es év politikai és gazdasági összeomlása Irakban komoly kihívás elé állította.

Kulcsszavak: Törökország, Irak, Kurdisztán, AKP, Barzáni, PKK, Erbil, KDP, PUK

Dudlák Tamás: The transforming relations of Turkey and Iraqi Kurdistan (1991–2014) II.

This article is the second part of a study dealing with the relations between the Iraqi Kurds and Turkey. The main questions are how and why the relations between Ankara and Erbil deepened after 2008. The article identifies several factors that explain the changing attitude of Turkey towards the Iraqi Kurds. On the one hand, there was a clear shift, both on theoretical and practical levels, of foreign policy-making in Turkey. As a result of these changes, hard power elements were underplayed by soft power attitudes both in the domestic and the foreign policy realms. Internal developments of Iraq (sectarianisation, the political and economic development of Iraqi Kurds, the decreasing political power of the Turkomans) also constrained Turkey to reevaluate its political attitude. Beyond working together against the PKK, there were other

¹ A kutatás az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült, a témavezetést illetően pedig köszönettel tartozom Dr. Csicsmann Lászlónak, valamint külsős konzulensemnek, Dr. N. Rózsa Erzsébetnek. A cikk szakirodalmi bázisának biztosítása az utóbbi években folytatott utazásaimnak köszönhetően vált lehetségessé. Így köszönettel tartozom az alábbi könyvtáraknak: University of Chicago Library, Northwestern University Library, National Library of Australia, Victoria University of Wellington Library, University of California, Santa Barbara Library, SOAS Library, University of British Columbia Library, Boğaziçi University Library, a Budapesti Corvinus Egyetem Könyvtára, illetve külön köszönet a Külügyi és Külgazdasági Intézet könyvtárában Sándor Annamáriának.

dimensions of cooperation between Turkey and the Kurdish Regional Government in Iraq: the fields of economy and energy policy. These new, strategic elements defined the positions of Ankara and Erbil in the regional competition for power and economic gains; however, the fateful year of 2014 challenged the positive direction of relations by posing political and economic turmoil in the Kurdistan Autonomous Region.

Keywords: Turkey, Iraq, Kurdistan, AKP, Barzani, PKK, Erbil, KDP, PUK

Bevezetés

Jelen cikk előzményében a Törökország és az iraki kurdok közti kapcsolatoknak a hidegháború végétől számított időszakát vizsgáltam egészen a 2000-es évek közepéig, amikor is az iraki kurdok de jure autonóm régiót hozhattak létre Irakon belül, és ekképpen a Törökországgal kialakított kapcsolatok jellege is megváltozott. A két tanulmány közti határként azonban mégsem ez az epizód (2005), hanem a török külpolitika 2008-ra tehető nyitása áll, minthogy azelőtt Ankara alapvetően fenyegetésként tekintett az iraki kurdok helyzetében bekövetkező pozitív változásokra, míg attól kezdve az említett felek között partneri viszony alakult ki, amely az itt elemzett időszakban (2014-ig) számos területen kiteljesedett. Jelen cikk tehát az első részben ismertetett vonalak mentén azon két kérdés megválaszolása köré szerveződik, hogy minek köszönhetően mélyült el a kapcsolat Ankara és Erbil között 2008-at követően, valamint hogy ez a folyamat mely területeken éreztette hatását?

3. szakasz: a kiteljesedő kapcsolatok (2008–2014)

Törökország új Közel-Kelet-politikájának belső tényezői

A 2000-es években három, Törökországon belül zajló folyamatot szükséges kiemelni ahhoz, hogy a török külpolitika aktivizálódását, illetve irányváltásának alapjait megérthessük. Mindezek elengedhetetlen feltételeivé váltak az Ankara és Erbil közötti kapcsolatok pozitív alakulásának. Elsőként a változáshoz elméleti alapokra volt szükség, másodsor az aktivizást belső gazdasági és társadalmi fejlődés segítette elő, harmadszor pedig a váltás végső elemének az új politikai osztálynak a külpolitikai döntéshozatal feletti hatalmának megszilárdulása bizonyult.

A 21. században megnövekedett török külpolitikai aktivitás egyik legjellemzőbb területe a Közel-Kelet, illetve a Törökországgal közvetlenül szomszédos közel-keleti országok. A 2002-től kiterjedt politikai hatalommal is rendelkező új török vezetés már idejében lefektette azokat az elméleti alapokat, amelyek az ország nagyobb aktivitását szolgálják az országot körülvevő geopolitikai térben. Az új török külpolitika alapvetéseit ennek teoretikusa, Ahmet Davutoğlu egyetemi tanár, majd külügyminiszter (2009–2014), illetve miniszterelnök (2014–2016) 2001-es *Stratégiai mélység* című könyve alapján az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. Multidimenzionalitás – többirányú kapcsolatok, kapcsolatfelvétel a lehetséges szereplőkkel.

2. „Ritmikus diplomácia” – diplomáciai aktivitás a régi és új eszköztár együttes bevetésével (leginkább soft power és közösségi diplomácia alkalmazása révén).
3. Problémamentesség a szomszédokkal – pragmatikus kapcsolatok kialakítása, a kapcsolatok pozitív oldalának hangsúlyozása.
4. Kölcsönös gazdasági függőségek kialakítása.²
5. Értékközpontúság – a liberalizmus, az emberi jogok szerepe, a biztonság és a demokrácia összegeztetése.

A davutoğlu doktrína kulcsszavai a béke, stabilitás, biztonság és gazdasági prosperitás a szomszédos államokban – mindezt pedig Törökország a soft power és dialógus révén kívánja elérni úgy, hogy a kapcsolatok minden félnek kedvezők legyenek. A kapcsolatok alapját az adja, hogy Törökország az aktivitás terében található országokkal közös földrajzi térben és múltban osztozik.³ Mindezek a korábbi, passzívításra törekvő, külvilágtól elzárkózó, úgynevezett kemalista külpolitikai elvvel szemben a 2001 utáni, többpólusúvá alakuló globális térben Törökország számára az új lehetőségekhez való alkalmazkodást és ehhez egy alternatív külpolitikai programot biztosítottak.

Az úgynevezett soft power-elemek előtérbe kerülése a török külpolitika AKP-kormány (Igazság és Fejlődés Pártja) alatti időszakában és az iraki kurdok felé való nyitás során különösen hangsúlyosan jelent meg. Az iraki kurdokkal való egyre aktívabb kapcsolatok létrejöttében azonban nem feltétlenül a török állam soft power-ereje volt a kulcstényező, hanem a gyakorlatban az állam diplomáciai szerepvállalása helyett a társadalom kezdeményező elemei kerültek kulcspozícióba a külkapcsolatok alakításában. Ennek eredményeképpen a hagyományos állami diplomácia kiegészült⁴ a közösségi diplomácia elemeivel, ami jelen esetben különös jelentőséggel bír. A kurdkérdés érzékenysége miatt ugyanis Törökország számára diplomáciailag kevésbé járható út volt, hogy az állam egy számára előkészítetlen és ismeretlen terepen lépjen fel a kapcsolatok kezdeményezőjeként egy nem állami szereplővel, a Kurdisztáni Regionális Kormányzattal (a továbbiakban: KRK) szemben. Ezért voltak elengedhetetlenek a török–iraki kurd kapcsolatok kialakításában és fejlesztésében azok a vállalkozó szellemű üzletemberek, akik a felek közti gazdasági kapcsolatok megalapozásával közvetítői és részben kikényszerítői lehettek a későbbi politikai nyitásnak.⁵ Az iraki kurdok és Törökország között zajló gazdasági interakció kiválóan megmutatja, hogy két ország viszonya miként szervezhető pragmatikus érdekek mentén, és hogyan vált a török üzleti tevékenység és az erre mutató iraki kurd fogadókészség a Kurdisztáni Autonóm Régióval szemben folytatott török külpolitika átalakítójává és integráns részévé.

² BALOGH et al.: Kapacitások és ambíciók: a török közel-keleti külpolitika alapjai, *MKI-elemzések*, E-2013/9. 2. o.

³ Marianna CHAROUNTAKI: Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government, *Perceptions*, 17. évf., 2012/4, 195. o.

⁴ Míg általánosságban a hagyományos állami diplomácia közösségi diplomáciával való kiegészüléséről beszélhetünk, addig török–iraki kurd viszonylatban a 2000-es évek közepén inkább az előbbi hiánya és az utóbbi kulcsszerepe írja le jobban a valóságot.

⁵ Merve ÖZDEMIRKIRAN: Soft Power and the Challenges of Private Actors: Turkey – Kurdish Regional Government (KRG) Relations and the Rising Role of Businessmen in Turkish Foreign Policy, *European Journal of Turkish Studies*, 2015/21, 2. o.

A gazdasági kapcsolatok fejlesztésében élenjáró üzletemberek között kimondottan fontos szerep jutott a törökországi kurdoknak, akik a kulturális és nyelvi háttéren túl a nemzeti összetartozás érzése által is motiválva foghattak bele a Kurdistan Autonom Régiót érintő üzleti céljaik megvalósításába. Az Erbil felé irányuló gazdasági nyitásban ők javarészt a kis és közepes méretű vállalkozásokat képviselték, míg a nagyobb méretű, etnikailag török vezetésű vállalatok Törökország nyugati végéből, a kurdokat követve jelentek meg Északkelet-Irakban. A kurd kapcsolatokban a legnagyobb szerep a 2000-es évek végén a gaziantepi és diyarbakiri kereskedelmi kamarák szervező tevékenységének jutott. Az ezekben részt vevő üzletemberek egyszerre voltak diplomaták, közvetítők és információforrások; és az ő előzetes tapasztalataikra és terepismeretükre a török kormány később a politikai kapcsolatok kiépítésekor is támaszkodhatott.⁶

Ezeket a befektetőket ráadásul a 2008-as gazdasági világválság negatív hatásai még inkább érdekeltté tették az új, közel-keleti üzleti lehetőségek keresésében.⁷ A 2000-es évek végére a törökök már tanúi lehettek az elhúzó európai uniós tárgyalási folyamatnak; így az európai piacokkal való szabadkereskedelmének lehetősége reálisan a távoli jövőbe tolódott, a török kereskedők és befektetők pedig új, „nem hagyományos” irányokba terelték külgazdasági aktivitásukat. Ennek egyik legjellemzőbb terepe a Közel-Kelet lett, ahol a török kereskedők profitálhattak a növekvő potenciállal (népességszám, vásárlóerő, bővülő szolgáltatások) bíró, felemelkedő piacok kínálta lehetőségekből. Az egész folyamatnak a török gazdaság dinamikus növekedése adott hajtóerőt, amelynek legfőbb és e tekintetben legaktívabb szereplői az új, vallásos kapitalista üzleti réteg, az úgynevezett anatóliai tigrisek voltak. Ezek a kis- és középvállalkozók exportorientált politikát valósítottak meg, és a keleti piacokon képesek voltak tevékenységüket hosszú távon megalapozni – annak is köszönhetően, hogy ezeken a területeken a nyugati cégek versenyével kevésbé kellett szembenézniük. Az AKP-rendszer egyik legfőbb támogatóivá avanszált kereskedők⁸ térnyerése hozzájárult ahhoz, hogy a török külpolitikában egyre hangsúlyosabban jelentek meg a kereskedelmi és üzleti érdekek, valamint a közösségi diplomácia.⁹ A török diplomácia és külpolitikai célrendszer – hagyományos, az ország védelmére vonatkozó feladatai mellett – tehát kiegészült a kereskedelmi érdek képviselésével is. Ezt a Törökország esetében a 2000-es években kialakuló jelenséget a szakirodalom a „kereskedőállam” felemelkedéseként¹⁰ aposztrofálja.

Törökországban tehát az AKP kormányra kerülésével egy új, ideológiai hátterét vallási alapokon meghatározó „ellenelit”¹¹ pozícióinak kiépítése kezdődött meg. Ez a pozícióharc azonban nyilvánvalóan nem korlátozódott csupán a gazdasági szférára; az iszlamista

⁶ ÖZDEMIRKIRAN: *i. m.*, 9.

⁷ ÖZDEMIRKIRAN: *i. m.*, 7–8.

⁸ Mehmet ŞAHİN: 'Anadolu kaplanları' Türkiye'yi Ortadoğu ve Afrika'da etkili kılyor" [Az 'anatóliai tigrisek' a török közel-keleti és afrikai befolyás szolgálatában]. *Ortadoğu Analiz*, 2. évf., 2010/17, 95. o.

⁹ DUDLÁK Tamás: A török déli nyitás politikája: Soft power eszközök Afrikában, *Afrika Tanulmányok*, 12. évf., 2018/1–3, 31–54. o.

¹⁰ Kemal KIRIŞÇI: The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State, *New Perspectives on Turkey*, 40. évf., 2009/tavaszi, 43. o.

¹¹ Sara Salahaddin MUSTAFA – Sardar AZİZ: Turkey and the Iraqi Kurdistan. Bonds of Friendship. In: Alex DANILOVICH (szerk.): *Iraqi Kurdistan in Middle Eastern Politics*, Routledge, London, 2016, 138. o.

vezetés a politikai, döntéshozatali szféra teljes bekebelezését is célul tűzte ki. A török „mély állam” (derin devlet) kifejezés arra utal, hogy az állami döntéshozatalban közvetlen vagy közvetett módon nem demokratikus elemek (a hadsereg) is szóhoz jutottak.¹² Ez a nem intézményesített, láthatatlan hatalmi befolyás 2007 előtt arra sarkallta a politikusokat, hogy jobb elkerülni a politikában olyan irányokat, amelyek a döntéshozatalban a legnagyobb, kvázi vétőhatalommal bíró hadsereg érdekeit, ideológiai irányvonalát, illetve a Török Köztársaság kemalista felépítményét (az 1982-es alkotmányt) sértenék. Mindezen korlátok között a kurdok mint törökországi kisebbség elismerése lehetetlen volt, és ugyanezen gondolat mentén a szomszédos országok kurdjaival kialakított pozitív kapcsolat is a kemalista katonai vezetés vétőjét vonhatta maga után.

A kezdeti politikai konfliktusokat követően 2007 és 2008 folyamán az iszlamista demokratikus politikai vezetés és a kemalista „mély állam” között kenyértörésre került sor, amelyben az AKP demokratikus úton biztosította népszerűségét (úgynevezett e-memorandum) és sikeresen fogta perbe a katonai vezetés prominens tagjait (Ergenekon- és Balyoz-ügyek). A katonaság ekkor többször is sikertelenül próbálkozott beavatkozni a török belpolitikába, a civil kormány viszont a nemzet többségének támogatását maga mögött tudva hiteltelentette a hadsereg lépéseit. A katonaság csökkenő befolyása kétségkívül megújuláshoz vezetett az állami döntéshozatalban, az Európai Unió elveivel összhangban nagyobb civil kontrollt eredményezett az állami ügyek és legfőbbképpen a külpolitika fölött. Ez a fontos belső változás lehetővé tette a külpolitikai orientációváltást Törökország számára, vagyis azt, hogy új szemléletet alakítson ki és alkalmazzon az iraki kurdokkal való kapcsolatában. A kurdokkal kapcsolatos, korábbiaktól eltérő politika mindenekelőtt azonban először a hazai környezetben érezte hatását.

Az új Közel-Kelet-politika a török külpolitikát évtizedek óta meghatározó kurdkérdés-sel összefüggésben is tehát egy új irányvonal lefektetését tűzte ki célul. A török kormánypárt iszlamista ideológiai háttere révén eleve lehetővé vált, hogy kurd származású választók nagyobb arányban támogassák a pártot – amennyiben számukra a törökországi kurdok és törökök közti közös nevező, az iszlám ügyének támogatása fontosabb volt, mint a kurd nacionalizmus Törökországon belüli erősítése. Az a tény, hogy az AKP szavazói között a kezdetektől fogva jelentős számú etnikai kurd népességet is találunk, a párt döntéshozói számára meghatározó szempontot jelentenek a politikai irányvonal kialakításában.

Bár a PKK-t (Kurdisztáni Munkáspárt) az Európai Unió is terrorszervezetként ismer-te el, maga a kurd mozgalom Törökországban jócskán támaszkodhatott az Európai Unió kínálta eszközökre az országon belüli politikai érdekérvényesítés kiterjesztése céljából. Törökország 1999-ben ugyanis megkezdte az európai uniós csatlakozási tárgyalásokat, és ez a fejlemény alapvető hatással volt a törökországi kurd mozgalom (beleértve a PKK-t is) politikai orientációjának kialakításában. A katonaság politikai szerepének visszaszorítása révén pedig lehetőség nyílt a kurdkérdés biztonsági dimenziójának háttérbe szorítására.¹³

¹² KIRIŞCI *i. m.*, 41.

¹³ A katonaság kiemelkedő szerepe a török politika alakításában mind a kurdok által képviselt állandó biztonsági kihívás-nak, mind pedig a hidegháborús környezetnek köszönhető volt. És bár a hidegháború véget ért, a török hadsereg mégis fenntartotta komoly költségvetési és állománybeli pozícióit, sőt azokat jócskán növelte is.

A kurd békefolyamat (vagy ahogy a török kormányzati körökben emlegették: „demokratikus nyitás”) 2009-es megindulása¹⁴ már ennek az új megközelítésnek az előtérbe kerülését fémjelzte Törökországban. A békefolyamat eredményeképpen a törökországi kurdok számára lehetővé tették a kurd nyelv használatát a magániskolákban, a választási kampány során és a médiában. 2012 legvégén Erdoğan bejelentette, hogy a török Nemzeti Hírszerzési Hivatal (MİT) a PKK vezetőjével, az 1999 óta török börtönben lévő Abdullah Öcalannal megkezdte a tárgyalásokat. Az egyeztetések, amelyek általános politikai és társadalmi támogatást élveztek Törökországban, 2013 márciusában oda vezettek, hogy a kormány új pozíciójára reagálva Öcalan fegyverszünetet jelentett be, amelyet 2015 közepéig a felek komolyabb konfliktus nélkül be is tartottak.¹⁵

A politikai kapcsolatok átalakulása az Ankara–Bagdad–Erbil háromszögben

A 2000-es évek közepén a régi és az új elit párhuzamos törökországi jelenlétének idején egymásnak ellentmondó hangvételű kijelentésekről adhatunk számot. Az mindenesetre a 2000-es évekre egyértelművé vált, hogy a törökországi kurdkérdés rendezésére tett állami kísérletek – amelyek a kérdést csupán katonai szempontból közelítik meg – nem hozhatják el a kívánt eredményt, a béke helyreállítását.¹⁶ Ezt maga Erdoğan is elismerte, amikor 2005. augusztus 12-én kijelentette Diyarbakırban, hogy a PKK problémája csupán katonai eszközökkel nem oldható meg.¹⁷ Abdullah Gül 2005. november 15-ei beszédében már tanúi lehetünk az iraki kurdokról kialakított török percepció megváltozása kezdetének, amikor Gül a török nép „kurd eredetű iraki testvéreiről” tett említést.¹⁸

A török titkosszolgálat 2005. október 20-án kezdte meg a titkos tárgyalásokat az iraki kurd vezetéssel a kapcsolatok felvételének mikéntjéről, a közös érdekek és problémák egyeztetéséről. Áttörés azonban ekkor még nem következett be: a katonai vezetés képviselői, Yaşar Büyükanıt, illetve İlker Başbuğ még 2007 folyamán is elmarasztaló volt az iraki kurdokkal szemben.¹⁹ Ráadásul a Kirkukról és környékéről történő népszavazást eredetileg 2007. november 15-ére tervezték, ezért Ankara 2007. április 27-én katonai beavatkozással fenyegette meg a KAR-t, amennyiben Kirkukot a népszavazás eredményképp az autonóm tartományhoz csatolják. A 2007-es év amúgy is meglehetősen feszült légkörben zajlott a felek között, és ez a civil kormány retorikájának szintjén is megmutatkozott: Erdoğan 2007 augusztusában kijelentette, hogy nem kíván találkozni törzsi vezetőkkel, köztük

¹⁴ 2009. január 1-jén maga Erdoğan kurd nyelven nyitotta meg a kurd nyelvű TRT-6 műsorát. David L. PHILLIPS: *Confidence Building Between Turks and Iraqi Kurds*, Atlantic Council, 2009, 9. o.

¹⁵ Bár Öcalan nyomására a PKK fegyverei elhagyták Törökországban, ez azzal is együtt járt, hogy a PKK-milíciák az észak-szíriai és észak-iraki bázisaikra vonultak vissza, így azok teljes leszerelése nem történetelt meg. Gönlül Tol: *Untangling the Turkey-KRG Energy Partnership: Looking Beyond Economic Drivers*, *Global Turkey in Europe II*, Edizioni Nuova Cultura, 2014, 3. o.

¹⁶ Helin Sarı ERTEM: *Kuzey Irak'tan 'Irak Kürdistanı'na Ankara-Erbil İlişkilerindeki Dönüşümün Siyasi ve Ekonomik Temelleri*. In: Özden Zeynep OKTAV – Helin Sarı ERTEM (szerk.): *2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizler*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2015, 299. o.

¹⁷ PHILLIPS: *i. m.*, 8.

¹⁸ ERTEM: *i. m.*, 303.

¹⁹ ERTEM: *i. m.*, 304.

Barzánival.²⁰ A török miniszterelnök a KRK elnökét ekkoriban még a PKK-val való együttműködéssel is megvádolta.²¹

2008 előtt tehát általánosságban az iraki kurdokra olyan fenyegetésként tekintett a török vezetés, amelyet kordában kell tartani. Ugyanakkor a 2000-es évek közepére már bebizonyosodott, hogy Törökország számára a jelenlegi keretek között lehetetlen az iraki kurdok autonómiájának visszaszorítása, megnövekedett politikai hatalmának és nemzetközi jelentőségének csorbítása. Az iraki alkotmány által teremtett új regionális realitást ugyanis az Amerikai Egyesült Államok és általában a nemzetközi közösség védelmezte, így az ahhoz történő igazodás jelenthette Ankara számára az egyetlen járható (kevésbé költséges) utat.

Ankara számára a pszichológiai áttörést az jelentette, amikor az új külpolitikai vezetés elfogadta az új iraki realitást. A pusztán elfogadáson túl azonban az új helyzet kiaknázására is lehetőség mutatkozott. A KAR felemelkedésével a kurd nemzeti önrendelkezési diskurzust immáron ugyanis nem csupán a PKK dominálja, hanem megjelent egy olyan alternatív erő is, amely eltérő ideológiai alapon (demokrácia mellett elkötelezett, szabadpiaci kapitalizmusra nyitott konzervativizmus) valós alternatívát kínálhat az autonómiára vágyó kurdoknak. Ráadásul, adott esetben, ennek az alternatívának a támogatása még az állandó belső ellenség, a PKK ellen is hasznosítható lehet.

Ankara új megközelítésének – amelyhez az elméleti háttér Davutoğlu munkássága révén már régóta rendelkezésre állt – főpróbájához a PKK 2007. végi támadásai szolgáltatnak lehetőséget. 2007. október 7-én a PKK rajtaütést hajtott végre a délkelet-törökországi Şırnakban 13 török katona halálát okozva. Két héttel ezt követően a PKK Hakkariban ölt meg 12 katonát, valamint 8-at elfogtak. A PKK-nak ezek az iraki határ menti támadásai nyomás alá helyezték a török kormányt, ugyanakkor a PKK elleni hatékony fellépésre Törökország területe nem volt elegendő, nyilvánvaló volt, hogy a PKK iraki bázisait és utánpótlási vonalait is gyengíteni kellett ahhoz, hogy a jövőben a hasonló merényleteket ellehetetlenítsék. Az események súlyosságát látva egy esetleges észak-iraki határmenti beavatkozásra a török parlament már 2007. október 17-én felhatalmazást adott a hadseregnek.²² Az amerikai vezetés a korlátozott légitámadásokhoz hozzájárult, ugyanakkor a török szárazföldi hadművelet tervét nem támogatta. Mindenesetre a török válaszlépés előkészítése segítette mind az amerikaiakkal, mind pedig az iraki kurdokkal való kapcsolatok javítását. A török kormány végül az egyeztetések eredményeként zöld utat kapott, így egyszerre támadhatta katonailag a PKK állásait (2008 februárjában a Záb folyó felső szakaszánál), illetve vethetett be diplomáciai eszközöket a militáns kurd szervezet elszigetelésére.²³

²⁰ CHAROUNTAKI: *i. m.*, 191.

²¹ Ipek DEMİR – Welat ZEYDANLIOĞLU: On the Representation of 'Others' at Europe's Borders: The Case of Iraqi Kurds, *Journal of Contemporary European Studies*, 18. évf., 2010/1, 7–23. o. Erdoğan nyilatkozataira általában jellemző, hogy különböző nyelvhasználat jellemzi attól függően, hogy hazai vagy külföldi közönség számára beszél. MUSTAFA-AZİZ: *i. m.*, 138.

²² PHILLIPS: *i. m.*, 19.

²³ Mesut ÖZCAN: From Distance to Engagement: Turkish Policy towards the Middle East, Iraq and Iraqi Kurds, *Insight Turkey*, 13. évf., 2011/2, 76–78. o.

Az együttműködés részeként a KAR látványos lépéseket tett a PKK iraki tevékenységének korlátozására: a PKK-tól a pesmergák átvették az ellenőrzőpontok működtetését, valamint Erbilben és Szulejmánijében bezáratták a PKK-hoz köthető pártszervezeteket (DSP).²⁴

Ankara tehát a PKK támadásaira megfontoltan, több szinten, a regionális szereplőkkel egyeztetve reagált. Ez az egyoldalú cselekvés helyett megvalósított többirányú nyitottság ahhoz vezetett, hogy Törökország Irak viszonylatában 2008-at követően mind a kurdokkal, mind pedig a központi kormányzattal konstruktív viszonyt alakított ki. Törökország ekkor tulajdonképpen nem csinált mást, mint eddigi legfőbb politikai céljának – a PKK iraki tevékenységének korlátozása – mélyebb beágyazottságot keresett, és ekképpen támogatókkal együtt vette fel a harcot régi ellenlábasa, a PKK ellen Irakban.

Azt láthatjuk tehát, hogy az 1990-es évek ad hoc jellegű török–iraki kurd kapcsolatait 2008-tól egy strukturált megközelítés váltotta fel Ankarában. Míg az 1990-es évek kapcsolatainak alacsony szintjét az is meghatározta, hogy az elhúzódó iraki kurd polgárháború nem tette egyértelművé, melyik iraki kurd szereplő kerül domináns pozícióba Észak-Irakban, addig 2003-at követően a kurdok dominanciája az iraki politikai színtéren egyértelmű volt, a török külpolitika mégis csak komoly késéssel vette tudomásul ezt a tény.

Amennyire feszült év volt a török–iraki kurd bilaterális kapcsolatokban a 2007-es év, 2008 már az átalakulások éve lett. 2008. május 1-jén a biztonsági ügyeket illetően is át-törés következett be: Bagdadban Törökország és a KKK magas rangú képviselői először folytattak egyeztetéseket. A 2008–2009-es években a kapcsolatok komoly felívelésének lehetünk tanúi török–iraki viszonylatban is; a török és az iraki kormány több biztonsági, gazdasági és energiapolitikai tárgyú együttműködési nyilatkozatot írt alá.²⁵ 2008-ban nyitották meg Moszulban a török konzulátust. Ugyancsak 2008-ban a Turkish Airlines újraindította az 1991 óta szünetelő közvetlen bagdadi járatát. A határ menti török beavatkozás után 2008. március 7-én az iraki elnök, a PUK vezetője, Dzsalál Talabáni járt Ankarában. Ezt 2008. július 10-én Erdoğan miniszterelnök bagdadi látogatása követte. Núri al-Málíki iraki miniszterelnök (2006–2014) – aki ekkor a PKK-t az al-Káidához hasonlította – támogatásáról biztosította Ankarát a PKK elleni harcban, ahhoz viszont nem járult hozzá, hogy a török csapatok észak-iraki beavatkozása rendszeres legyen, mint Szaddám Husszein idején.²⁶

A következő években mind a török–iraki, mind pedig a török–iraki kurd államközi kapcsolatok további dinamizálódásának lehetünk tanúi. Az Ankara és Erbil közötti bilaterális kapcsolatokban új időszak kezdetét jelentette 2009 októberében a török külügy-miniszter, Ahmet Davutoğlu erbili látogatása, amelyet 2010-ben Maszúd Barzáni törökországi látogatása követett. 2010. március 11-én az erbili török konzulátus megnyitása már

²⁴ PHILLIPS: *i. m.*, 20.

²⁵ CHAROUNTAKI: *i. m.*, 192. Párhuzamosan egyre aktívabb török szerepvállalás indult meg Szíria vonatkozásában is; a török vezetők pedig ekkor már egy társadalmilag és gazdaságilag integrált közel-keleti övezet létrehozását vizionálták, ahol a határok is eltűnnek az egyes országok között. Ennek a tervnek a legfőbb motivációt a „nyugati világ” 2008-as gazdasági válsága adta, amely mind Törökországot, mind pedig a Közel-Kelet más területeit sokkal enyhébben érintette, mint a „hagyományos” török piacokat, Európát.

²⁶ PHILLIPS: *i. m.*, 11.; Málíki a PKK-t az al-Káidához hasonlította.

a kapcsolatok egy új szintjét jelezte előre. Ezzel a török kormány tulajdonképpen szimbolikusan is elismerte a KAR autonóm státuszát.²⁷

2009. október 15-én zajlott Erdoğan történelmi látogatása, amely több tekintetben is úttörő jelentőségű volt. Külföldi vezető az iraki történelemben először tartott beszédet a parlamentben. Elsőként a történelemben egy szunnita vezető síita emlékhelyet látogatott meg.²⁸ Ugyanekkor Erdoğan Erbilbe is ellátogatott – ez volt az első alkalom, hogy török vezető Kurdisztánban járt. Ez a nagyon komoly üzenetértékű körút, a török szándékokat jól tükrözte; egyrészt egyértelműsítette a török szándékokat a közelgő iraki parlamenti választások (2010. március 7.) kapcsán, másrészt előrevetítette a 2011-es amerikai csapati- vonásokat követően betölteni tervezett török szerepvállalást Irakban.

2008-at követően tehát a török külpolitika Irak vonatkozásában eljutott a „megkülönböztetés politikájáig”: Bagdad és Erbil különválasztása kétségtelenül komoly pszichológiai gátat tört át a török külpolitikai vezetésben.²⁹ Ez a multilaterális elv a későbbiekben pedig kifizetődőnek bizonyult: Ankara ugyanis egyértelműen Erbil mellett tette le a voksát, amikor kapcsolatai a 2010-es iraki parlamenti választásokat követően megromlottak az iraki központi kormányzattal.

Az Ankara–Bagdad–Erbil háromszög dinamikáját bonyolítja a javarészt a KAR-ban élő iraki turkománok³⁰ helyzete és politikai orientációi. A török vezetés számára az iraki turkománok érdekeinek védelme hagyományosan kiemelt fontosságú (legalábbis a nyilatkozatok szintjén), így a 2003-as amerikai beavatkozással egyidőben Ankarában az iraki turkománok pozíciójának romlását vizionálták,³¹ és a megerősödő iraki kurdok és a helyi turkománok közti harcok kiújulását jósták. (A két etnikum közti szembenállásnak történelmi gyökerei vannak; ennek egyik legemlékezetesebb momentumuma a kirkuki turkománok ellen elkövetett 1959-es atrocitások.) Az etnikai feszültségekhez Ankara az iraki turkománok részére szóló állítólagos fegyveres támogatással is hozzájárult.³²

Az 1991-ben Ankara támogatásával alapított, turkomán politikai csoportokat és pártokat egyesítő Iraki Turkomán Front (ITF) szerint Irakban mintegy 5 millió turkomán

²⁷ Jogilag az autonómia elismerése az iraki alkotmány elfogadásával Törökország részéről már 2005-ben megtörtént, sőt Recep Tayyip Erdoğan miniszterelnök (2002–2014) abban az évben tartott diyarbakiri beszédében beismerte, hogy Törökország rosszul kezelte a kurdkérdést. *TOL: i. m.*, 3.

²⁸ Törökország részéről az iraki síiták irányában a kapcsolatok erősítése már Erdoğan 2010. decemberi, illetve 2011. januári kerbelai, illetve nedzsefi látogatásakor megkezdődött. Nedzsefben Erdoğan mint vezető pozícióban lévő szunnita muszlim a világon elsőként imádkozott Ali imám sírjánál. Graham E. FULLER: *Turkey and the Arab Spring: Leadership in the Middle East*, Bozorg Press, 2014, 297. o.

²⁹ Innentől kezdve a török külpolitikai gondolkodás Irak kapcsán három politikáról beszél, elkülönítve Irakon belül a síitákkal (központi kormány), a szunnita arabokkal (Északnyugat-Irak) és a kurdokkal (Északkelet-Irak) kapcsolatos politikákat. Az Iszlám Állam 2014-es iraki előretörése kapcsán az iraki „játszma” immáron négy szereplőssé vált a török vezetés számára. Ali BALCI – Recep Tayyip GÜRLER – Zana BAYKAL: *Türkiye'nin Irak Politikası 2015*. In Burhanettin DURAN – Kemal İNAT (szerk.): *Türk Dış Politikası Yılığ 2015*. SETA Yayınlar, İstanbul, 2016, 64. o.

³⁰ Ez az etnikum türk nyelvet beszél és ekképpen a törökországi törökök (nyelv)rokona. A turkománokra gyakran hivatkoznak türkméneként, ám ennek használata zavarhoz vezet, mivel utalhat a modern Türkmenisztán lakóira is. Ennek elkerülése érdekében is a továbbiakban konzekvensen a turkomán megnevezést használom.

³¹ PHILLIPS: *i. m.*, 10.

³² Asa LUNDGREN: *The Unwelcome Neighbour: Turkey's Kurdish Policy*, I. B. Tauris, London – New York, 2007, 92. o. Műtán a hivatalos török álláspont szerint a török állam területén nincsenek etnikai kisebbségek, így Ankara etnikai alapon meghatározott iraki politikája meglehetősen ellentmondásosnak bizonyult. Irak esetében ez a helyi turkománok támogatásában merült ki, akik Ankara szemében eleinte alkalmasnak bizonyultak arra, hogy az észak-iraki kurd hegemóniát csökkentsék. LUNDGREN: *i. m.*, 89. o.

található. Ez a szám nyilvánvaló túlzás, és az ITF korlátozott lehetőségeit jól jellemzi, hogy a 2005-ös parlamenti választásokon csupán a szavazatok 0,87%-át kapták. A szervezet gyenge érdekérvényesítő képessége oda vezetett, hogy Törökország egyre inkább kihárta a szervezet hathatós támogatása mögül, minthogy sem a párt, sem pedig a turkománok nem voltak képesek érdemben befolyásolni az iraki belpolitikát, és így érvényesíteni Ankara érdekeit.³³ A török vezetés számára egyértelművé vált, hogy ha Irakban befolyást kíván szerezni, más politikai csoportokra kell támaszkodnia Bagdadban.

Ekkor kerültek előtérbe a szunnita csoportosulások, amelyek alternatívát jelenthettek volna az Irakban 2003 után többséghez jutó síita vezetéssel szemben. A szunnita politikai erők azonban a 2010-es parlamenti választásokon alulmaradtak, így Törökország újabb partner felé nyitva az iraki kurdok támogatása mellett tette le voksát. Jóllehet már a 2005-ös iraki parlamenti választások is megmutatták, hogy a kurdok iraki belpolitikában betöltött jelentősége megnőtt, Ankara az Irakon belüli új hatalmi változásokra csak meglehetősen lassan reagált.

Az Ankara és Bagdad közti bizalomépítő politika végét mindkét fél részéről éppen az iraki választások következtében kialakuló politikai helyzet hozta. Ezt követően ugyanis számos vonatkozásban³⁴ érdekellentét alakult ki a partnerek között. Ezek nem csupán az iraki szektarianizmus³⁵ újrafellángolásában öltöttek testet, hanem a szíriai válságban elfoglalt ellentétes török és iraki pozícióban is, minthogy Ankara az Aszad-kormány ellen felkelők egyik legfőbb támogatójává lépett elő. Málíki a 2011 tavaszától kirobbant szíriai válságban a szektarianizálódás fellángolását látta, és az ottani konfliktusba beavatkozó szunnita hatalmakat (öbölországi, illetve Törökország) azzal vádolta, hogy szektáriánus alapon politizálnak, és így a régió biztonságát fenyegetik. Málíki ezen a szemüvegen keresztül látta az iraki helyzetet is, ezért itt is egyre bizalmatlanabbá vált Törökországgal szemben. A síitákat és Iránt erőteljesen előtérbe helyező politikáját részben erre való reakcióként, részben pedig az amerikai kivonulás teremtette lehetőségek – kisebb kontroll az iraki kormány és a hadsereg felett – következtében indította el. A biztonsági helyzet – akárcsak a szomszédos Szíriában – Irakban is jelentősen romlott a 2011-es amerikai csapatkivonást követően, főképpen a szunnita területeken, ahol – részben válaszul a síita központi kormány elnyomó intézkedéseire – a radikális terrorszervezetek töltötték be a létrejövő hatalmi űrt – ez pedig Bagdad számára további ellenlépések megtételéhez nyújtott alapot.

Az Ankara és Erbil közti politikai kapcsolatok szorosabbá válása a 2010-es évek elején tehát természetes következménye volt annak, hogy Ankara viszonya mind Bagdaddal,³⁶

³³ PHILLIPS *i. m.*, 18.

³⁴ Ezek közé tartozott az is, hogy Ankara menedéket adott az egykori iraki alelnöknek, Tarek al-Haseminek.

³⁵ Törökország még az iraki síita vallási vezetőkkel is felvette a kapcsolatot, Irak-politikáját egyértelműen a szektáriánus és etnikai ellentéteken túlmutató megközelítés jellemezte (például a Nemzeti Iraki Szövetség támogatása). ÖZCAN: *i. m.*, 88.; Törökország az iraki szunniták és síiták közti konfliktusban való közvetítés érdekében az Iszlám Konferencia Országai (OIC) szervezetére is támaszkodott, amelynek a vezetője ekkor a török Ekmeleddin İhsanoğlu volt – kevés sikerrel. FULLER: *i. m.*, 298.

³⁶ Az iraki Málíki-kormányzattal 2012 végén annyira megromlott a viszony, hogy a török külügyminiszter, Ahmet Davutoğlu gépét az irakiak nem engedték, hogy leszálljon Erbilben. Emre TUNÇALP: Turkey's Natural Gas Strategy: Balancing Geopolitical Goals & Market Realities, *Turkish Policy Quarterly*, 14. évf., 2015/3, 73. o.; Az igazsághoz viszont az is hozzátartozik, hogy Davutoğlu Erbilben úgy látogatta meg a kurd partnereket, hogy arról az iraki külügyminiszter nem értesítette. CHAROUNTAKI: *i. m.*, 193.

mind pedig Damaszkusszal (al-Aszad kormánya) erőteljesen megromlott. Ezen túl Szíriában a török vezetés számára kedvezőtlenül alakultak a fejlemények: a szíriai kurdok közötti frakcióharcokból egyre inkább a PKK-val szoros kapcsolatot ápoló PYD tűnt ki mint domináns elem. A PYD-vel szemben Ankara már 2011-től egy alternatív (török szövetséges, Aszad-ellenes) kurd politikai projekt beindításán fáradozott, és ehhez Erbilben partnerre találhatott. Törökország 2012-ben a Barzáni-kormány segítségével kívánta a szíriai konfliktus keretei között a szíriai kurd ellenzékét megszervezni. Ebben a várakozásában azonban Ankarának csalódnia kellett, minthogy a KDP nem rendelkezett a megfelelő mértékű szíriai kapcsolattal, hogy a rivális szíriai PYD-re rákényszerítse akaratát.³⁷ Ezt a sikertelen kísérletet követően tehát Ankara egyre inkább rákényszerült a szíriai szunnita csoportok támogatására a szíriai kormány megbuktatása érdekében. Mindez az iraki síita vezetés számára egy újabb jele volt annak, hogy Ankara szektáriánus alapon szervezi közlekedési politikáját.³⁸

Ankara és Erbil kapcsolatának elmélyüléséhez az is hozzájárult, hogy Irakban a 2010-es választásokat követően a Málíki elleni arab ellenzék ereje meggyengült (a Tarek al-Hasemi-féle mozgalom politikai ellehetetlenülése és Hasemi száműzése), így a Bagdaddal fennálló érdekellentétek – és általában a török érdekek – Irakon belüli képviselőjének szerepét egyre inkább Erbil kezdte átvenni. Erre az iraki kurdok amúgy is egyre alkalmasabbnak mutatkoztak, minthogy az amerikai kivonulás után jelentősen megromlott a viszonyuk a központi kormánnyal, így Törökországban törekvéseik támogatására lelhettek.

Kereskedelem és soft power: Ankara és Erbil

A Szaddám-rezsim bukásával az iraki kurdokat sújtó kettős embargó megszűnt, ezzel párhuzamosan pedig a gazdaságilag felemelkedő Törökország új üzleti lehetőségeket kínált a vállalkozóbb szellemű irakiak számára. Az átjárhatóbb határok miatt ezek a vállalkozások hamar kifizetődővé váltak, így egyre intenzívebb tőkeáramlás és kereskedelem kezdődött Észak-Irak és Törökország között. Az új helyzet mind a nagyvállalatok, mind pedig a kis-kereskedők számára előnyökkel kecsegtetett. Ez a két fél közötti megnövekedett teherforgalomban is megnyilvánult: míg 2001-ben 93.404 kamion lépte át a határt Törökországból Irak felé, addig ez a szám 2004-re elérte a 253.764-et, 2010-ben pedig az 482.563-at.³⁹

Az észak-iraki területek és Törökország közti kapcsolatokban azonban fontos különbség mutatkozott az iraki központi kormány ellenőrzése alá tartozó területek és a KAR területei között: az előbbieket egyre kockázatosabbnak bizonyultak a kereskedelem számára; rendszeressé váltak ugyanis a török kamionsofőrök ellen elkövetett gyilkosságok az északi Ninive tartományban. Ezzel szemben a KAR ellenőrzése alá tartozó területeken ilyen atrocitások nem érték a török kereskedőket, így azok figyelme Irakban egyre inkább e biztonságos terület felé fordult.

³⁷ TOL: *i. m.*, 4.

³⁸ FULLER: *i. m.*, 300.

³⁹ Damla B. AKSEL – Didem DANIŞ: Diverse Facets of Europeanization at the Iraqi-Turkish Border. In: Nurcan Özgür BAKLACIOĞLU: *Migration, Asylum, and Refugees in Turkey: Studies in the Control of Population at the Southeastern Borders of the EU*, Mellen Press, 2014, 285–287. o.

A gazdasági és politikai kapcsolatok javulásának körkörös, egymást erősítő folyamatban fontos kiemelni a két fél között kiépülő infrastrukturális összeköttetést is: 2010-ben közel 100 év után újraindult a törökországi Gaziantepből az észak-iraki Moszulba tartó közvetlen vonat, és ezzel egyidőben a Turkish Airlines közvetlen járatot indított Isztambul és Erbil, valamint Isztambul és Szulejmánije között.⁴⁰ Ezzel együtt is azonban olykor a kereskedelmi érdekek érvényesülésének még mindig komoly akadályát jelenti a két fél közti szárazföldi összeköttetés elégtelensége. A Haburnál található határátkelőnél például a török hatóságok szigorú ellenőrzési szabályai (például katonaság bevonása a folyamatba az állandó biztonsági kihívások miatt) olykor komoly idővesztést jelentenek a kereskedők számára.⁴¹

2011-ben az erbili török konzul így nyilatkozott a törököknek a Kurdisztáni Autonóm Régióban tapasztalható jelenlétéről: „Erbilben nagyjából öt török bankkal, 17 török iskolával, 600 török építőipari vállalattal és 17 000 török állampolgár folyamatos jelenlétével számolhatunk, valamint napi szinten közvetlen légiforgalom is zajlik Törökország és az iraki kurd régió között. Erre a két ország közti turizmus révén még inkább szükség mutatkozik. Az Irak és Törökország közti teljes kereskedelem összege 12 milliárd dollár, aminek több mint 70%-a a KAR-hoz kapcsolódik. A külföldi eredetű, iraki kurd régióban bejegyzett cégek fele török.”⁴² 2011-ben a KAR importjának nagyjából 85%-a Törökországból érkezett,⁴³ ez pedig mintegy 5,5 milliárd dollárt tett ki. Ezzel a KAR Törökország nyolcadik legnagyobb exportpiaca lett.⁴⁴ Mindezen adatok tükrében nem meglepő, hogy az iraki kurdok által használt élelmiszerektől a bútorokig, a legfontosabb fogyasztási cikkek túlnyomó része a török ipar termékének tekinthető.⁴⁵

Fontos megjegyezni, hogy a Törökország és a Kurdisztáni Autonóm Régió közti kereskedelmi kapcsolatokban nem csupán az államtól „független” magánszektor érdekelt, hanem komoly üzleti kapcsolat mutatható ki a török és az iraki kurd vezetés között is. Valójában a két fél közötti kiváló kapcsolat nagyban függ a két kormánypárt, a török AKP és az iraki kurd KDP társadalmi beágyazottságától és politikai sikerétől: egymás politikai támogatása tehát a virágzó gazdasági együttműködés záloga. Az Ankara és Erbil közti kapcsolatok javulásában az is fontos szerephez jutott, hogy mindkét állam hasonló politikai-gazdasági rendszerrel rendelkezik, ahol az üzleti tevékenység és a politika szorosan összefonódik (oligarchikus kapitalizmus), minthogy a politikusok maguk is komoly gazdasági háttérrel rendelkeznek.⁴⁶ Az iraki kurd politikusok például az olaj eladásából származó jövedelmekre

⁴⁰ ÖZCAN: *i. m.*, 89.

⁴¹ ÖZDEMIRKIRAN: *i. m.*, 8.

⁴² ÖZDEMIRKIRAN: *i. m.*, 194.

⁴³ Dilshad Hama KHIDHIR: Refugees' fate in limbo as Iraqi Kurdistan referendum nears, [online], 2017. 09. 21. Forrás: al-monitor.com [2019. 09. 01.]

⁴⁴ Khouri Al RIAD: Kurds and Turks: Business as usual – For Now, [online], 2012. 07. 29. Forrás: haaretz.com [2019. 09. 01.]

⁴⁵ Amberin ZAMAN: From Tribe to Nation: Iraqi Kurdistan on the Cusp of Statehood, *Middle East Program Occasional Papers*, Wilson Center, 2016, 19. o.

⁴⁶ MUSTAFA-AZIZ: *i. m.*, 136–137.

rátéve a kezüket maguk is üzletemberekké váltak, és ekképpen a Törökországgal kapcsolatban kialakított politikát gazdasági érdekeik szolgálatában is felhasználják.⁴⁷

Energiapolitikai kapcsolatok

A kereskedelmi tevékenység és a bilaterális gazdasági kapcsolatok egyik legjövödelmezőbb részét a Törökország és a Kurdistan Autonóm Régió közti energiapolitikai együttműködés teszi ki. Az energiaszektoron belül a KAR adottságainak és potenciáljának megfelelően a legnagyobb szerepet a kőolaj és a földgáz kereskedelme, illetve az ezekkel az energiahordozókkal kapcsolatos megállapodások kapják.

A KAR nem csupán politikai, hanem gazdasági, illetve energiapolitikai szempontból is sajátos – bár a Közel-Keleten nem egyedi – jelenségnek számít. Az autonóm tartomány ugyanis nem rendelkezik tengeri hozzáféréssel, szomszédjai pedig – beleértve Törökországot is – egyértelműen elutasítják azt, hogy de jure függetlenné váljon. A tartomány kedvezőtlen geopolitikai pozíciója hozzájárul ahhoz, hogy gazdasági értelemben függő helyzetben legyen nem csupán a hagyományos kereskedelmi utakat, hanem az energiahordozók világpiacra juttatását illetően is.

Az erbili vezetés politikai és gazdasági hatalma a Törökországgal kialakított jó viszony megőrzésén áll vagy bukik: Törökország kínálja ugyanis az egyetlen racionális irányt az iraki Kurdistanban kitermelt energiahordozók (kőolaj és földgáz) exportjához. A „szomszédok” közül Irak központi területe és Irán is a kőolaj- és földgázszektorban a kurdok vetélytársa, mindketten a regionális és globális energiapiac résztvevői, míg Törökország maga is felvevőpiac, illetve a nyugati fogyasztók felé a lehető legkedvezőbb (legrövidebb, legbiztonságosabb) útvonalat biztosítja az energiahordozók számára.

Önmagában, gazdasági szempontból nézve az iraki kurd autonóm tartomány egy tipikus közel-keleti járadékgazdaság (rentier state vagy resource economy), vagyis költségvetésének nagy részét az energiahordozók eladásából (és nem adókból) nyeri, és e bevételek birtoklása, illetve lefőlözése az uralkodó osztály hatalmának egyik legfontosabb bázisa.⁴⁸ A KRK vezetése a kiterjedt állami (pontosabban a párthoz kötődő) struktúrák révén alkalmazott munkaerő támogatásával szerzi meg a lakosság támogatását (patronus–kliens viszony). Ebben a rendszerben az államhoz (pontosabban a párthoz) való kapcsolódás foka és nem az egyéni képességek lesznek a kiválasztás és a társadalmi felemelkedés alapjai, így a nepotizmus és a korrupció a rendszer lényeges elemeivé válnak. Minthogy az állam sikere és bevételeinek döntő hányada a gazdaság egy szektorának teljesítményéből fakad, így a gazdaság más területein a fejlesztések elmaradnak, vagyis alternatív struktúrák, gazdasági diverzifikáció megvalósítására nem nyílik lehetőség.

⁴⁷ E tekintetben érdemes felhívni a figyelmet a KDP-hez köthető személyek nagyarányú (4 milliárd dollár nagyságrendű) törökországi befektetéseibe és gazdasági érdekeltségeire is. Alex DANILOVICH: *Iraqi Federalism and the Kurds. Learning to Live Together*, Routledge, Ashgate, 2014, 128. o.; Az iraki Kurdistanban irányuló üzleti tevékenység egyébként a török társadalom teljes ideológiai palettáját megmozgatta. Így például az 1990-es évek közepétől a Hizmet mozgalom révén több mint 20 általános és középiskolát hoztak létre a KAR területén, amelyekben angol nyelven oktattak, de kurd, török és arab választható tantárgyak is voltak. 2008-ban a mozgalom támogatásával létrejött az Észak-Iraki Egyetem is. FULLER: *i. m.*, 325.

⁴⁸ Irak egész területére nézve az olajiparból származó exportbevételek a külfölddel folytatott teljes kereskedelemnek a 98%-át adják.

A KAR-ban található erőforrásokat illetően eltérő adatok láttak napvilágot, ugyanakkor a tartomány kiterjedt potenciáljához nem fér kétség. A Természeti Erőforrások Minisztériuma szerint a tartományban 45 milliárd hordónyi kőolajtartalék van, ami a vitatott területek hozzáadásával állítólag 70 milliárd hordónyira nő. Ezzel szemben a Nemzetközi Energiaügynökség (IEA) jelentése 2012-ben 4 milliárd hordónyi mennyiség meglétéről adott számot.⁴⁹

2007-ben, miután a központi kormányzat képtelen volt megfelelő törvényi háttérrel biztosítani a kőolaj és földgáz kitermeléséhez, a KRK a kérdés szabályozását saját kezébe vette, és önálló kőolaj- és földgáztörvényt alkotott.⁵⁰ 2007. augusztus 6-án az iraki kurd parlament ratifikálta az új Tartományi Szénhidrogén Törvényt, amelyet viszont Bagdad azóta sem hagyott jóvá.⁵¹ A szénhidrogéntörvény az iraki központi területeken érvényben lévő szabályozás helyett sokkal kedvezőbb feltételeket biztosít a befektetők számára, minthogy ennek keretében lehetőség van a nemzetközi befektetőkkel való profit és befektetett eszközök megosztására. Bagdad szabályozása szerint ugyanis a nemzetközi befektetők nem részesülhetnek a befektetett eszközök, illetve a kitermelt kőolaj és földgáz felett, hanem csupán a nyereségből kapnak meghatározott részesedést.⁵²

2011 novemberében nagy áttörést hozott, hogy az ExxonMobil, a világ legnagyobb nem állami olajipari vállalata megkezdte iraki kurdisztáni tevékenységét, amelyet nem sokkal később a Chevron KAR-beli megjelenése követett.⁵³ Ez a fajta nemzetközi elismerés komoly ellentéteket generált Bagdad és Erbil között. A két kormányzat amúgy is egymás versenytársává vált a nemzetközi befektetők kegyeiért való harcban. Ennek keretében a központi kormányzat – nem minden esetben konzisztens módon – a külföldi kőolaj- és földgázipari befektetőket választás elé állította: vagy a KAR területén fektetnek be, vagy pedig Irak többi területén. Míg az ExxonMobil és a Chevron esetében Bagdad alkalmazta ezt a fenyegetést, a Totalt és a Gazpromot csupán figyelmeztette, hogy az Erbillel kötött szerződéseiket jogszerűtlennek tekintik.⁵⁴

Az Irak és Törökország közötti kőolaj-infrastruktúrát az iraki Kirkuk és a törökországi mediterrán kikötő, Ceyhan között kiépült, 1977-ben átadott Kirkuk–Ceyhan (vagy másnéven Kirkuk–Yumurталık) kőolajvezeték képviseli. Ez ebben a viszonylatban egyedül

⁴⁹ ZAMAN: *i. m.*, 13.

⁵⁰ Massimo MORELLI – Costantino PISCHEDDA: The Turkey-KRG Energy Partnership: Assessing Its Implications, *Middle East Policy*, 21. évf., 2014/1, 108.

⁵¹ A kurdok ugyanakkor kettős játékot játszanak: míg saját szénhidrogéntörvényük alkalmazása miatt vitában állnak Bagdaddal, addig a kurd képviselők az iraki parlamentben blokkolják a központi kormány azon törekvését, hogy Irak számára elfogadjanak egy átfogó, szénhidrogénekre vonatkozó törvénycsomagot. Az iraki kurdok egy decentralizált iraki olajipar működtetésében érdekeltek, és a természeti erőforrásokkal történő gazdálkodásban minél kiterjedtebb jogkörökre pályáznak. Bill PARK: *Turkey-Kurdish Regional Government Relations After the U.S. Withdrawal from Iraq: Putting the Kurds on the Map?* Strategic Studies Institute, 2014, 121. o.

⁵² PHILLIPS: *i. m.*, 15.

⁵³ ZAMAN: *i. m.*, 14.

⁵⁴ MORELLI–PISCHEDDA: *i. m.*, 121.; Az iraki alkotmány egymásnak ellentmondó passzusai mindkét fél érvelését alátámaszthatják.

vezetéként az iraki olajexport északi, illetve nyugati áramlását biztosítja.⁵⁵ Az 1991-es háború után a működésében többször is leállás következett, míg 1995-től az olajat élel-miszerért programban⁵⁶ jutott kiemelt szerephez. A vezetékkel kapcsolatos problémák hozzájárultak ahhoz, hogy már ekkor elindult az észak-irakiak segítségével az olaj teherautókon történő szállítása Törökországba. A 2003-as amerikai megszállás utáni, az észak-iraki területeken elharapódzó erőszak elsősorban a Törökország felé irányuló kőolaj-infrastruktúrában tett kárt, illetve okozott az ellátásban nehézségeket, míg a dél-iraki vezetékek és finomítók sértetlenül működtek.⁵⁷ A problémák később sem enyhültek: 2013-ban például legalább tíz támadás történt a Kirkuk–Ceyhan vezeték ellen az iraki szakaszon, háromszor pedig technikai problémák miatt kellett a vezeték működését leállítani.⁵⁸ A Kirkuk–Ceyhan-vezeték rövid története is mutatja tehát, hogy a biztonsági környezet és a karbantartás hiányosságai a vezetéket jelenleg nem teszik alkalmassá hosszú távú, kiszámítható és stabil kőolajszállításra Irak és Törökország között. A problémát az is fokozza, hogy a Törökország és a KAR közti közvetlen energiakapcsolatok kialakítását nem teszi lehetővé ez a vezeték, mivel az a központi kormány ellenőrzése alatti területeken, valamint a vitatott területeken is áthalad. Amennyiben tehát Törökország a KAR területéről nagyobb mennyiségben kőolajat kíván beszerezni, úgy új, közvetlen szállítási útvonalakat kell kiépítenie.

Irak a becslések szerint mintegy 3,4 trillió köbméternyi földgázkészlettel rendelkezik, amelynek legnagyobb része a hagyományosan is a kőolajtermeléséről ismert déli területeken helyezkedik el. Az iraki háború következményeképpen azonban mind a termelésben, mind az infrastruktúrában komoly károk keletkeztek: míg 2000-ben az éves földgáztermelés világviszonylatban is alacsony, mintegy 3,2 bcm⁵⁹ volt, addig ez 2012-ben a rendkívül elenyésző mértékű 0,9 bcm-re esett vissza.⁶⁰ Ilyen termelési eredmények mellett nem meglepő, hogy a mai napig nem épült ki földgáz szállító infrastruktúra Irakból Törökországba.

A háborút követően Törökország egyre növekvő földgázigényére reagálva 2008-ban a török és az iraki kormány között létrejött egy egyetértési nyilatkozat az úgynevezett

⁵⁵ A 965 km-es vezeték törökországi szakasza a török–iraki, illetve a török–szír határral párhuzamosan fut, és eredeti kapacitását (750 ezer hordó/nap) 1984-re 1 millió hordó/napra növelték, míg 1987-ben a párhuzamosan futó második vezetéket is átadták, így a teljes kapacitás a napi másfél millió hordót is elérhette. Ghanim ANAZ: *Iraq. Oil and Gas Industry in the Twentieth Century*, Nottingham University Press, 2012, 397–401. o.; A bővítésnek köszönhetően a Kirkuk–Ceyhan vezeték a legnagyobb iraki vezeték lett. Rafael KANDIYOTI: *Pipelines: Flowing Oil and Crude Politics*, I. B. Tauris, 2012, 71–72. o.

⁵⁶ Minthogy az 1990-es években a gazdasági embargó miatt a kurd területek jelentős termékimportra szorultak, a helyi gazdaság komoly dilemmával nézett szembe. A fizetőképes helyi valuta híján lévő iraki kurdok számára az 1995-ben induló „olaját élelmeszerért” (Oil-for-Food) program jelentette az egyetlen kiutat a Törökországgal és Iránnal szembeni kereskedelmi mérleg rendkívül kedvezőtlen alakulásából. Ennek keretében az egyetlen nemzetközileg is értékelhető helyi terméket, az olajat kamionokkal szállították Törökországba, míg onnan cserébe élelmeszer érkezett. Charles G. MACDONALD – Carole A. O’LEARY (szerk.): *Kurdish Identity. Human Rights and Political Status*, University Press of Florida, 2007, 143. o.

⁵⁷ MACDONALD–O’LEARY: *i. m.*, 80.

⁵⁸ Till F PAASCHE – Howti MANSURBEG: Kurdistan Regional Government–Turkish energy relations: a complex partnership, *Eurasian Geography and Economics*, 55. évf., 2014/2, 118. o.

⁵⁹ Bcm – a milliárd köbméter angol rövidítése. A British Petrol 2016-os jelentése szerint például Magyarország 2015-ben 8,9 bcm földgázot fogyasztott. Mark SMEDLEY: Gazprom holds talks with Hungary, [online], 2016. 06. 17. Forrás: naturalgasworld.com [2019. 09. 10.]

⁶⁰ Simone TAGLIAPIETRA: *Turkey as a Regional Natural Gas Hub: Myth or Reality? An Analysis of the Regional Gas Market Outlook, beyond the Mainstream Rhetoric*, Fondazione Eni Enrico Mattei, 2014, 13–15. o.

ITGEP (Iraq–Turkey Gas Exportation Project) megvalósításáról. A cél 10-12 bcm gáz szállítására lett volna, ám úgy tűnik, a központi kormányzat részvétele helyett jelenleg nagyobb esély mutatkozik arra, hogy a projekt az iraki kurdok és Törökország közötti együttműködés keretében jön létre. Ennek oka, hogy a török–iraki kapcsolatokban a 2010-es iraki választások és az azt követő fejlemények komoly fordulatot hoztak. A kormányt alakító Nuri al-Maliki miniszterelnök rossz néven vette, hogy a választások során Törökország egyértelmű támogatásáról biztosította ellenlábását, Ayad Allawit. A Maliki-kormány egyre inkább Irán támogatását keresve síita-párti politikát alakított ki Irakban, aminek a szunnita miniszterelnök-helyettes, Tarek al-Hasemi is áldozatul esett volna, ha előbb Erbil, majd Ankara nem nyújt neki menedékjogot. Ebben a feszült helyzetben kezdte meg Törökország a KAR területéről történő olajszállításokat, ami Ankara és Bagdad végleges eltávolodásához vezetett.⁶¹ A szállítások tartálykocsikkal történtek, minthogy a már meglévő Kirkuk–Ceyhan kőolajvezetéket a biztonsági kockázatok és a bagdadi kormány ellenkezése miatt nem használhatták.⁶²

2012 áprilisában az Erbil és a Bagdad közötti viszony új színezetet kapott: Erbil leállította a központi kormány számára (a központi export-vezetékrendszerbe) történő olajszállításokat, mivel 2011 májusa óta Bagdad nem fizette ki a KAR területén működő olajvállalatok részesedését. Erbil nem csupán azzal vádolta Bagdadot, hogy a megállapodásnál kisebb összeget fizetett ki, hanem azzal is, hogy mindezt többszöri utalással, kisebb részletekben teljesítette, így meglehetősen nehézé teszi a politikai és gazdasági ügyek tervezését a KAR-ban. Bagdad szerint azonban az is közrejátszott ebben, hogy a KAR-ból érkező, exportra szánt kőolaj kevesebb a vártnál, mivel abból helyi szinten elvonás történik. A vitában a KAR vezetésének is meg volt kötve a keze, ugyanis a központi kormányzat által átutalt pénz hiányában nem képes kifizetni az olajcégeknek járó részt. Hiába történt megállapodás a két fél között 2012 szeptemberében, kevesebb mint három hónap múlva a kifizetetlen számlák miatt a KAR újra beszüntette a Bagdad felé való olajszállítást.⁶³

Ankara és Erbil között 2012 májusában megszületett az egyezség arról, hogy a KAR és Törökország között egy gázvezetéket és két új kőolajvezetéket építenek.⁶⁴ Ez a megegyezés először egy olyan kőolajvezeték üzembe helyezését vizionálta (2014-re), amely napi 1 millió hordós kapacitásával az iraki központi kormánytól független iraki kurd olajexport-kapacitást tenne lehetővé. A vezeték terve egyébként az évtizedek óta tartálykocsikkal a határon keresztül történő kőolajszállítás „intézményesítéseként” is értelmezhető. Mind az új kőolaj-, mind pedig az új földgázvezetékek a Kurdistan Autonom Régió felemelkedő

⁶¹ TOL: *i. m.*, 4.

⁶² A kamionokkal történő úgynevezett light crude exportálását ugyan Bagdadból illegálisnak tartják, annak büntetését korlátozta az a tény, hogy a szállításban érdekelt volt a világ két nagy vezető kereskedőháza, a Trafigura és a Vitol is. DANILOVICH: *i. m.*, 129.; Az olajszállítások tartálykocsikon egyébként Irán felé is működnek, rendkívül nyomott áron. Patrick OSGOOD – Kamaran AL-NAJAR: *Kurdistan Exports Nearly Zero as Payment Hopes Thin*, Iraq Oil Report, 2012. december 20.

⁶³ MORELLI–PISCHEDDA: *i. m.*, 109.; Bárhogy is áll a helyzet, az bizonyos, hogy Bagdad és Erbil erőforrásjátszmáinak fenntartásában mindkét fél elítje érdekelt lehet, hiszen a Bagdadból ki nem fizetett részesedés vagy a kifizetett részesedés és a valós részesedés különbözete, illetve a KAR-ból „visszatartott” olajmennyiségek mind az elvonásokból közvetlenül részesülő kormányzati és gazdasági köröket gazdagítják. DANILOVICH: *i. m.*, 130.

⁶⁴ Az egyezség valójában nem két kormány között közvetlenül született, hanem a Genel Enerji mint magáncég és a KRK képviselői között. A Genel Enerji azonban a török kormány támogatását élvez, tevékenységével pedig egyértelműen Ankara érdekeit szolgálja a KAR területén.

szénhidrogénszektorának bővítéséhez technikailag is szükségesek, ugyanakkor politikai szempontból is jelentősek. Ezek a stratégiaileg fontos vezetékek gazdasági hasznuk révén a KAR bagdadi kormánytól való politikai függetlenedési törekvését is szolgálhatják. Erbil számára pedig ez az egyetlen lehetőség a nemzetközi piacokra való kijutáshoz, illetve önálló bevételi források megszerzéséhez. Ráadásul Törökország pozíciója Erbil számára a Nabucco-gázvezetékhez történő csatlakozás, vagyis az európai piacra juttatott földgáz lehetőségével is kecsegtetett (egészen a Nabucco-projekt 2013. júniusi lezárásáig). Míg ez az Ankara és Erbil közti 2012-es megegyezés Bagdad és Erbil között nyilvánvalóan tovább erősíti a feszültséget, azt is fontos látni, hogy az ehhez hasonló közös energiapolitikai projektek a megvalósítás után a politikai manőverezés (a kapcsolatok ingaszerű kilengésének) lehetőségét egyre inkább visszavetik, így Ankara és Erbil viszonylatában stabil és kiegyensúlyozott kapcsolatokhoz járulnak hozzá.⁶⁵

Egy újabb, 2013 novemberében Ankara és Erbil között létrejött megállapodás értelmében 2017-re 4 bcm, 2020-ra 10 bcm, majd a későbbiekben összesen 20 bcm földgázt szállítanak az autonóm tartomány területéről Törökországba.⁶⁶ A kapcsolatok mindkét félnek előnyösek: az iraki kurdok nemzetközi elismerése Törökország támogatásával megnő, míg Ankara számíthat az iraki kurdok közbenjárására abban, hogy a törökországi kurdok (PKK) ne zavarják a létfontosságú kelet-törökországi energia-infrastruktúrát. A Kurdistan Autonóm Régióból potenciálisan érkező kőolaj és földgáz Törökország növekvő energiaigénye⁶⁷ számára kiemelt fontosságú, ráadásul nemcsak az ország növekvő energiaigényének fedezését szolgálja, hanem a diverzifikációs igényeknek is eleget tesz. A KAR befektetésbarát politikája és az Irak többi részéhez képest tapasztalható kisebb biztonsági és politikai kockázat ugyancsak komoly súllyal esett a latba, amikor Ankara energiapolitikai szempontból is Erbil mellett köteleződött el Irakban. A földgázra vonatkozóan ráadásul az is előnyös Törökország számára, hogy a KAR területén nagyobb földgázkészlet található annak köszönhetően, hogy a nemzetközi vállalatok eddig sokkal kevesebb feltáró munkát végeztek. Ráadásul a KAR geopolitikai kiszolgáltatottsága révén állítólag a földgázt Törökország számára sokkal olcsóbban (az oroszok által a törököknek szállított földgáz árának harmadáért) fogja szállítani.

Az Ankara és Erbil közti kapcsolatok regionális keretrendszerben

A törökökkel való kapcsolatok eleinte gazdasági, majd politikai (illetve az energiapolitikai megállapodásokkal stratégiai) szinten történő elmélyülése Erbil számára – amely mindvégig az amerikai támogatásra támaszkodott – az amerikai kivonulás (2011) utáni időszakra gondolva racionális lépésnek tekinthető. Abból a szempontból is érthető ez a változás, hogy

⁶⁵ Ezen túlmenően az is kiemelendő, hogy bár Törökország irányában a létező vagy potenciális szállítási infrastruktúra a KDP által ellenőrzött területeken halad át, a legtöbb földgázmező a PUK területein található. Annak érdekében tehát, hogy a KAR jelentős földgázipari szereplővé váljon, nem csupán Törökországgal kell az együttműködést mélyíteni, hanem a két iraki kurd párt közti együttműködésnek is új dimenziót kell adni. ZAMAN: *i. m.*, 14.

⁶⁶ TUNÇALP: *i. m.*, 73.

⁶⁷ Ez 1990 és 2008 között évente átlagosan 4,3%-kal nőtt. A földgázt illetően 2000-től 2013-ig a fogyasztás megháromszorozódott Törökországban (15 bcm-ről 47,6 bcm-re). Ennél nagyobb arányú változás ebben az időszakban csak Kínában történt a földgázfogyasztásra vonatkozóan. DUDLÁK Tamás: Törökország helye az Európai Unió, Oroszország és Azerbajdzsán közti gázjátszmában, *Világpolitika*, 2. évf., 2017/1, 60–79. o.

az iraki kurdoknak a legkomolyabb vitás kérdéseik az iraki arabokkal (központi kormányzat) voltak, míg ehhez a viszonyhoz képest Törökország a kisebbik rossznak számított ebben a kihívókkal és vetélytársakkal teli környezetben.⁶⁸ Az iraki kurdok számára a regionális patrónus szerepre Törökország azért is a megfelelő, mert Európához és a Nyugathoz is közel áll mind földrajzi, mind pedig ideológiai értelemben. Az iraki kurdok körében amúgy is jellemző a Nyugat-párti irányvonal, és ezt a kormányzat a nyugati befektetőknek tett előnyös ajánlatokkal is megerősítette.⁶⁹ A teheráni–bagdadi–damaszkuszi tengelybe való betagozódás a nyugati hatalmak szemében elszigetelődéshez vezetett volna, amely ráadásul nemcsak a nyugati hatalmak, hanem akár a közvetlen szomszéd, Törökország haragját is magára vonhatta volna.

Ha tehát a két fél között megélenkülő kapcsolatok hozadékát nézzük, az iraki kurdok számára a török kapcsolat és támogatás növeli az autonóm tartományuk nemzetközi elfogadottságát, míg a másik oldalon Ankara befolyásának növekedése Észak-Irakban Törökország regionális hatalmi pozíciójának erősítését jelenti.⁷⁰ Ankara eszerint egy stabil, erős és megbízható KAR létében érdekelt, amely annyira autonóm, hogy lehetővé teszi a török befektetők térnyerését a tartományban. Az autonóm jogkörök kiterjesztése egy bizonyos ponton túl azonban már Ankara érdekeivel ellentétes.⁷¹

A KAR-ral szemben Irak többi területén Törökország számára kevésbé nyílik lehetőség a gyümölcsöző együttműködésre – s ez az állítás különösen igaznak bizonyult mind a turkománok, mind a szunnita politikai csoportosulások bagdadi befolyásának csökkenése után (2010 után). Az iraki kormánnyal való politikai feszültségek (síita befolyás, iráni támogatás) annak megnyilvánulásaiaként is értelmezhetők, hogy Bagdad az amerikai kivonulást követően Ankara számára a Közel-Keleten zajló geopolitikai játszma ellentétes oldalára került. Az utóbbi évek regionális fejleményei az egymással szembenálló érdekek mentén politizáló tömböket a már eddig is létező törésvonalak kielezésével még inkább eltávolította egymástól. A központi Irakot az iraki kurdokhoz képest más geopolitikai realitások mozgatják: politikai elköteleződése és világpiacon nyitottsága miatt Bagdad kevésbé kiszolgáltatott Törökország irányában, mint a csak szárazföldi határokkal rendelkező kurd tartomány, amely mostanra gazdaságilag és energiapolitikailag is döntően Törökországhoz kötődik.

A török külpolitika iraki váltásából regionális szinten egy további kényszerű elemet is kiolvashatunk: míg az amerikai csapatkivonást követően Irán egyszerűen csak korábban

⁶⁸ SIMON A. WALDMAN – EMRE CALISKAN: *The New Turkey and its Discontents*, 2016, C. Hurst & Co., 2016, 216. o.; Irán 2011 nyarán komolyabb offenzívát hajtott végre az iráni kurdok egyik legfőbb képviselőjének számító PJAK ellen, amely az iraki kurdok számára is intő jel volt arra nézve, hogy az amerikaiak év végi iraki kivonulása után szükségük van Irán befolyásával szemben – amely Bagdadban még inkább érezte magát – egy új védnökre – ez pedig kizárásos alapon a régióban Törökország lehet. Ahogy a gyakran idézett kurd közmondás tartja: „A kurdoknak nincsenek barátai, csak a hegyek.” A jelenlegi nemzetközi térben a kurd függetlenségnek és a kurdok gazdasági és politikai felemelkedésének ugyan akadnak elvi támogatói, a gyakorlatban a nemzetközi rendszer szereplői a status quo fenntartásában érdekeltek, ami pedig a legfőbb (iraki) kurd politikai cél, az önrendelkezés megszerzése elleni állásfoglalást jelent.

⁶⁹ MUSTAFA-AZIZ: *i. m.*, 136.

⁷⁰ PAASCHE-MANSURBEG: *i. m.*, 2.

⁷¹ Ebből a szempontból a határ egyértelmű meghúzása a gyakorlatban igencsak nehézkes: mert ugyan az egyértelmű, hogy Ankara nem támogatja a KAR Iraktól való függetlenedését, mégis a szoros gazdasági kapcsolatokkal anyagi alapot teremt a függetlenséghez, míg a szoros stratégiai kapcsolatok révén szintén az önállóság irányába tolja Erbil, amennyiben az hozzájárul az Erbil és Bagdad közti elhidegüléshez.

megszerzett előnyös helyzetére reagált azzal, hogy a bagdadi kormányra gyakorolt befolyását tovább építette,⁷² addig az ekképpen Bagdadból kiszoruló török politikának új utat⁷³ kellett magának keresnie ahhoz, hogy valamiféle befolyása az iraki ügyekre megmaradjon. Ez a regionális realitás újabb ösztönzőt adott tehát Ankara számára ahhoz, hogy Erbilrel eddig kialakított kapcsolatait még inkább elmélyítse.⁷⁴ A török külpolitika célja tehát Irakban az, hogy az országot (és főképpen iraki Kurdisztánt) gazdaságilag és politikailag egyre közelebb vonja magához, ezzel is csökkentve a regionális vagy globális versenytársak (Irán, Oroszország, Szaúd-Arábia)⁷⁵ befolyását.

Törökországnak a KAR-val való stratégiai kapcsolatai a Közel-Kelet szektáriánus (szunnita-síita ellentét) olvasatába is beleillik; eszerint Törökország és a KAR egy északi, szunnita tengelyt alkot az Irán, Szíria és központi Irak vezetete síita „félholddal” szemben.⁷⁶ Ennek az értelmezésnek ugyanakkor nem kell túlzottan nagy magyarázó erőt tulajdonítani a regionális szereplők egymás közti kapcsolatrendszerében. A KAR esetében a szektáriánus magyarázat még kevésbé alkalmazható, az ugyanis identitását elsősorban nem polgárainak szunnita kötődésében határozza meg, hanem azok kurd mivoltában. Tény azonban, hogy a Szaddám-rendszer bukása óta újra egyre erősebben jelentkező szektáriánus ellentétek Irakban Törökország számára veszélyforrást jelentenek, és a szektarianizmusnak a politikai vezetés szintjére emelkedése (szunnitákkal szemben erősen fellépő síita kormány) Ankara iraki pozícióvesztéséhez járul hozzá. Törökország számára a KAR a stabilitás bástyájaként is szolgálhat a szomszédos Irakban, hatékony pufferezóna szerepét töltheti be az iraki szektáriánus ellentétek Törökországot érintő hatásának csillapításában.⁷⁷

Irán az iraki kurdokkal kapcsolatosan hasonló egyensúlyozó politikát követ, mint Törökország, a határokon átnyúló kereskedelem azonban jóval kisebb mértékű (nagyjából fele),⁷⁸ mint Ankara és Erbil között. Az utóbbi két évtizedben azonban Irán és a KAR közti kereskedelmi volumenben is nagyarányú növekedés történt: míg 2000-ben ez csupán évi 100 millió dollárra rúgott, addig a 2014-es 4 milliárd dolláros kereskedelmi forgalom Törökország után Irán számára biztosítja a második helyet a KAR legnagyobb kereskedelmi partnerei között.⁷⁹ Míg Irán pragmatikus gazdasági kapcsolatokat ápol a KAR-val, addig az iráni kurdok számára Teherán nem hagy esélyt bármiféle autonómia kivívására. Ankara és Teherán (illetve Bagdad) között tehát az iraki kurdok függetlenségének elutasítá-

⁷² Ezzel ugyanakkor Irán bagdadi elköteleződésének foglya maradt, ami az Erbilrel kialakított kapcsolatokban korlátozó tényező lehet számára.

⁷³ Vagyis a már említett, iraki turkománokon és szunnita arabokon túlmutató politikai szövetségeket vagy proxykat.

⁷⁴ William GOURLAY: *Mesopotamian Nexus: Iran, Turkey, and the Kurds*. In: Shahram AKBARZADEH – Dara CONDUIT (szerk.): *Iran in the World. President Rouhani's Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, 2016, 118. o.

⁷⁵ A szaúdi külpolitika igyekszik a regionális ellentéteket vallási színezetben feltüntetni, holott Irak felemelkedése nem vallási, hanem geopolitikai szempontból jelenthetne kihívást Szaúd-Arábia számára, amely – Iránnal ellentétben – nem rendelkezik számottevő befolyással Irakban. Ekképpen a jelenlegi feszült, szektáriánus ellentétekkel tarkított helyzet kedvező a monarchia számára, míg a legoptimálisabb eredményt egy szunnita, Irán-ellenes bagdadi kormány pozícióba jutása jelentené. FULLER: *i. m.*, 296.

⁷⁶ CHAROUNTAKI: *i. m.*, 197.

⁷⁷ PHILLIPS: *i. m.*, 2.

⁷⁸ FULLER: *i. m.*, 328.

⁷⁹ Costas LAOUTIDES: *How Foreign Is the Kurdish Issue in Iran's Foreign Policy?* In: Shahram AKBARZADEH – Dara CONDUIT (szerk.): *Iran in the World. President Rouhani's Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, 2016, 100. o.

sában egyetértés mutatkozik, ugyanakkor a KAR területe mindannyiuk számára a politikai és gazdasági versengés színtereként realizálódik.

A török szakirodalomban csak az Ankara–Bagdad–Erbil háromszögnek nevezett konszolidáció szereplői közti dinamika legalapvetőbb meghatározója az egyensúly fenntartása; ennek megtalálása pedig meglehetősen kényes feladat egy ennyire dinamikus változó külső (regionális, globális) és belső (iraki) környezetben. Az egyensúlyozás politikáját mindhárom szereplő követi, és a gyakorlatban ez azt jelenti, hogy Bagdad, Ankara és Erbil érdekeik maximalizálása végett a többi szereplővel kapcsolatban csupán szűk keretek között cselekedhetnek. Vagyis például biztonsági szempontból Ankarának az kedvez, ha Irak egységes állam marad (nem válik külön Kurdistan vagy más területek, például északon a szunniták vagy délen a síiták), ugyanakkor egységes államként nem válik annyira erőssé, hogy kihívást jelentsen Törökország számára (mint korábban a Szaddám-rendszer idején). Jóllehet Ankara az intenzív és szívélyes kétoldalú kapcsolatokkal (és azok gazdasági hozadékaival) éppen a legnagyobb mértékben járul hozzá a KAR függetlenségéhez, Törökország mégis ellenérdekel abban, hogy Erbil a függetlenség útjára lépjen. Vagyis Törökország támogatja a KAR de facto függetlenségét, de nem támogatja a de jure függetlenséget.

Ankara számára gazdaságilag és politikailag kétségtelenül előnyös a KAR-val egyre szorosabbra fűzött kapcsolat, mindez nem azon az áron, hogy Bagdad és Erbil között teljes szakadás következzen be. Ez ugyanis a KAR-t a függetlenség felé terelné. Ankarának tehát vigyáznia kell arra a törekeny egyensúlyra, amelyen belül lehetősége van Erbil irányában a pragmatikus, nem „kurd alapú” politikáját folytatni. Amint Erbil függetlenséget szerez, a KAR mint politikai entitás Ankara számára újra a kurdkérdés részeként, ellenségként realizálódik, vagyis a függetlenség következtében fellépő politikai költség felülírja a gazdasági hasznot. Ez az Erbilrel folytatott gyümölcsöző kapcsolatok végét és a kemalista típusú biztonságiasítás elvének visszatérését jelentené. Másrészről a KAR és az iraki kormány közti kapcsolatok teljes megromlása Törökországnak azért sem érdeke, mert úgy a KKK elveszítene költségvetése 90%-át, és az így létrejövő gazdasági és politikai bizonytalanság miatt a török gazdasági szereplők nem tudnák fenntartani aktivitásukat a KAR területén.

Erbil ugyancsak érdekelt a bagdadi kapcsolatok normális fenntartásában, mert egyrészt csak így nyílna számára lehetőség a vitatott területeken történő energiakitermelésre, másrészt pedig a központi síita kormánnyal közös ellenfele van az észak-iraki radikális szunniták személyében. Minthogy – Izrael leszámítva – a nemzetközi közösség egyik tagja sem támogatja a KAR függetlenségét, így Bagdad és Erbil egy államon belüli pozíciója is – a rengeteg megoldatlan kérdés ellenére – együttműködésre és pragmatikus viszonyok kialakítására készíti a feleket. A KKK számára az Irak egészén belüli lét a saját hatalmának meghosszabbításaként is értelmezhető: egy független KAR ugyanis nem rendelkezhetne képvisellel Bagdadban, így a tartományon kívüli lehetőségei jócskán beszűkülnének. A KAR-nak leginkább egy gyenge Bagdad az érdeke, amellyel egy államban maradván relatív hatalmi fölénybe kerülhetne (vagyis a függetlenedés ebben az esetben még kevésbé kifizetődő). Érdekes módon a mindenkor KKK-nak a függetlenség ügyét támogatnia kell (belső nyomás az iraki kurd választópolgárok részéről), ám annak megvalósulása a politikai vezetésnek valójában nem feltétlenül érdeke – annak előrelátható gazdasági, politikai

és vélhetően katonai költségei miatt. A kurd nemzeteszmé képviselésével összefüggésben ugyancsak elmondható, hogy bár a KRK-nak érdeke a törökökkel való szoros gazdasági és politikai együttműködés, mégsem támogathatja maximálisan a török kormány esetleges kurdelles intézkedéseit – még akkor sem, ha azok az ideológiailag és politikailag rivális PKK vagy PYD megsemmisítésére irányulnak. A KRK-nak érdemes a túlzott török függés és az iraki központi kormányzat között egyensúlyoznia, mindkét orientációból a maximumot kihozni.

Az egyensúlyozás kritériumának betartása az iraki központi kormányzatra is vonatkozik, vagyis Bagdadnak is válogatnia kell az Erbilrel kapcsolatos kényszerítőeszközök között: egy az iraki kurdok elleni általános támadás például (történjen az politikai, gazdasági vagy katonai téren) nagy valószínűséggel az Amerikai Egyesült Államok részéről visszatetszést szülne, amely így a status quo visszaállítására szólítaná fel a feleket. Bagdadnak reális érdeke Erbilrel szemben az, hogy a tartományban a török befolyás rovására⁸⁰ megpróbálja saját gazdasági és politikai befolyását növelni. Ennek legnagyobb akadálya azonban az, hogy Bagdad nem rendelkezik az ehhez szükséges materiális eszközökkel.

Konklúzió

A török külpolitika iraki kurdokkal kapcsolatos paradigmaváltása kapcsán realista és liberális elemzési keretben elhelyezhető okokat is figyelembe kell venni. Az előbbieket közé tartoznak azok a török belpolitikai változások, amelyek lehetővé tették a vezetés számára, hogy eltávolodjon a korábbi katonai befolyású paradigmától, így biztosítva a békés együttműködés lehetőségét, illetve a nagyobb – gazdasági szempontokat is figyelembe vevő – külpolitikai mozgásteret. A törökországi nem állami szereplők viszont ugyancsak hozzájárultak a 2007 után bekövetkező változásokhoz: kereskedők és üzletemberek (a közösségi diplomácia aktív alakítói) voltak azok a résztvevők, amelyek a Törökország és iraki Kurdisztán közötti mindennapos kapcsolatokat elmélyítették, így az állam alatti szint államra gyakorolt konzolidációs hatása (az úgynevezett „kereskedőállam” jelenségének kialakulása) is fontos szempont a változás során, ezt a jelenséget pedig leginkább a nemzetközi kapcsolatok liberális megközelítésével lehetséges leírni. Realista szemszögből pedig a PKK jelentette veszély elleni együttműködés folyamatos kényszerét, az energiapolitikai és kereskedelmi érdekeket, illetve a regionális pozíciószerezés céljait (a kurdkérdésben Szíriában a KRG segítségével, illetve Irán ellen Irakban) említhetjük. Valójában tehát „idealista és realista indokok tökéletes kombinációja játszott közre” úgy, hogy a külpolitikai váltás ára és haszna is egyensúlyban maradt.⁸¹ S bár Törökország kétségtelenül késve kezdte meg formális kapcsolatát kialakítani a szomszédos Erbilrel, 2008 után hatalmas lépésekkel sikerült a lemaradását behozni.

A Kurdisztáni Autonóm Régióval a 2000-es évek második felében kialakított kapcsolatok a davutoğlu-i elvek gyakorlati megvalósulásaként is értelmezhetők. Ugyanakkor

⁸⁰ Mivel a Kandil-hegységben a PKK tevékenysége alapvetően az iraki központi kormány riválisa, Törökország ellen irányul, így Bagdadnak ugyanúgy nem áll érdekében a kurd terrorszervezet teljes körű felszámolása, mint ahogy a KRG is a gyakorlatban vonakodik a PKK-nak az iraki területekről történő elűzésétől.

⁸¹ ERTEM: *i. m.*, 295.

e meglehetősen idealista elvek a Közel-Kelet mély társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusaival szemben folyamatos kihívás elé néznek. A török külpolitika – és benne a KAR-val kialakított kapcsolatok – ekképpen tehát folyamatosan két strukturális (makroszintű) kihívással szembesül. Ezek pedig fokozottan hatással vannak az Ankara és Erbil közötti 2014 utáni kapcsolatok dinamikájára.

Egyrészt a térségben az utóbbi két évtizedben olyan események (amerikai intervenció, az al-Káida és az Iszlám Állam felemelkedése, arab tavasz, szíriai konfliktus és az abból adódó menekültválság) történtek, amelyek Törökország befolyásától függetlenül, mégis alapvetően alakították át Törökország határon túli kapcsolatait. Ezen „külső” hatások felborították a török külpolitikai vezetés évek, évtizedek alatt kiépített közel-keleti kapcsolatrendszerét, és teljesen új válaszok, új prioritások megfogalmazására készítették Ankarát.

Másrészt Törökország minél mélyebb kapcsolatot alakít ki valamilyen nemzetközi szereplővel, annál inkább részévé válik az azt körülvevő problémahalmaznak. Egy meglehetősen konfliktusos és instabil környezetben ugyanis nem lehetséges minden szereplővel azonos mértékű kapcsolatok kialakítása. Vagyis Törökország aktív közel-keleti szerepvállalása akarva-akaratlanul kiszolgáltatottá tette Ankarát, mivel elkerülhetetlen volt, hogy az elemzett időszak végére Ankarára ne legyenek hatással a régió etnikai és szektáriánus alapon megfogalmazott ellentétjei. Ez a kiéleződő helyzet pedig a török vezetést egyértelmű állásfoglalások megfogalmazására készíti, ami a „zéró probléma a szomszédokkal” elv és a multidimenziós külpolitika végét jelenti.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AKSEL, Damla B.– DANIŞ, Didem: *Diverse Facets of Europeanization at the Iraqi-Turkish Border*. In: BAKLACIOĞLU, Nurcan Özgür: *Migration, Asylum, and Refugees in Turkey: Studies in the Control of Population at the Southeastern Borders of the EU*, Mellen Press, 2014.
- ANAZ, Ghanim: *Iraq. Oil and Gas Industry in the Twentieth Century*, Nottingham University Press, 2012.
- BALCI, Ali – GÜRLER, Recep Tayyip – BAYKAL, Zana: *Türkiyеnin Irak Politikası 2015*. In: DURAN, Burhanettin – İNAT, Kemal (szerk.): *Türk Dış Politikası Yılığ 2015*, SETA Yayınlar, İstanbul, 2016, 64. o.
- BALOGH István – EGERESI Zoltán – N. RÓZSA Erzsébet – RADA Csaba – SZALAI Máté: *Kapacitások és ambíciók: a török közel-keleti külpolitika alapjai, MKI-elemzések, E-2013/9*.
- CHAROUNTAKI, Marianna: *Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government. Perceptions*, 17. évf., 2012/4, 185–208. o.
- DANILOVICH, Alex: *Iraqi Federalism and the Kurds. Learning to Live Together*, Routledge, Ashgate, 2014. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315589800>
- DEMİR, Ipek – ZEYDANLIOĞLU, Welat: *On the Representation of 'Others' at Europe's Borders: The Case of Iraqi Kurds*, *Journal of Contemporary European Studies*, 18. évf., 2010/1, 7–23. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/14782801003638612>
- DUDLÁK Tamás: *A török déli nyitás politikája: Soft power eszközök Afrikában, Afrika Tanulmányok*, 12. évf., 2018/1–3, 31–54. o.
- DUDLÁK Tamás: *Törökország helye az Európai Unió, Oroszország és Azerbajdzsán közti gázjátszmában, Világpolitika*, 2. évf., 2017/1, 60–79. o.
- ERTEM, Helin Sarı: *Kuzey Irak'tan 'Irak Kürdistanı'na Ankara-Erbil İlişkilerindeki Dönüşümün Siyasi ve Ekonomik Temelleri*. In: OKTAV, Özden Zeynep – ERTEM, Helin Sarı (szerk.): *2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizler*, İstanbul, Nobel Yayınları, 2015, 293–330. o.
- FULLER, Graham E.: *Turkey and the Arab Spring: Leadership in the Middle East*, Bozorg Press, 2014.

- GOURLAY, William: Mesopotamian Nexus: Iran, Turkey, and the Kurds. In: AKBARZADEH, Shahram – CONDUIT, Dara (szerk.): *Iran in the World. President Rouhani's Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, 2016, 111–131. o. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-58577-6_7
- KANDIYOTI, Rafael: *Pipelines: Flowing Oil and Crude Politics*, I. B. Tauris, 2012.
- KHIDHIR, Dilshad Hama: Refugees' fate in limbo as Iraqi Kurdistan referendum nears, [online], 2017. 09. 21. Forrás: al-monitor.com [2019. 09. 01.]
- KIRIŞCI, Kemal: The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State, *New Perspectives on Turkey*, 40. évf., 2009/tavasz, 29–56. o. DOI: <https://doi.org/10.1017/s0896634600005203>
- LAOUTIDES, Costas: How Foreign Is the Kurdish Issue in Iran's Foreign Policy? In: AKBARZADEH, Shahram – CONDUIT, Dara (szerk.): *Iran in the World. President Rouhani's Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, 2016, 93–109. o. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-58577-6_6
- LUNDGREN, Asa: *The Unwelcome Neighbour: Turkey's Kurdish Policy*, I. B. Tauris, London – New York, 2007.
- MACDONALD, Charles G. – O'LEARY, Carole A. (szerk.): *Kurdish Identity. Human Rights and Political Status*, University Press of Florida, 2007.
- MORELLI, Massimo – PISCHEDDA, Costantino: The Turkey-KRG Energy Partnership: Assessing Its Implications, *Middle East Policy*, 21. évf., 2014/1, 107–121. o. DOI: <https://doi.org/10.1111/mepo.12061>
- MUSTAFA, Sara Salahaddin – AZIZ, Sardar: Turkey and the Iraqi Kurdistan. Bonds of Friendship. In: DANILOVICH, Alex (szerk.): *Iraqi Kurdistan in Middle Eastern Politics*, Routledge, London, 2016.
- OSGOOD, Patrick – AL-NAJAR, Kamaran: *Kurdistan Exports Nearly Zero as Payment Hopes Thin*, Iraq Oil Report, 2012. december 20.
- ÖZCAN, Mesut: From Distance to Engagement: Turkish Policy towards the Middle East, Iraq and Iraqi Kurds, *Insight Turkey*, 13. évf., 2. sz. 2011.
- ÖZDEMIRKIRAN, Merve: Soft Power and the Challenges of Private Actors: Turkey – Kurdish Regional Government (KRG) Relations and the Rising Role of Businessmen in Turkish Foreign Policy, *European Journal of Turkish Studies*, 2015/21. DOI: <https://doi.org/10.4000/ejts.5268>
- PAASCHE, Till F – MANSURBEG, Howri: Kurdistan Regional Government–Turkish energy relations: a complex partnership, *Eurasian Geography and Economics*, 55. évf., 2014/2, 111–132. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/015387216.2014.942339>
- PARK, Bill: *Turkey-Kurdish Regional Government Relations After the U.S. Withdrawal from Iraq: Putting the Kurds on the Map?* Strategic Studies Institute, 2014. DOI: <https://doi.org/10.21236/ada597105>
- PHILLIPS, David L.: *Confidence Building Between Turks and Iraqi Kurds*, Atlantic Council, 2009.
- RIAD, Khouri Al: Kurds and Turks: Business as usual – For Now, [online], 2012. 07. 29. Forrás: haaretz.com [2019. 09. 01.]
- ŞAHİN, Mehmet: 'Anadolu kaplanları' Türkiye'yi Ortadoğu ve Afrikada etkili kılıyor" [Az 'anatoliai tigrisek' a török közel-keleti és afrikai befolyás szolgálatában], *Ortadoğu Analiz*, 2. évf., 2010/17, 94–99. o.
- SMEDLEY, Mark: Gazprom holds talks with Hungary, [online], 2016. 06. 17. Forrás: naturalgasworld.com [2019. 09. 10.]
- TAGLIAPIETRA, Simone: *Turkey as a Regional Natural Gas Hub: Myth or Reality? An Analysis of the Regional Gas Market Outlook, beyond the Mainstream Rhetoric*, Fondazione Eni Enrico Mattei, 2014. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2384492>
- TOL, Gönül: Untangling the Turkey-KRG Energy Partnership: Looking Beyond Economic Drivers, *Global Turkey in Europe II*, Edizioni Nuova Cultura, 2014.
- TUNÇALP, Emre: Turkey's Natural Gas Strategy: Balancing Geopolitical Goals & Market Realities, *Turkish Policy Quarterly*, 14. évf., 2015/3, 67–79. o.
- WALDMAN, Simon A. – CALISKAN, Emre: *The New Turkey and its Discontents*, C. Hurst & Co., 2016. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190668372.001.0001>
- ZAMAN, Amberin: From Tribe to Nation: Iraqi Kurdistan on the Cusp of Statehood, *Middle East Program Occasional Papers*, Wilson Center, 2016.

Nádudvari Anna

Az európai védelmi kezdeményezések törésvonalai¹

A tanulmány a 2016 után elindított európai védelmi kezdeményezések hatását vizsgálja az EU közös biztonság- és védelempolitikájának (Common Security and Defence Policy – CSDP) fejlődésére vonatkozóan, illetve az e kezdeményezések nyomán kialakult törésvonalakat elemzi és értékeli rendszerező szemlélettel. Fő kérdése, hogy milyen témákban jelentkezett megosztottság az úgynevezett Átfogó Védelmi Csomag (Comprehensive Defence Package) elemeihez kapcsolódóan. Az elemzés rámutat arra, hogy a kezdeményezések európai dinamikái a válságkezelési eszközök funkcionalitásában és a szupranacionális EU-intézmények kompetencianövekedésében jelentenek törésvonalakat a tagállamok között. Transzatlanti kontextusban az önálló EU-s szintű képességek NATO-val való párhuzamossága vet fel a jövőre vonatkozóan kérdéseket, míg az európai védelmi ipari autonómia erősítésének iránya az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió kapcsolataiban jelentkezett megosztó tényezőként.

Kulcsszavak: Európai Unió, európai védelmi kezdeményezések, közös biztonság- és védelempolitika, PESCO, CARD, stratégiai autonómia, Európai Védelmi Alap

Nádudvari Anna: The fault lines of the European defence initiatives

This study examines how the European Union's Common Security and Defence Policy was shaped by the European defence initiatives after 2016. By asking what divisive issues appeared in connection with the main initiatives of the so-called Comprehensive Defense Package, the study systematically evaluates the emerging fault lines between member states. In the European context, the analysis shows that fault lines related to the internal (European) dynamics of these initiatives are connected to the functional prospects of the EU's crisis-management tools, as well as to the increasing competences of the supranational EU institutions. Regarding the transatlantic context, the duplication of autonomous European capabilities with NATO, as well as the direction towards strengthening the autonomy of the European defence industry, generated tensions between the United States and the European Union, which has highlighted divisions between member states' preferences in these matters as well.

Keywords: European Union, European Defence Initiatives, Common Security and Defense Policy, PESCO, CARD, strategic autonomy, European Defense Fund

¹ Jelen publikáció az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú „Tehetségből fiatal kutató” – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban című projekt keretében jött létre.

Bevezetés

Az Európai Unió (a továbbiakban: EU, unió) közös biztonság- és védelempolitikájában (KBVP) a 2016-os Globális Stratégia elfogadása és a Brexit körüli viták az integráció mélyítésének irányába mutató folyamatokat eredményeztek.² Ezek jogi alapját a Lisszaboni Szerződés 42 (6) cikke és az Európai Unióról szóló szerződés 10. Jegyzőkönyve biztosítja, amelyek lehetővé teszik a tagállamok csoportjának a kollektív védelmi beszerzési és képességfejlesztési együttműködését.³ Ennek mentén a közös biztonság- és védelempolitika intézményrendszere számos új elemel bővült azt követően, hogy 2016 novemberében az Európai Unió Tanácsa elfogadta az EU Globális Stratégia biztonság- és védelempolitikai ajánlásainak végrehajtásáról szóló határozatát.⁴

Ezek a technikai és szakpolitikai döntések a kis lépések politikájával perspektívába helyezték az Európai Védelmi Unió kialakítását, amelyben a közös képességfejlesztés, a közös védelmi tervezés, valamint a közös műveleti tervezés és parancsnokság elemei is megjelentek.⁵ Az úgynevezett új védelmi kezdeményezések egymásra épülnek és egymást kölcsönösen kiegészítve, a védelmi tervezési prioritások felállításától kezdve a képességfejlesztés megvalósításáig alkotják a közös védelempolitika kibővített eszköztárát. Ennek értelmében az EU Képességfejlesztési Terve (*Capability Development Plan* – a továbbiakban: CDP) és a Koordinált Éves Védelmi Felülvizsgálat (*Coordinated Annual Review on Defence* – a továbbiakban: CARD) alapján meghatározott prioritásokra épít az Állandó Strukturált Együttműködés (*Permanent Structured Cooperation* – a továbbiakban: PESCO) mint képességfejlesztési projektkeret. A PESCO, valamint az egyéb többoldalú együttműködésben megvalósuló képességfejlesztési projektek pedig az Európai Védelmi Alap (*European Defence Fund* – a továbbiakban: EDF) finanszírozásából részesülhetnek.⁶

Számos tanulmány foglalkozott az európai védelmi kezdeményezésekkel, azt vizsgálva, hogy ezek milyen mértékben járulnak hozzá az európai védelmi képességek fejlődésé-

² A Globális Stratégia a stratégiai konvergencia és a tagállamok közötti védelmi együttműködés erősítése érdekében a nemzeti védelmi tervezési ciklusok és képességfejlesztési gyakorlatok fokozatos szinkronizálására és kölcsönös adaptálására hívta a tagállamokat. A Global Strategy for the EU's Foreign and Security Policy, [online], 2016. Forrás: eeas.europa.eu [2019. 06. 01.]

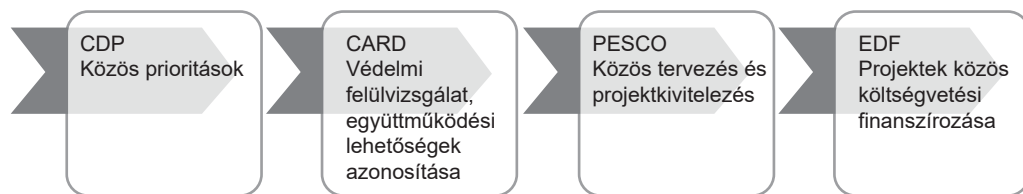
³ Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés, [online] 2019. Forrás: europa.eu [2019. 06. 01.]; A 2017. februári Bresso–Brok-jelentés részletesen áttekintette, hogy milyen további integrációs fejlődésre van lehetőség a szerződések keretén belül. Emellett, ahogy a 2016-os Verhofstadt-jelentés is megjegyezte, a Brexittel a szerződések módosítása is politikai realitássá válhat. Mercedes BRESSO – Elmar BROK: Report on improving the functioning of the European Union building on the potential of the Lisbon Treaty (2014/2249 (INI)), [online], 2019. 06. 06. Forrás: europarl.europa.eu [2019. 06. 01.]

⁴ Council conclusions on implementing the EU global strategy in the area of security and defence, [online], 2016. 11. 14. Forrás: consilium.europa.eu [2019. 06. 01.]

⁵ Csiki Tamás: Az Európai Védelmi Unió küszöbén? – A kis lépések politikája, *Nemzet és Biztonság*, 10. évf., 2017/3, 2. o.

⁶ Ensuring coherence among EU defence tools, [online], 2019. Forrás: eda.europa.eu [2019. 11. 01.]

hez.⁷ A témával foglalkozó szakirodalomból ugyanakkor hiányzik az új kezdeményezések szakpolitikai elemeinek hatására jelentkező politikai és intézményi törésvonalak szintézise. Ezért a jelen tanulmány az európai védelmi kezdeményezések megosztó aspektusait azonosítva rendszerezi azokat a meghatározó törésvonalakat, amelyek a védelempolitikai kezdeményezésekről szóló diskurzusban eddig felmerültek és hatással bírnak az európai közös biztonság- és védelempolitika fejlődésének jövőjére. Fő kérdése, hogy milyen témákban jelentkező megosztottság az úgynevezett Átfogó Védelmi Csomag (CDP + CARD, PESCO, EDF) elemeihez (1. ábra) kapcsolódóan, és ezek mennyiben jelenthetnek korlátokat vagy kockázatokat a CSDP további fejlődése szempontjából (2. ábra).

1. ábra: Az Átfogó Védelmi Csomag fő elemeinek koherens elképzelése

Forrás: a szerző szerkesztése

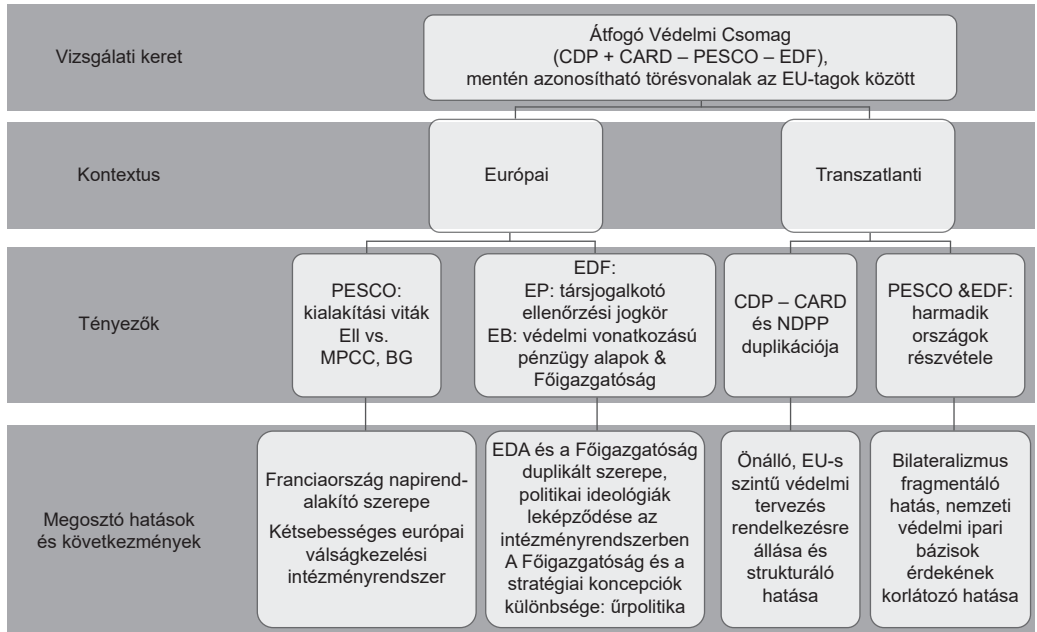
A törésvonalak vizsgálati kerete

Az Átfogó Védelmi Csomag elemei kapcsán több területen és a hivatalos tagállami álláspontok mellett a szakpolitika és a közvélemény szintjén is vizsgálhatók a megosztó tényezők és azok hatásai. Ez a tanulmány a tagállami álláspontok szintjére fókuszálva, két fő megközelítési irányból vizsgálja a megosztottság tényezőit:

1. Szűk európai kontextus, amelyben a törésvonalak a védelmi kezdeményezések belső dinamikái kapcsán jelentkeznek, elsősorban az intézményi és szakpolitikai folyamatok strukturáló hatásában;

2. Tágabb transzatlanti kontextus, amelyben elsősorban az „európai stratégiai autonómia” hívószó mentén azonosítható megosztottság a tagállamok között, a NATO és az EU közös biztonság- és védelempolitikájának koherenciája és a nem EU-tag szövetséges államokkal – kiemelten az Amerikai Egyesült Államokkal (a továbbiakban: Egyesült Államok) – fenntartott védelmi kapcsolatok tükrében.

⁷ Többek között lásd: Sophia BESCH: Can the European Commission develop Europe's defence industry?, [online], 2019. 11. 18. Forrás: cer.eu [2019. 11. 19.]; Lucie BÉRAUD-SUDREAU – Yvonne-Stefania EFSTATHIOU – CONOR HANNIGAN: Keeping the momentum in European defence collaboration: an early assessment of PESCO implementation, [online], 2019. 05. 14. Forrás: iiss.org [2019. 11. 19.]; Alice BILLON-GALLAND – Yvonne-Stefania EFSTATHIOU: Are PESCO projects fit for purpose?, [online], 2019. 02. 21. Forrás:iiss.org [2019. 11. 19.]; Dick ZANDEE: PESCO implementation: the next challenge, [online], 2018. 09. 28. Forrás: clingendael.org [2019. 11. 19.]; NÁDUDVARI Anna – VARGA Gergely: Az európai biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések értékelése Magyarország szempontjából (2.), [online], *KKI Tanulmányok*, T-2019/03. Forrás: kki.hu [2019. 07. 01.]

2. ábra: Az európai védelmi kezdeményezések törésvonalai az Átfogó Védelmi Csomag elemei mentén

Forrás: a szerző szerkesztése

Európai kontextus: intézményi dinamikák

A belső dinamikák terén a védelmi kezdeményezések intézményi keretei és strukturáló hatása kapcsán két területet emelhetünk ki a törésvonalak vizsgálatában. Ezek az 1. európai válságkezelési eszközök funkcionalitása; 2. a szupranacionális EU intézmények szerepnövelése.

A PESCO kialakításáról szóló víziók összeütközése és azok hatása az európai válságkezelő eszközök szerepére

Az európai válságkezelési eszközök funkcionalitását befolyásolja az a tagállami megosztottság, amely legmarkánsabban a PESCO kialakításának folyamatában rajzolódott ki. A megosztottságot jelző eltérő megközelítések a PESCO résztvevői köréhez és ambíciószintjéhez kapcsolódóan elsősorban két meghatározó tagállam, Németország és Franciaország viszonyában jelentek meg.⁸ A PESCO előkészítését keretező egyeztetésekben ismertett álláspontok szerint Berlin az úgynevezett inkluzív, minél több tagállamot magában foglaló együttműködési formákat pártolta, amíg Párizs az ambiciózus és ezért exkluzív, azaz a csatlakozáshoz komoly feltételeket szabó megközelítést képviselte. A német nézőpontot

⁸ Jacopo BARIGAZZI: EU unveils military pact projects, [online], 2017. 10. 12. Forrás: Politico.eu [2018. 02. 01.]

magyarázza, hogy az európaiság és a német európai politikákról folytatott gondolkodásban mélyen gyökerező normák az unió egységének megőrzését és a közös védelempolitika kétébességű fejlődésének elkerülését tették megkerülhetlenné. Ezzel szemben Franciaország a „hajlandó és képes” országok logikája mentén elmélyített műveleti tehermegosztás irányába fejlesztette volna az európai védelmi együttműködést, beleértve a potenciálisan potyautas, azaz a komolyabb ambíciókat nem vállaló tagállamok kiszűrését is. Az előkészítő tárgyalások során a német elképzelést támogatta a tagállamok többsége, köztük a közép-európai, a dél-európai és a balti államok.⁹ Az eltérő megközelítések látszólagos szintéziseként az „inkluzív és ambíciózus PESCO” kompromisszum nyert teret, amely arra alapul, hogy a kis államcsoportok szintjén megvalósuló projektek akár magasabb ambíciókat is kiszolgálhatnak, míg az inkluzív jelleg (széles körű részvétel, 25/27 tagállam) biztosítja azt, hogy ne alakulhasson ki komolyabb megosztottság a védelmi együttműködések miatt az EU-tagállamok között.¹⁰

Részből a PESCO előkészítésében megjelenő koncepcionális különbségek és a megvalósult inkluzív formációra adott válaszként jelentette be 2017 őszén Franciaország az Európai Beavatkozási Kezdeményezés (*European Intervention Initiative* – a továbbiakban: EI2) elindítását, ennek következménye pedig a PESCO-n túlmutatva a CSDP válságkezelő eszközeinek gyengítésében jelentkezhet.¹¹ Az Európai Beavatkozási Kezdeményezés a „közös stratégiai kultúra” erősítésével kívánja a válságkezelési hajlandóságot növelni, a katonai képességeket használni „hajlandó és képes”, jelenleg 12 tagból álló országcsoporttal, amely az intézményi korlátoktól mentes (EU-, NATO-keretektől független), a műveleti készenlét megteremtésének rugalmas és zártkörű kormányközi fórumaként működik.¹² Az EI2 és a PESCO a műveleti-képességfejlesztési szegmensek felosztása mentén ki is egészíthetik egymást. Továbbá, a kimondottan a válságkezelési képességekre irányuló PESCO projektek közül az EI2-vel kompatibilis eszközök lehetnek az EUFOR CROC (*European Union Force Crisis Response Operation Core*) keretében kezdeményezett átfogó erőgenerálási lista, illetve a Franciaország vezetésével és Németország, Csehország, Belgium, Spanyolország és Hollandia részvételével kialakított Co-Basing projekt, ami a tagállami katonai bázisok

⁹ Yvonne-Stefania EFSTATHIOU: PeSCo: The Greek Perspective, [online], Armament Industry European Research Group Policy Paper, 2018. Forrás: iris-france.org [2019. 06. 29.]; Yvonne-Stefania EFSTATHIOU: PESCO: The Cyprus Perspective, [online], Armament Industry European Research Group Policy Paper, 2019. Forrás: iris-france.org [2019. 06. 29.]; NÁDUDVARI-VARGA: *i. m.*

¹⁰ Dick ZANDEE: PeSCo The Dutch Perspective, [online], Armament Industry European Research Group, Policy Paper, 2018. Forrás: clingendael.org [2019. 06. 29.]

¹¹ Az EI2 elindításában számos összetett tényező szerepet játszott: Macron elnöknek az európai reformfolyamatokról indított diskurzusa, az „európai stratégiai autonómia” erősítése iránti igények mellett Franciaország biztonsági kihívásai és az azok kezeléséhez szükséges közös intézményi keretek hiányosságai, valamint a túlfeszített francia műveletek tehermentesítése a partnerek fokozott bevonásával. További fontos szempontot jelentett az Egyesült Királyság bevonása, amely a Brexit után különösen felértékelheti ezt az együttműködési formát.

¹² Az „erőforrás-semleges”, azaz más együttműködésekben elérhető válságkezelő erőkre és összekötő tiszti hálózatra támaszkodó formáció felépítése szerint inkább félinformális hálózatként, mint intézményként működik. Tagjai: Belgium, Dánia, Észtország, Franciaország, Hollandia, Nagy-Britannia, Németország, Portugália és Spanyolország. Letter of intent – EI2, [online], 2018. 06. 25. Forrás: defense.gouv.fr [2019. 02. 02.]; 2019 őszén a kezdeményezéshez csatlakozott Svédország, Norvégia és Olaszország is. Jelenleg Hollandia vezetésével a Karib-térségre irányuló humanitárius segélyezés, Észtország vezetésével, a balti-térséggel foglalkozó, valamint Franciaország vezetésével a Száhel-térségre fókuszáló munkacsoportja aktív. Dick ZANDEE – Kimberley KRUIJVER: The European Intervention Initiative, [online], 2019. 11. 12. Forrás: clingendael.org [2019. 11. 01.]

és állomáshelyek megosztásával és az Európán kívüli állomásoztatás lehetőségével támogat válságkezelési célokat.¹³

Tagság alapján az EI2 nem értelmezhető a PESCO „riválisaként”, mivel az opt-outtal rendelkező Egyesült Királyságot és Dániát is magában foglaló, tágabb „európai” keretben gondolkodik. Ennek ellenére mégis egy lényegi törésvonal mélyítését eredményezi azzal, hogy az európai válságkezelési gyakorlatot az intézményi tehetetlenség és az informális koalíciós hajlandóság/képesség kettőssége mentén tematizálja.¹⁴ Az EI2 mint katonai–politikai projekt a hajlandók (ad hoc) koalíciójának koncepcióját helyezi az európai válságkezelésről szóló gondolkodás előterébe, hangsúlyozva, hogy a kezdeményezés ezt megjelenítve egy „ambiciózus és komoly együttműködési keretként a jelenlegi és jövőbeli katonai képességek hatékony telepítését teszi majd lehetővé” (kiemelés a szerzőtől).¹⁵ Az EI2 fő európai válságkezelési eszközeként történő pozicionálását tükrözi Emmanuel Macron sorbonni beszéde és az azt később megerősítő francia védelmi miniszteri nyilatkozat is, amelyekben az EI2-t Európa védelmének három pillére közül visszatérően a válságkezelő pillérként jellemezték.¹⁶

Az Európai Beavatkozási Kezdeményezés jelentőségét ezért az EU jelenlegi válságkezelő intézményrendszerét illetően elsősorban a CSDP tervezési folyamatait, a harccsoport-konceptió (*Battlegroup Concept*) és a nemrégiben kialakított Katonai Tervezési és Végrehajtási Szolgálat (*Military Planning and Conduct Capability* – a továbbiakban: MPCC) vonatkozásában érdemes értékelni. A harccsoport-konceptió az EU katonai válságkezelési eszköztárának a gyakorlati alkalmazást tekintve diszfunkcionális eszköze, az EI2 pedig a harccsoport-konceptió alkalmazhatatlanságának kiküszöbölését szolgáló alternatívaként jelenik meg.¹⁷ Habár az uniós harccsoportoktól eltérően az EI2-nek nincs állandó készenléti eleme, mégis a harccsoport-konceptió kihívója lehet, amennyiben a tagállamok egy része nem a CSDP vontatott intézményi kereteibe, hanem a hatékonyabb fellépést lehetővé tévő ad hoc koalíciókhoz tereli a válságkezeléshez kapcsolódó feladatokat.¹⁸ Ezzel az EI2 közvetve a harccsoport-konceptió funkcionális jelentéktelenségének fenntartásához járul hozzá.

Hasonlóképp, a 2017 júniusában létrehozott MPCC a célszágokat csak tanácsadó szerepben támogató műveletek állandó katonai stratégiai parancsnoksága.¹⁹ Az MPCC célja, hogy az EU reagálási képességét hatékonyabbá és gyorsabbá tegye egy egyszerű, költség-

¹³ PESCO Projects: Co-Basing, [online], 2019. Forrás: pesco.europa.eu [2019. 11. 20.]; Nicole KOENIG: PESCO and the EI2: Similar aims, different paths, [online], Policy Brief, Jacques Delors Institute, 2018. 12. 20. Forrás: delorsinstitut.de [2019. 02. 02.]

¹⁴ NÁDUDVARI–VARGA: *i. m.*

¹⁵ Letter of intent – EI2: *i. m.*

¹⁶ Florence Parly védelmi miniszter 2019-es nyilatkozata szerint a képességfejlesztési pillért a PESCO, a közös védelmi büdzsét az EDF, míg a válságkezelési pillért az EI2 jeleníti meg. Minister welcomes “swift progress” on EU defence, European defence – Interview given by Mme Florence Parly, Minister for the Armed Forces to LeFigaro (excerpts), [online], 2018. 11. 22. Forrás: uk.ambafrance.org [2019. 02. 02.]

¹⁷ NÁDUDVARI–VARGA: *i. m.*

¹⁸ Az ad hoc koalíciók mint műveleti együttműködési keretek népszerűségét mutatja, hogy a 2014-es walesi NATO-csúcson kialakított Iszlám Állam ellenes koalíciót sem NATO-műveletként, hanem ad hoc formában hozták létre.

¹⁹ Factsheet: The Military Planning and Conduct Capability, [online], 2018. 11. 19. Forrás: eas.europa.eu [2019. 09. 10.]; EU defence cooperation: Council establishes a Military Planning and Conduct Capability (MPCC), [online], 2017. 06. 08. Forrás: consilium.europa.eu [2019. 09. 10.]

kímélő struktúrában, amit a PESCO-val és a CARD-dal párhuzamosan alakítottak ki. Tekintettel az EU állandó tervezési és irányítási struktúrájának kialakításáról szóló viták érzékenységre, az MPCC kialakításának politikai üzenete az EU önálló parancsnoki képességének távlati lehetőségeként is értelmezhető.²⁰ Ennek megvalósulását befolyásolhatja ugyanakkor az Európai Beavatkozási Kezdeményezés működése, mivel az EU-s válságkezelési képességek vezetés-irányításának egy alternatív, exkluzív és rugalmas európai alternatíváját kínálja. Az EI2-nek az uniós válságkezelési eszközök működésére gyakorolt hatásának értékelésében ugyanakkor figyelembe kell venni annak a rugalmas és kötelező formáktól mentes jellegét, vagyis hogy az uniós intézményekkel szemben az ad hoc koalíció mint alternatíva hitelessége a benne részt vevő államokon múlik.

A szupranacionális intézmények szerepének bővülése az EU védelempolitikai eszközeinek irányításában

Az európai védelempolitika tradicionálisan kormányközi jellegű, amelyben a tagállamok egyhangúan fogadnak el döntéseket, míg a szupranacionális intézmények hatásköre korlátozott ezen a területen. Az európai védelmi kezdeményezések kapcsán azonban fontos fejleményként értékelhető az EU-intézmények szerepfejlődése a védelempolitika terén, amelyben a mélyülő integráció nyomán szupranacionális jegyek is megjelentek. A közös védelempolitika irányításában meghatározó intézményekként az Európai Parlament és az Európai Bizottság pozíciójának erősödése figyelhető meg az Átfogó Védelmi Csomag elemeihez kapcsolódóan – elsősorban az Európai Védelmi Alap igazgatása terén.

A Bizottság 2017. június 7-én jelentette be az EDF elindítását a 2017–2020 közötti időszakra vonatkozóan, valamint publikálta az EDF-re vonatkozó keretjavaslatát 2020 utánra, vagyis a 2021–2027-es időszak többéves pénzügyi keretére vonatkozóan is (3. ábra).²¹ A Tanács 2018 novemberében alakította ki részleges általános megközelítését az Európai Védelmi Alapról a 2021–2027-es időszakra vonatkozó többéves pénzügyi keret kontextusában, 2019. február 20-án pedig az EU-intézmények sikeresen megegyeztek az EDF kereteit meghatározó Ideiglenes Megállapodásról.²² A formális megállapodást 2019. április 18-án az Európai Parlament 328: 231 arányban megerősítette.²³ Az EDF jövőbeli költségvetési vonzata így jelenleg az EU következő többéves pénzügyi keretével kapcsolatos megállapodásának van alárendelve, ebben az Európai Unió Tanácsa az Európai Védelmi Alap keretének formális elfogadását és végrehajtását várja.²⁴

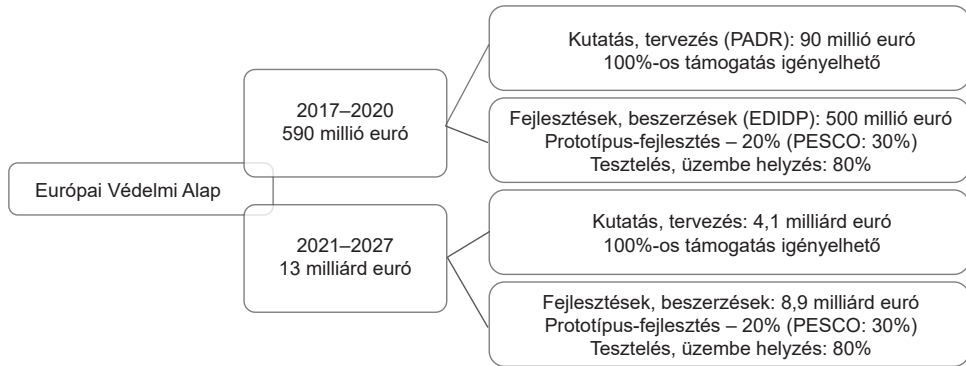
²⁰ Thierry TARDY: MPCC towards an EU military command?, [online], EUISS Brief, 2017/17. Forrás: iss.europa.eu [2019. 09. 01.]

²¹ A European Defence Fund: €5.5 billion per year to boost Europe's defence capabilities, [online], 2017. 06. 07. Forrás: europa.eu [2019. 09. 01.]; EU budget: Stepping up the EU's role as a security and defence provider, [online], 2018. 06. 17. Forrás: europa.eu [2019. 09. 01.]

²² EU budget for 2021–2027: Commission welcomes provisional agreement on the future European Defence Fund, [online], 2019. 02. 20. Forrás: europa.eu [2019. 09. 01.]

²³ European Defence Fund: Statement by Commissioner Bienkowska on the European Parliament's vote, [online], 2019. 04. 18. Forrás: europa.eu [2019. 09. 01.]

²⁴ Council Conclusions on Security and Defence in the context of the EU Global Strategy – Council Conclusions (17 June 2019), [online], 2019. 06. 17. Forrás: consilium.europa.eu [2019. 09. 01.]

3. ábra: Az Európai Védelmi Alap elérhető és tervezett pénzügyi keretei a 2019. február 20-ai megállapodás alapján

Forrás: a szerző szerkesztése

Az Európai Védelmi Alap újdonsága, hogy a közös európai költségvetésből támogatja a tagállamok közötti védelmi együttműködést a hadiipari fejlesztések teljes életciklusában – a kutatási szakasztól a prototípus-fejlesztésen át az üzembeállítási engedélyeztetésig. Ezzel a védelmi K + F-finanszírozás keretein belül először van lehetőség a védelmi ipar fejlesztéséhez uniós költségvetési forrás felhasználására. E fejlemény intézményi vonatkozása ugyanakkor azt is eredményezi, hogy bővül az Európai Parlament és a Bizottság szerepe a CSDP (hagyományosan kormányközi) igazgatásában (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat: Az EU intézményeinek hatásköre a CSDP eszközeiben

CSDP-eszközök	Európai Tanács	Fő-képviselő	EEAS	EDA	Európai Bizottság	Európai Parlament
Katonai missziók és műveletek	X	X	X			
Civil missziók	X	X	X			X
Európai Védelmi Alap (EDF)		X			X	X
Állandó Strukturált Együttműködés (PESCO)	X	X	X	X		
Koordinált Éves Védelmi Felülvizsgálat (CARD)	X	X		X		
Képességfejlesztési Terv (CDP)	X	X	X	X		

Forrás: Daniel FIORETT: The Scrutiny of the European Defence Fund by the European Parliament and national parliaments, [online], 2019. 04. 01. Forrás: europarl.europa.eu [2019. 06. 01.]

Az Európai Parlament (EP) felügyeleti jogkörrel bír az EU költségvetésének közös kül- és biztonságpolitikát érintő aspektusaiban, ezzel korlátozott szerepe van a Bizottsággal és a Tanáccsal együtt a közös kül- és biztonságpolitika irányainak kialakításában.²⁵

²⁵ Wanda TROSCZYNSKA-VAN GENDEREN: The Lisbon Treaty's Provisions on CFSP/CSDP State of Implementation, [online], 2015. 10. Forrás: europarl.europa.eu [2019. 06. 01.]

A Parlament ellenőrzési hatáskört gyakorol a közös költségvetésből finanszírozott civil CSDP-missziókban is;²⁶ hatásköre az EDF kapcsán is EP-társjogalkotó szerepéből adódóan került előtérbe, mivel az EDF a közösségi finanszírozás miatt szupranacionális eszköznek tekinthető. Az EDF-et mint a Bizottság által előterjesztett kezdeményezést, a háromoldalú tárgyalásokat (Parlament, Bizottság, Tanács) követően az úgynevezett közösségi módszer alapján fogadták el, amely magában foglalja a Bizottság vagy más közösségi szerv kezdeményezésében kidolgozott konkrét javaslatról a minősített többségi szavazást a Tanácsban és az együtdöntési eljárást az EP-vel. Az EDF-ben az EP ellenőrzési hatásköre ugyanakkor a monitorozási funkcióra vonatkozik: az EDF munkaprogramjainak az értékelő (nem az előkészítő) szakaszában kap helyet, ezzel évente és az EDF-program végén (2027) a védelmi kutatásra és képességfejlesztésre fordított keretek értékelése alapján tehet javaslatokat a további felhasználás irányaira. Ugyanakkor ez a jogosítványa is az EDF szabályozásának (a Tanács és a Parlament által történő) végső jóváhagyásán múlik.²⁷ Tehát az EDF szabályozása alapján jelenleg az EP-nek nincs formális jogköre a védelmi képességek prioritizálásában, hiszen akár az EDF Munkaprogramot, a PESCO-t vagy a CDP-t illetően is a kormányközi Európai Védelmi Ügynökségnek (EDA) és a Tanácsnak van döntő szerepe. Ugyanakkor az Európai Parlament jelentésében felmerült már az ellenőrzési hatáskör kiterjesztése az EU képességpriorizációs metódusának előkészítő szakaszaira vonatkozóan is: a 2017-es Gahler-jelentés előterjesztése az EDA közös költségvetésű finanszírozását javasolja, ami alapvetően alakítaná át az ügynökség kormányközi jellegét és az általa igazgatott képességfejlesztési folyamatokban ellenőrzési lehetőséget adna az Európai Parlamentnek.²⁸ Az ellenőrzési jogkör gyakorlását és akár bővítésének jövőbeli lehetőségét ugyanakkor lényegesen alakíthatja az Európai Parlament kompetenciamenedzsmentje, azaz a védelmi képességfejlesztési témákra vonatkozó hozzáértési képesség szintje és az, hogy a parlamenti képviselők milyen mértékben akarják kihasználni jogkörüket.²⁹

Az Európai Parlament és a Bizottság szerepnövekedése önmagában meglepő fejlemény lehet annak tükrében, hogy a tagállamok a védelempolitika területén nem e két intézmény irányába történő kompetencianövelésre törekcszenek. Az EDF-et azonban a Bizottság terjesztette elő és ugyanő felel a végrehajtásáért is.³⁰ Az EU-intézmények közül elsősorban az Európai Védelmi Ügynökség foglalkozik az európai védelmi ipari együttműködésekkel, azonban kormányközi szervezetként csak a tagállamok önkéntes felajánlásaira támaszkodhat az együttműködési projektek finanszírozásában, ugyanis az Európai Unió működéséről szóló szerződés 41 (2) cikke tiltja a közös költségvetés felhasználását védelmi célokra. Ezt áthidalva, jogilag az EDF nem védelempolitikai, hanem kutatási és ipari

²⁶ FROTT: The Scrutiny of the European Defence Fund... *i. m.*

²⁷ Várhatóan 2020-ban születik meg a végleges jóváhagyás a többéves pénzügyi keret részeként.

²⁸ Annual Report on the Implementation of the Common Security and Defence Policy, [online], European Parliament Committee on Foreign Affairs 2017/2123 (INI), 2017. 11. 13., 12. o. Forrás: europarl.europa.eu [2019. 06. 01.]

²⁹ Ariella HUFF: Executive Privilege Reaffirmed? Parliamentary Scrutiny of the CFSP and CSDP, *West European Politics*, 38. évf., 2015/2, 411–412. o.

³⁰ Az EDF előterjesztésével a Bizottság ambiciózus fellépésében kiemelhető Michel Barnier európai biztonság- és védelempolitikai különleges tanácsadóként játszott személyes szerepe. Pierre HAROCHE: EU defence policy is becoming increasingly supranational, [online], 2019. 06. 03. Forrás: blogs.lse.ac.uk [2019. 06. 30.]

politikai kezdeményezés, amely területek klasszikusan az egységes piac politikai körébe tartoznak, amelyben a Bizottság kompetenciája érvényesül.³¹ Hasonló megközelítéssel működik és erősíti a KBVP terén a Bizottság szerepét a 2017-ben elindított Képességépítés a Biztonság és Fejlődés Támogatásában (*Capacity Building in Support of Security and Development* – CBSD) program, amely az EU-partnerországok fegyveres erőinek felszerelési és infrastrukturális támogatását (IT-eszközök, védelmi eszközök, egészségügyi és kiképző létesítmények eszközei) célozza. Ebben az EU a Bizottság fejlesztési és segélyezési kompetenciájára hagyatkozik annak érdekében, hogy közös költségvetéséből fedezzék a biztonság- és védelempolitikai elemeket (mint például a katonai kiképzést és tanácsadást) támogató programokat.³²

Az EDF a közös költségvetés felhasználásának újszerű politikai lépésében jelentős, ugyanakkor tervezett összege a 2021–2027-es időszakra nézve (13 milliárd euró) eltörpül más területek keretei mellett, és csak korlátozott mértékben támogathatók belőle a nagyobb volumenű képességfejlesztési projektek. Azonban a Bizottság védelempolitikai szerepnövekedésének értékelésében nemcsak az EDF keretét, hanem a többéves pénzügyi keretre vonatkozóan előterjesztett további, a kutatási és ipari politikák körébe tartozó, de védelmi technológiai vagy képességfejlesztési vonzattal rendelkező kereteket is figyelembe kell venni (2. táblázat). Ilyenek a kutatási és innovációs területek általános fejlesztését célzó *Horizon Europe* (100 milliárd euró) program mellett a védelmi kutatás-fejlesztést speciálisan érintő alapok, mint a diszruptív technológiákat, a mesterséges intelligencia és kiberbiztonsági képességek fejlesztését célzó *Digital Europe* (9,2 milliárd euró) program, valamint a NATO-val összhangban kialakított európai Katonai Mobilitás PESCO-projekt fejlesztését is támogató *Connecting Europe Facility* biztonság- és védelempolitikai kerete (6,5 milliárd euró).³³ Az EDF keretét is meghaladja az űrszergmens képességfejlesztésére szánt *Space and Defence Program* (16 milliárd euró), amelyben a Galileo és Copernicus programok azok civil és gazdasági aspektusai mellett a biztonság- és védelempolitikai dimenzióik (*Space Situational and Tracking System, GovSatCom*) miatt is fontosak. Továbbá a *European Peace Facility* kezdeményezésben tervezett keretből (10,5 milliárd euró) harmadik országok katonai kiképzését és fegyveres felszerelését támogathatja az unió.³⁴

³¹ A közös források felhasználásának jogi alapját így az Európai Unióról szóló szerződés (EUMSZ) 173. cikke adja: „az Unió és a tagállamok biztosítják az uniós ipar versenyképességéhez szükséges feltételek meglétét”.

³² Stepping up support for security and sustainable development in partner countries, [online], 2017. 12. 07. Forrás: europa.eu [2019. 06. 30.]

³³ Horizon Europe – the next research and innovation framework programme, [online], 2019 Forrás: ec.europa.eu [2019. 09. 01.]; EU budget for 2021–2027: *i. m.*; Commission welcomes agreement on Digital Europe programme for 2021–2027, [online], 2019. 02. 14. Forrás: ec.europa.eu [2019. 09. 01.]; Legislative Resolution [...] Connecting Europe Facility [...], [online], 2019. 04. 17. Forrás: europarl.europa.eu [2019. 09. 01.]

³⁴ Decision establishing a European Peace Facility, [online], 2019. 04. 17. Forrás: europarl.europa.eu [2019. 09. 01.]

2. táblázat: A Bizottság igazgatásába tartozó, illetve a 2021–2027-es keretben előterjesztett védelmi technológiai és védelmi kutatás-fejlesztési vonatkozású alapok

A Bizottság igazgatásában kezelt alapok 2020-ig		A Bizottság által kezdeményezve a 2021–2027-es többéves pénzügyi keretben	
EDIDP 2019–2020	590 millió €	European Defence Fund (EDF)	13 milliárd €
Capacity Building in Support of Security and Development (CBSD) 2018–2020	100 millió €	Digital Europe	9,2 milliárd €
		Military Mobility	6,5 milliárd €
		Space and Defence	16 milliárd €
		European Peace Facility	10,5 milliárd €

Forrás: a szerző szerkesztése

Az úrpolitikák és a védelmi ipari alapok összehangolt igazgatásának az iránya már Elżbieta Bienkowska, a Junkcer-féle Bizottság alatt a belső piacért, valamint az ipar-, a vállalkozás- és a kkv-politikáért felelős biztos kommunikációjában hangsúlyossá vált.³⁵ Az Ursula von der Leyen vezetésével felálló Bizottság belső piac biztosi pozíciójában ennek az iránynak megfelelően jött létre először a Védelmi Ipar és Űr Főigazgatóság (*DG for Defence Industry and Space*). Amellett, hogy ez a fejlemény a Bizottság szerepét intézményesíti az európai védelmi kezdeményezések igazgatásában, két további törésvonalat is előrevetít: az űrszegmessel kapcsolatos eltérő tagállami gondolkodásból eredő feszültségeket és a potenciális szerepduplikációk következtében az EDA intézményi feladatkörének dilemmáit.

Az űrképességek igazgatása kettős felhasználású jellegükből adódóan mind tagállami, mind közösségi szinten megosztó kérdésnek számít, mivel a tagállamok eltérő álláspontokat mutatnak az űr katonai szegmenseként történő értelmezését illetően. Amíg Franciaország az elretentést célzó űrképességekhez és az aktív védelemhez való jogát is fenntartja, beleértve ebbe a műholdak önvédelmi célú felfegyverzését, addig más tagállamok, köztük Németország sokkal tartózkodóbb, és az űr felfegyverzésének gondolatát kerülő álláspontot képviselnek.³⁶

A védelempolitika intézményi térképén egy biztosi poszt és a kapcsolódó főigazgatóság kialakítása pedig az intézményi struktúra jövője szempontjából az Európai Védelmi Ügynökség helyzetét érintheti. A tagállamok többsége szerint a védelempolitikában jelentkező új feladatok nem vezethetnek automatikusan új struktúrák létesítéséhez, mivel ez duplikálná a már létező kereteket. Ez a megközelítés tükrözi azt a megosztottságot, amely az Európai Bizottság védelempolitikára irányuló hatáskörbővítése terén jelentkezhet a tagállamok és a Bizottság között. A tagállamok számára az EDA a kormányközi jelleg

³⁵ Elżbieta Bienkowska nyilatkozatai az űrképességek és a védelmi ipari fejlesztések egymást kölcsönösen kiegészítő jellegére és a szinergiáik fontosságára hívta fel a figyelmet, továbbá a biztonsági komponensek fejlesztésével az autonóm európai űrhozzáférés erősítését hangsúlyozta. Elżbieta BIENKOSWKA: Europe is investing in space up there for all of us down here, [online], 2018. 06. 26. Forrás: ec.europa.eu [2019. 06. 01.]; Elżbieta BIENKOSWKA: European Union Strategic Autonomy Space, Defence and Security Policies – special address, [online], 2019. 01. 22. Forrás: ec.europa.eu [2019. 06. 01.]

³⁶ Franciaország űrstratégiája részeként a francia haderőt űroperátori státuszra emelte (korábban ez kizárólag a civil űrügynökség feladatkörébe tartozott), ezzel feljogosítva a haderőt a műholdak független működtetésére. Arthur LAUDRAIN: France's 'strategic autonomy' takes to space, [online], 2019. 08. 14. Forrás: iiss.org [2019. 09. 01.]

garanciáját jelenti az európai védelmi képességfejlesztés területén, ezt pedig tagállamcsoporti előterjesztés szintjén is támogatták. Ennek alapján az EDF folyamataiban a szelekciós bizottságoktól kezdve a kivitelezési szakaszban is az ügynökségnek kellene szerepet játszania. Ugyanakkor az EDA működése kapcsán felmerülnek hiányosságok annak kapacitását illetően, pont a kormányközi, felajánlásokon alapuló jellege miatt. Az Átfogó Védelmi Csomag igazgatása pedig további erőforrásokat igényelhet, főleg, ha a kezdeményezések tényleges eredményeket is produkálnának, ezért egyes tagállamok esetében megfogalmazódott az EDA szerep- és erőforrás-növelésének támogatása.³⁷

A beszerzési irányelv alapján 2018-ban a Bizottság első alkalommal indított kötelezettségességi eljárást öt tagállammal (Dánia, Olaszország, Hollandia, Lengyelország, Portugália) szemben.³⁸ Ugyanakkor a beszerzési döntések politikai érzékenységre tekintettel a védelmi ipari cégek nem voltak érdekeltek abban, hogy az érintett államokat bíróság elé vigyék.³⁹ Ezért az intézményi hatáskörök kilátásaihoz kapcsolódó kérdés lehet, hogy hasonló eljárások megindítását milyen mértékben vállalná fel a Von der Leyen vezette Bizottság a kibővített kompetenciái birtokában.

A Bizottság szerepnövekedésének kilátását árnyalják a finn elnökség által 2019 decemberében publikált többéves pénzügyi keret (MFF) tárgyalási pontjai, amelyek a Digital Europe szegmens kivételével minden vonatkozó forrástervezetet jelentősen csökkentettek (3. táblázat).⁴⁰ Ennek megfelelően, habár intézményi kompetenciabővülése (az új főigazgatóság létrehozása) továbbra is a Bizottság kompetenciabővítését vetíti előre a védelempolitika irányításában, ennek tartalma ugyanakkor a keretek csökkenésével arányosan gyengülhet.

3. táblázat: A Bizottság által előterjesztett és az EP által elfogadott keretek összehasonlítása a Tanács által 2019 decemberében publikált tervekkel

2021–2027 többéves pénzügyi keret vonatkozó részei	A Bizottság által kezdeményezett és az Európai Parlament által elfogadott kerettervek	Keretösszegek az Európai Tanács finn elnökségének Többéves Pénzügyi Keret (MFF) Tárgyalási Pontjai alapján
European Defence Fund	13 milliárd €	6 milliárd €
Digital Europe	9,2 milliárd €	9,2 milliárd €
Military Mobility	6,5 milliárd €	2,5 milliárd €
Space and Defence	16 milliárd €	12 milliárd €
European Peace Facility	10,5 milliárd €	4,5 milliárd €

Forrás: a szerző szerkesztése

³⁷ Lásd például Hollandia álláspontját: ZANDEE: PeSCo: The Dutch Perspective...: *i. m.*

³⁸ Defence procurement: Commission opens infringement procedures against 5 Member States, [online], 2018. 01. 25. Forrás: ec.europa.eu [2019. 06. 06.]

³⁹ BESCH: *i. m.*

⁴⁰ Multiannual Financial Framework (MFF) 2021–2027: Negotiating Box with figures, [online], 2019. 12. 05. Forrás: consilium.europa.eu [2019. 12. 06.]

Transzatlanti kontextus: az „európai stratégiai autonómia” kilátásai

2016 után az európai védelmi kezdeményezések kapcsán az „európai stratégiai autonómia” vált a leginkább felkapott szakkifejezéssé, amelynek segítségével szakértők garmadája igyekezett értelmezni az európai védelempolitikákban látható folyamatokat.⁴¹ A stratégiai autonómia tartalmát többen, többféleképpen meghatározták. A tartalmi spektrumának két véglete felosztható egy maximalista megközelítésre, amely implicite magában foglalja az EU politikai jövőjét (föderalizmus) illető elképzeléseket, illetve egy minimalista megközelítésre, amely egyszerűen a műveleti cselekvési képesség (katonai képességek és kapacitások) relatív erősítését takarja. A tágabb euroatlanti kontextusban a stratégiai autonómia fogalma a NATO amerikai és európai pillére közötti hatékonyabb tehermegosztás gondolatával, és az EU és a NATO közötti informális feladatmegosztás újragondolásának szándékával is összekapcsolódott (EU mint civil, NATO mint katonai biztonság).⁴² Ugyanakkor a stratégiai autonómia koncepcióként az Egyesült Államok európai szerepvállalásának hosszú távú stratégiai jövőjével (így a potenciális csökkenésével) kapcsolatos kérdésekre és a rövid távú félelmekre (például a Trump-adminisztráció lépéseivel kapcsolatban) is rávilágít. A transzatlanti kapcsolatokban kialakult bizalmatlanságra utal, hogy az európai stratégiai autonómia gondolata gyakorta úgy jelenik meg, mint ami gyengítheti vagy ellensúlyozza az Egyesült Államok NATO-n belül uralkodó túlsúlyát.⁴³

A stratégiai autonómia körüli diskurzus nem előzmény nélküli jelenség, hiszen a Saint Malo-i nyilatkozatot követően a KBVP és a NATO összehangolásában jelentkező viták szintén érintették az európai védelempolitika nagyobb önállóságának lehetőségeit és a duplikációk elkerülésének fontosságát, az EU-tagállamok pedig a KBVP intézményi kereteinek és a műveletek irányítási rendszerének NATO-t kiegészítő és annak elsődlegességét nem megkérdőjelező jellegét hangsúlyozták.⁴⁴

A stratégiai autonómia kérdésköre ugyanakkor az új európai védelmi kezdeményezések nyomán szintén láthatóvá tette a tagállamok között létező ellentéteket. A NATO elsődlegességének kizárólagosságát és a duplikációk elkerülését kérdőjelezi meg az európai védelmi tervezés területén az önálló védelmi tervezési folyamatok (CDP és CARD), míg a transzatlanti kapcsolatokban a védelmi ipari autonómia erősítésének gondolata eredményezett konfliktusokat, konkrétan a harmadik országoknak az EDF által finanszírozott PESCO-projektekben történő részvétele kapcsán.

⁴¹ Pauli JÄRVENPÄÄ – Claudia MAJOR – Sven SAKKOV: European Strategic Autonomy. Operationalizing a buzzword, 2019. 10. 01. Forrás: icds.ee [2019. 11. 01.]; Barbara LIPPERT – Nicolai VON ONDARZA – Volker PERTHES (szerk.): European Strategic Autonomy. Actors, Issues, Conflicts of Interests, [online], 2019. 03. 01. Forrás: swp-berlin.org [2019. 09. 10.]; Corentin BRUSTLEIN: European Strategic Autonomy: Balancing Ambition and Responsibility, [online], 2018. 11. 16. Forrás: ifri.org [2019. 10. 19.]

⁴² Lásd például: Thierry TARDY: European Defence: What Impact for NATO?, [online], NDC Policy Brief No. 5, 2018. 12. 06. Forrás: ndc.nato.int [2019. 06. 01.], Barbara KUNZ: The Three Dimensions of Europe's Defense Debate, [online], GMF Policy Brief No. 24, 2018. 06. 21. Forrás: gmfus.org [2019. 06. 01.]

⁴³ Lásd például: Sven BISCOP: The EU or NATO: That is not the Question. In: Corentin BRUSTLEIN (szerk.): *Mutual Reinforcement – CSDP and NATO in the Face of Rising Challenges, Études de l'Ifri, Focus stratégique*, 2019/93, 11–20. o.

⁴⁴ NÁDUDVARI Anna: A NATO és az Európai Unió együttműködése, *Nemzet és Biztonság*, 5. évf., 2012/4, 83. o.

Stratégiai autonómia a védelmi tervezési duplikációk tükrében

A stratégiai autonómia koncepciójához köthető törésvonal a védelmi tervezés témájában a CSDP Képességfejlesztési Tervéhez (*Capability Development Plan – CDP*) kötődően a CARD mechanizmusa és a NATO védelmi tervezési folyamata (*NATO Defence Planning Process – NDPP*) révén felmerült duplikációk kapcsán jelentkezett. A CDP a képességihiányok és technológiai képességek azonosításával meghatározza a PESCO-projektek prioritásait is, utóbbiak pedig az EU hivatalos kommunikációja szerint az Európai Védelmi Technológiai és Ipari Bázis (*European Defence Technological and Industrial Base – EDTIB*) építésével Európa stratégiai autonómiáját erősítik.⁴⁵ A CDP mechanizmusát kiegészíti az Átfogó Stratégiai Kutatási Napirend (*Overarching Strategic Research Agendas – OSRAs*), amely a fő védelmi kutatási és technológiai elemeket azonosítja a jövőre (2025, 2035 és 2045-re) vonatkozóan; továbbá a CDP támogatja a Kiemelt Stratégiai Tevékenységek (*Key Strategic Activities – KSAs*) folyamatát, ami a tagállamok specializálódását segíti az ipari és technológiai befektetések terén.⁴⁶ Ezek az elemek pedig az Európai Unió védelmi tervezési autonómiájának első lépcsői lehetnek. A PESCO-projektek kiválasztásának motorjaként a CARD a várakozások szerint átfedéseket mutat majd a NATO Védelmi Képességek Felülvizsgálatával (*NATO Defence Capability Review*).

Habár az EU és a NATO követelményei nem teljesen azonosak, jelentős átfedést mutatnak, különösen az EU Globális Stratégia (2016) ambíciószintje mentén. A kiberbiztonság, mesterséges intelligencia, diszruptív képességek fejlesztési iránya mindkét intézmény esetén fontos prioritás, továbbá az azonos nemzeti haderőelemek használatának elve („*single set of forces*”) a két védelmi tervezési folyamat kohézióját erősíti. A NATO stratégiai céljával összhangban álló projektek között említhető többek között a holland vezetésű katonai mobilitás projekt, valamint a litván vezetésű kibervédelmi gyorsreagálású erő; a továbbiakban pedig a haderőelemek összekapcsolódó jellegének (interkonnektivitásának) fokozását, a digitalizációt és a közös képzéseket célzó projekteket lehet az összehangolt prioritásoknak megfeleltetni.⁴⁷

A fejlesztési irányok átfedései mellett a két intézmény közötti megerősített együttműködés a 2016 óta a fokozott együttműködésről szóló rendszeres nyilatkozatokban és ezek vállalásainak tételes értékelési folyamatában is megnyilvánul. Ez alapján a koherencia, komplementaritás és interoperabilitás hármassága jelöli ki az EU-tagok és NATO-szövetségesek összehangolt védelmi képességfejlesztésének szándékolt irányát.⁴⁸ Ennek kialakításában az ügynökségek közötti rendszeres párbeszéd szerepe is felértékelődött. A Partnerség a Békéért Felülvizsgálati Folyamata (*Partnership for Peace Planning and Review Process – PAPP*) és a NATO Védelmi Tervezési Folyamata (NDPP) felülvizsgálá-

⁴⁵ European Defence Fund on track with €525 million for Eurodrone and other joint research and industrial projects, [online], 2019. 03. 19. Forrás: ec.europa.eu [2019. 06. 06.]

⁴⁶ Daniel FIOTT: EU defence capability development – Plans, priorities, projects, [online], EUISS Brief, 2018/6. Forrás: iss.europa.eu [2019. 06. 01.]

⁴⁷ Niklas HELVIG: New Tasks for EU-NATO Cooperation. An Inclusive EU Defence Policy Requires Close Collaboration with NATO, [online], *SWP Comment* 2018/4. Forrás: swp-berlin.org [2019. 06. 01.]

⁴⁸ Joint Declaration, [online], 2016. 07. 08. Forrás: consilium.europa.eu [2019. 06. 01.]; Joint Progress Report EU-NATO, [online], 2019. 06. 17. Forrás: nato.int [2019. 09. 01.]

ti találkozóin meghívott megfigyelőként vesz részt az EDA és az EU Katonai Törzs (*EU Military Staff* – EUMS), valamint a NATO Védelmi Tervezési Kérdőívének (*NATO Defence Planning Capability Survey*) válaszait is megosztják az uniós ügynökségekkel. Hasonlóképp, az EDF és a PESCO kialakításának folyamatáról a vezető EU-tisztviselők egyeztettek közvetlenül az Észak-atlanti Tanáccsal, illetve közvetetten az EU Katonai Bizottság (*EU Military Committee* – EUMC) és a Katonai Törzs, valamint a NATO közötti koordináción keresztül.⁴⁹

A NATO védelmi tervezési folyamatának duplikációja ellenére a megerősített együttműködés és a hasonló fejlesztési irányok a közös nevezőkre irányítják a figyelmet. Az EDF-ről szóló előzetes megállapodás ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a támogatásra méltó – többek között PESCO – projektekről csak a KBVP keretében megállapított védelmi prioritások (CDP) alapján döntenek. Tehát bár a regionális és nemzetközi prioritások, így a NATO szempontjai is figyelembe vehetők és a CDP folyamatába becsatornázza jelennek meg, szerepük „hivatalosan” másodlagos az EU-s prioritásokhoz képest. Ezért hosszú távon lehet az kérdés, hogy a tagállamok milyen mértékben veszik figyelembe a tervezett együttműködési projekteknél a NATO képességfejlesztési prioritásait.⁵⁰ A jelenleg elfogadott 47 PESCO-projekt közül a legnagyobb részvételű projektek egyértelműen a NATO és az Egyesült Államok által is támogatott képességeket céloznak: így a 25-ből 24 taggal elindított *Military Mobility* és a 25-ből 15 taggal elindított *Network of Logistic Hubs in Europe and Support to Operations* is ide sorolható.

A NATO és a KBVP közötti különbségek tekintetében a nem NATO-tag EU-tagállamok (Ausztria, Ciprus) kapcsán merülhet fel, hogy tagsági kötelezettségek nélkül a NATO képességfejlesztési irányainak való megfelelést mennyire tartják prioritásnak a közös projektek sikere érdekében. Azonban amíg a tagállamok többsége érdekelt a NATO védelmi tervezési prioritásait is figyelembe venni, addig ez a tényező sem árnyékolja be számottevően az együttműködési projektek kilátását.⁵¹

A duplikáció jelentősége tehát önmagában az EU-s szintű védelmi tervezési folyamat kialakításának strukturáló hatásában rejlik. Vagyis az önálló, európai uniós keretben működő folyamat rendelkezésre állása a NATO-s keretek elsődlegességének csökkenése esetén használható alternatívaként jelenhet meg. Ezért a stratégiai autonómiáról zajló diskurzus tágabb kontextusában a CDP és a CARD folyamata mint védelmi tervezési elemek és az európai védelmi integráció minőségi elmélyítésének alternatívája ugyancsak egy törésvonalat erősít. Ez a törésvonal az önálló uniós védelmi struktúrák fejlesztésének irányát támogató, illetve a NATO elsődlegességét minden körülmények között fenntartó tagállamok között húzódik.

⁴⁹ Daniel FIOTT: Defence industry, industrial cooperation and military mobility. In: Gustav LINDSTROM – Thierry TARDY (szerk.): *The EU and NATO – The essential partners*, EUISS – NDC Research Paper, 2019/5, 44–51. o.

⁵⁰ BILLON-GALLAND–EFSTATHIOU: *i. m.*

⁵¹ Érdemes figyelembe venni, hogy a 2017–2018-as CARD Trial Run során a tagállamok háromnegyede a védelmi költségvetésük kevesebb, mint 50%-át irányították a CDP által prioritásként azonosított befektetések irányába. Továbbá az is a tagállamoktól függ, hogy mennyiben hajlandók információkat közölni saját, sokszor érzékenyen kezelt védelmi kutatási–technológiai tevékenységeikről, ez pedig a CARD folyamatában a CDP mechanizmusát kiegészítő Átfogó Stratégiai Kutatási Napirend hosszú távú kutatási és technológiai (R & T) fejlesztés tervezését nehezíti, valamint árnyalja a közös európai védelmi tervezési képességek valódi hozzájárulását az európai stratégiai autonómia erősítéséhez. Dick ZANDEE: Quo Vadis, EDA?, [online], *European Defence Matters*, 2019/17, 44–46. o. Forrás: eda.europa.eu [2019. 09. 30.]

Stratégiai autonómia és a harmadik államok részvétele az új védelmi kezdeményezésekben

A NATO és az EU 2018-ban megújított Közös Nyilatkozata az együttműködés gyakorlati elmélyítésének folyamatai közül a tengeri biztonság terén folytatott együttműködést, a hibrid fenyegetések elleni fellépést és a katonai mobilitás fejlesztését emelte ki, ebből a felsorolásból azonban feltűnően hiányzott a védelmi ipari együttműködés terén történő együttműködés gyakorlati eredményeinek értékelése.⁵² A stratégiai autonómia védelmi ipari szegmensének jelentőségét mutatja, hogy a PESCO és az EDF kialakítását övező viták közül a lehangosabbak a (PESCO-n/EU-n kívüli) harmadik országok részvételéhez kapcsolódóan bontakoztak ki, és erősen meghatározta őket az európai stratégiai autonómia gondolati keretében a transzatlanti kapcsolatok összetett problémaköre.

A Bizottság képviselőjében a belső piacért felelős biztos az EDF kapcsán hangsúlyozta, hogy a keretekre az EU-ban bejegyzett és vezetett cégek pályázhatnak, annak érdekében, hogy az Európai Védelmi Ipari és Technológiai Bázis támogatásával Európa stratégiai autonómiáját erősítsék.⁵³ Ezzel szemben a Hollandia, Luxemburg és Belgium vezette országok csoportjának előterjesztése már 2018-ban a PESCO-projektek harmadik országok előtti megnyitása mellett foglalt állást.⁵⁴ A PESCO-projektekben a költséges fejlesztésekbe bevonható partnerek számát bővíthetik a harmadik államok részvételével és pótolhatják az esetlegesen hiányzó képességfejlesztési szakértelmet. Ez különösen a harmadik országokkal már meglévő együttműködési programok esetében fontos, ilyen például Németország és Norvégia Type 212 osztályú légfüggetlen meghajtású tengeralattjáró-fejlesztési együttműködése. Más országok viszont a harmadik országok bevonása kapcsán aggályaiknak adtak hangot: Franciaország számára az amerikai vállalatok hozzájárása az EDF támogatásához az Európai Védelmi Ipari és Technológiai Bázis kiteljesedését akadályozná (illetve a francia vállalatoknak jelentene erősebb versenyt), sajtóhírek szerint Ausztria és Görögország pedig Törökország részvételének lehetőségét kifogásolta.⁵⁵ A kibontakozó vitákban a harmadik országok közötti implicit megkülönböztetés zajlott: amíg az Egyesült Királyság és Norvégia esetében a tagállamok többsége ezirányú érdekltségét fejezte ki a meglévő képességek, az EI2 és a folyó együttműködések prioritása miatt, és sürgette a részvételük biztosítását a PESCO-ban, addig az Egyesült Államok és Törökország részvétele már lényegesen megosztóbb kérdésként jelentkezett.⁵⁶

A kompromisszumos előzetes megállapodás szerint a védelmi együttműködések támogatásának feltétele alapján csak olyan együttműködési projektek igényelhetnek támogatást, amelyek legalább három tagállamból vagy társult országokból származó entitások részvételével terveznek.⁵⁷ A harmadik államok PESCO-részvételéről nem általános feltételek

⁵² FIOTT: Defence industry, industrial cooperation and military mobility *i. m.*; Joint Declaration on EU-NATO Cooperation, [online], 2018. 06. 10. Forrás: nato.int [2019. 09. 30.]

⁵³ Elżbieta BIENKOWSKA: European Union Strategic Autonomy. Space, Defence and Security Policies – Special address: *i. m.*

⁵⁴ Jacopo BARIGAZZI: Door opens to keep Britain in EU (security), [online], 2018. 05. 13. Forrás: politico.eu [2019. 11. 13.]

⁵⁵ Jacopo BARIGAZZI: UK, US could take part in EU military projects under draft plan, [online], 2019. 11. 09. Forrás: politico.eu [2019. 11. 13.]

⁵⁶ Lásd például Hollandia álláspontjában: ZANDEE: PeSCO: The Dutch Perspective... *i. m.*

⁵⁷ EU budget for 2021–2027: *i. m.*

szerint, hanem eseti alapon, azaz mindig a konkrét projekt kapcsán, politikai szempontok szerint születik döntés. A folyamatban az adott PESCO-projektben részes tagállamok egyhangúan döntenek a Politikai és Biztonsági Bizottság szintjén meghatározott feltételeknek megfelelő harmadik állam meghívásáról, majd a Tanács dönt arról, hogy a meghívott állam valóban megfelel-e a PESCO szigorú feltételrendszerének – azaz az európai biztonságot erősítő politikai szempontoknak. Pozitív döntés esetén a projekt és a harmadik állam közötti adminisztratív megállapodás következik az EDA közreműködésével, valamint egy biztonságos információmegosztásról szóló megállapodással.⁵⁸ A harmadik államok ebben a feltételrendszerben nem tehetnek korlátozó megkötéseket a közösen fejlesztett képességek jövőbeli felhasználását illetően, ugyanakkor nem vonatkozik rájuk a kötelezőbb érvényű vállalások (*more binding commitment*) feltétele, így teljesítési ütemezésüket nem ellenőrzi az EU.

Az Európai Unió az EDF és a PESCO keretéhez kapcsolódóan nem állít fel új védelmi beszerzési szabályokat, és ezek a fennálló kétoldalú védelmi megállapodásokat sem érintik az EU-tagállamok és harmadik államok között. Ennek ellenére a kezdeményezések az Egyesült Államok számára a harmadik államok részvételét illető egyhangú döntési követelménnyel azokat a félelmeket vetítették előre, hogy eseti alapon akár egy tagállam szavazata alapján is megakadályozhatják az Egyesült Államok vállalatainak részvételeit PESCO-projektokban, akadályozva ezzel az amerikai vállalatok hozzáférését az európai piacokhoz és az EDF nyújtotta lehetőségekhez.⁵⁹ Az eseti alapú eljárás kockázata mellett az Egyesült Államok számára korlátozóerővel jelentkezett a szellemi tulajdonjog vonatkozásában az, hogy az amerikai vállalatoknak a közösen fejlesztett képességek jövőbeli felhasználását illetően nincs lehetőségük korlátozó megkötésekkel élni.

Ennek megfelelően az amerikai ipar igyekezett az Európai Védelmi Alap szabályozását már az előkészítési szakaszban befolyásolni.⁶⁰ Továbbá, már az EDF-ről szóló előzetes megállapodás elfogadását követően került sor 2019 májusában arra a nyilvános levélváltásra, amelyben két amerikai helyettes államtitkár a transzatlanti együttműködés erodálását kérte számon az Európai Unión, sérelmezve, hogy az EDF és a PESCO a harmadik államok részvételére vonatkozó protekcionista szabályaival korlátozza az Egyesült Államok hozzáférését az európai védelmi piachoz.⁶¹ Az EU-s tisztségviselők válaszelevelükben azzal érveltek, hogy az unió transzparens szabályalkotása lekövethető, és az európai piac még e két új kezdeményezéssel is nyitottabb marad az amerikai vállalatok előtt, mint az amerikai piac az európaiak számára.⁶²

A transzatlanti kapcsolatok feszültsége és az európai tagállamok közötti fragmentáció következményeként az Egyesült Államok a kétoldalú kapcsolatokban tud nyomást helyezni az egyes tagállamokra egy-egy harmadik államra vonatkozó megállapodás elérése

⁵⁸ Permanent Structured Cooperation – Factsheet, [online], 2019. 05. Forrás: eas.europa.eu [2019. 06. 01.]

⁵⁹ Daniel FLOTT: The Poison Pill: EU Defence on US terms?, [online], EUISS Brief, 2019/7. Forrás: iss.europa.eu [2019. 06. 20.]

⁶⁰ The European Defence Action Plan: Challenges and Perspectives for a Genuine Transatlantic Defence and Industrial Relationship, [online], 2018. 02. 05. Forrás: amchameu.eu [2019. 06. 20.]

⁶¹ Ellen M. LORD – Andrea THOMPSON: Letter to High Representative Frederica Mogherini, [online], Department of Defense and Department of State, United States of America, 2019. 05. 01. Forrás: int.nyt.com [2019. 06. 20.]

⁶² Pedro SERRANO – Timo PESONEN: Letter to Madam Lord and Madam Thompson, [online], European External Action & European Commission, 2019. 05. 16. Forrás: int.nyt.com [2019. 06. 20.]

érdekében, ennek a lehetősége pedig tovább élezheti az EU-tagállamok közötti ellentéteket az Egyesült Államok európai szerepvállalásával kapcsolatban.⁶³

Következtetések

Németország és Franciaország vezető szerepe az európai védelmi kezdeményezések folyamataiban is megmutatkozik. Amíg Németország a PESCO kialakításában annak inkluzív megvalósítását segítette elő, addig az Európai Beavatkozási Kezdeményezésben is megnyilvánuló kezdeményezőkézségével Franciaország az európai válságkezelő intézmények működésére van hatással, amelynek fontos következményei lehetnek a közös válságkezelő eszközök (harccsoport-koncepció, MPCC) jövőjére is. Részben emiatt is további kérdés marad, hogy Németország hogyan és milyen mértékben lehet képes felzárkózni Franciaország napirend-alakító szerepe mellé az európai védelempolitika terén.

Fontos fejleményként jelentkezett a szupranacionális EU-intézmények növekvő szerepe a védelempolitika irányításában: a Parlament ellenőrző hatáskörének távlatai, valamint a Bizottság kompetenciája és hatáskörbővülése az EDF mellett a védelmi fejlesztési területeket is érintő kutatási alapok igazgatásában és az új Főigazgatóság intézményi eszközében. Ebben a folyamatban a tagállamok a közös biztonság- és védelempolitika kormányközi jellegét a Tanács és az EDA elsődlegességét hangsúlyozva igyekeznek megőrizni, a közös védelmi fejlesztési és kutatási alapok csökkentett tervezete pedig a Bizottság védelempolitikai kompetenciáját tartalmi oldaláról gyengíti (akár praktikus költségvetési kényszerként, akár politikai megfontolásokból). Azonban a tagállami preferenciákban meglévő különbségek mind az intézményi hatásköröket (az EDA és a Főigazgatóság szerepduplikációja), mind a védelempolitika tartalmi kereteit (például az űrt mint katonai területet) illetően további kihívásokat jelenthetnek. Ezek a feszültségek pedig ellentétes dinamikát eredményeznek az európai védelempolitikai integráció kis lépéseken alapuló intézményi fejlődésének iránya és a szuverenitásalapú, kormányközi vagy a NATO kereteit elsődlegesnek tartó tagállami nézőpontok között.

Az Albright-féle „3D feltételek” árnyékában a transzatlanti kapcsolatokhoz kapcsolódó törésvonalak a stratégiai autonómiáról szóló diskurzusban váltak láthatóvá.⁶⁴ Habár az Átfogó Védelmi Csomag kezdeményezéseivel csupán korlátozott mértékű művelti autonómia kialakításáról beszélhetünk, ugyanakkor a magasabb fokú önállóság felé, a NATO-tól független védelmi képességek (védelmi tervezés, CDP és a CARD) fejlesztése és a védelmi ipari autonómia irányába tett lépések (PESCO és az EDF eszköze) a tagállami álláspontokban is fontos különbségekre világítottak rá. Figyelemreméltó ebben az Egyesült Államok és az Európai Unió képviselői közötti konfrontáció (a harmadik országok rész-

⁶³ Washington a bilaterális nyomásgyakorlás konkrét kilátásával is arra ösztökölte az EU-tagállamokat, hogy módosítsón az EDF szabályozásán, különösen azzal a feltétellel szemben, hogy az EDF által támogatott projektekben a harmadik államok alvállalkozói számára nem engedélyezik az érzékeny információk továbbítását és a szellemi tulajdonjog EU-n kívültre helyezését. FORT: *The Poison Pill... i. m.*

⁶⁴ Madeleine Albright „Három D”-elveiben a: “no duplication of efforts, no decoupling from the US, and no discrimination against the US” azaz, a tevékenységek duplikálásának, az Egyesült Államoktól való leválásnak és az Egyesült Államokkal szembeni diszkriminációnak a tilalmát fogalmazta meg. Madeleine ALBRIGHT: *The Right Balance Will Secure NATO's Future*, *Financial Times*, 1998. 12. 07.

vételével kapcsolatban), amely ugyanakkor arra is rávilágít, hogy az Egyesült Államok a kétoldalú kapcsolatokban tud nyomást helyezni partnereire egy-egy harmadik államra vonatkozó megállapodást illetően. E sajátos bilateralizmus fragmentáló hatása a tagállamok eltérő stratégiai kultúrájára építve erősítheti az EU-tagállamok közötti törésvonalakat. Ugyanakkor a transzatlanti viták kilátását árnyalja, hogy a tagállamok a közös költségvetésből elérhető (korlátozott) források kapcsán elsősorban saját nemzeti védelmi ipari és technológiai bázisuk építésére fókuszálnak. Ez paradox módon ugyanakkor csökkentheti a transzatlanti feszültséget, amennyiben az amerikai védelmi ipari vállalatok számára előnyösebbnek tűnik fragmentált nemzeti védelmi ipari bázisok fejlődésével számolni, mint a védelmi ipari integráció következményeként a méretgazdaságosság okán a globális piacokon versenyképesebb európai védelmi ipari szereplők felemelkedésére reagálni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A European Defence Fund: €5.5 billion per year to boost Europe's defence capabilities, [online], 2017. 06. 07. Forrás: europa.eu [2019. 09. 01.]
- A Global Strategy for the EU's Foreign and Security Policy, [online], 2016. Forrás: eas.europa.eu [2019. 06. 01.]
- ALBRIGHT, Madeleine: The Right Balance Will Secure NATO's Future, *Financial Times*, 1998. 12. 07.
- Annual Report on the Implementation of the Common Security and Defence Policy, [online], European Parliament Committee on Foreign Affairs 2017/2123 (INI), 2017. 11. 13. Forrás: europa.eu [2019. 06. 01.]
- Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés, [online] 2019. Forrás: europa.eu [2019. 06. 01.]
- BARIGAZZI, Jacopo: Door opens to keep Britain in EU (security), [online], 2018. 05. 13. Forrás: politico.eu [2019. 11. 13.]
- BARIGAZZI, Jacopo: EU unveils military pact projects, [online], 2017. 10. 12. Forrás: politico.eu [2018. 02. 01.]
- BARIGAZZI, Jacopo: UK, US could take part in EU military projects under draft plan, [online], 2019. 11. 09. Forrás: politico.eu [2019. 11. 13.]
- BÉRAUD-SUDREAU, Lucie – EFSTATHIOU, Yvonne-Stefania – HANNIGAN, Conor: Keeping the momentum in European defence collaboration: an early assessment of PESCO implementation, 2019. 05. 14. Forrás: iiss.org [2019. 11. 19.]
- BESCH, Sophia: Can the European Commission develop Europe's defence industry?, 2019. 11. 18. Forrás: cer.eu [2019. 11. 19.]
- BIENKOSWKA, Elżbieta: Europe is investing in space up there for all of us down here, [online], 2018. 06. 26. Forrás: ec.europa.eu [2019. 06. 01.];
- BIENKOSWKA, Elżbieta: European Union Strategic Autonomy Space, Defence and Security Policies – special address, [online], 2019. 01. 22. Forrás: ec.europa.eu [2019. 06. 01.]
- BILLON-GALLAND, Alice – EFSTATHIOU, Yvonne-Stefania: Are PESCO projects fit for purpose?, [online], 2019. 02. 21. Forrás: iiss.org [2019. 11. 19.]
- BISOP, Sven: The EU or NATO: That is not the Question. In: Corentin BRUSTLEIN (szerk.): *Mutual Reinforcement – CSDP and NATO in the Face of Rising Challenges, Études de l'Ifri, Focus stratégique*, 2019/93, 11–20. o.
- BRESSO, Mercedes – BROK, Elmar: Report on improving the functioning of the European Union building on the potential of the Lisbon Treaty (2014/2249 (INI)), [online] 2019. 06. 06. Forrás: europa.eu [2019. 06. 01.]
- BRUSTLEIN, Corentin: European Strategic Autonomy: Balancing Ambition and Responsibility, [online], 2018. 11. 16. Forrás: ifri.org [2019. 10. 19.]
- Commission welcomes agreement on Digital Europe programme for 2021–2027, [online], 2019. 02. 14. Forrás: ec.europa.eu [2019. 09. 01.]

- Council conclusions on implementing the EU global strategy in the area of security and defence, [online], 2016. 11. 14. Forrás: consilium.europa.eu [2019. 06. 01.]
- Council Conclusions on Security and Defence in the context of the EU Global Strategy – Council Conclusions (17 June 2019), [online], 2019. 06. 17. Forrás: consilium.europa.eu [2019. 09. 01.]
- CSIKI Tamás: Az Európai Védelmi Unió küszöbén? – A kis lépések politikája, *Nemzet és Biztonság*, 10. évf., 2017/3, 2. o.
- Decision establishing a European Peace Facility, [online], 2019. 04. 17. Forrás: europarl.europa.eu [2019. 09. 01.]
- Defence procurement: Commission opens infringement procedures against 5 Member States, [online], 2018. 01. 25. Forrás: ec.europa.eu [2019. 06. 06.]
- EFSTATHIOU, Yvonní-Stefania: PESCO: The Cyprus Perspective, [online], Armament Industry European Research Group Policy Paper, 2019/február. Forrás: iiss.org [2019. 06. 29.]
- EFSTATHIOU, Yvonní-Stefania: PeSCo: The Greek Perspective, [online], Armament Industry European Research Group Policy Paper, 2018/november. Forrás: iris-france.org [2019. 06. 29.]
- Ensuring coherence among EU defence tools, [online], 2019. Forrás: eda.europa.eu [2019. 11. 01.]
- EU budget for 2021–2027: Commission welcomes provisional agreement on the future European Defence Fund, [online], 2019. 02. 20. Forrás: europa.eu [2019. 09. 01.]
- EU budget: Stepping up the EU's role as a security and defence provider, [online], 2018. 06. 17. Forrás: europa.eu [2019. 09. 01.]
- EU defence cooperation: Council establishes a Military Planning and Conduct Capability (MPCC), [online], 2017. 06. 08. Forrás: consilium.europa.eu [2019. 09. 10.]
- The European Defence Action Plan: Challenges and Perspectives for a Genuine Transatlantic Defence and Industrial Relationship, [online], 2018. 02. 05. Forrás: amchameu.eu [2019. 06. 20.]
- European Defence Fund on track with €525 million for Eurodrone and other joint research and industrial projects, [online], 2019. 03. 19. Forrás: ec.europa.eu [2019. 06. 06.]
- European Defence Fund: Statement by Commissioner Bienkowska on the European Parliament's vote, [online], 2019. 04. 18. Forrás: europa.eu [2019. 09. 01.]
- Factsheet: The Military Planning and Conduct Capability, [online], 2018. 11. 19. Forrás: eas.europa.eu [2019. 09. 10.]
- FLOTT, Daniel: Defence industry, industrial cooperation and military mobility. In: LINDSTROM, Gustav –TARDY, Thierry (szerk.): *The EU and NATO – The essential partners, EUISS – NDC Research Paper*, 2019/5, 44–51. o. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429024207-3>
- FLOTT, Daniel: EU defence capability development – Plans, priorities, projects, [online], EUISS Brief, 2018/6. Forrás: iss.europa.eu [2019. 06. 01.]
- FLOTT, Daniel: The Poison Pill: EU Defence on US terms?, [online], EUISS Brief, 2019/7. Forrás: iss.europa.eu [2019. 06. 20.]
- FLOTT, Daniel: The Scrutiny of the European Defence Fund by the European Parliament and national parliaments, [online], 2019. 04. 01. Forrás: europarl.europa.eu [2019. 06. 01.]
- HAROCHE, Pierre: EU defence policy is becoming increasingly supranational, [online], 2019. 06. 03. Forrás: blogs.lse.ac.uk [2019. 06. 30.]
- HELVIG, Niklas: New Tasks for EU-NATO Cooperation. An Inclusive EU Defence Policy Requires Close Collaboration with NATO, [online], *SWP Comment*, 2018/4. Forrás: swp-berlin.org [2019. 06. 01.]
- Horizon Europe – the next research and innovation framework programme, [online], 2019. Forrás: ec.europa.eu [2019. 09. 01.]
- HUFF, Ariella: Executive Privilege Reaffirmed? Parliamentary Scrutiny of the CFSP and CSDP, *West European Politics*, 38. évf., 2015/2, 396–415. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/01402382.2014.990697>
- JÄRVENPÄÄ, Pauli – MAJOR, Claudia – SAKKOV, Sven: European Strategic Autonomy. Operationalizing a buzzword, [online], 2019. 10. 01. Forrás: icds.ee [2019. 11. 01.]
- Joint Declaration on EU-NATO Cooperation, [online], 2018. 06. 10. Forrás: nato.int [2019. 09. 30.]
- Joint Declaration, [online], 2016. 07. 08. Forrás: consilium.europa.eu [2019. 06. 01.]
- Joint Progress Report EU–NATO, [online], 2019. 06. 17. Forrás: nato.int [2019. 09. 01.]

- KOENIG, Nicole: PESCO and the EI2: Similar aims, different paths, [online], Policy Brief, Jacques Delors Institute, 2018. 12. 20. Forrás: delorsinstitut.de [2019. 02. 02.]
- KUNZ, Barbara: The Three Dimensions of Europe's Defense Debate, [online], GMF Policy Brief No. 24, 2018. 06. 21. Forrás: gmfus.org [2019. 06. 01.]
- LAUDRAIN, Arthur: France's 'strategic autonomy' takes to space, [online], 2019. 08. 14. Forrás: iiss.org [2019. 09. 01.]
- LIPPERT, Barbara – VON ONDARZA, Nicolai – PERTHES, Volker (szerk.): European Strategic Autonomy. Actors, Issues, Conflicts of Interests, [online], 2019. 03. 01. Forrás: swp-berlin.org [2019. 09. 10.] DOI: <https://doi.org/10.18449/2019RP04>
- M. LORD, Ellen – THOMPSON, Andrea: Letter to High Representative Frederica Mogherini, [online], Department of Defense and Department of State, United States of America. 2019. 05. 01. Forrás: int.nyt.com [2019. 06. 20.]
- Minister welcomes "swift progress" on EU defence, European defence – Interview given by Mme Florence Parly, Minister for the Armed Forces to LeFigaro (excerpts), [online], 2018. 11. 22. Forrás: uk.ambafrance.org [2019. 02. 02.]
- Legislative Resolution [...] Connecting Europe Facility [...], [online], 2019. 04. 17. Forrás: europarl.europa.eu [2019. 09. 01.]
- Letter of intent – EI2, [online], 2018. 06. 25. Forrás: defense.gouv.fr [2019. 02. 02.]
- Multiannual Financial Framework (MFF) 2021–2027: Negotiating Box with figures, [online], 2019. 12. 05. Forrás: consilium.europa.eu [2019. 12. 06.]
- NÁDUDVARI Anna – VARGA Gergely: Az európai biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések értékelése Magyarország szempontjából (2.), [online], *KKI Tanulmányok*, T-2019/03. Forrás: kki.hu [2019. 07. 01.]
- NÁDUDVARI Anna: A NATO és az Európai Unió együttműködése, *Nemzet és Biztonság*, 5. évf., 2012/4, 83–95. o. Permanent Structured Cooperation – Factsheet, [online], 2019. 05. Forrás: eeas.europa.eu [2019. 06. 01.]
- PESCO Projects: Co-Basing, [online], 2019. Forrás: pesco.europa.eu [2019. 11. 20.]
- Provisional agreement on the Horizon Europe endorsed by the European Parliament, [online], 2019. 04. 17. Forrás: europa.eu [2019. 06. 06.]
- SERRANO, Pedro – PESONEN, Timo: Letter to Madam Lord and Madam Thompson, [online], European External Action & European Commission. 2019. 05. 16. Forrás: int.nyt.com [2019. 06. 20.]
- Stepping up support for security and sustainable development in partner countries, [online], 2017. 12. 07. Forrás: europa.eu [2019. 06. 30.]
- TARDY, Thierry: European Defence: What Impact for NATO?, [online], NDC Policy Brief No. 5, 2018. 12. 06. Forrás: ndc.nato.int [2019. 06. 01.]
- TARDY, Thierry: MPCC towards an EU military command?, [online], EUISS Brief, 2017/17. Forrás: iss.europa.eu [2019. 09. 01.]
- TROSZCZYNSKA-VAN GENDEREN, Wanda: The Lisbon Treaty's Provisions on CFSP/CSDP State of Implementation, [online], 2015. 10. Forrás: europarl.europa.eu [2019. 06. 01.]
- ZANDEE, Dick – KRUIJVER, Kimberley: The European Intervention Initiative, [online], 2019. 09. 12. Forrás: clingendael.org [2019. 11. 01.]
- ZANDEE, Dick: PeSCO: The Dutch Perspective, [online], Armament Industry European Research Group, Policy Paper, 2018. Forrás: clingendael.org [2019. 06. 29.]
- ZANDEE, Dick: PESCO implementation: the next challenge, [online], 2018. 09. 28. Forrás: clingendael.org [2019. 11. 19.]
- ZANDEE, Dick: Quo Vadis, EDA?, [online], *European Defence Matters*, 2019/17, 44–46. o. Forrás: eda.europa.eu [2019. 09. 30.]

Számunk szerzői

Etl Alex, az NKE Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézetének kutatója

Csicsmann László, a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi docense

Selján Péter, biztonság- és védelempolitikai szakértő

Elias Dahrouge, a Budapesti Corvinus Egyetem doktorandusza

Tetlák Örs, a Budapesti Corvinus Egyetem doktorandusza

Dudlák Tamás, a Budapesti Corvinus Egyetem doktorandusza

Nádudvari Anna, biztonság- és védelempolitikai szakértő

A Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle kötelezi magát a publikálás etikai normáinak magas szintű betartására. Annak érdekében, hogy a folyóirat olvasói a legmagasabb minőségi elvárásoknak eleget tevő kiadványt olvassák, a következő etikai normákat és célokat határozzuk meg:

A szerkesztők feladatai

A szerkesztők a publikálásra szánt kéziratokról kötelesek pártatlan, tárgyilagos kettős-vak szakértői véleményt készíttetni. A szerkesztők biztosítják a kéziratok, illetve az ahhoz kapcsolódó valamennyi információ publikálás előtti bizalmas megőrzését. A szerkesztők munkáját a főszerkesztő koordinálja. A *Nemzet és Biztonság* nem tolerálja a plagizálás bármely formáját, és más etikátlan magatartást sem.

A szerkesztő köteles a szerzők felé mindenkor biztosítani az esélyegyenlőséget, és kizárólag a leadott anyag minősége és kutatási eredményei alapján eldönteni, hogy mely szövegek kerülnek publikálásra. A szerkesztők továbbá lehetőséget biztosítanak a szerző számára, hogy reagáljon a művével kapcsolatban esetleg felmerülő kifogásokra, illetve javítsa a kifogásolt részeket. Többszerzős publikációk esetében a szerkesztőség a szerzőket egyenrangú felekként kezeli, minden egyéb tényezőtől függetlenül. A szerkesztők a leadott, de végül nem publikált anyagokat saját kutatásban nem használják fel, kivéve, ha erre a szerző kifejezetten engedélyt ad.

A lektorok feladatai

A *Nemzet és Biztonsághoz* benyújtott anyagokat anonim lektorok véleményezik, és a szövegeket bizalmasan kezelik. A bírálatok elkészítése során a legfőbb szempont az objektív szakmai megítélés, és a szerző személye semmilyen módon nem befolyásolja a folyamatot. A lektoroknak ugyanakkor kötelessége jelezni a főszerkesztő irányába, ha a szerző bármilyen szerzői jogi sértést követett el vagy plagizált. A lektorok a leadott anyagokat szövegesen értékelik, melyben jelzik a kifogásolt elemeket és a javítandó részeket, illetve eldöntik, hogy az adott kéziratot javasolják-e publikálásra. A lektori vélemények figyelembevételével a főszerkesztő dönt arról, hogy végül mely anyagok kerülnek publikálásra.

A szerzők kötelességei

A szerzők kötelesek a kutatási eredményeiket pontosan és objektíven bemutatni, világosan feltüntetve azok jelentőségét. A kéziratokat a folyóirat szerzői útmutatójában közölt kritériumoknak és a nyelvtani, illetve stilisztikai szabályoknak megfelelő minőségben kérjük elküldeni. A leadott anyagokban kérjük továbbá a szerző nevének és munkahelyének feltüntetését. A tanulmányok a szerzők saját szakmai eredményeit és meggyőződését tükrözik, amelyek nem azonosíthatók más személyek vagy szervezetek állásfoglalásaival, és nem sértetik más személyek jogait. Ha a szerző a leadást követően jelentős hibát észlel vagy bizonyos elemek idejétmúlttá válnak, akkor saját felelőssége a szerkesztők értesítése és az anyag javításában való közreműködés vagy a visszavonás. A leadott kéziratok más folyóiratokban történő megjelentetése súlyos etikai vétség. A leadott és elfogadott szövegekhez kapcsolódó valamennyi jog a szerzőé, de az első közreadás joga a folyóiraté. Amennyiben bármilyen jogsértésre kerülne sor, az azzal kapcsolatos jogi lépések megtétele a szerző felelőssége.

Tartalom

ETL Alex: <i>Mozgalmas idők</i>	2
CSICSMANN László: <i>Nem állami szereplők a Közel-Keleten – Az észak-szíriai kurd autonómia (a Rodzsava) példája</i>	4
SELJÁN Péter: <i>Külső katonai beavatkozás a szíriai polgárháborúba – Oroszország, Irán, Törökország és az Egyesült Államok szerepe</i>	24
Elias DAHROUGE: <i>A szíriai menekültválság Libanonban</i>	47
TETLÁK Örs: <i>Az Iszlám Állam felemelkedése és bukása(?)</i>	70
DUDLÁK Tamás: <i>Törökország és iraki Kurdisztán kapcsolatának átalakulásai (1991–2014), 2. rész</i>	88
NÁDUDVARI Anna: <i>Az európai védelmi kezdeményezések törésvonalai</i>	111